

OLAF ROOD

**RAEVESKI
REIN**

Raeweski Reim

Olaf Rood

Raeweski Rein

411/32

1928

„Sõnawara“ kirjastus

Tartus

1.

Rein külmäs kaeru. Ta oli täna juba palju töötanud ning väsinult vedas ta niivid mulda mööda omi walutawaid jalgu. Veel paar kuuendikutäit, siis ongi põld seemendatud.

Oli ilus pilwitu ilm ja kuigi kell näitas alles pruukosti-tundi, läkitas päike heledaid, tuliseid kiiri.

Üks kott kaeru jääb järele, arutles endamisi Rein, seemneist jatkuts veel ühele nurmenurgakesele. Oleks ometi rohkem seda põldu, küll teaksin, mida teha! Kuid Raameski pole ju mõisa. Peab rahul olema sellega, mis on, paljudel teistel pole ju sedagi.

Ta mõttis uuesti kuuendiku ning paiskas erilise armastusega teri põllule, nagu tahaks ta järele hüüda igale neijt:

Raswa ja, kaarake, katuse arjani,
katuse arjani, rawwa rasses,
kullas mu kalsa karmani.

Soogjalt langes kaer mulda, tera tera kõrmale, peaeagu nagu masinaist, ilma et oleks tõmmatud istkmeid. Ring nii ikka edasi, kuni tühjenes külwinõu. Täidetud siis jälle, heideti uued peotäied korrapäraselt põllule.

Kui seeme kuuendikust lõppes, läks Rein veel kord koti juurde, mis kükitas jänesena keset nurme mäenõlwakul.

Wiianud wiimased terad mulda, Rein mõttis kuenediku kaelaist, nuuskas mõne korra ja astus pooliku foti kõrwale, et puhata jalgu.

Kui hea on tehtud töö järele rühkimises peatuda ja sellest tunda mõnu!

Rein pühkis järgiwarukaga otjaest, istus siis kobile ja waatas jügawa rahuldustundega enda ümber. Ta pilk libises üle koheda maa, kus kõndisid ühkiwad waresed otjides wihmausse ja seffa kaeraterigi endale maitsta lastes; nägi kingu taga Wõiku Mikuga wõidu jookawat, uuris eemal oru juures jalakate taga seiswaid taluhooneid ning peatus wiimaks järelemõttlikult ühes punktis. Oli raske öelda, kas ta wahtis ühkiwile kühnikut põllupeenral enda ees wõi selle kõrwal allpool ülesse kerkiwat endise Ubalehe poppitare aherwart.

Mis küll oleks tema teinud siis, kui poleks jatkunud seemet ning oleks puudunud raha selle ostmiseks? Sumal tänatud, Reinul pole häda, puudust just pole, raha on ka natukene, ja, üsna natukene... Kui ongi wa' puru rohkem, kui arwatakse, ega's sellest nohata tohi kellelegi. Parema kui ifegi ei tea, kui palju just on seda, ei ole siis üleliigjeid kiujatusi. Parema olla waesewõitu... Ja jumal ju ka ei taha, et waene oleks rikas. Külmoja Karla tahtis saada äkki rikkaks ilma ees, hakkas hangeldama linadega, ostis wõlgu hulk linu kocku ning jäi hindade ootamatu languse tõttu talustiki ilma. Ei, taha ja targu. Põllumees on põli-nerikas. Kui ifta on aasta wähegi korralik, küll saab kõrwale panna ka. Kui tema rühhib, siis wõib kord näha ka paremaid päewi. Tuleb töötada ning raha hoida. Sigus on, et pole kunst teenida raha, raha saab ka meie päiwil igaiks, kuid kunst on seda hoida kaukas. Selles on wanemal inimestel kindlasti õigus. Ei tema, Rein, tohi olla kergemeelne ning raha pillata, nagu teeb seda mõni mees. Kui waewaga saad, siis hoiu ka.

Ta sümenes mõtteisse. Need hargnesid ja rändasid ringi, käies ära linnastki. Talle tuli meele Wille-

miht wend. Mida ta, mehike, nüüd seal, linnas, peaks
 ta tegema? Teenib aga muidugi edasi? Tahab raha?
 Raha, raha — neetud raha! Seda, raha, wajaiks
 temagi, Rein. Kõigepealt selleks, et Willemile ja teis-
 tele nende päranduseoja tajuda. Kelituhat igale
 wennale, ja õele tuhat. Oli ta isal aru! Niisugu-
 se summa wäljamaksmine tähendaks Kaeweski häwi-
 tamist. Palju siis talu ise maksab? Kelituhat, wiis-
 tuhat, mitte rohkem, ja maksa peaaegu igale jama
 palju. Et talust neid summajid, mis pāran-
 duses määratud, ära maksa, selleks wajab Rein
 palju aastaid. Kas aga wennad ja õde ootawad nii
 kaua? Miks ei jäänud nemad ta tallu? Üks tahtis
 haritlasteks, teine muidu linlasteks, kolmas — ah, üks
 igauks tea ise, mis on õigem ja armsam. Oma taht-
 mine on taewariit. Ja hea kui ise oled otjustamise-
 wõimeline — pole waja ilmalt küsida nõu, küll ta õpe-
 tab niikuinii. Pidid nad siis tõepoolest kõik kogu
 eluaeg wiibima koos! Ei, see oleks läinud raskeks
 kõigile. Kadunud isal oli õigus, kui ta ütles, et maksa
 poeg, wendadele ja õele nende osa ära, sina oled ikka
 talu ja inventari pärija. Kui ma talu teie kõikide
 wahel ära jaotan, siis pole muud kui hull kehwa
 popsihohte. Ole tubli ja aus mees, hoiä Kaeweski
 hooles ja ära anna talu käest.

Jah, üks ta ole, inventar ikka maksab ta midagi.
 Di, raske on seda soetada, kui endal pole olemas
 midagi.

Noor Kaeweski peremees ohkas. Wennad on
 wennad ja õde on õde, hea kui nad on olemas, paha
 kui oled üksik, ikka on wennal wenna juurde asja, kõ-
 neled ja... Kuid nüüd kõik laiali, nagu polekski ole-
 mas wendajid. Aga kui olid koos, said hästi läbi, sejt
 üks nemad isegi tea, et Reinul pole wõimalik neile ko-
 he tasuda.

Kingu taga hirnus hobune. Rein tõstis pilgu
 ulesse. Jah, sealt murme weerejt ta oleks ta pidanud.

maha võtma oja padrikust ja ülesse kaaluma kännud ja juurikad! Nüüd oleks lina külmanud peale, lina saaks tehtud sügisel rahaks ja... Uudismaal, metsa ajemel kasvab ütlemata hea lina. Aga ei jassa korraga kõigel. Ammu siis tema isa jelle talu ostis pärisomanduseks ja paljufese siis jellest on möödunud päivi, kui tema, Rein, siin talitab oma äranägemise järele? Kadunud isa oli pika toimega ja võis tema teadis, kuidas tuleb uue ajal pidada talu. Siis, vanasti, hoiti igat haopindu, kuludest põllukultuurile ei tohtinud rääkidagi. Nüüd Rein teab, mida ta teeb ja tegema peaks. Negamööda seab ta talu korda, kraavitab soomüskad, kaotab mättad ja võsa, sooheina külwab, ehitab oma nägusa uue elumaja lõplikult valmis... Sattub pearõhku panema karja piimaanni juurendamisele, peab rohkem sigu ja — Reinu pill langes kaerakoti kõrmal lamavale kuuendikule — jelle ajemele ostab ta reaskülvimajana.

Kuidas tulu juurendada?

Rein istus ja mõtles. Tööjõud on kallis ja raskesti saada, mõtet pole aga ka hävitada enda terweist varakult üleliigse töökoormaga. Tuleb üle minna võimalikult peatselt masinajõu juurde, pealegi on võimalus osta krediiti ühiste kaudu. Seinaniitja on olemas tal, riisuja samuti, rehepeksu garnituuri eest on juurem oja võlast juba tasunud majandusühisusele. Puudub külvimasin, traktor, veski. Jah, miks mitte ka veski, kui katel olemas juba, käigu aga aurujõul! Teeniks rahagi, veskid ju kõik kaugele. Vanasti on Raeweski olnudki tuulik. Traktoriga oleks täiesti võimalik künda Raeweski põlde, kima ega juuri mägesid ei ole. Kui ongi mõni kivi, siis tuleb see ära korjata, mis naistel muidu ka teha. Kui viljapeksja sügisel hästi teenib, ostab ta tingimata traktori. Näheb kõik hästi ja teda ei taba Egiptuse nuhtlused, kui mähegi on viljaaastaid, kui jumal teda päriselt ei jäta maha ja terweist ka jatkub, — mida siis ohata ja kurta. Üle öö ei saa midagi. Kui ai-

nult laeksid elada need jaffad... Töötahet ja jõudu ning termist on, ainult ei tohi langeda meeleolu, ega tohi...

Kuidas naabrid edasi jõuavad? Rabeleavad. Muistaru Kaarli teeb aiaga äri, Sannamees külvab terve välja figureid...

Megamööda, üsna pikka hakkasid Reinu mõtted Raeweskilt rändama kaugemale ning lõpuks üle metsatuka kalduma Rasteheinale.

Rasteheina on käest ära lastud talu. Mats tahab veel harida põldu wanailma eeskujul. Rah, pole ka wana oma elupäiwil välja saanud Rasteheinalt! Poeg Zuhan alustas nüüd isa kiuste uue elumaja ehitamist. Alustagu... Aga ühel ajal Raeweskiga oli Rasteheina ostetud kadunud Hammerilt. Ei hiiski Zuhan on tubli mees, mitte jäärane nagu Laulasmaa Mangu ja tema isa Ants. Ants on lihtsalt laisk ja poeg Mangu pole tal ka isast palju ette jõudnud wirtuse ja ettemõtlikkuse poolest. Ega käbi kannust kaugele lange. Aga oma wenna ta koolitab.

Eks ta ole, eks üks rühi edasi ning murra tööd, kuna teine end soendab ahju ääres ja kurdab, et tal midagi pole panna juhu. Siis veel ollakse kade, kui naaber sõidab juba wedruwankris ja tallu soetab kallist mööblit. Küll sellewastu kolmas töötab ning jagele ei raatji magadagi, kuid kujuk ning kujuk tagasi ja edasi ei saa saa. Noor Laulasmaa peremees pole iseenesest rumal mees, alles hiljuti oli ta wallawanema abi, kõneleb osawasti ning on tarf teisi sõnas õpetama, aga omas elus on ta ometi täitsa saamatu. Tema sõnad on üks ja teod hoopis midagi muud. Ning pere on tal alati jäärane, et „aja Anne wai käse Kärtu, mine eji, jis saad enne.“ Hommikul Mangu jaadab pere ühe töö juurde, siis leiab äkki, et ta on teinud rumalasti ning kihutab sulased poole tunni pärast teisale. Siljem arwab ta taipawat, et waja teha veel

midagi hädalisemat. Nii ei saa ega saa õige otja peale. Kas nii peetakse talu? Või kas nii käiakse ümber julastega, nagu jeda teevad Mangu ja Ants?

Teevad näit. heina. Wanal Antsul — jäärane on ta olnud juba noorest saadik — on wikatiloks käes, kah niidab teiste taga, nii moe pärast. Kui näeb kuskil kaare waele kaswama jäänud rohututikest, kohe läheb ta ja nipsab selle ära, et näidata — tehke korralikult nagu mina, aga kus nemad — ifka raiskawad ja on hooletud, ega nii saa, ei saa. Näed, wanasti, kui minu isa weel elas...

Suhtub, et on niitjatel mõni pajupõõsas ehk puhmas ees, kohe on wana Ants jälle kohal, nuriseb paar suutäit ja, kui wikatiga heina põõsast kätte ei saa, siis mõtab sõrmed appi. Mõnikord ta lõikab põõsast heinu noaga, et aga töö oleks korralik. Sulased waatawad ja ütlevad: Wana Ants püüab lõõsiga heinu. Siit wanamehe hüüdnimigi — Lõõsi Ants.

Pärast heinaniitmist istub Lauasmaa pere sööma. Kuid puder on neil muidugi kasteta. Sulane Jaanus waatab: piiripeenra taga Kaeweski rahwas kastab ifka lusikat wõifilma sisse kah.

„Peremiis“, ütleb Jaanus, „Kaeweski perel om kastus kah siisen.“

„Teeme pudrule mulk sisse ja kastame sinna luitjat, siis nemä armase, et meil kah ifs kastust om“, seletab wana Ants.

„Sööge, sööge jah“, pajatab ka Mangu, „ega tuu kastega jüük paremb ei ole, ku's wanaste olli, nüüd lõik puha rohwi ja siingi, siis es ole muud kui aganaleib.“

„No korat ega's niid enam wana-aig ei ole“, protesteerib Jaanus, kuid nii pikalt see asi jääbki, sest ega Lauasmaal ei taheta ennaft paenutada uue oluforra järele, oled sulane, siis tee tööd, mida kастakse ja kuula sõna, ning ära nurise.

Jaanus ei saa selle tarkuse wastu midagi ütelda, kuid pärast jõõki niitma minnes mõtab ta wikati warr-

otjast ära ja niidab jedasi. Mangu waatab asja esmalt pealt, küsib siis: „Kulle, Saanus, medä fina fäs mul tiid?“

„Oh, niifate, iks niida, wai Raemeski rahwas aru faa, et mul wikatit warre otjan ei olegi.“

Ütleb Saanus nii ning keerutab aga tühja wiktowart edasi.

Ei, ei Mangufene, sinušt ärgu küll mõtku Rein eeskuju. Saulasmaa on wallas ainus otsekui kärnane talu, jellega pole Reinul ühšt kõige wähematti.

Wõi füsiki? Kas wahest füsiki? Kas Saulasmaa Elts?

Mõeldes Eltsule, Reinu nägu kattis nagu miski wari. Too ilmus poisi filmadesse, kargas sealt põskedele ning ulatudes wiimaks üle wurru otja, puudutas huuli, lõuga. See polnud tume wari, waid ife-fugune magus muigewine. Ta libises taja-taja üirnäo, puges fiit jala teid Reinu puhu ning tungides ifka jügawamale ja jügawamale, tegi jeešt jedasi joo-jaks ja lämmax. Kiiremini hatkas tufsuma põlduri füda.

Saulasmaa Elts... Too wäike, röömsa meelega ja lahke pilguga leewikene, puntpaabufene, laaneräästas, rahnafene... Toks-toks! ifka füdame pihta, otje Reinu füdamesse.

Rein fulges filmad ning nägi selgelt enda ees naije nägu. Sina Elts, fina wäike laaneräästas, laanefana, fodušana...

Kodušana? Mis, fuidas?

Nagu lubamatult mõttelt end tabades awas Rein ehnumult filmad ning waatas fiire pilguga endo ümber nagu kartes, et keegi tema mõtet mõis kuulda. Ent kõik oli ümber ringi rahulik, keegi lähedufes ei liikunud, päike paistis armjalt, eemal fõi Wilu kari, faugemal finetas Pilkjärw ja ahetas Saulasmaa mets.

„Mikk, ära aja nii Wõiku!“ hüüdis Rein äestajale, kes üle mäe tuli nähtamale.

„Ei aja“, tuli wastufeks.

„Wiilu, ära laje lehmi porikraawile, ole karjaga lepfu weeren.“

Nähes, kuidas karjane loomi läks wastulööma rahunes Rein jälle ning istus uuesti kaerakotile.

Smelik jiiiski, kuidas too mets ja Saulasmaa heinamaagi on temale armas. Mõh, ega Mangu olegi nii wäga saamatu, tema, Rein, lihtsalt pahane ühe wana asja pärast. . . Oleks ikka kõik talud niigi forras kui Saulasmaa. . .

Ta pigistas filmad poolenisti finni ning nägi nüüd weel selgemini Eltsu kuju. Elts naeratas Reinule ja kui Rein tema käre nagu teretuseks haaras pihku, ei keeranud Elts jugugi kõrwale — heinamaale.

Reinule näis, et oli heinaaeg, ning hull saade oli loogus. Kaugel kõmistas äike.

„Nuttu, kähku, poisil!“ kõnab Rein ning teeb nagu ei paneks ta tähelegi, kuidas tuleb üle põllupeenra Saulasmaa Elts wabarnate wahelt alla Raeweski heinamaale. Wõi Reinul aega ongi ümber waadata, tibe töö käsil.

„Sõudu,“ ütleb Elts, „wai õige aina tegemine. Kas minu abi kah piiasji waja olema?“ . . .

„Ks om tüütegijat waja“, wastab Rein, wastu wõttes terwituse. Ning jiiis nad rabelewad ja igalpool on Elts tegew, wirt ja kärmas. Elts pole jugugi oma isa tütar, ta juht kui oma kadunud ema. . .

Ent wihtm ei tulegi, ainult üks weerefene nagu riiwaks Raeweski loogu, kõuepilw wajub kõrwale. Ning jiiis jüüakse. Peremees palub „suuremaewanägiüt“ ka enda jaadu kõrwale wõtma lõunaoodet. Meil pole pakkuda midagi iseäralikku, ema saatnud wähefese jilku, ja leiba, ja jinki, ja kama ja hapupiima. Pärast jööki nad istuwad üksteisele lähemale. Reinul ei tule ettegi näha jelles midagi imelikku. Ükki: pole kedagi peale nende kahe jaadu kõrwal, nemad kahesefi ongi heinal olnud. . . Elts on wäsinud ja tema pikk unine, pea wajub tüdrukul ikka enam küljele, ikka rohkem jaadu najale, Reinu poole. Eltsu käsi langeb

nagu ieeneseft Reinu kae kõrwale, ning taja, ettemaatlikult, et mitte tüdrukku und ekfitada, wõtab Rein temal ümbert finni ning surub ta anda rinnale. Ent Eltsu riie on millegipäraft nii kummaliselt krobe!

Raeweski noor peremees, weeredes kacrakoti kõrwale mullale, tunneb, et tal pole kõige mõnuſam aſe. Ent nähtawasti paeluſtawad teda pooluinaku nägemuſed edaſi, jeſt ta naeratab ootamatult, joſiſtab poolwaljult „Eltsufene!“ ning magab wähe aja päraft jügamat und.

Esmaſt ta ei tea enam ilmaſt ega maſt, Eltsu kuju on kadunud, mees magab. Tükk aega — wõib olla on ſee pool tundi, waheſt aga ka ainult mõni minut, koguni mõni filmapilk — lamab Rein päriſelt liikumatuſt mullal, juu wähe awatud. Mingi putuſkaſ ronib põlluſt tema näole, ning magaja käfti teeb tõrjuna liigutuſe, kuiwaw juu filmadele wajunud müſi all maigutab. Sel filmapilgul tõuſeb eemalt lendu wares ning jõudes Reinu kohale kraakſub jämedalt ja ägedalt, kaob ſiis kaſemetſa poole. Magaja jalg wõpatub kergelt, otſekui oleks ſeda keegi puudutanud. Rein ümiſeb midagi läbi une, ſiis wajub tal juu jälle finni, ainult kõriſõlm teeb weel paar meeletlikku kugistuſt, nähtawasti jänu mõjul — magaja müüd tõmbub kerra.

Ning äkki näeb Rein unes und. Ta teab alul häſti, et ſee on kõik ainult uni, ent kuidagi kaob ſee teadmine ſiiski ning unepiltide mäng jätſub taſistamatult tema filmade ees.

Reinu tabawad juured õnnetuſed, üks teiſe järele. Nemad puhastaſwad linu — tema, Reinu wend Willem ja julane Siim pilluſ linakubuſid üleſſe rehealuſe laele. Wana Raeweski Andres iſe, Reinu iſa, wõtab linakubuſid waſtu ning aſetab need ülal paigale. Iga kuhu peab iſa iſe teadma. Juſt kõik nagu ilmi, nagu ſiis, kui kadunud iſa weel elas...

„Eſä, mitu kuhu ſai?“ küſib Willem.

„Mes ja lõmpſid!“ pahandab tige taat.

„Ejä, faitškümmes edimäne!“

Willem ifta Willem, illeannetu ja fergats!

„Oh jina wiimäne roijf!“ kirub ija ning hakkab kubujid ümber lugema, sejt kubude arm ongi tal läinud segi.

„Wiiskümmendkatesja ... jada...“

Rein tunneb, et ta hakkab saama wihajeks.

„Nagu poisfene.“

„Ära jina nii kõnela, Rein“, wastab Willem. „masja paremb minu peränduje osa wälla!“

„Mes asja?“

Rein arwab, et ta on walesti kuulnud.

„Näed, masja minu wõlg ära“, hirwitab Willem.

„Nii, jeda ja soowisji, et mina endäle nööri kaala panema pea.“

Nad hakkawad kõnelema ning tüli aina paisub. Wihahoos haarab Rein nurgast puu.

„Kas liinast oled ja jaanu neo fergatji kombe?“

Ütleb ning läheneb ähwardawalt Willemile, nagu tahtes öelda:

„Ma jinnu oppa, pois...“

Särsku awaneb rehealuje uks.

„Peremiis, tule ruttu!“

Däwel seijas tedretähine Wiili, teenijatiidruk.

„Neli põrjt om ära magatu, peremiis!“

Rein keerab jalapealt ümber ja fargab õue.

Neli põrjast! Suust nii palju kawatjes ta mõne kuu pärast müüa. Wahest jaaks weel midagi päästa?

Lõõtsutades jookseb Rein jealanda poole, kui näeb oma toredat tätku, kes tallist wälja pääsenud, tormamas läbi karjatänawa metja poole. Reinul rõõm hobust waadata! Ent täkk jookseb, wallatult norstab ja — midagi murdub Reinul endalgi. Oli ilus hobune, arhinna oleks tema eest jaanud, kui oleks wiinud sügijel näitusele...

Mes lastis lahtriukse wälla? Sepa Märdi poeg Wiilu, karjapois. Wihahoos hakkab Rein poisifest taga ajama ning tabab ta jauna ees. Pois karjub

wanamehe kurgu häälele, ja see kihutab Reinu veel enam tigebujele ja ägedujele. Wiimaks jääb poijifene wait.

Rein peatub nüüd, tõstab pilgu ulesse ning waatab — pole enam kuskil täku laipagi. Wiilugi kadunud. Kas ära joosnud? Metja? Ta waatab — weratee lähed..

Sirumunult jookseb Raeweski peremees jälgi mööda metja poole. Kuid ta korraga poiji... Rein ei julge edasi mõelda.

Dogu talu pere otjigu karjapoisil! Ent Wiilut pole leida. Mitu päewa otjitakse — ikka asjatult. Pole teda kodus, pole metsas, pole haohunniku all, kuhu ta mõnikord peremehe eest paku joosnud, pole naabrite juures. Kus on Wiilu?

Alul Rein käib ümber nagu kurjategija, kartes pilku tõsta, nüüd — nüüd, miks ei leita poisji?

Rein otjiks Wiilut weelgi, kuigi ta on juba jäänud rahulikuks, arvates, et ta on karjapoisi hukkumist näinud unes, kui korraga talle tulewad meelde äramagatud pörjad. Mis poisil siis ikka wiga, noh, putkas ära, küll tuleb jälle metjast wälja, kui nälg hakkab näpistama. Siiski on Reinul weel kartust tema pärast.

Sirm rinnus karjapoisi elu pärast, kahju pörjastest...

Neli pörjast!

Rein juba tahaks sammuda sealauda poole waatama, kui näeb awotawat Raeweski tanumiwärawat. See sõidab walge hobusega Laulasmaa Elts, kõrwal Reinu õde Wirwe ja Salka sõdur...

Eltsul kõik juba teada.

„Tule“, sõnab ta juba eemalt, „Wiilu om meie mõtjan.“

Reinu juurde jõudes sõjastab tüdruk: „Poisj om otjan, ajab muudku tõne oskarit...“

Nüüd Rein teab, mida jellega tahab ütelda wanarahwas. Tal on Eltsu sõnu kuuldes hirm ja häbi —

ning kahju poijitejeft. Ei kardaks enam kulufidki, mis wõiksid tõusta poiji rawitsemisele saatmisest linna, peaasi kui aga saaks abi, saaks aga anda abi, et ta mõistujele jälle tagasi wõidaks, jõuaks aga anda õnnetu abi, arstiabi...

Rein on üleni higis, wäänleb ja käänleb omal ajemel — mullal kaerakoti kõrwal. Siis ta awab filmad ning on ühe hüppega jalul.

Kui rumalat und on ta näinud! Ning maganud päiße päewa ajal! Sulase ja karjapoiji filma all! Kas on ääraast lugu warem nähtud Raameskil?! Tema, Rein, juba hakkab käima Mangu jälgedes... Puudub, et Miik oleks tulnud, sel ajal, kui tema magas, töö ajal, tema kõrwale, ka magama heitnud ning ise pärast lausunud Mangu sulase Jaanuse kombel, wabandawalt: „Noh, jääl kos peremiis, jääl piät its julane kah olema.“

Tõesti andeksandmatu Reinuist jäärane eneseunustus!

Ta waatab ringi. Kas kari juba lõunaks koju kutjutud? Ei, kari weel lepikus, Wõik ka hirnub alles kingu taga. Nii siis — ainult weidi tuffunud on Rein.

Ta hakkas oma unenägu järele mõtlema. Oi, kui kuri ta oli olnud. Kuid on tema, Rein, nüüd tõeliselt kuri! Noh, mõnikord, kui nad, kuramused, jüdamel kangesti täis ajawad, siis... Muidu ta ei teeks liiga warblaselegi. Aga unes on ju kõik teisiti kui ilmsi. Rein saab perega hästi läbi, ta ei tülitse sulastega põhjusetult ega sunni neid erilisel tagant, aga töö on korras ja majas üksmeel, nii nagu oleks pere ja pere-meis kõik üks ühine kogu, omaised. Ta ainult manitseb teenijaid usinusele, kiidab ka laiska, et näed, sina, Miik, oled sama wirt nagu Siim, et töö muudkui edeneb, kui nii edasi teed, ja Miik on korraga kärmas ja kahku mees. Tühisel paberõsilgi on teineford juurem mõju kui jõimul. Petmisega ju peetakse

pere ja mõltsiga mõetakse naine. Ega tarvitse mõtelda siin jeda pärispetmist — meelitust tuleb selle all mõelda. Ja osamust wahetordi pidada ning olufordi enda kasuks luua. Tulewad sulastele anda omad wabadused, kuid selle eest ka neid siduda enda külge. Kõik on võimalik, ainult igauks ei taipa ega mõista jedaasi toimetada, mõnelpool hellitatakse sel teel pere pärijelt ära. Peab teadma, kuidas ja kus sulase ning peremehe wahel tōmmata piirjoont nii, et sellest on kasu kumbalegi poolele. Rein teab, et tal on sulastega hea wahetorra pidamiseks olemas otse eriline and. Ta kohe tunneb loomu poolest, kuidas mõita sulaseid enda poole ning sealjuures oma peremehe autoriteeti hoida alles. Ning tema sõna kuulatakse, kuigi ta pole kuri ega karm.

Tuleb üldse tööjõudu osata kasutada ja igauht, kes tööd tunneb ja teha suudab, juurde tōmmata. Olgu ta mõi kehw naabripere mees. Nagu näiteks läinud aastal.

Tuli Mudajilla Zoosep Raeweskile tema, Reinu, juurde.

„Anna ja anna“, mangub, „anna leimajahu, weskile minna ei saa, osta ei jõmwa prõlla, tiid ei esigi — kõik ikaldus.“

„Saad kaitse puuta, aga ommen oled niitman“, wastab Rein.

„Puid kah ei ole leimakiidämises...“

„Saad tuu süli puid kah. Aga nüid süü kōtt täis ja eitä magama, küll Siim wiib sulle jahu ja puu tunni aja pärast kodu kätte.“

Ja Zoosep ei pääsenudki koju, pidi jahu ja puude eest terve nädal otsa niitma Raeweskil heina.

Ega Rein ei keelanud jahu ja puid — andis, rohkemgi kui küsitud, sest et tal anda oli ja on, aga tööd peab selle eest tegema. Nii aetakse asju.

Zoosep läks koju nädala pärast, pere oli tal kodus jõonud ja Zoosepi isa hiljem kiitis Reinu weel pealegi:

„Kui ma kae taft Ljöörikmäelt — rüüaak ašin finni
Raeweski Reinul — rivas, rivas! Tubli miis!“ —

Täna on laupäew. Shtul tuleks minna noota
tömbama. See oleks sündmuseks kogu talule, jula-
sedki ju Raeweskil kirglikud kalurid, kes kalastawad
lõbu pärast. Gomme wõib pere puhata, kuna Rein
ise läheb piire maatama — kui tuleb mõni külalaine,
et näidata oma töö tagajärgi ja seisukorda. Ka siis
kui ei tule keegi, läheb ta, sest peab ikka nägema ja
teadma, kuidas kõik on ja mida wõib loota, ning aru
pidada endaga.

Ei, selget kuldagi ei wahetaks ta oma talu vastu!
Siin on tema riik, kus kõik, mis olemas, tema wal-
duses ja tema täielik omandus. Koguni päike, mis
Raeweski kohal paistab, on ühenduses selle maalapiga,
millel asub Reinu talu, oja Reinu isiklikust warandu-
sest. Oi sina, armas, armas Raeweski, sünnikoht ja
päristalul! Kuidas teda armastab Rein!

Ent — kes liigub seal warikus, Saulasmaa pii-
ril? Keegi tuleb üle põllupeenra alla, kergelt ja wir-
gasti, wirgasti. Midagi wilgub rohurohelist, paeltega
äraaetud.

Magu harilikult, nii tuleb ka nüüd Saulasmaa
Elts sel wõi teisel ettekäändel Raeweski-ema juurde?
Elts see on. Ent miks Reinu jüda täna teda nähes
nii erafordiselt põskub? Eltju on Rein warem oma-
teades kohelnud tagasihoidlikult.

Kui ilus on siiski täna sinu Raeweski, Rein! Sa
sina, Rein, oled selle talu peremees, ei, omanik, päris-
omanik. Siin töötas sinu isa, kandis kaalpuid ja
ema ning laulis ja öde — all koplis, kui seal õitjesid
tema piibelehed ja toomed ning kaswasid ja enda wa-
rase nooruse warjakabjad. Nüüd sina üffi teed tööd
Raeweskil, mehe tööd, ihust ja hingest, mõistuse ja
edu meelel. Kellegil teisel pole õiguft sinu talu peale.

Kas pole kellegil teisel õigusi Raameski talu peale? arutab Rein endamisi. Mõtleb nii ning seab sammud alla heinamaale, tehes nagu ei märkaks ta liginemat neidu. Aga all aherwarre juures jääb ta seisma.

Wahest Raameski Rein ja Laulasmaa Elts kohtawad end juure pihla all, mis kasvab jõodi jermal.

2.

Tüdruk lähenes kiirelt mööda põllupeenart. Kas nägi ta endale vastu sammuvat poisfi?

Rein puges pihla warju ning toetudes seljaga vastu puud jäi ootama. Ta seisis, waatas ülesse pihla latwa ning oli väga rahul endaga ja puuga — odrafülmini weel aega vähemalt nädalapäewad: kui pihl õitseb, siis alles waja odrafeeme aidast tuua wälja.

Ta mõtles ühte ja teist. Siis peatus ta pill jaapanina juures puu juurte kõrwal. Müüta! Ülesse uuristawad nemad Reinu kogu ilusa heinamaa!

Ta waatas, igalpool müitamuld. Termed põlluwaod riski-rästi puu juures. Ta tahtis waadata ta puu taha, kuid juba kuuldus lähenewaid samme.

Tulija möödus parajasti aherwarrest.

„Kohje täambä nii kähku?“

Rein ei lõpetanud lauget, jäädes imestades tüdrukule otja waatama, kes mitte vähem üllatunult seisatus. Pois nägi nii tuttawaid, ja ometi wõõraid filmi waatawat küsiwalt alt räti. Oli ja ei olnud Elts. Muidu sama waade, samad näojooned, ainult weidi awameelsemad ja otjemad. Nägu oli ahtakesem ja kitsam, juume kahwatanud, ainult põsed kiirest käigust õhetawad, warustatud paremal wäikese lohuksjega.

«Ella, Eltju öde.

„Tere, Raeweski peremiis.“

Reinule waatasid wastu faks suurt jiništ filma, heites mahedat jära. Poišs weel funagi polnud Ella filmis märganud jellist julawat ja julatawat kiirtemihku. See oli waade, mis osaks saab üksnes meelepärasele inimesele. Rein kobe mõistis jeda.

„Kas teil om joba kaara-lõpetus?“

„Piaaigu. Kui kaugel teil om tüüjärg?“

„Meil wast tulewanädali jehen kah nakatas külümä.“

„Udas jätate. Aga noh, teil Saulasmaal!“

„Ura üttele, weli nüüd puha efi tegi ja toimetas.“

„Kas wana-peremiis om juba wõimu ärä andnu?“

„Minema pühäbä.“

„Aa. Mangu wa' tubli miis kah.“

„Ja oštje joba kaitš Iehma manu ja...“

„Sa ajate õtwa minu mõtša! Kas omal põllul enämb ruumi ei ole? Wanal Antsul olli iks wanast wiifis joba enne jüripäiwä, kui aga maa nakkas kandma, nurme adraga weidifene ettewaatlikult liigutada, et orasaina juure kogemada wiga ei jaassiwä: peräšt põllu pääl ää ain ja karjal söögi pooline mureta. Ujage iks oma kari enda maa peale, aga mitte minu mõtša, mul endal kái jéal kari.“

„Djoh, Rein, mes ja iks nii nallatad, ei ole tinawu me kari Raeweski maa pääl käinu. Ei ole meil kah ešel enam midagi ütelda, meil nüüd kõik tõiste, ja instruktör käis ja ommen omma meil külalitse ja...“

„Wai nii.“

„Nii jah. Olli kuulda, et tahetawat kõiki sugulasi kofku kutsu. Ando kah om ommen liinast tuleman, ja julle tulli mina kah kufjet tuuma.“

Rein teritas kõrwu, kuid ei näidanud oma uudishimu.

„Ja-jah. Kus siis muidu kotun om ja eletäs? Kõneldas, Mangu tahtwat nakata naist mõtma. Kõnas omma pulma?“

„Tuu rahwas niisama ajab tühja juttu. Aga wai mina tiia.“

„Stume kah, kui aiga om.“

Mad istusid jöödi jermale. Rein mõttis isalt päritud põiest tubakakoti põuest ning hakkas piipu toppima.

„Kas kompweffe tahad?“

Kuskilt Reinu westitaskust tuli päewawalgele kaks wähjakaelaga kompweffi.

„Wõta n'd mõta, ojuh.“

Tüdruk maitfis, hammustades tükkese. Rein füütas piipu. Harilikult polnud tal wiisiks teha seda, aga kui oli kõnelus mõne külalisega, siis nagu ei saanud teisiti, külaline oli ikka külaline, olgu mees või naine.

„Kas ema om kah terve?“

„Em. Kas tahad mulle tulla pernases? Ega sii alb mõte ei ole.“

Rein alul tahtis naljatada, kuid mida enam ta filmitjes tüdrukut, seda tõsisemaks ta muutus. Kus on tema, Reinu, jilmad olnud warem, et ta Ella nagu tähelegi polnud pannud? Kohe meeldiwangi kui teine õde — Ets. Aga Ella on noorem tütar talus, kaajawara seega wiist wäiksem? Kuid ega siis nüüd naisemõtmise pärast.. Ja Antsul nüüd mõni kaajawara ka anda, waene teine ja wajab ise abi!

„Mul juft pernaist waja,“ jatkas Rein, „palga saad, mis ja kotungi iin oled.“

Rein weel ikka naljatas, kuid ootamatult waastas tüdruk: „Ma tule küll, kui sa tõteste tahad.“

Pois mõttis piibu suust ära. Teraselt waatas ta neiuile otja. Ent too oli juba jalul.

„Ma ole nõus jah. Kõnas kraami järgi tuled?“

„Sa siis nii — oled nõus?“

„Jah, ole küll“, ütles ta, lastes pea norgu.

Waata, waata teist, imetles pois, kõrwale waa-
dates. Ei, see tüdruk temale kohe meeldib. Ent, mis
see siis on?

Ta astus Ellale lähemale, kes silmad oli peitnud
rätikuga.

„Sted õge?“

„Mes ma siis pea tegema, Rein?“ nuutsus Ella.
„Kui mul oleski ema elanu!“

„Mes na julle tegewä?“

Rein läks tüdrukule üsna juurde. Nüüd Ella
ei saanud enam pisaraid warjata.

„Kui ma nüüd tiiässi, mes sul wiga om.“

Tüdruk nuutsus.

„Kas wellega ei saa läbi?“

Ella wakis.

„Wellega saa jäbi küll“, wastas ta wiimaks.

„Sm. Mina ei saa küll aru. Kui wana ja joba
oled?“

„Wiis aastat Eltsust noorem.“

„Kas ja Eltsust oled nii palju noorem! Mina
mäleti, et paar aastat wai nii. Aga kui ja wiil nii
nuur oled, ega siis finust pernaijt saa.“

Pois oli pisut pahane, wähemalt wõis jeda
arwata tema roonist. Rein ei sallinud nimelt kurtmist
ja nutmist. Mida saab tema teha naiste asjus? Kena
tüdruk ju on, aga kui ta on nii pirtsakas wiimati,
et läbi ei saa?

„Welles ei saa minust pernaijt? Saab.“

Tüdruk kuwatas pisarad.

„Katsju. Wõta minnu proowise, küll siis näed,
mes inemine ma ole.“

Mine wõta kinni, wast on ka tüdrukul kodus
raske elu, ega Nutsul aru ei ole, karm on ta olnud
alati, mõtles Rein.

„Wõisji ka pruumi, kui ja nii tubli oled nigu
näitad. Ma ole sihti mõtelnu, et emale om abi waja
küll. Aga kas ja ka tiiäd, et Raeweskil om kōwa
kōrd?“

„Tüüid ma tii ää meelega, kui enne andas tüüid.“

„Aga kas sul lastas tulla töiste tallu tiinmä?“

„Restu kiild? Olesjigi töistele fergenduses, kui ülearune juu om ärä. Talu om wäike. Ja ega ma tule tüitritus, ma tule pernašes.“

„Sugulaše manu“, lišas Rein naeratades.

„Sa wõisji minna mõilade wirtšahwoti pääle.“

„Sinna mingu töištugutše inemidše, sinna et lää ma ka šis, kui mulle mastas wai jada rubla kuun.“

„Mesperäjt nii?“

„Ei taha.“

„Kae, kae, ja oled jo peris tubli tüitrit. Kä küll. Aga üttele mieperäjt ja kotujt ära tahad?“

Ella kaalus mida ütelda. Näppis põllešerwa ning waišis.

„Seda ei šaa nii äffi ütelda.“

„Ütlid, et wellelega omma asja kõrnan. Kas šii putus wast šöjarade?“

„Wõi olla kaš, išk kaš.“

Tüdruk ütles seda waewalt kuuldawalt.

„Küll šis omma külapoiši mängun?“

Kuna Ella waišis, arwas Rein tõe tabanud olemat. Tema pilk muutus ja tema hääl omas tõšisema tooni.

„Kulle, Ella, šina tiiad, et Kaeweski-rahwas om awalik ja ei kannata walškušt. Kui ja mulle šiin perarörd tühja juttu ajad endä šöjara pääle?“

„Di taimašene, Rein, šii on küll ülekošus, mes ja kõnelad. Mina ei ole Ektjušt puultki šonna alba ütelnu, eši ja nõmwad puha, mina taha ainult kotujt ära tüüid otšma ja teeništust löidma, kawwa ma nii istu Saulasmaal. Müüid ma näe aga, et ja pallalt nallatid minuga, ää küll.“

Tüdruk pühkis šilmi ning walmištast minekule.

Rein astus lahkujale mõne šammu järele.

„Šäägu šis päälešgi nii, Ella, ma šaada šulle järgi.“

Ella waatas warjamata rõõmuga tagasi. Tema filmad järasid nagu aotähe kiired.

„Kä küll, peremiis.“

Ta rõhutas sõna peremees.

„Tõist teile kah. Ballu termusi — esäle.“

„Nujah. Sis tuled iks esi kah?“

„Ei tiia kindlade ütelda. Ma ei ole enam ammugi teil käinü. Küll näis.“

Kerge kewadetuul kandis Reinu wiimased sõnad Ellale järele, kuid ta enam tagasi ei waadanud.

Küff aega weel poisjs pead raputades filmitšes tüdrukü kaju, kuni rohuroheline kleit wilkšatas metša.

Meglastel jammudel astus Rein koju poole. Tema tuju oli korruga halb.

Elts, kas ma tõesti olen ekšunud? arutas Rein.

Elts, jee aujameelne ja heašüdamline tütarlaps! Mida tähendas Ella ütlus?

„Wõi olla kah, iks kah“, kumisešid Reinu kõrwus Ella sõnad.

Seega tüdruk tahtis ütelda muidugi, et Elts wõtab wastu külapoisše.

Ei usu, mahest mõtles midagi muud, õdede asi, hakkas Rein wiimaks šiški kahtlema.

Šiški — Reinule tuli midagi meelde.

Nüüd ta jaab aru! Juba mitu korda oli ta kuulnud sellest, kuidas... Emagi oli korra juttu teinud temaga, et Rein, kuidas selle Saulasmaa Eltsu-šesjega peaks need asjad olema, üteldakse, et Walge Saan seal külas käiwat... Rein oli küll kuulatanud, kuid pikemalt järele mõtlemata ema kõnelusele käega löönud. Wõi, mis õige puustuski temale Saulasmaa Elts?

Ometi!

Sah, minema laupäewalgi oli Rein kuulnud sulajelt, kuidas Saulasmaal reede õösel käinud poisid ning šöif küla penid haušunud. Wärasš küll jälle kõneldi, et ega see šiški polnud Saulasmaal, nood käinud Soowiku poisid Mustikmäel. Mine nüüd tea

Kuidas need õiged lood on naistega, täna on nad nii ja homme naa, üks meelitajaid liigu ringi, ja naised kõõritavad. Kui naine ikka petta tahab, siis ta petab. Ning mida siin ongi loomuvastast? Mehelemineja tüdruk ammuft saadit, ega siis Rein temaga kunagi kosja juttu pole ajanud, too rohkem rahvas armab, et neist saab mees ja naine. Etts käib ju küll Raeweskil asjal, aga mäed, Manguga Rein läbi ei saa. Mangu meel tuleb Raeweskile, Rein oma jonniga aga juba ei jäta.

Too oli kahe aasta eest, kui Mangu palus teda endaga naljaks kosjajõidule rikaste peretütarde poole.

„Kawwa ma üks enda riht ütfinda atsi, ega ilnast ilma endä kewä ellu ja kuimata sõjaribega parjil toda millaweidikeft, mes ja jaad. Nii om ilm üks alati jonnun ja saon, kaeme õge, kus eletas Saijilla puul,“ oli ütelnud Mangu.

Sõitjidi siis. Rein pani enda Efu wedruwanfri ette — ilus täff oli, Wana Andres oli tema ema Kirepi laadalt ostnud. Mangu oli mõtnud omalt poolt leimafoti seafingiga igaks juhufeks kaasa: mine tea kui kaua tuleb teel olla ja kas igal pool kõhutäit saab?

Teel aeti juttu. Mul täff kihutas uhkest läbi walla, pärast kui nägi, et mehed olid jutu hoosse faturunud, ei teinud enam jõidust suurt asja. Kas mõtles täff ka, wastutulijate kombel, mida mehed õieti arutawad? Nii siis imelikult juhtuski, et kofilased Anniotile tahtsid, aga Saijilla Mäejärwe aia taga peatusid.

Zalus kofe taibati, millised mehed liikumas. Söögid ja joogid toodi lauale, ning jutud algasid. Beremees küll omaette imestas, miks kofilased tulnud just nende tallu, kus peretütar weidi nagu puuduline wõi nii. Aga kui on tulnud, siis — kes siis koflast põlgab heal, kus teda hädasti waja? Kuidagi aga ei saadud alul aru kumb meestest etendab peigmeest.

Wimaks mindi põllule, metfa, waadati piire.

„Näete, wili kaswas nigu meri. Järw om kah, wõite kalale minna; mõts kah, muudkui küttige kui tahate. Aga te wast arwate, et Mäejärwel ei olegi mõtja, kohe parmu iist lehm paku minna wõisji — ärge ütlege: mõts jais mul nigu pilliruug,“ seletas peremees.

„Mõts nüid om küll,“ waatas Rein, „mitu wafamaad om?“

„Kaitškümmendwiis wafamaad palgimõtja.“

„Mes ja wanapapi tõukad — 10 wafamaad wõiteda olla, kas ma ei tiia wai,“ kõneles Mangu.

„Noh, rohke, rohke,“ finnitask äiapapa.

„Tan ei ole palgipuud,“ arwas Rein.

„Das kui me läame jissepoole, jis näete kos puu jaisma. Kolm katekümmeneitejalalist palki jaa igäst puust. Raege esi.“

„Ma näe küll, tan ifs om mõni kah, mis kand puu nimme, aga wiimate omma naa sehest mädanüwä?“

Peremees nägi, et teda hakati narrima.

„Külle, kas ju talu om kah finni mastu?“ küsis Mangu.

„Kinni kopka päält.“

„Ei usu,“ arwas ka Rein, „kudas sul muidu pää om pallas lämmu, Sakub?“

„Ta makjab pallu: lühike miis, jis juusje wasta jängipäälada ära õõrutu,“ arutas Mangu.

„Mes ja ullu juttu aad,“ püüdis äiapapa kosilastega sõbralikku wahetorda alles hoida.

„Ei, mina arwa kah, et Sakupil om mõisade wõlg masmada: kae, kui rentnik wai wõlgnik ärrat nägi, jis ta kahmas ruttu mütsi pääst, nii kulussema aiga müüda juusje teretamisega ära.“

Rein ei tahtnud alul naabrivalla peremehega tüli algatada, kuid nüid oli ta ometi ütelnud kibeda sõna. Püüdis sellegipärast seisuforda ruttu parandada. Seal jegas aga jälle jutusse Mangu.

„No talu om mis om, aga tütar ei ole sul juuremb asi.“

„Kuis nii?“ küsis üllatunud talur. Ta polnud fääraleid kosilasi veel eluilmast näinud.

„Meda, kurat, mu tütrel wiga om? Sügijel olli kartulimõtmine — kolmkümmend warka mõtse kartulid päwwan.“

„Kõnele noh 10—12 warka, taitskümmend om joba aruldane.“

„Ma ütles, mes om õigus.“

Mäejärwe Jakub ei mõistnud meestega enam midagi peale hakata.

„Aga te olete iks minu tütre pääle kah mõtelnu: raha om wiht waja?“

„Mes jääb nüüd raha, aga tütre kaupa me wiht ei saa.“

„Ei saa, ei saa, ega ma paknu ei ole teda. Aga ää iks kui egäl mehel om oma naine.“

„No tuu om küll õige sõna.“ kinnitas Mangu.

Tallu tagasi jõudes kadus peremees tuppa, paludes wõõraid aias oodata.

„Mes me selle nõia peräst aiga wiidäme?“ sõnas Mangu Reinule, „lajeme edesi.“

„Aga wanal Jakupil om raha ja raha om sulle waja.“ wastas Rein.

„Eis jina peris meelega tõid minu Mäejärwele? Selleperäst.“

„Täff tütse siia.“

„Sul kah mõni täff.“

„Kulle, Mangu, ega ma sinuga laulatedu ei ole. Wana Pilli Suhan kah aie ikä sõnna takan, wa kõriks olli.“

Rudagi sõnastõnalt algas tüli, siis tõuklemine Mangu poolt, ning kui Nabilise Jaan wäimehe poolt kodu-teel oli, nägi ta wastu päikeseloodet waadates, Saarapuusaare ees kaht tundmatut meest jõudu katsuwat. Need olid kosilane Mangu ja tema kosjamees Rein.

See oli ainus juhus olnud Reinu elus, mil ta oli end nii põhjalikult unustanud. Tollest ajast saadik ei leitud lepitust. Küll Mangu oli omaltpoolt samme astunud hea wahekorra jalule seadmiseks, kuid kes Lauasmaale ei läinud, oli Rein.

Tüli lahendaiaaks oli nüüd hakanud Elts. Rein selle tagajärjel pikapeale leppiski Manguga, kuid Lauasmaale ta siiski end ei näidanud. Mingi wimm keelas teda jeda tegemast.

Elts?

Reinu jüda hakkas walutama. Too tüdruk siiski seisis talle lähedal. Ent seal, kus ta tema peale kõffisemalt hakanud mõtlema — nüüd Elts kohe wempe tegema!

„Wai niimuudu, Elts! Esi käid minu emä manu asjale, ja sokutadas siist ja sokutadas säält, aga asja onuma nii, et ega Raeweski peremiis wõta naist uisapäisä. Nigu olessi mõni ädä jellega!“

Tuleb tund, mõkles Rein endamihi edasi, siis läheb ka tema kord kosja. Kuid enne ei käida kuskil külla-peal mööda aitasid. Põlwest põlwe on see nii olnud Raeweskil. Ning on toimitud ikka wastastikkuse meeldiwuse alusel. Minult Reinu wana-wanaisa oli rakendanud hobuse ette ja pikema kaalumiseta sõitnud Tiinsale, sealt wõtnud tüdruku sõnalausumatult wanakrisse ning küsimata kas kositaw ka nõus, temaga läinud lugemisele: naist oli waja. Ja päris hästi elanud mõlemad.

Reinu jüdamesse ei tahtnud kuidagi mahtuda mõte, et Elts wõis olla ka teistfugune, kui ta temale senini paistnud. Kuid mine tea, mõtles ta edasi, tänapäewal otjitakse suurt jõukust ja armastust, armastust muidugi naiste poolt. Kuid kas tema, Rein, siis jeda tüdrukut ei armastanud? Küll wiist kohe armastas jedasi, et olesk wahest ta ka kofinud. Olgu Raeweskil ka omad puudused, jõukuse poolest on ta siiski talu kohe üle walla.

Eltsul ei oleks waja puuduft kannatada. Ent kui ta ometi nüüd lasseb enda aita külapoisje ja ei pea omaft auft midagi, siis — jeesugune tüdrukunahk!

Rein järjeft enam pahanes Eltsule.

Niisugune! Wõi tema tahab ula-peale. Maeltu pole Raeweskil kunagi jallitud, ei jallita ka mitte tema poolt.

Nii kaalutledes hakkas Rein koju poole kõndima, mõttes kõiksugused kuuldufed ja jutud Eltsuft.

Ta ei saanud kuidagi rahu. Rogu päewaks oli tuju rikutud.

3.

Süingena ja pahurana kõndis Rein omas Raeweesti talus ringi. Millegagi ta põlnud rahul, igalpool ta leidis korraga midagi võimat ette heita. Rein oli nagu teiseks inimeseks saanud.

Ra oma ema küsimustele ta vastas otseku vastutahtmist ja poolvihaselt.

Sulased tegid Reinu seljataga mõningaid märkeid. Mis nad temast rääkisid, ta ei kuulanud. Kas alles pikka hakkab ta tuju paranema?

Nii jõudis Raeweestile õhtu, laupäeva õhtu.

„Peremiis, kas võisji ommen saada obest?“ küsis sulane Miil.

„Mes jaos?“

„Tahtsime, peremiis, kerfude minna Miiliga.“

„Kas lugemaminek om? Minge tõisel pühapäeval.“

„Aga, peremiis...“

Kuid peremees ei kuula, ta on juba astunud tahatuppa.

„Mifufesena ei ole ma teda wiil nannu“, imestab ta sulane Siim, „ei tiia, mis tal piässi olema, kas jassa tegema kõju wai?“

Sellal Rein istus omas kambriis ning tõmbas parajasti jalast sääriluid.

Tasa-tasa astus tema juurde ta Fortsuspalgeline wana ema. Tal hääl nii waike ja pehme, näib nagu tunneks ta ennaft süüdlasena poja halwas tujus.

„Woh, ema, jul joba jannan kaitu. Kos Wirwe om?“

„Ei... tiia!“

Rein oli öde wiimsest lõuna ajal näinud. Siiski ta rohkem tema üle ei pärinud. Küllap, mõtles, läks saunast tülles lauta wõi mujale.

„Anna üks neile obest fertude minekus, ilm nüüd ufan, üks waja kuulda jumalafõnna. Miili kah taht üks ütten, paremb kui ja lased sõita neil.“

„Ei saa: ommen om mulle endale obest waja.“

Rein waitis filmapiilguks, alustas siis uut juttu.

„Ema, ma otjusti wõtta sulle abilise. Ega ja ilma enämb läbi ei saa. Oled küllalt suurt tallu orjani, nüüd tõmba enge ja juhi ainult ja käse, ära efi enämb kõte tii. Ma näe, ja oled wäsinu, puhkust om ädaste waja.“

„Ei ole ma wiil üttegi wäsinu, Wirwe om efigi abin.“

Ema tahtis weel midagi ütelda, kuid Rein ruttas wahela rääkima:

„Ma mõtli, wõta sulle abis Saulasmaa Ema.“

„Ema?“

Ema waatas suuril filmil Reinule otja.

„Ta wiil noorefene küll, aga tolle eeft kärmas ja wirt näis tõne ollew. Homme ma kae, kas temast saa findlat tulejat, wõi olla siiski, et põlgas palka weitus. Ma ütli, et kaitskümmend masja, waft mõtles ümbre. Edimält olli küll nõus. Ega ma efi, tema pakse ennaft.“

„Mes ja nii äkki, kõnelnu ote minuga kah. Mina saa wiil läbi.“

„Oh ei, ema, mina ei muuda jeda otjuft. Sa mõtle efi, oled joba kaugel üle kuwwekümnne, kudäs

saad ja enam juhti suure Raewesti tegevust? Siguse peräst, ma piässi wõtma' naife, ei siis olesji waja wõõraft inemiift maija, aga ei tiia süntjat."

Ta jutustas nüüd lihidalt mõne sõnaga kohtamisest Ellaga, kullakutsumisest Saulasmaale jne. Eltsust aga ei rääkinud sõnagi.

"Ära mine siikõrd Saulasmaale, wiimäti tule jellest alba, nüüd om aig wäega halb ja rasje. Andu om imelik jaksste wasta, tiäd esigi. Mes kadunu eja pidi kannatama ja olema.

Rein kohe mõistis, mida ema mõtles.

"Noh, jeda wiil näeme, mes ifs wõi johtuda?"

Rein tõusis ülesse, tahtes nähtawasti juttu emaga lõpetada.

"Kas poiisi tütrikele kah lämna wii ära wiiswä?"

"Ei ole wiift."

Rein wõttis laualt walmispandud pesu ja astu-des ema pilguft jaadetuna ettetuppa, hüüdis julaste-tarre: "Noh, poiisi, kas nakkame şanna minema?"

Sulajed ja karjapoiis, walgetes kalsšades ja ilma kuweta, tulid peretoast wälja, pesu käel.

"Teil wiil tütrikele wesigi wiimätä! Lääme minema."

Mikk ja Siim wõtsid karjaköögißt boobri weega õl-gadele, peremees haaras käe alla pesunõu ja wiha ning toobi.

Mindi alla sauna.

Oi, kuidas Rein täna wihtles! Ta ühe kapa täie mett teije järele heitis ta jaunakerisele, et kiwid järisesid. Kõik maandusid lawalt, Rein üksi püsis kuumas auru-pilwes.

Ätt-ätt-ätt!

Wiht şahises ja ihu weretas.

"Küll om ää lõun, andke wiil."

Kohe siudame täiega Rein wihtus ennaft, otsekui tahtes wälja kallata oma ihu peale jeda šappi, mis ta

kohtamisest Eltsu õega oli vastu enda tahtmist kogunud põue. Mürk see on, mis teda valdab, mis muu — wälja nüüd tema iga higiaugu kaudu.

Hitt-ätt-ätt.

Kui Rein wiimaks saunalawalt lahkus, nägi ta, et sulased eeskojas end jahutasid.

„Lulge nüüd.“

Ent weel lord Rein tõusis lamale, nüüd ainult selles, et moe pärast teha lõpuwihklemist. Kadunud isa oli ka alati nii teinud ja oli oma lõpuni olnud hea terwise juures. Kuni teda rahas wikatimees — järsku, kõigile ootamatult. Nüüd puhkab juba üle kolme aasta Drula furnuaial oma isa kõrwal.

Raameski peremees istus saunaeisiku pikale pingile, päewatöö ja saunawäsimus andsid end tunda.

Ta puhkas ja ootas kuni kõik riietused, siis astus färgi ja aluspükste wäel ülesse tare poole.

Teel Rein lausus:

„Mikk, kui sa tahad ommen kerkude minna, siis wõta wärssemh wanger ja pane Artä ette. Käi ilusade ia ära teda aja, tiad esigi, et ma teda oian.“

„Nujah.“

Mikule tuli kirikusse minetu luba nii ootamatult, et ta muud ei saanud öelda kui „Nujah“.

„Käi siis ennambide ärä ja ärä ja tii pääl natka Saagu poisiga jutlema, ja ärä loheki fiske kah mine aiga wiitma, ommen jälle põllutegemine, waja nišu ärä tettä.“

„Ää küll, peremiis.“

Mad jõudsid juba tare juurde, kui Rein jälle küsis:

„Wiilu, kas sina lastjed obestele aina?“

„Mina jah.“

„Noh, kas ja ifs wõtjed kah pääkoti ärä, ega sinu ei wõi usku? Wiimate teid nigu minema puulha: ma taent, et mis tu obene sääl pild ja laristas? Poisid olli jätnu pääkoti obestele pähä ja obese jõima läbi pääkoti. Et sa mulle jändseid tükke enamb ei tii! Poisi, minge kaage kuis om obestega, ma tule kah pärast järgi.“

Tagasi tuppa jõudes asuti kohe jööma. Rein maatas mis julasteperele ema toiduks teinud, läks siis rahul olles omale poolele. Bual tal seisis värskte leib, wõi, jilaud ja hapupiim. Ta jõi üle kaujääre — oli wõipiim. Reinu maiusroog. Ema oli juba söönud, diendas nüüd weel ühteteist kõrwaltoas.

Rõhu täis süües, Rein mistus jängile. Nii hea on nüüd lamada selili, ega's saunaskäifki pole kerge asi, kohe teeb rammetuks ja wõimetus.

Ta ei mõtnudki lina ega teffi peale, oli ifegi palaw. Kõrwaltoas jälle kuuldus ema käimine. Siis puudutati taja uffelinki.

„Rein, kas makad wai?“

„Ja—h, ema“.

„Sää magama jah. Ma kai joba, et obestel omma aina kõik iin. Tulema nädali joba wašt wõi neid wiia koplide“.

„Wõi küll,“ wenitas Rein.

Uks wajuski jälle ema järele finni.

Weel käidi kuskil usteist, siis jäi majas pikka kõik waitseks. Ometi Rein ei saanud und, olles fogu aeg täieliselt ärkweel. Hetseks ta küsitles ennaft, kuhu jääb Wirwe, ent siis tafistati tema mõttekäiku.

Kuule: kannel kõlahtus.

Nood külapoifid juba lähewad ehale läbi Raeweski õue. Ega oma rahwas ei käi küla-peal.

Mikul on oma Miili, pulmad wahest teewad ifka ära. Pärast wõiks mõlemad asuda Raeweski sauna, jäädes tallu moonarahwaks. Ega moonameeste pidamise mõte taluski wahest pole just halb.

Siim kah mõislik mees, naiste poolest. Näib teine küll pikku heitwat Wirwele, aga efs ta tea ifegi et sellest asja ei wõi saada. Noh, kui ta peaks ööseti käimagi kuskil — käigu kui tahab, peaaft kui ei tuleks pahandust tallu. Lõdrukute juures käiakse ifka, olgu kus tahes, ainult Raeweski peremehel pole sünnis kaasa minna.

Noid jutte, mis siis tekitab, kui Raeweski Rein lähed
ööjel — ehale! Kuulmatu lugu oleks too. Seit juba
mitu põlme on Raeweski pidajate nimi selle poolest seis-
nud au sees. Kas tohiks Reingi muuta oma esivanemate
rada ja anda Raua nimele teijt kõla?

Poiss istus moodi serwale ja waatas afnast wälja.
Kewadjuine hõ oma täiskuuga ja aroomidega mõjus
ojalt jelleks kaasa, et ei tulnud uni. Otse lahtise afna
taga seijis õitrasujuje all kofkumajunud jirel, eemalt
waatas walges wahus toom nagu suur lillekimp.

Sirelite hõng, segatud toome terawa lõhnaga —
imelik, kuidas see kõik täna nii ärritab Reinu!

Kui jiiiski... üksford minna? Wälgatas mõte
Reinu peas.

Ta tõusis ülesse, nõjatas wastu afnapiita ning
kuulatas. Wiimne hää oli waikinud talus, ainult
eemal metsajalus helises selgesti kuuldamalt õõbiku
hõiske: Too piits, too piits, too piits!

Rünnilinnu laul kõlas hoiatusena.

Wallatad, mõtles Rein. Tõmmates kuue selga,
ta ulatas jalad afnast wälja ning kargas kuuwalgese
aeda.

Wahest õo jahutab palawat otja? Kuidas meele-
kohtades tuisleb... Kuum on.

Rein wäga hästi teab, et kõigile kuusatustele waa-
tamata ta ei lähe jel ega järgnewail õil küla-peale.
Ega ta ometi ole mõni poisifene, kes armu igatsedes
ei tea mis teeb. Juba Rein üle kolmekümne, tähendab
— hoia ohjad.

Ent kuidas on nende juttudega Eltjuft ja küla-
poistest? Saaks jeda asja nii kuidagi kas wõi kõr-
walt waadata...

Rein tuli mõttele, mida ta weel kunagi polnud en-
damisi arutanud. Mis siis, kui ford naise wõttes
näeb, et tema naine on —? Seda häbi siis, mis
lasuks Reinu fuguwõja heal nimel! Mis ütleks siis
Rein ise endale!

Kui ta siiski teeks katset Eltsu võrgutada?..
Kui on naine sellega nõus või muidu tema ees end
kerget ülemal peab, siis — Rein teab, mida peab
ta tegema. Ei tema taha Raamestike perenaiseks
tüdrukut, kes kõigega peri. Suht naisel olgu oma au,
ega naine ole mõni puu, kust iga möödamineja võib
takistamatult noppida vilja, kui peremees ei näe.

Poisst teadis, mida tehti naaberkülades ja mida
seal kõneldi ja kuidas elati. Suba maastmadalast liigub
poistkari külades ringi, kusjuures siis kõik areneb nagu
iseenesest.

Suba lapsena on kõik teada ja kõike peetakse loo-
mulikuks. Seal pererahwasti niisugune, et kasutab
aga oluforda, kui see awaneb awatlewaft küljest.

Ja ometi mõnes wallas nii poissi kui tüdrukut au
seijab kõrgel järjel. Wähemalt ei minda ehale oma
külla. Ka pea üheski Orula talus ei sallita kerge-
meelust. Ringi lastega tüdrukuid — kas neid üldse
leidub Reinu koduwallas? Peremehed ei luba enda
katuse alla raija-elu. Wähe harwa, kui kuuldu
midagi inetut. Wähemalt enne sõda võis julgesti
ütelda, et Orulas elatakse mõistlikult. Abiellutakse
wõrdlemisi wara, kuid kodus on rahu ja kord. Sim-
manidki on siin wiinata ja muidu karstet. Kas siis
tõesti Saulasmaa Elts, peretütar, on nüüd —? Wa-
hepeal on ju nii palju muutunud, aga... Rein juba
hakkas sinna poole kalduma, et Eltsule aetaks tühja
juttu. Mõni naabermalla külapoisst teeb awalikult
nalja, ega Eltski ise ole puine, — noh ja wananaiste
jutt ongi laiali kantud. Elts on aus naine. Kuidas
saaks Rein mõelda temast pahal!

Elts meeldib Reinule. Kohe sedasi et... Siiski
ta peaks teda nägema ja temaga kõnelema. Kui tüd-
ruk on tema wastu muutunud, küllap ta tema wõõrast
olekust saab aru.

Poisst õhkas, otsekui oleks südamest meerenud rask-
kiviroomem.

Erit kui siiski? Keinu filmi ette fertifid aidapildid
Eltsu fängiga, walge puhta linaga ja. . . Kaseoklad on
aidas, wärsked, lõhnawad. . .

Kaske oli endast jagu saada. Nii kuidas ka kat-
sus mõelda millestki muust, itka nägi ta Eltsu,
aita ja —

Keegi ei tohi teada, keegi ei tohi näha. . . Sala
läheb ta, sama jala tuleb tagasi läbi metsa. Enne
koitu.

Kein tammus edasi-tagasi, kaheldes ja kaalu-
des, mida teha. Ta müüd oli jõudnud wajakule,
aida ette, seistes kõrgustikul oma aias.

Kuuratas walgustas ümbrust. Kein nägi oma
kodumalda puhkawat mattkuldset walguses. Nagu
juur lõpsatas jaar, ühel pool Pühamae laas, teisel
Walgejõe kaldal, puhtas nädala tööst Drula, mägene
ja metsarikas, oma põldude ja aasadega, järwedega ja
ojadega. . . Siin kurgede Kuruoja soo, kural kõrge
Kotkamägi, seal kauge madal lääts, eemal Sakala.
Nagu peopesal on Saulasmaa. . .

Saulasmaa. . . Elts. . .

Kerge pöösaste kahin aia taga fundis Keinu üm-
ber waatama.

„Kes siin ulgub?“

Ta läks lohe pimedasse aia nurka ja kuulatas.

Pöösa tagant tõusis ülesse pühapäewa riietuses
Siim, Keinu sulane.

„Kes sina siin üüse õiendad?“

„Niisamate, peremiis, omma asja.“

„Dohe nu poisi oma kanneldega lätsiwä?“

„Sinna, Saulasmaa poole, — alla.“

„Kes?“

Kein arwas walesti kuulwat.

„Mujah, it's sinna alla poole.“

„Mh. . . Kas sina ka loheki lähäd?“

„Oli küll nigu nii mõte, aga pärast arvasi, et ei
massa. Ilda kah, tõse wast joba iin... Noh, ja sis
ma mõtli, et paremb üits mõnus fergendus kui narr
külapääl-käit. Kas ei ole õige, peremiis?“

Mein ümises midagi wastuseks omaette, ise aga
mõttes: Waata, nüüd Siim ütles kohe ühe mõistliku
sõna.

Sulane pani käed tasku ning fergitas kuuwalgel
weidralt püüffe.

„Kurad, kui ma mõtle naid naisi, siis ma üttele —
naisi ma ei kannata.“

Siim sülgas suures kaares wihajelt kaugele.

Ta oli käinud turni aja eest Mudasjillal ja
tealset aidast Mari mant eest leidnud Uibu Karla.

4.

Räskides Siimul minna magama, Rein kõndis-
aida poole tagasi. Ta seisatus tejet marjapöösaid
ja maatas mõttes eemale. Maa puhkas rahus,
Drula oli uinunud.

Drula!

Rein on jün sündinud ja ülesse kaswanud. Ta
tunneb kogu wallas igat lepapuhmast, kanarikufoöti,
liivanõmme, jänimäge, metsuibu, puju.

Drula, Reinu liha ja weri!

Ometi pole Rein Raua jüguwõja wõrsunud Dru-
las. Teated tema perekonna kohta ei ulatu kaugemale
kui 120 aastat tagasi, kuid tollest ajast alates on säi-
linud enam-wähem kindlad andmed.

Reinu esivanemad põlwenesid Sakalamaa jüda-
mest. Sealt oli, pärisorjuse ajal, 19. sajandil, teada-
mata kuidas wabanenud oma mõisniku alt kaks noort-
meest ja asunud elama Drulasse. Ühe nimi oli Ju-
han, teisel Mats.

Ragu tol ajal mujal Gestis, nii ka Drulas mõi-
saomanikud saatsid wiina Peterburi, Pihkwasse, Niiga
ja teistele. Pikkad teekonnad, mis teistsid jageli kuid.
olid rõhuvad ja tapwad. Harwa kui mõisa küüdiwoor
piirdus Walgas wõi Tartus käimisega, siis wõis hea
ilmaga tekkond kesta kolm-neli päewa. Selliseid lü-
hikesi rännakuid aga oli wähe.

Mats oli Orula viinamedajate wanem. Tal tuli võibelda külmaga, huntidega, isegi „waimudega“ — mõisa inimestega, kes õõjiti teede ääres waritfesiid naabrimõisjate wiinatwoori medajaid, et neid hirmutada. Kas ära waematud küüdistkaimistest wõi muidu haigestunud Mats furi warakult poisimehena.

Matsi wend Zuhan oli 14 aastat wana, kui ta ühes wennaga asus Orulasse. Temast jai mõisa linnastetegija ehk papp. Selle eest — muudugi erilise lisaorjuse wastu — anti talle kasutamiseks Ma-Kuuse talu.

Zuhanil oli kolm poega: Ants, Tõnis ja Zuhan. Ants jäi isa surma järele Kuuse talu pidajaks. Temal oli kaks tütar, kellest Krööt läks mehele Sunji Mihklile, Kadri aga Laulasmaa Jürile. Tõnis sündis 1825. aastal. Ta oli alul mõisas papiks, nimelt puuföe põletajaks, pärast sulaseks taludes. Ta kosis Tiinsa Mari. Pärast naisewõtmist määras temale parun Raeweski talu. Selle eest tuli tal ühes oma sulasega mõisa sepikojas tarwis süü põletada palju suuremal arwul kui warem, kiwisüüt ju tol ajal polnud saada. Kuna mehel oli ainult seitse höherubla, kartis ta esmalt talu wõtta. Kuid Tõnise tõrkumist nähes sai mõisnik kurjaks, keegi pidi ometi mõisa talude maad harima, ja pani temale ette kas wõtta Raeweski talu wõi mõisa peksupäewil — reedel wõi esmaspäewal — 30 witsalööki. Tõnis walis peksu asemel Raeweski talu, mille eest tal peale muu tuli teha mõisale kolm hobuse- ja kolm jalapäewa, isiklikult wõi oma sulase kaudu. Nii oli Raeweski alul küübiliseks kolmepäewa taluks.

Meljandal aastal anti Raeweski Tõnisele rendile, armates teoorjus ümber raharendiks. Rent oli 70 höherubla aastas. Sellal läks Raeweski talu Orula omanikult kaardimängu wõla-kattena naabermõisa omanikule, kes selle talu — 180 wakamaad — Tõnisele edasi jättis rendile. Raeweski oli kokku 25 taalrit ja 14 krossi wäärt. Siin elas Tõnis oma lastega ja

lastelastega 52 aastat, lahkudes, nagu tema kodu-
öeldi, „õndjate orgu“ 85 aasta vanuses. Surrekti
oli ta walju, kuid õiglane ja aus talutaat.

Tõnise lastest Kaarli oli Drulas wallawanema
abi ja wallanõukogu esimees, rentis hiljem teise koha
möörašt kihelkonnast, kus wõttis osa paljudest feltskond-
listest organisatsioonidest, juhtides põllumeeste feltji ja
kaubatarwitajate ühisust eestseisuse liikmena. Samuti
oli ta tegew põllumajandusliste näituste korraldamisel,
olles pea-auhindajaks.

Kaarli wend Adam pidas linnas moorimehe ame-
tit ja tõusis majanduslikult jõukuselegi, omades
ilusat maja, kaotas aga hiljem kogu oma waranduse-
elukiujatustele.

Zuhan ostis isa Tõnise kaasabil Drulas Aru talu.
Ta oli wallanõukogu esimeheks, peakohtunikuks, kiri-
kukomwendi saadikuks walla poolt. Temašt peeti ko-
dumallas juurt lugu. Eriliselt aga austati ja kardeti
teda kohtunikuna. Tõuke jelleks andis keegi Kristu
Peepson, kes oma ülalpidamisega tegi Drula walla-
isadele tõsišt muret juba kauemat aega. Ent kuidagi
ei läinud korda meest teolt tabada mõi kindlaid tõen-
dusi saada tema kuritegude kohta. Wiimaks esines
juhust.

Wastal 1868 ilmus Dinamäe lest perenaine Mai
Kristuga wallakohtu ette, hiiidistades Kristut tema
wara omandamises. Nagu kõigil kaebajail, nii puudus
aga ka Maiel tunnistaja. Kawal Kristu mõistis oma
äri ajada sissekukkumiseta. Parajasti oli wallakohtu
eesistujaks Drulas walitud Aru Zuhan. Kohtunikud
murdsid pead, mis teha üleannetu Kristuga. Seal
pööras Zuhan kaebealuse poole küsimusega:

„Kas sina, Kristu, oled kroonumiis?“

„Ei ole.“

„Kuida siis sina pikki wuntse kannad? Wuntse
wõiwa sääduse järgi kanda ainult soldati ja kroonu-
ametniku.“

„Di, pai kohtusaksja!“ ehmus Kristu.

Järgnes lühike nõupidamine, siis kuulutati kohtu otsus: Kristu tema peale tõstetud kaebuses mõõra vara omandamise pärast kohtulikult õigeks mõista, keelatud murrude kandmise eest aga süüdi tunnistada ja temale karistuseks määrata 15.

Muhtlemise ajal hakkas järsku Dinamäe Maiel Kristust kahju ning ta lamas nuheldavale peale. Kohtu otsuse täidesaatmise taastamise pärast määras Zuhani temale 10 witsa hoop. Otsus wiidi ka lohe täide.

Kui peakohtunik ei kartnud Zuhani ka wallawane- mat Wallmani Dootsi, püüdes tihti omal arwamisel, et ei kannataks walla huwid. Peakohtunik ees, istudes oma Walge turjal, wallawanem, samuti walla huwide kaitjel, oma onupoja Gwertiga järel, nii jõuti ühel päewal Talla mõsastikku. Pärast palawat päewa- sünd- must selles metsas lepiti siiski siinjas järele ära, walla asju aga aeti ka edaspidi hoolikalt, sõpradeks jäädes omawahel ka nüüd.

Sarwa ebaõnnestusid Zuhani nõuanded. Wõõriti mõistsid teda ainult pops Kallas Ants oma naise Katrega. Mõlemad olid nimelt Karjajagu toetajad, sellepärast majas alaline puudus ja häda. Dorra kur- tis Ants oma wiletsust Zuhani.

„Kui te tudagi tõisiti ei saa, siis jooge ainult tähtsamatel päewadel, siis kui midagi elun juhtub, mida massjab pühitseda,“ arwas Zuhani.

Ants läks koju ja leppiski naisega nii kokku, et pool toopi wiina võib osta ainult siis, kui elus midagi tähtsat juhtub. Mida võib aga waeje popsi elus olla tähtsat? Oleks Ants olnud edasipüüdja mees, siis ta waehest oleks paremale järjele tõusnud, nüüd aga kus kumbki pool, naine kui mees, mõtleks ainult alkoholi peale — mida nüüd võib juhtuda aastas sündimise- päewa kõrwal olulist? Ants polnud siiski rumal ja pani ette ühel päewal oma teiselepoelse, temale, Ant- sule, ära müüa oma kütse, popsihoia ainukest piima- andjat.

„Ega ja midagi ei kaota, kits jääb meile endile ja piima saame nii üks edesi.“

„Taa kits om jo nii sinu kui minu oma,“ ei taipanud Katre.

„Noh, aga sis sis ta om ainult minu oma. Ma masja sulle temast kolm rubla. Sis om ometi midagi tähtsat meie elun juhtunu.“

„Lore möte.“

Katre oli koke nõus mehega, sai kolm rubla ning läks samal päeval 30-kopikalise wiina järele.

Mädala pärast ostis Katre kitse mehelt tagasi: jälle oli midagi tähtsat juhtunud ja uuesti pühitseti seda.

Suhan kuulis Antsu ja tema naise tempudest, kuid parata polnud midagi.

„Mes ja oma kitse uumeste naisele ära müüjid?“ küüsis ta kord, saades Antsuga kokku.

„Sah, ega kits nalga wõinud koolda! Katre ütles, et ega tema minu kitse enam jüütma ei nafta. Noh, sis ma pidi jo talle kitse tagasi müüma, ega luum ei wõi ära lõppe.“

Andres Reinu isa oli oma isa Tõnise kõrwal kümme aastat Raeweski peremehets, enne seda siin teenides perepojast sulasena. Andrest tunti juure töömehena, keda sulased kartsid juba siis, kui ta oli nende kaasjulane, kuid Raeweskilt nad ära ei läinud. Mõni aasta enne oma jurma teostas Andres selle, mis tema isa ja wendade poolt tegemata jäänud, nimelt talu pärisomanduseks ostu.

See oli rohkem koduinimene, tagasihoidliku iseloomuga, kuid edasirühkija ja ka edasijõudja, wõõrastest asjadest aga erid hoides eemale: teda huvitas ainult see, mis oli oma wõi omaks jaada wõis, üldjuze heaks ta ei töötanud, kaaja küll tundes kõigele, mis tema meelest oli õige. Kui temale kõneldi kellegi tegudest rahwa kasuks, wastas ta harilikult ühe lausega: Tubli. See jäi passiimseks. Kui Tõnisson „Postimehe“ juhti-

misele asus ja ka Orulas meeled äremile ajas, siin suurt poolehoidu leides, tähendas Andres nagu tavaliselt: Väega rõõmustav nähtus Eesti avalikun elun. See oli kõik. Ta tegi tööd, nohisedes enda ette ja kuhuigi avalikku tegemusse astumisest loobudes. Alles 1905. a. rikkus ta oma põhimõtet, minnes ja võttes osa eduerakondlasena — kõigile ootamatult rahvasaadikuna — ajaloolistest päevadest Tartus. Tagasi jõudes võttis ta vallamajas sõna Lõnisoni ettepanekute kaitseks, kusjuures ta esines erakordse kõneosavusega. Ent läbi läks Teemanti seisukoht: rahvale meeldisid korraga käremeelsed otsused, oldi nagu joobnud.

Pettudes oma esimesest ja viimastest ülesastumisest avalikku tegelasena, ta sai nüüd ühtlasi maitstatagasiusamise wilja. Kõik olid hämitatud vastawad protokollid, kuid rahvas teadis, et koosoleku abijuhatajaks oli Raemestki Andres. Talle ei jäänud muud üle, kui sõjakohtute tegemuse ajaks põgeneda tuttava kaupmehe juurde Petserisje, kus ta — luterlasena! — täitis hoolikalt palwerändaja kohuseid.

Rahupäewade jaabumisel Andres jälle asus tööle omas talus, nüüd enam end oma mõtetest eeskitada mitte lastes. Poegasid alul tahtis ta sellegipärast admoakatideks koolitada. Kuid ta oli pika toimega ja kaalus kõike hoolikalt, enne kui midagi ette võttis, ning wanemail inimestel oli temale suur mõju. Arvatavasti viimaste mõjul ta asuski lastele hariduse andmises ootamatult uuele waatepunktile. Võimalik, et siin osa edendas ka tema poja Widriku ülesastumine, kes kestkooli lõpetades jättis isakodu maha ja et näidanud Raemestkile oma nägugi. Mis õieti isa ja poja wahel oli juhtunud, ei teadnud keegi, ka mitte teised mennad, ent oli kindel, et isa ja poja wahel oli Tartus olnud teraw kokkupõrge. Ta tollest ajast saadik wana Andres muutus nüüd laste vastu tagasihoidlikuks. Ka hariduse peale hakkas ta nüüd waatama kui kahjulikule alale, mis lahutab wanemad ja lapsed. Sellegipärast Rein jäigi isamaija. Isal oli ka

tõeliselt heameel, nähes kuidas Rein armastab põllu-
mehe põlve. Ta oligi teatud määral isalt pärinud joo-
ni, mis tegid tema ärarippumaks talust ja selle murest.
Nagu isa, nii tujus ka Reinu willase wammuse all
talulapse tundeküllane süda, millele kallid kõik, mis ko-
dune ja oma. Väliselt ta võis olla kurigi ning näida
otse tigidana ja pahurana, ent ka pahandades ta hinges
oli hea inimene. Ometi ei võinud teda nimetada
liialt hella- ja fergemeelseks. Koolihariduse oli ta saa-
nud keskkooli kolme klassi ulatuses, ja ta mõistis ka
weidi Saksa keelt.

Widrik oli wastu isa tahtmist asunud Tartus
Trefneri gümnaasiumi lõpetamise järele kuskile fise-
Wenemaale. Ülikooli ta Reinu teades ei astunud. Sellest
hoolimata ei jätnud isa teda pärandusosata. Palju
aega hiljem ulatusid kuuldujed Raeweskile, et Widrik
oli hakanud revolutsionääriks. Wenemaalt ta sõitis lõ-
puks Schweitzi. Mida ta jeal tegi, polnud teada. Alles
Saksa okupatsioonil algpäewil saabus temalt kiri, seeford
Lõuna-Ameerikast, Reinu nimele, kus ta loobus oma
pärandusosast teiste wendade ja õe kasuks.

Gendrik õppis, jälle wastu isa tahtmist, maamõõt-
jaks. Pärast Pihkwas kooli lõpetamist ta samuti sõitis
ära Wenemaale. Temalt saabus aegajalt kirju, kus ta
pealiskaudselt kirjeldas oma elu, tähendades üldistes
sõnades, et ta ei võimat nuriseda. Pärandust ta wa-
jawat, kuid jätnud selle wäljamatsumise ajaks, kui Rein
oma elu saanud kohendada.

Willem jättis samuti isa kodu maha, asudes linna
luluksepa õpipoisiks. Koolis käia ta ei tahtnud. Tal
oli mehaaniku kaldumusi ja linnaelu tõmbas teda
äravõitmatul jõul. Ometi ei jäänud ta lukusepa
juurde, muutes kiirelt kutsewaliku. Warsti oli ta te-
gew kuskil riideäris, siis ootamatult optikaäris ja lõ-
puks turuäärse pudukaupluse pidajana. Muutlik nagu
ta pealtnäha oli, võis temat oodata weel uusi õnne-
kättimisi. Tema siht oi kiire rikastumine, taluelu ta

põlgas. Polnud ette näha, millal lõpewad ta otjingud ja toimingud linnaelu teerus.

Ragu needuseks isale, kes ihu ja hingega rippus talu küljes, jättis ka tema tütar Wirne wenna kutsel Raeweski, ettekaändel, et tahab astuda õmbluskooli, pärast seda kui ta oli lõpetanud kohalikus alevikus ministeeriumi kooli. Ent ta ei püüfinud siin, astudes kellelegi eestkostel Saksa kondiitriärisse asjade pešejaks. Saades aga linna „lihwingu“, ta ometi andis järele isale ning lastis enese ühel kewadepäewal tuua koju. Nii jäid Andrese lastest tallu ainult Rein Wirwega. Sde peatselt leppiski talueluga, isa rõõmuks, kuigi oli isemeelne ja jonnakas. Ta oli wälimuseft meeldiw tütarlaps.

Ent Reinugi, kellel polnud linnatungimise kadumuši, ähwardas saatus Raeweskilt kiskuda eemale. Oli alanud ilmaõda ja ühes teistega mobiliseeriti sõja teisel aastal ka Rein. Ometi tal õnnestus pääseda sõjamäe töökotta mehaanikuks, kuigi ta polnud weel kätte wõtnud ühtki wastawat riista. Rein leidis, et ta ei pea walama oma werd suure wõõra maa eest, oleks oma kodumaa, siis teine lugu. Ta sai kõige kiuste hakkama uue töö-alaga Peterburi töökojas. Ent ei möödunud aastatki, kui Rein tuli ootamatult koju — walge piletiga. Ta oli Wene arste wiinud niikaugesele, et ta kui parandamatu kopsuhaige sõjamäest wabastati, kuigi oli terve. Rõõsapiima — mis temale ei maitse- nud — tarwitamisega ta oli hoidnud endal kunstliku palawiku ja kõhurikked, siidisuitsetamisega aga ta hakkas werd kõhima. Nodus Rein kosus peatselt, kuid pidi edasi näituma puruhaigena ametnikkude filmas.

Rein waewalt jõudis koju, kui tema isa Andres suri. Ta oli istunud talwel lumehangele jalgu puhkama aias ja korraga wajanud lumme, saades südamerabanduse.

Nii algasid Reinu peremehepäewad oma õe ja ema kõrwal.

Reinu ema Ann oli kõrfitu iseloomuga, temalt armatavasti ta lapsed pärifidki rahulolematuse talu-elu vastu. Sje ta polnud talust wälja saanud, kuigi kippus kas wõi laadalegi. Tema oli laste kaitfja isa ees.

„Mes ja iks korifed, lafe lastel kah parembit päimi nätä“, olid tema fönad mehe vastu, kui see lapsi noomis kodu mahajätmise pärast. Ja ifka oli Andres jäänud wai. Seft tema põhimõte oli: naistega ei waielda, muidu on kodurahu hädaohus. Ta andis talle sellepärast õigufe waikimisega, kus waja aga tegutseda, seal ta toimis naiselt nõu küsimata, seades tema fündinud asja ette.

Raha naisele ta ka ei annud. Ometi oli Ann mõift-
nud endale munadega ja muuga tagawara koguda. Ja kui Andres omad filmad fules, oli Annel fularaha 1700 rubla, firstudes aga arwamata palju kangalõime ja pe-
furiit, koguni omafoetud peenikesi taskurätte. Üksi pesu ta oli kudanud ligi paarfada küünart.

Ääreni täis olid Anne firstud, oodates minijat.

Ex bibl. univ. Dorp.

5.

Kaske oli elu Drulas. Maa andis katet ja toitu juure waewa tulemusena, sedagi mitte igaford: tihti tabas maad põud, lakkamatu wihm, hall, öökülmad, mõniford liig warane talw, jättes wiljarõugud lume alla ja ära mõttes mäekülgedelt kartulid. Sellest hoolimata tehti järeljätmata wisadusega tööd. Ning hoiti kottu, kus wähegi wõis.

Mõnes talus mindi küll liialdusenigi. Nii Kauri jõukas Jaak, kandes oma halli kodukoetud ülikonda ja musta mütsi, kunagi ei raatfinud osta raudteepiletitki, kui tal juhtus möödapääsmatu sõit seisma ees, ifka oli wajadus anda Wene konduktorile „10 tenga“ ja teps mitte rohkem.

Korra Rein teda kohtas Tartu raudteejaamas piletikasja lähedalt. Rein nägi — istus mees nurgas pörandal, paistlad jalas ja laskis leiba luusse, oodates rongi saabumist. Ta waatas, ja temalegi tuli weji juhu: Jaak lõi kas wastu pöialt odawa mustapeaga wäitse abil pekki ja sõi magufasti-magufasti.

Kodus oli Jaak kange töömees ja äge sulaste fundija. Kuidas saigi teisiti, Rein ise teadis seda wäga hästi! Ifka tuli tööd murda, järelejätmatult warawalgest hilise ööni.

Enne orjati mõisat, nüüd pidi kindlustama oma elu, et ei tuleks wanad ajad tagasi. Kui tulewadki —

jelle eest hoidku Jumal — siis on tiivad, et saaks lennata mujale, kui muidu ei saa, sest kes tahaks tagasi mõisa võimu alla? Mõisate orjamine oli nuhtlus, siis oli inimene mõõra tööloom, keda mõis liia ja müüa.

Rõige raskem oli Drula talurahva seisuford olnud 19. sajandi esimese poole lõpuni. Alles siis, kui hakati müüma eestlastele talusid pärisomanduseks, muutus seisuford paremusele. Lootustäratavamad päevad ometi hakkasid paistma alles siis, kui sai Drula mõisa ja walla müümata jäänud talude omanikuks wabameelne mees. Esimesena müüs see mõisnik Drulas ära Kilingi, kuhu 25-taalrilise Suuresoo ja Ülejärve, viimase 3000, teise aga 2800 hõberubla eest, millisest summast taluostjad olid kohustatud kogu tasuma 2000 r., kuna teine osa jäi rendipanga protsentidega kustutatavaks mõlaks. Järgmise Drula omaniku ajal läks siin veel 25 talu eestlaste kätte.

Talude väljaoftmine oli suur samm edasi, kuid see ei tähendanud veel taluri täielist wabanemist mõisa alt, kuigi igajugune orjus mõisa kasuks oli lõplikult kadumas, ning ikka waadati teatud hirmuga mõisa poole, kust mõis jälle oodata uusi kärke ja korraldusi igal ajal. Nagu naabermõisas käsutati mõisa poolt iseiseiswaid peremehe kogu oma perega mõisa kasuks, näit. heinale — seda käsku täideti täpselt ja keegi ei julenud wabandamagi minna, et ka talul endal heinategu käsil — nii nõudis ka Drula mõisa väga sagedasti taluomanikke mõisale abiks, ning on teada, kuidas isegi hobuste ja künnihärgade muretsemiseks pidid ilmuima mõisasse talupojad ja kibedal tööajal sõitma — tihti väga kaugel, — et rahuldada mõisa majapidamise vajadusi ehk lihtsalt mõisniku tuju. Kui mõisa hurdafari ja kütid tormasid talu wiljast üle, ei sõandanud talur samuti lausuda sõnagi, veel vähem mõisat kaewata kohtusse. Küll leidis nüüd mehi, kes ka mõisale vastu hakkasid, kuid need sattusid mõisa wiha alla. Ja seda kardeti jälle. Kuigi nüüd puudus võimalus talurahwale witsahirmu anda, ometi mõisteti asju nii ajada mõisameeste poolt, et wallakohus ise mõistmata mehele mõnikord andis.

witsanuhthluse. Wahel määras mõisapolitsei mõisniku isiklus rahaträhwi teekäijale selle eest, et see oli omas teadmatuses julenud tarvitada teed, mis wiis mööda harrastemajast.

Sama raske oli wallale mõisaomanikkude alaline wahetus. Kui uus mõisnik wallamehi juba hakkas tundma, oli mõisa jälle uus käes, ja talur pidi oma tööd mõisaga läbisaamises algama otsast peale ja läbi tegema uued tunnitudused ja enda allandused. Siiski küll pikkamisi, aga ometi täiel teadwusel hakati oma selga juba ajama sirgeks. Taluri waade sai julgema ja üle oma metsa ja maa waatas Drula peremes mägede harjult mõttes kaugele mere poole, kus hilmaring läi ja awar.

Drulane, teades, et tema oma töö tagajärgi ja sisetulekuid nüüd saab ainult iseenele heaks, et enam ainult mõisa ei neela tema waewa tulemusi, hakkas meel kibedamini tööd murdma, magades kogu päewa ja öö koha waewalt mõni tund. Peasissetuleku allikaks sai siinsele peremehele lina, kuma pidmaprodukte ta kasutas talu majapidamise juures esmalt ise. Töö ja hool talupidamises, wäsimatu waew ja piüüd ei jätnud peagi tagajärgi andmasta, ning orulase majandusline jõukus kaswas, wäljawaated õnnelikuma, parema tulewiku peale tõusid tõsiasjana silma ette. Kaswatati juba häid hobuseid ja, kui olid kuskil pulmad, wõi oli Saanipäew ehk korraldati kirikus laulupidu — waata, siis näitab orulane, mida ta wõis ja suutis, kihutades üksteisest tolmupilwedes wõidu mööda püüas toredate hobuste reas. Kui tehti algust põllutöö näitustega, oli Drula mees ikka esimese auhinna omanik. Tema lina, tema hobused, tema kari oli ka auhinna wääriline. Toodi esimesi auhindu Wiljandist, Walgast ja üegi Tartust, kogu ni mõisnikkude näitustelt. Nüüd mitte üksi talude omanikud, waid ka rentnikud hakkasid ikka enam waatama Tartu poole, ja walguis laienes üle kogu maa. Hakati koolitama lapsi, mitte enam ühikutes taludes, waid igakües, kel oli wähegi ettewõtlikku waimu, see saatis

poja Tartusse — kui mitte kooli, siis õppima meistriks, „antwärgiks“, et aga lapsed ei tarwitseks tunda talu-
 elu waewa. On teada juhtumisi, kus isa toimetas poja
 Tartusse kostile poisi ära kaaludes linna wäies ja sealt
 tagasi tuues, kusjuures ei tohtinud ette tulla weerand-
 naelälisiki kergenemist esialgsest kaalust. Mõned, kes ei
 juutnud poega kostile anda, küürisid korteri ja jätsid
 poisile leimafoti linna — kassad kihaga ja leima ning
 raha, rubla ehk 50 kopikut kuludeks. Niisugustes olu-
 des on pidanud orulastest nii mõnigi tänapäeval üldi-
 selt tuntud mees endale Tartus hankima haridust ja
 omale waimuhwara arnutama jalwe. Ülikooli ajal ei
 keelatud naabri perepojale raha, kui sellest oli tudengil
 puudus. Nii koolitati Orulas lapsi, ilma et oleks olnud
 eeskätt soomi jaada haritud põllumehi isa jälgedele,
 igatseti oma laste keskest arste, kirikuõpetajaid, inse-
 nere, Gesti advokaate.

Rahtipuhkenud ilmaõõda Lõdwendas maaelu, liüies
 raskeid haamu ka orulasele, nii et siin, wõrreldees mö-
 dunud sajandi lõpuga ja käesolewa algusjega, wõis ära
 märkida tunduvat tagasiminekut ja kehwenemist. Siiski
 talurit kihutas taga uus hool, uus mõte. See andis
 tootust ja jõudu. Päewakorrale keskis esmalt rahwus-
 liku autonoomia ja hiljem omariikluse ja iseseiswuse
 aade. Tartust ja Tallinnast hakkasid puhuma tuuled
 ja kostma hääled, mis wanadele kõlasid muinasjutuna,
 sealtamas aga ka hirmuloona. Kes seda wõis uskuda
 talutares, et Gesti saab iseseiswaks? Saksa soost mõis-
 nikud ja wenelased ei laseks sel sündida, iial nad rahu-
 likuks pealtwaatajaks ei jää. Ja neil on jõud, arwati.
 Wanadel oli ka põhjust nii mõelda

Ent kaabus tund, kus warises kofku, tuhaks ja
 põrmuks, Wene riik. Zulleti juba hakata lõhkuma mõi-
 said, kantse, kust nii pikki sajandeid walitsetud terwet
 madd.

Oli aeg, kus enamikus tõstis pead.

Ega sellest head tule, noogutasid ühed, kuna teised
 muutusid ootamatult südikis ning hakkasid noortega

kaasa tõmbama, mitte küll enamlaste waimus, waid jootuks teije tagamõttega. Kuid lähenesid jaksad. Lauasmaa Arts oli nüüd üks nendest Orula taatidest, kes kuulda saades Saksa okupatsiooni wägede ähwardawast liginemisest, tuli wälja omaist toanurgast ja hakkas õhutama poega wastuhakkamisele, öeldes:

„Küll kroonu sulle and püssi.“

Kuid Mangu oli tagasihoidlik.

„Kui jaksalase ei tule, siis jääwä enambläse wõimule. Oleks Andu kotun, siis tiias, midä ette wõtta, nüüd om raske otjustada.“

„Enambläse liiwwas maha ja meil ajutadas endine walitus, om aga jaksalase sehen, siis tule wana nuhtlemiste aig tagasi“.

Ja ihunuhtlus tuligi tagasi, tuli meeste näol, kes enne Saksa wägede sissemarjimisist kasutasid juhuist, walgudes mööda kogu kihikonda laiali. Mul kandsid nad mõisatesse laiali Saksa kindrali von Kirchbachi allkirjaga üleskutseid, kus teatati Saksa wägede tulekust ja manitseti rahwast kindrali „noomimisssi kuulma ja seadmissi täitma hea meele ja tahtmisega“, kästes ühtlasi igal mehel rahulikult tööd jatkata ja kõik teed hoida korras.

„Meie arwame seda auks teile abi anda häddas ja miletsuses. Meie ei tule teie juure kui ärawoitjad, waid et rahu ja julguist tuua teie maale. Wõtke meie wennalik käest finni ja uskuge meie sõawäge. Nitage neid kus aga hiial woite,“ kirjutati selles üleskutses.

Tegelikult ei käidud kindrali lubaduste järele algusest saadik. Mööda kihikonda, eriti mõisatesse ruttasid õöl enne jakslaste tulekut mehed, kes lugesid oma kohuseks „enamlasti“ karistada ja ülewõetud maid nende endistele omanikkudele tagasi anda. Kuna tulijate tagamõtet aga ei teatud, awaldati raudkiiwrikandjaille — need warjasid Balti noori aadlisoost jakslasti — pea igal pool endiste ülewõtjate ja mõisawanemate ning teiste „enamlaste“ nimed. Selle tagajärjel said paljud ilm-

jüütud inimesedki rängalt ihunuhtlust. Nii läksidki täide wana Antsu sõnad.

Mangu ise, kes juhtus mainitud ööl wiibima linna koduteel, pidi sõites mõisast mööda, kuulma nuheldamate oigamiist. Tarwitusel olid mingisugused wedrupiitsad, loetud traadist.

Samal päewal oli ka Rein kodust kaugel eemal, käies Ausa raudteejaamas. Tema oli nimelt kuulda saanud, et tema mõlgnik kawatsemat ühes Wene wägedega põgeneda Wenemaale, sellepärast oli waja oma raha, kui weel võimalik, kätte saada.

Rein sõitis maanteed, kuid metsa wahel ta sattus suure põgenikkude, endiste rüüstawate wenelaste parwe wahele. Taibates, et hobusest võib ilma jääda, ta kuulutas ka enda põgenejaks sakste eest, wõttes enda kõrwale paar püssimehest wenelast. Kõik tõttasid jaama. Need olid peaaesjalikult mehed, kes polnud saanud põgeneda Walgast raudteel, kuna rongid olid wiimse võimaluseni täidetud. Wenelaste keskel walitses kirjeldamatu segadus. Kohalikud elanikud omalt poolt aitasid weelgi tõsta üldist ärewust.

„Sakjad liginewad Walga poolt!“ See teade käis igaihel suust suhu.

Et takistada sakslaste kiiremat päralejõudmist, hakkasid Wene ja kohalikkudest enamlastest põgenikud raudteed lõhkuma. Muidu loiud ja ükskõiksed wenelased olid nüüd erksad ja agarad. Neil polnud wähemaidki teateid oma juhtide kokkuleppest Saksamaaga, mille järele Wene wäed kohustusid lahkuma Baltimaalt, kardeti ainult oma elu eest.

Oleks nad aidanud korraldada wastupanu, organiseerida maa päriselanikkudest omakaitset, ohkas Rein. Ent ta teadis, jeda takistati kõigest jõust enne ja nüüd, nüüd peaaesjalikult üldise häwitustööga ja lõhkumise-ga. Mida mõidi, see wiidi ära mõi otse riisuti wägewaldselt mahajääjailt. Rahwal polnud võimalik millegagi segada enamlaste omawoli, ainsaks relwaks jäi põgenejate hirmutamine sõnadega: Sakjad tulewad.

„Zeppelin!“ karjus Reingi oma wenelastele, kes tema kõrval istusid, ning filmapilkjelt oli tema regi tühi. Ohus seisiski tuntud Saksa sigar. Raks-raks! hakkas ülalt langema pomme Wana-Muja mõisa metsa.

Segaduses ei saanud Rein enam enamlaste parme vahelt wälja, olles sunnitud kihutama ühes nendega jaama. Kohale jõudes oli zeppelin juba filmapiirilt kadunud.

Kuna Saksa wäed lõhutud raudteed tarwilise kiirusega parandada ei jõudnud, pääsis juur 'oja wenelastejt pakku. Kasutades aga wabamat filmapilku tegid põgenejad weel äriki: igal jõduril oli midagi müüa mahajääjale. Paljud neist pidid oma erasiisult riisunud wara wõi riigi 'omanduse nüüd koguni jumalamuudu ära andma, et wabaneda ülearuusejt raskusejt paguteel. Mõnigi jaamas wiibija kasutas juhuft ning ostis hobuseid ja lehma, kõike, mida pakuti, imeodawalt.

Reinule soovitati lehma nelja rubla eest, kuid tema kartis, et ta ei saa wita looma koju. Hobune oleks midagi muud, mõtles ta, löi aga sealjamas jälle kõhkema: wõimalik, et hobune tuleb hiljem anda jakslastele kui nende sõjasaak, küll leiduks ülesandjaid ja waenlasi sealt, kust ta neid ei tea praegu arwatagi .

Minult hetkeks waldas Reinu jaagihimu, siis ta oli jälle kindel oma otjujes: rööwitud warandust tema ei taha, ainult aujal teel ta kindlustab oma kodu.

Ta tahtis lahkuda, tungides läbi rahwamurru edasi, kuid peatas: ta näis filmawat tuttavat hobust. Ta waatas hoolikalt looma ja jõudis kindlale teadmisele, et tema ees on kirikumõisajt enamlaste poolt rööwitud ruun. Hobune oli kõwasti äraactud, sellegipärast wõis teda tunda kerge waewaga, polnud ju foku kihelkonna mõisajil toredamat ratsut. Spetaja oli ta ostmud Siisu parunist. Rein oli teda näinud

forduvalt, imestades ilusat looma. Müüdi Raeweski peremees neelas pilkudega hobust.

Weel ei teadnud ta, mida teha. Inimeşi hakkas õpetaja hobuse ümber koguma — lätlasti, näis talle. Nad ostawad ruuna ära, wiivad Lätimaale ja siis...

Rein astus enamlaste juurde, otjastades õpetaja ruuna kätte saada. Wahest ta teeb heega endale head, armas. Kes teab, milleks see samm võib osutada tarwiliseks — ajal, kus maale tungimas Saksa sõjaline mõim.

Mul ta tahtis hakata hobust nõudma õpetaja nimel, kuid enamlasted ümberingi olid relwastatud, õiguse nimel talitamine näis meeletuseks. Oli waja toimetada teisi. Tal õnnestuski tõrjuda kaht lätlasti kõrwale ja tungida müüja kõrwale. Wahetades wiimajega mõne sõna ta luges wenelaste peopeale 30 rubla, sai seelamas kohe hobuse kätte ning talutas ta käekõrwal oma sõiduki juurde. Siin rakendas ta kirikuõpetaja hobuse oma kõrgepäraga ree ette, Zufu sõitudes aisa kõrwale, ja hakkas müüd otjuma wäljapääsu alewikku täitnud rahwapiilwest.

Pikkamisi edasitungides ta jõudis majani, kus elas iurnikuna tema wõlgnik. Hobused õue toimetanud, jelgus, et ta juht wõõra hobuse päästmise kaudu oli kaotanud oma linaraha: rong põgenikkudega juba liikus, nende keskelt aga wiibis ka tema wõlgnik Wai. Oleks ta kohe alul ilmunud siia, tema korteri juurde, wahest oleks ta weel mehe ülesse leidnud põgenejate keskelt? Rahtlane siiski jäärases rahwamurrus, trööstis ta end. 'Ming kohateski linaoitja-selli, kas oleks ta enam temalt raha saanud nii ärewal ajal? Pealegi oli Wai hakanud wahepeal enamlasteks.

Rein lõi käega: mis läinud, see läinud. Oli ilusad linaid tal, oli näinud rohkesti waewa, kuid parata polnud midagi. Oma hooletus ka, et jättis wõla sissekassseerimise nii hiliseks tunniks. Ent sai ta siis jäärases ajal olla nõudlik, kui hea läbijaamise mõttes enamlastega — kes teadis warem, et mees

mõis hakata kommunistiks, oli ikka senini olnud aus ja õiglane, hea tuttav oli pealegi — kannatada? —

Sõ läbi sõitis Rein, otse kihutas, mis hobused jakšajid: oli vaja kõrvalisi teid liikudes mitte kofku puutuda põgenejatega ning enne jakste tulekut olla Kaeweskil.

Sõ oli kuumalge, ja lumi hätendas kummaliselt finikal tulel. Rein ajas hobuseid nagu meeletu.

Wiimaks ometi hakkas paistma kodumägi igiwana tammeaga selle küljel. See oli imelik tamm, ta mõis olla päratu wana, ta waewalt seisus püsti foore najal. Ometi oli puul elu sees ning kewade jaabudes ta tats oksa lõid haljaks. Mood oksad olid nagu Gesti taat ja eit, kes aegade küste wastu pannud kõigile elutormidele, lehed — nagu nüüdispäewade lapjed...

Rein juba oli tamme lähedal, kui kuuldus kuskilt sõidukära, kiirelt kasmaw. Raugel maanteel mustendas midagi Oli wõimata näha, mis see oli. Sakslased?

Sah, jakslased, raudkiirikandjad, kes nüüd uju-tajid oma jakkadega üle kogu Gesti.

Regeodega ja wanritega, ratsa ja jalgsi liikus Drula mõisa ja alemi poole Saksa mäeoja täies warustuses. Mõisas peatus neid alul üle saja mehe.

Sakslastele wastu hakata? Wõimata. Häda-häda, mis tuleb ja matab enda alla Gesti awaliku elu!

Raske luupainajana liikus beel must wari, et siit tungida hiljem Gesti talutarre. Wälja, elamute seintelegi, nägi Rein oma waimus, ilmuvad wõõrad õõkujud, mustad, õudsed...

Sakslased tulid — kelle kutsel? — „päästma“ Gesti Wene surwe alt. Mida mõis olla kasu sellest, kui maa pärisrahwast sunniti ühe wõõra wõimu asemel wastu wõtma teist, mis pealegi töötas olla palju raskem ja kardetawam? Wenelased olid tsaari kuku-tamise järele Saksa mõisnikkude politilise ülekaalu

maal kaotanud ja müri Dwomi walituse poolt anti rahwaste enesemääramise õiguse alustel Eesti laialdane autonoomia. Saawutatud wäljawaated tulewisku pidid nüüd jälle wastu minema häwitamisele, tähefene, mis löönud ööpimeduses järama, tuhnuma ja kustuma. Paarjada Balti-Saksa aadli perekonna wõju, kofku ühes teiste kohalikkude ja kslastega s-protfendiline vähemusrahwas kogu Estimaa elanikkude armust, hakkab jälle Eesti rahwa saatust juhtima oma lühinägeliku omakasu poliitika seisukohalt, jättes tähele panemata eestlaste elulised huwid. Waewalt takistawad jeda tegemast Saksa riigi sõjawäed. Maa mõtku uuesti wastu aadli ülemwõimu, Saksa-maa nälgivate wägede toitmise ja ka Saksa-maa enese warustamise toiduainetega rikkalikkudest Estimaa wiljajalwedest ning lõpuks — asunikud Saksa-maalt. Millap neile mõisnikud annawad maad, jeda, mida nad jeniini pole andnud eestlastele...

Rein ragistas hambaid ning jurus rusikas sõrmed peopesja.

Kuid pole midagi parata, kui puudub reaalne jõud. Tulgu, mis tuleb.

Rein, pea rinnale wajanud, oli juba peaaegu oma talu õuwarawa ees, kui teda waldas õudne mõte: mis saab siis, kui kirikuõpetaja tembeldab tema, Reinu, enamlasteks ning oma hobuse rööwijaks!? Pastor on jakslane. Nüüd wõimad üleöö puhuma hakata jootuks isejugused tuuled. Praegu pole õpetajat kodus, ta on enamlaste eest põgenenud Riiga, kuid ühes Saksa wägedega ta wõib kofe tulla tagasi ja siis — millega teeb tema, Rein, tõeks, et ta on hobuse ostanud enamlastelt tema päästmise mõttes?

Ta hakkas meeletuletama hobuse ostmise juures wiibijaid. Mitte ainustki omanurga, tuttawat inimest! Oleks ta vähemalt ütelnud kellelegi, millise sihiga ta omandas kirikuõpetaja ruuna — ka selle oli ta unustanud ärewuses.

Arg ei olnud Rein, kuid nii mõteldes ja kuulates eemalt kostvat Saksa sõjavanakrite müüriat, ta peatas hobused: waja kiirelt otjustada, mida teha nüüd! Neg tõttab edasi, tarwis kiirelt jõuda kirikumõisasse — enne, kui esimesed sakslased on kohal.

Raske oli hobuse äravõimimine, weel rassem tema jätmine Raeweskile üheks ööks. Kuidas oleks õigem talitada?

Wiimaks ta otjustas: kui ta oli teinud selle rumaluse, et wõttis, asja eest teist takka, pastori ruuna päästmise endale, siis waja temast ka lahti saada jälle — wõimalikult ruttu, et ära hoida pärastigi wõimalikke juuri sefelduji ja raskeid arusaamatuji.

Tal lätski korda koiduajaks õnnelikult jõuda kirikumõisasse ja õpetaja sulasele hobust edasi anda, jeketades kõik ära ja paludes juhtumusest teatada ka ruuna omanikule, niipea kui wiimane saabub koju. Pärast seda ta jälle, sõites kõrwaligi teid, pööras rahulikuna koju, kuskilgi sakslasi kohtamata. — —

Mõne päewa möödudes Rein sai käsu kirikumõisasse ilmumiseks. Ta arwas, teda kutjutakse tema 30 rubla järele. Käsu tooja oli Saksa sõdur.

Rein waatas hulgiga wõõra wõimu esindajat. See oli keشمist kaswu, põetud wurrudega kõhna mehikene Saksa mundris. Mõni mees kah, teda ei tarwitseks Rein sugugi pellata. Kardetud sakslane — äh!

Kuid juba see asjaolu, et sakslane — ta oli saksilane — toob temale, Reinule, mitte kulle ega palwe kirikumõisast, waid käsu — juba see tegi wõõra sõduri wastikuks ja ebasoowitamaks isikuks. Büis ta mehel ieljas, tääk küljel...

Wirwe, Reinu õde, hakkas tõlgiks, Rein ise arwas paremaks kuulata kahetordseid wastuseid. Sõdur esitles end Kurt Güntherina, oma sõnade järele talurina Saksiist. Sutt arenes. Se ja ema soowitusel lastis wercmees lõpuks talle anda jüüa.

Nähes kaetud lauda nii rikkaliku toiduga, saksilase filmad paisusid suurteks ja särawatks. Reingi

oli rahul endaga: sõdur oli lahke mees, kes teab, teda võib waja tulla.

Koos Saksa sõduriga Rein sõitis kirikumõisa poole teele. Saksilane oli ratsa ja Reinule näis, wadeldes tema hobust, et see võis olla pärit Baltimaalt.

Mõisast möödudes Rein nägi esimesi sakslaste teadaandeid, mis olid wäljapandud aida seintele ja teeäärseile tulpadele.

Rein pidas hobuse kinni. Tuba kaugele paiskud filma sõnad: „Käjen.“

Rästi wiibimata ära anda mõisas ajumasse komendantuuri kõik „laste-, löök- ja piste-sõjariistad, lastemoon ja igasugu lõhkeained, haawlipüügid ja sõjariistade kogud.“ Wastutegijaid ähwardati mahalaskmisega.

Rein muigas: käst on käst, aga kaks kroonupüügi, mis ta enda kaitseks õõhulkurite wastu oli ostnud Wene sõdureilt, olid ühes padrunitega hoolikalt peidetud Raewesti kaewu põhja, mõisasse annab ta ära ainult oma kaitse, wana jahipüügi-logu. Sa seda Rein nüüd tegigi ajawitmatult, jaades wastu. — mitte midagi. Küll walitseja tunneb ära tema püügi, trööstis ta end.

Teised käsukirjad — walitsejamaja ja wiinawabriku seinale — käisid Saksa sõjawäele antawa toidu ja „looma-sööte“ kohta. Käsus oli „kõwaste keeldud wara pärimise-witungid wälja anda,“ kõik, mis sõjawäele „hädapärast tarwilik,“ pidi otsekohe wäljamalsetawas sularahas saama tasutud.

Tubli, kui on nii, korda on waja, arwas Rein. Kuid weel üks paber oli kleebitud komendantuuri seinale. Siit luges Rein tundmatu mehe, Saksa ohwitseri nime, kes oli määratud Drula komendantiks. Mis aga Reinu tähelepanu köitsid, olid sama käsukirja sõnad, mis teadustasid, et kohalikuks wõimumeheliks — „Ortsvorsteheriks“ — oli määratud kirikuõpetaja Axel von Zahn.

Nii siis — ka ilmalik isand on nüüd pastor! Sakslane, sellepärast. Ent miks mitte mõni kohalik mõisnik!? Kas pole nad veel kõik ilmunud kohale — Riias?

Ta tükk aega seisis mõtetes viimase paberi ees, siis astus mõisa õue ning sõitis õpetaja poole edasi.

Rein vaatas — kirikumõisasti jalutasid Saksa sõdurid. See on halb märk, arvas ta. Ei tule sellest head, kui vaimulik toetub piisfitäädidele.

Fahn, oli mis ta oli õpetajana, oli senini rahwaga siiski kaanud läbi, eriti pärast revolutsiooni, mitte nagu tema wanaisa, wana Fahn, kes enne sõda sõitis Sakjamaale jurema. Eesti kogudus ei olnud walinud ka Agel von Fahn, kohale pääsis ta mõisnikkude häältega, siiski mõis temaga kuidagi leppida, hea tahtmise juures. Minult kohaliku rahwa keele oleks ta wõinud ära õppida korralikumalt, mõtles Rein, seistes pastori kantseleis.

Õpetaja lastis ennast oodata tublisti, kuni wiimaks kerkis tema kaju uksele. Ta oli märkja lahjenenud, sellegipärast näis ta oma põetud habemega weel küllalt tüsedat mehena. Tal oli õõkuub seljas, wõõtatud punase nõõriga.

Rein teretas. Õpetaja waatas kiire pilguga ümber, käis kuskil ära ning nähtawasti weendudes, et Reinul midagi polnud kaasa wõetud külastamiseks oma õpetajale, wõttis istet laua taga, jättes Reinu seisma.

„Koh, mis fina tahtsed, Rein?“ lausub von Fahn wastuterwituse asemel, kõrwale waadates.

Ta hääl kõlas kui teras, kusjuures ta iga sõna rõhutas erilisel, õpetajalikult.

Rein oli oodanud, et temaga tahtakse rääkida, kästi ju temal tulla kirikumõisasse, nüüd aga — —

Raemeski peremees kaotas heffeks tasakaalu.

„Tahtse meie õpetaja-arrat näta,“ oli Reinu poolalandlik wastus.

Uxel von Fahn, Drula kirikuõpetaja, tõusis üles-
je, keeras Reinule selja ning sõnas üle öla, pikka ja
kalgilt:

„Noh, waata siis minno eest ja takant.“

Reinule kippus wägigi wandesõna huultele. See
on hingekarjane, kes räägib sedasi! Wõimu, Saksa
wõimu demonstreerimine, millega öeldakse: ajad on
põhjalikult muutunud.

Kuna Rein midagi ei wastanud, istus õpetaja
jälle oma toolile, asetades enne oma korpulent ihu
alla padjakefe.

„Sa oled minu waranduse laiale kandnu ja ära
rööwinu.“

„Mina mitte.“

„Wale!“

See sõna langes nagu wafara hoop Reinule.

„Teie õnnis wanaesä ei ütelnud konagi oma kogu-
duse liigetele jeda sõnna, nii karm kui ta kah olli,“
waatas Rein õpetajale kindlalt silma. „Mina olli
fii miis, kes teie ohefe Wene enämblaste käest ära
päästfe. Andfe minule minu 30 rubla, mis ma tema
eest masje, et teda tagasi tuuwa.“

Järgnes waihus. Siis kuulduks laua tagant kä-
hijewat häält. Mida Reinule wastati, ta ei kuulnud,
jai ainult aru, et oli wallanenud torm. Nagu pikne
oli löönud pastori kantseleisse, nüüd kõminast kajas
wastu wana maja.

Lõpuks arwas Rein aru jaawat niipalju, et te-
male etteheideti enamlust ja jultumust: kuidas tih-
kawad tema, Rein, nõuda oma õpetajalt ja kohalikult
Ortsworsteherilt raha rööwitud hobuse eest!?

„Komandandi käsufirjan om üteldu, et kõik, mis
wõdetas rahwa käest, mastas jularahaga finni.“

See oli wastus, mis ajas von Fahnil filmad täis
werd. Kuid parajasti astus tupp, nähtawasti ameti
asjus, kohalik komendant, kellega õpetaja, tehes endale
meelitawa näo, hakkas wahetama mesimagusaid termi-
tusõnu. Reinu ei pandud tähelegi.

Rein kuulas fakste kõnelust, ise kaaludes oluforda. Ta jõudis meendumisele, et õpetaja on isik, kelle tõeline iseloom nüüd paljastunud kõige ebameeldimamast küljest, ja ta otsustas kiirelt, mõttes appi kavaluse. Kae-
weskü talu 30 rubla pärast waesemaks ei jää, mõtles ta.

„Härra komendant“, lausus ta korraga oma wiletjas Saksa keeles, õpetaja ja komendandi kõne wahela, „mul on aeg ära minna. Kinkisin praegu Saksa sõjawäe heaks Drula kaitse kuludeks 30 rubla oma piskust, raha on pastori käes“.

Komendant waatas purutõijele Reinule otja ning arwas siiski näha mõnwat tema suunurkades kerget muiget. Pastor jellewastu pilgutas piinlikult filmi.

„Sa-ja“, ütles pastor, kiirelt end koguda püüdes, „ta on tubli mees, aga — iseteadlik ja jonnakas.“

„Mina arwan, et härra pastor weidi ekslikult wäljendas. Warem oli ikka nii, et ta kummardas wanu naisi, nüüd peawad mehed teadma, et härra pastor on kõrge kaitse all. Soowin õnne, härra komendant!“ — —

Pärast seda waheljuhtumist, poolteist kuud hiljem, sai Rein jälle käsu kirikumõisa ilmumiseks.

Rein otsustas minna.

Nüüd oli õpetaja kohe teine mees. Ning kõneledes Reinuga tarwitas ta „sina“ asemel „teie.“ Siiski oli ta Reinu wastu, oma autoriteeti alal hoida püüdes, küllalt käskiw. Ent peatselt ta toon järjest muutus. Mida tahab õpetaja?

Komendant olewat raha kätte saanud ja — hm! — tänawat. Ega tema, õpetaja, pole tahtnud raha maksmata jätta Reinule, kõik on tulnud arusaamatusest ja Reinu kärjituselt.

„Ei ole midagi,“ wastas Rein, „koost nemägi raha saawat, ää küll.“

„Meie peame kofkuhoidma sel raskeel ajal,“ jatkas õpetaja, ausaid, tublised mehi on waja.“

„Siin üüts paber“, kõneles õpetaja wäheste aja pärast edasi. „Mina lugen selle nüüd ette.“

Rein jäi kuulatama. Õpetaja rääkis iga sõna wenitades üksshaamal.

Ragu wana Fahn, kerkis Reinu silmade ette õpetaja wanaija kuju ja sõnad. Just sedasi rääkis Wilhelm Fahn.

Reinule tuli elawalt meele tund, kus see mees oli ilmunud ootamatult wallakooli katsuma. Rein oli siis piisne mees.

Astus koolituppa wana Fahn, jäme, mõru mees. Kõhatas korraks uksele, ning wäriješid õpilased kui ka koolmeister.

„Koh, wotke oma hefti ning nakkage dikatiirma.“

Õpilased haarasid wihud.

„Kas olete walmis?“ küsis kirikõpetaja koolilastelt sügawa häälega.

„Jah.“

„Koh, kirjutama jis: Timähaawa... Tiimä... haawa.“

Lapsed waatasid ükssteijele küsimalt otja: mida tahtis kirikõpetaja ütelda? Kas: tema haawad?

„Kas om walmis?“

„Walmis“, wastasid lapsed.

„...om... om... om... Kas om walmis?“

„Walmis.“

„...om üits... üits... õhuke talw.“

Nüüd taipasid lapsed: õpetaja tahtis ütelda, et tinawu (täna) on üks õhuke talw.

„Kas on walmis?“

„Walmis.“

... „et... et... tuhtru... alt lume... ei saa kämwa.“

Wilhelm Fahn oles weel edasi „dikatiirunud“, kuid järsku haaras teda walu, kannatas ta ju alalise katarri all.

Kirikõpetaja koha jättis koolitare ning ruttas koolmeisteri era ruumesse. Siljem teati rääkida, et ta koolmeisteri toas oli hakanud nõudma öö-nõud, jättes Reinugi rõõmuks koolikatsumise..

Nüüd ka Arel Fahn loeb wanaija kombel Reinule midagi arusaamatut ette, otsefui „dilateerides“.

Rein katjus jiski olla tähelepanelikkus ije, ent kaua ei mõistnud ta õpetaja soovi. Jääks ka Arel Fahn jala pealt haigeks ning wabastaks Reinu oma juuresolekust!

Kui õpetaja lõpetas, oli Rein raskes seisukorras.
„Ma ei saanu äste aru.“

Muidugi, ta näitus, nagu poleks ta kirikõpetaja mõtteid lõpuks jiski mõistnud.

Õpetajal oli seekord kannatust Reinuga ning nüüd ta hakkas „ringkirja“ seletama.

„Dandradi-ärrad ja wäe ülem-walitsus ja mina. . .

Ja tema, Arel Fahn, Drula kirikõpetaja. . .

„ . . . oleme arwanud, et maarahwas ei saa rahuliku ihulikku hengamist enda ešimanembi kõrwal. . .“

Wõlab nagu peatükk Pühajärwe-sõjast?

„ . . . kui maal ei ole korda. Sellepärašt tuleb ruttu nou pidada, kas ei saa palluda Saksa wäejuhatusst ja feisriärra walitsust, et armulikult luba andakse maad täwwelikult Saksa riigi kaitse alla anda. Dandradi-ärrad ja moisaärrad arwawad, et seda peawad paluma ka talurahwa keskest tublina mehed ja walla ametniku. Mul ja komendandi-ärral om usaldus teie wastu.“

„Mina ei ole walla ametnik, õpetaja-ärra.“

„Teil oli tubli lell ja temäl olli mõju walla inimeste pääle.“

Wõis jüis lelle pärašt, teda ennašt, Reinu, ei mõeta arwessegi.

„Teie peate moistma, et nüüd om woim Saksamaa käes, wainlasjed panewad wastu nõrgalt ja warsti kirjutadas alla rahule. Selle sammu tähtsust moistes peame meie ette jõudma oma õigläse nõudmisega, mis maale ja maarahwale kasulik ja tarwilik. Meie ei uneta mitte neid, kes om ustawa ja hoitwa oma säetud walitsetate poole. Teie woidate palju, kui teie toetate selles kirjas antud mõtteid.“

Wõi jüis ikka arwestatakse ka weel maarahwaga, weel on teda waja, ei saa minna lausa mööda. . .

„Kaua perekond on populaarne kihelkonna. Luleb
jöita Riia linna töiste maa-jaadikutega.“

„Millas?“

„Sellest andas teedüist edespidi.“

Rein kaalus seisuforda ning otjustas kohe mitte ära-
jitleda jõidust, jeda on aega teha wiimse filmapilguni.

Õpetaja nüüd pidas Reinule weel pika epistli jõidu
ja waikunise tähtsusest, mõttes wiimaks sõna saladuse
pidamiseks. Rein kuulas rahulikult, näiliselt kõigega peri
ja, kui ta lahkuma hakkas, oli õpetaja temaga väga
jõbralik ja täieliselt rahul endaga.

„Ma teadsin, et Drula inimesed on moistlikud,“
iitles ta Reinule andes kätt. „Nüüd aga mina manitsen
weel kord arusaama aja tähtsust. Walitsuse ja wäeju-
hatuse sõna peab kuulma ja käske täitma.“

Teiste sõnadega: Saaja kirjikuõpetaja sõna kuulma
ja isamaad, Eesti kodumaad Saaja riigile ja Balti paru-
nitele ära müüma! mõistis Rein.

Ngatahes pole head loota lähemas tulewikus.

Mida teha, mida teha? Rein aimas, et õpetaja
kawatses väga paha asja. Saaks nüüd kellegilt küsi-
da nõu! Kui juhtuks ta kokku jaama Eesti awaliku
elu tegelastega ja juhtidega!

Kui jõita linna? Läheks Lõnisiõni mõne jõbra
jutule, tema ju ise põgenenud. Aga jeda märgataks
kohe.

Oh, elaks ometi weel kadunud Iell, Suuresõo
Zuhan, küllap tema oleks annud hea nõu kummal ajal.

Raskel meeleolul jõitis Rein koju. Süda oli
koormatud murega, rõhuv nagu aeg.

Tühja kah! löi ta siiski ühel päewal wiimaks
käega, waatas kewadeilma ning läks ja tõi murule
juure-adra.

Käed adrapuu külge! Luleb töötada kõigest
hingest ja jõust, et ehitada oma kodu, kus wahapeal
enamlaste tõttu olnud otsekui seisak.

Rein mõistis, et töömeeleolu awitab teda ja Dru-
latki üle üheksast hädast.

6.

Glaks weel manalell Zuhan, mötles ja ohkles Rein. Ta oli maha istunud aiatee kõrwale kivile.

Aeg, milline aeg! Kas tuleb pööre?

Mõtelda, taludele kirjutatakse juba ette, kui palju võib tarvitada päewa kohta toitu! Oma palehigis jaadud leiba ei või süüa. Keegi von Conrad kaugealt Saksamaalt ja kohalik kirikõpetaja Fahn keelavad seda. Aga ise sööwad nad niipalju kui tahawad soojas, eestlaste ehitatud kodus. Ning Saksja sõdurid käiwad mööda maad ringi ja manguwad pekki, wõid, mune. Anna siis neile, kui ja ise ei tohi oma söögi-poolist puutuda!

Armuliselt lubatakse „linna ja alevi elanikkudele kaardi jüsteemi järele mitte rohkem kui üks nael liha nädalas. Niisama ei või ka ükski kreisi elanik väljaspool linna ja alevit ära tarvitada rohkem kui üks nael nädalas.“

Wilja meskile ja meskilt äramedamiseks on tarwis luda. Need, kes oma loomi — jarmloomi, sigu ja lambaid — tahawad tappa, peawad pöörama linnawalitsuse, mõisa- ehk wallapolitsei poole wastawa loa saamiseks, mis kontroll-tähena peab saama alal hoitud. Sädakorralisest loomatapmisest tuleb otsekohe teatada.

Slegi waestele tööloomadele peab andma toitu ainult normi järele.

Nälg, nälg tuleb!

Ta ongi juba linnades. Süüakse hobuse liha, jedagi jalaja sisse vedades maalt. Kõik paremad pa^lad aga meerevad jõjast kurnatud Saksamaa poole. Maa tehakse lagedaks jedaji. Mitte kaitse pole see, see on päriselt midagi muud. Ja jeda kõik mõisnikkude teadmisel ja toetusel. Kui nii edasi läheb, pole aga warsti mõisatelgi midagi anda.

Käste ja korraldusi mitte täita? Tuleb wastu tõrkuda ja warjata, kus aga iganes saab. Niikuinii ju karistatakse juba tühise kohupiima normi mitteandmise pärast! Ei ole alati wõtta nõutud aineid. Munegi näiteks: mida teha kui lind ei mune?

Wõõpsu alewis mindi niikaugele, et mittemunelad kanad toimetati wabrikandipojast komendandi käsul Saksa walmeforra ruumesse: alewielanikkude kanad saagu oma päewane norm teri ning — munegu. Aga ei munenud kanad ka siis tarwilisel määral. Ja lõpuks oli komendant püsti hädas: areteeritud kanad olid kuidagi wabanenud ning nüüd ei teadnud keegi ei sõduridest ega alewimeestest, milline kana kellele kuulus.

Midagi, millel wäiksemgi wäärtus, ei tohi loataheta müüa. Ja „igajugune linadega kauplemine ja wäljasaatmine on kõwaste keelatud.“

Ela ja ole, kui sissetulekut pole!

Sinna ei saa jõita, jelleks waja Drula pastori luba. Wõõrjale ei pääse niikuinii. Kuhu, kellele kaewata ja kurtä oma wiletsat wangipõlwe?!

Slegi suitsetada ei tohi enam: ismuksid ettefirjutused tikwabrikuiile ja paberosside, mahorka, shilkaja ninatubaka walmistamise ja tarwitamise kohta.“

Zagajärg: Suitsetatakse hädaga hammalt, kui Saksa A. D. R. S. sõdurilt ei saa altkäe osta figareid.

Endine Tartu ülikool juleti, profesjoriteks määrati sakslased. Koolides „jääb maksmaks käst Saksa keele jundusliku õpetamise kohta. Õpetada tuleb Saksa

keelt vähemalt 4 tundi nädalas, soovitan aga on, et nooremates klassides Saksa keelt õpetataks kuni 8 tundi .“

Nii oli seletanud pastor Drula uuele kooliõpetajale, jalajase ringkirja alusel.

Lüüritakse Saksa asunaa loomise poole, nii see on.

Gesti võinud tagandataks. Maafonna politsei ülemaks on nimetatud üks kohalik mõisaomanik von Müller. Maafonnavalitjusse on määratud sakslaste mõisaomanikud, kodanlikuks võimumeheks Drulasse Saksa jooft kirikõpetaja.

Oh aeg, aeg!

Kui võidab ilmaõjjas Saksumaa — jumalaga siis Gesti amalik elu. Kadakluse tõstab pead, maa asustataks Saksumaa elanikkudega . . .

Uga kui Saksumaa ometi kaotab!?

Noh, siis — siis . . . Kas tulevad jälle venelased — enamlased? Ega nad ei jäta.

Jälle wajas Raeweski peremees tagasi kivile, pea toetades käte wahela, ning jäi õhe vaatama. Säärased mehi oleks tõesti nüüd jälle waja, nagu oli tema wana lell. Di, oli nupukas ja tark taat!

Rein mäletas weel selgelt teda, kuigi ta oli olnud alles kümne aastane, kui Suuresoo peremeest maeti.

Reinu wanaonu, tema isa wanaisa wenna Juhani nimega oli seotud terve peatiikk Drula arenemislugu.

Nooremad muidugi ei tunne teda, nagu nad ei tunne paljuid endiseid Gesti tegelasi. Ent wanemad mäletawad jeda lihtsat talutaati, kellel oli imelik mõju kogu itnbruseel ja jageli otjustaw sõna kaugeleulatamais kujukis. Ei jaa koke eemaljeisja alul mõista jeda, kuidas mõis harilik talumees, kellel hall habe üle rinna, peas kalwemüts üle silmade, jalas Wene punased jäär-
saapad, hariduselt pea mitte midagi ütlew ijit, end maksma panna keerulisemais olufordades ning austawalt taganemisele sundida mõõraidki võimumehi: temas oli midagi kaskiwat, otjekoke austust ja imestust esile

manawat. Ta ei kartnud maa kõrgemaid, ning seda ei pandud temale ka pahaks, vastuoksa, ta oli kõikidele vastuvõetav. Temast pidasid äärmiselt lugu ümberkaudsed wallad, kihelkond ja mõisnikudki, kes teda nägid heal meelel endile nõu andmas sealgi, kus tema nõu käis risti vastu jaksasoost mõijaomanikkude huwidele. Ei olnud ta mõisnikkude jabarak, ostas aga mõisnikke wadjaduse korral oma nõusse tõmmata, et teostada Drula rahwa ühise asja läbinõimist. Sealjuures ei astunud ta üles alandlikkusega ehk mõisnikkudest wõimukandjate kummardamisega, waid rääkis ka eestlasi kõige wõhem salliwaiile augu pähe. Kogu jäärahe läbirääkimise ajal oli tema ülesastumine kummaliselt laitmatu oma kõne ja maneeride poolest. See oli haruldaste wõimete ja annetega inimene, kiire mõttelennuga, kelle rahwajuh-tide esimesesse ritta pääsemist taistatas ainult wastawa hariduse puudus. Sellegipärast teda tundis pea kogu Lõuna-Eesti. Terwe kihelkond pidas teda oma isaks.

Zuhan algas enda elu julajena esmalt oma isa, pärast wenna juures Kuusel. Hiljem ta oli Drula Wananõijas kubjaks. Pärast mitmesuguseid katsumisi ja ras-kusi juutis noormees mõne rubla raha tagawaraks ko-guda ning jõandas iseseiswale talupidamisele ajuda, rentides Kilingi talu. Et kergemini elu alata, kosis ta lesknaise, kellel oli mehest jäänud pisut raha. Warsti pärast seda omandas Zuhan pärisomanduseks Suure-
soo talu, ühes sellega kohe Drulas talurahwa elu juhti-misele asudes, äratades peatselt tähelepanu oma jõu ja energia ning waimurikkusega. Samal ajal wõimaldati Wene wõimude poolt meie waldadele omawalitsus, ning kohe asus Zuhan suure innu ja armastusega tööle, kor-raldades ja lahendades ennenägematuid keerdküsimusi. Nõu anda temale ei teadnud keegi. Selle töö tulemu-seks oli Zuhani walimine Drula esimeseks wallawane-maks. Müüd oli tee edaspidiseks tegemiseks waba. Wähe hiljem leiame Zuhani Drula wallakohtu eesistuja ametist. Umbes aastal 1864 waliti ta kihelkonna kooli-

wanemaks, millist ametit ta pidas laitmatult 35 aastat. Samuti waliti ta kiriku wöörmündriks, seega koguduse huwide kaitsjaks. Sellel kohal püüis ta surmani. Kui kooliwanemat imetlesid ja kartsid teda kooliõpetajad ühes õpilastega. Tarwitfes sel hallil wanamehel, kes korralikult iga aasta oma tähtaegadel kooli rewideerimas käis, kõwemini kõhatada, kui kõik juuresolijad wärisema hakkasid. Suure agarusega kogus ta ka raha Eesti Aleksandri kooli toetamiseks. Ühtlasi oli ta sama kooli kuraatoriumi liikmeks. Teisest priiuse laulupeost wöttis ta osa Drula kooriga laulukoori lipukandjana, mida tol ajal pöeti eriliseks auks.

Suured teened olid Suuresoo Zuhaniil ka kirikuelu korraldamises ja arendamises, toetas ta ju kõigest jõust eestlaste kandidatuuri kirikuõpetaja kohale. Just tema leaudi wöimaldus pääjeda Wilhelm Zahni järele siinseks kirikuõpetajaks Eesti mehel, kes ise weel alles kandidaat, Zuhani energilisel soowitusel õpetajaks waliti ja mõisnikkude toetusel jellele kohale konsistoriumi poolt ka finnitati. On otse üllataw, kuidas siin end Zuhan maksmapanna juutis niisuguste tolleaja suuruste ees, nagu kindral von Middendorff, von Roth j. t. Kuid tema töö tagajärjeks oli mõisnikkude ühemeelne loobumine omast jaksajooft kandidaadist eestlase kasuks. Siljem samuti hääletasid mõisnikud Suuresoo Zuhani nõuandel teise eestlase poolt, kui Zuhani pastorist-jöber Drulast uuele kohale Peterburi ajus. Ka nüüd jätsid jakslased oma mehe kõrwale, eelistades Zuhani soowitatud eestlast. Ning kogudus ja õpetaja olid ka tänulikud oma kaitsjale. Kui sügawalt hindas õpetaja Dingl jelle taluri tööd, näitab asjaolu, kuidas mainitud hingekarjane kadunud tõsiselt leinas ja nuttes temale ta haul järele hüüdis: „Zja, mu isa, ja oled lahkunud meie keskel, meid waesteks-lasteks jättes . . .“

1889. a. pühitseti wallakooli haridusega Zuhani päewa — tema 25-aastase tegemuse juubelit Drula kooliwanemana ja wöörmündrina. Sel päewal ta sai au-

awalduse ofaliliseks kogu maakonna ilmekama jeltskonna poolt. Niijulgust pidupäewa on waewalt keegi liht talumees tol ajal üle elanud. Ka mõisnikud omalt poolt ei keeldunud awalikult austamast teda, sest ainult Zuhani iijit oli juutnud kõrwaldada mõningaidki hõõrumisi mõisnikkude ja talurahwa wahel.

Pärast Zuhani surma aastal 1899 muutus seisuford Orulas jälle põhjalikult. Waheford talurite ja mõisa wahel muutus üle öö nii tundumalt, et wald, eriti rendiperemehed, otse meeleheitel wiidi. Mõisaomaniku wahetus mõjus selleks muutuseks ka kaasa. Wallas hakati waatama abiotiivalt teiste Raudade poole, kuid sealst abi ei tulnud. Norom põlw ei tahtnud end alandada mõisa ees. Selle tagajärjel kuus mõisa wallamehi taga seal, kus ka aga sai. Ning õpetajaks waliti Dingki surma järele jälle sakslane, Wilhelm Fahni pojapoeg, hoolimata walla jaadikute wastuiseismisest. Mõisatel oli patroonaadi- ja konwendi-õigus ning lõpuks ei jäänud talurahwal muud üle kui alistuda olukorrale, kuigi nüüd eestijoost kirikuõpetajaid oli kergem saada kui aastate eest. Gestis oli juba mitu haritlaspõlwe, wähe weel küll õpetatud jõude, kuid neid oli jiiiski olemas. Ning uusi haritlasi tekkis juurde, ajal, kus mõisa ja kirik astusid jälle lepinglastena talurahwa wastu. Nüüd koguni kujunes seisuford niijulguseks, et just Raudades hakati nägema seda haputaigna juurt, mis rahwast „mässutas ja kihutas ülesse“ mõisa wastu.

Rauad asusid kaitseisuforda, jäädes ära ootama, mis saab ja tuleb. Smelik oli sellepäraast Reinul mõtelda, et teda oli õpetaja walinud usaldusmeheks. Mis peitub õpetaja toimingu taga?

Rein mäletas, kuidas tema isale taheti poolwägiji rendile anda Orula weskite ja kõrtsi. Andres liikkas mõisa ettepaneku tagasi, põhjendades seda oma huwiga, mis piirdus ainult talupidamisega. Mõisa wihastas, kuid asus järgmise kandidaadi juurde. Ka see oli nüüd Suursoo Zuhani poeg. Ent noor Zuhan

vastas avameelselt, et kõrts on Drula talupoegade maenlane. Wiimaks leiti kõrtsmik võõrast wallast. See iseenesest tähtsusetu sündmus juurendas veelgi lõhet mõisa ja Kaudade vahel. Zuhan nähes ära, et tal raske vastu seista sakste jepitjustele — mõisa hakkas temaga kohut-käima igajugustel ettekäändetel — rentis talu välja ning asus linna, sealst hiljem lõites Wenemaale. Mastate pärast tuli ta koju tagasi ja siis, räägiti, olnud see Zuhan, kes Drula omaniku võttis vastutusele: ta oli kuulnud, kuidas mõisnik oli ütelnud Wene sõjaväele hobuste andmisel: „Niisutakse rahvast... Paras, et Warssaw ära võeti.“ Uugu siis kujunes järeseks, et Drula omanik saadeti sõjatevõseni asumisele Uurali taha. Tõeliselt — ja seda teadis ka mõisa — ei olnud Zuhan mõisniku õnnetuses süüdi.

Mangu ja tema isa ka polnud unustanud seda, kuidas mõisa oli tema wanale isale, kui tema oli noor, lastnud kiriku juures ihumuhtlust anda ja ka poisikese pärast häbitulpa panna. Unts oli isaga mõisas käies mõisast oma rumaluses võtnud kaasa sõidu-piitsa, noorhärira omanduse. Piits oli poisiki meelitanud ja selle eest anti nüüd piitsa esmalt süüdlasele enesele, siis tema isale...

Mõisaga Mangu isa lepitas wana Zuhan. Nüüd, kus Zuhan ammu jurnud ja mõisaomanik Wene revolutsiooni järele wabaks jaanud ja koju tulnud, nüüd — nüüd oli Mangu läinud nii kaugesele, et oli lausa väljajäetelnud Saksa all-ohwitserile, et ta warem wõi hiljem nii Drula omanikule kui ka kohalikule pastorist „Ortsvorstcherile“ tule taha tegewat. Oma imestuseks ei teinud aga talle sakslased paha, ainult teda hoia-tati järeaste sõnade eest.

Reinu isa Andres oli, isegi pärast 1905. a., mõistnud läbi jaada mõisaga, kuid just enne ilma sõja algust... Reinu filmade ette kerkis pilt, kuidas tema isa mõisas käies oli joowinud maja parandamiseks palke. Tema, Rein, oli olnud kaafas. Meid oli kõõki kutsutud. Sa siis — siis oli Reinu isa awaldanud arwamist, et luba-

tud palkide arv on liig väike. Mille peale mõisaomaniku äkilise iseloomuga poeg, praegune mõisaomanik, oli Reinu irhes tema isaga uksest välja liiskanud oma käega — toorelt.

Smelik, mõtles Rein, kuidas isa võis leppida jääraste alandusega! Sa nüüd — pärašt seda? Kas polnud sama mõisniku walitseja see, kes kuu aja eest tihkas teda, Reinu, kutjuda mõisasse jelleks, et temale ütelda: awaldagu Rein jelleks oma mõju wallas, et ei tuleks ühtki tõrkumist ega warjamišt Sakša sõjawägedele warustuse andmisel!

„Medä wõi mina tetä? Keegi wallan ei ole midagi warjanu. Minul ei ole praegu mõtet täita wahemehe oja.“

Sead mu kawalusest ei tule, oli ta hiljem mõtelnud. Kuid midagi ei juhtunud. Rein tegi tööd, püüdes tujurikkumise ärahoidmiseks mõisa poole mitte waadagi.

Ent kuidas ja lõppude lõpuks saad jääda rahuliseks töötajaks — nüüd?

Wõiki Reinu pingutusi ja tema isaijade waewa tulemusi ahwardataks neelata. Peab see nii jääma, peab Drula rahulikult jaksstele edasi alistuma?

Sommikune kohtamine Eltju õega, mis temale walmistanud nii palju tusta ning päewaks ajaks andnud mõtlemisainet, ja sellele kõigele nüüd seltsinud mõtted okupatsiooniwõimudest riisufid temalt lõplikult rahu.

Und ei olnud, ta oli nagu käega pühitud wahes peal raskeks muutunud filmalaudadelt.

Mehe peas liikusid kõikjuga sed mõtted, ent kõik nad nüüd jooksid kokku ühte punkti.

Kuidas leida kaitset Drulale pastori, mõisa ja sõjawõimude eest?

Reinul oli mitmeti põhjust karta ka enda kodu eest.

7.

Drulasje ilmunud Saksa väeosajst oli jäänud mõ-
jasse peatuma väike rühm allohvitser Steinmülleri
juhatusel. Teistega ühes jäeti Drulasje ka Kurt Gün-
ther, kes nüüd tihti ametiasjus Raeweskilt mööda jõites
Reinu külastas. Ta tegi siia asja otse innuga, ootas ju
teda siin ikka sõduri viletsa toidu kõrval rikkalik laud
oes. Endine komendant von Conrad ei tulnud aga
enam kunagi Drulasje. Ta oli kaks kuud siin viibinud,
nüüd ta komandeeriti teisjale.

Günther oli filmapiiswalt wabameelne, weendus
Rein peatselt. Muidugi võis saksilane olla filmakirjalik,
kuid julged sõnad, mis ta omalt poolt Saksa walit-
suse, wäejuhatuse ja Balti aadli aadressil Reinule ja
tema õele nüüd usaldas, kõnelesid enda eest. Saksilane
õppis tundma kohaliku elu ja oluforda, saades ühtlasi
informatsiooni Reinult Gestli üldise seisukorra kohta.
Rein ei lootnud jellelt lihtsõdurilt mingit abi, siiski
armas ta, polnud üleaarune wõõrast tutvustada maal
walitsewa wägiwallaga.

Sõdur warsti ei warjanud põrmugi oma süm-
paatiat Gestile. Saaks jädagi siia, oli ta õelnud,
Sakjamaa elu olemat vilets, eriti nüüd sõjaaastail.

„Ega Sakjamaa ei wõida. Ja kuigi wõidak —
ülesehitusaastate rasvus ikkagi lasuks ellujäänute tur-

jale. Ma juba näen waimus uut nuhtlust meie waeße Saksa rahwa elus, mis järgneb sõja lõpule. Kui hea oli elu enne sõda!"

"Kui siia jääte, saate ka tunda siinse Saksa aadli kätt. Temale on ükskõik, kes talle ette puutub, ka mitte-aadlik jakslane on meie fuurmaaomaniku filmis alam olemus, kes tantfigu mõisa wõi linna wõimumehe pilli järele."

"Aga Gesti tahab ju ißeiswaks?"

Tal polnud põrmugi usku Reinu kodumaa ißeiswusesse, olemat liig wäike maa ja rahwas, maa pealegi oma ajendilt juure Wenemaa jalus, pinnuks temale filmas.

Rein ei jaanud sellele wäitele midagi wastu tuua, siiski jäi ta omajuurde, protesteerides wägivaldse maa õtupeerimise wastu.

"Eks ole, teid peteti taltjutama enamlasi ning kaitsuma omi juguwendid, kus aga on nüüd need n. n. enamlased? Neid ei ole meie keskel. Kui Sakjamaa on lubanud — ma ei tea küll kellele, igatahes mitte meile meie palmel — Gestit kaitsta, siis kaitsku ka meid. Wene enamlasi maal enam pole, antagu nüüd wõim eestlaste kätte. Rahjuks aga pole nii, teie tahate tuua Balti-Saksa riiki wõi ühendada meie maad Sakjamaaga."

Sakjilane ei warjanud oma arwamist, et fäärane kawatjus on Balti aadlik ja mõnedel nende poolehoidjailt kirikõpetajail. Tahetawat ajutada Sakja Landesstaati wõi midagi sellefarnast.

Rein mõistis, et jakslane mõtles Jahni.

"Aga ka teie keskel on siiski enamlasi?"

"Nagu Sakjamaalgi, arwan ma," oli Reinu wastus.

Warsti pärast seda jutlemist Günther jälle sõitis Raeweskile. Rein lohtles teda igakord kaunis sõbralikult, kuigi see mees pea alati tõi endaga kaasa uusi tāske ja korraldusi. Muidugi, ta ei sepitsenud neid iße,

tema oli ainult käffjalaks, seda teadis Rein hästi, ometi ta omas südames ei sallinud ka seda käffilast. Ta oli ikkagi vägivaldse võimu tõu liige.

Sakslane — see sõna ütles Reinule palju, see oli temale — terve ajaloo kõide.

Kas eesiladelt päritud viha lõõendas ka Reinus, oodates pikkamisi nagu laava kraateri amausest väljapääsu etteaimamata hetkel — äkki ootamatult suurejõuliseks?

Wõi veel wähe teadis Rein, milliseid mehi leidus Balti Saksa aadli ridades? Teadis, teadis wäga hästi. Wahepeal oli küll mõisa wõim wähenenud, nüüd aga, tänu Saksa okupatsiooniwäe juhtidele, hakkas mõisa jälle hambaid näitama. Ning hammustama, purema, purustama. . .

Sinnadest ja lossidest tulid aadli mõtted ja neid asusid orjalikult täitma ja teostama Saksa sõjavõimud. Günther oli nuppudest, millele wajutati ja tema pidi walmama, et kõik wäljatelefoniparaadid heliseks, kui kuskil käsud ei leidnud täitmist. Ja Günther täitiski käsk, pidi täitma, tahes wõi tahtmata.

Nii jäi ka hea mehena käffilane Reinule ikkagi — mõisa julaseks, raudseks Saksa sõduriks, keda juba oli hakanud kartma terve ilm.

Aprillikuu keskpäiwil oli Günther jälle tulnud Raemeskile, kaafas 5 sõdurit ja 3 wangi.

„Räete — Gesti enamlased,“ ütles ta. „Tartus lasti neid maha paarkümmend meest, meie ei tee neile aga midagi. Olge õnnelikud, et meie pole preislased. Do, need on teised mehed.“

„Tean,“ wastas Rein. „Tartus tapetud olid aga wenelased.“

Kui wangid tuppä toodi, nägi Rein, et need olid üks endine wana, tüsedawõitu kohalik koolimees, üks rätsepp alewikut ja üks kingssepp-meister. Nad olid kommunistidena arreteeritud.

„Tänu minule wiis all-ohwitser asja nii kaugele, et meestele muud eesilgu ei tehta, kui lastakse teha

funduslike töid. Näidatu nad, et nad ka töölised on, selle humiisid nad endid ütlevat kaitsvat. Maitsku kui hea on töö.“

„Mis on nende ülesanne?“ küsis Rein.

„Meil on käst telefoniühendust luua Orula ja Ausa vahel. Mehed piistitavad telefoni poste. Meile on käst antud jääda teile miieks päevaks, siis anname wangid üle teisele trupile ning lahkume.“

Säh sulle ootamatus!

Ta katjus vastu waielda, kuid parata polnud midagi. Ta siis hakkas filmitsema wange, keda alul oli raske ära tunda, nii rusutud meeleolus, otstajäänud ja määrdunud nad olid. Need olid Uba, Sällato ja Feldstein — mehed, kes wääriwad jeda, et neile siin pühenda mõni sõna.

Rein tundis Uba juba poisisejepõlwejt kaadid. See üldiselt jaamatu inimene, oma rätsepaametis lohak ja halb meister, oli kõikide pilkealune, kuid ta mõistis Saksa ja Wene keelt ning „suuwärk“, nagu öeldi, oli temal „äste juur.“

Mõnigi mees, muudu wäljendustes tagasihoidlik, ei sallinud jeda rätseppa filmaotšaski.

„Esi om ta nigu kuiwamaa kiil, aga kõnelas Saksa kiilt, wa' kõrikk. Seda miist ei wõi ma kannatada,“ ütles ka Reinu isa.

Seda ei öeldud kadedusejt, et Uba ostas Saksa keelt — wastik oli isikuna rätsep, ise mitte midagi mõistew, aga teistega alalijelt wirisew ja nurisew — „rahwale tehtawa ülekohu pärast.“

„Mes ülekohut sulle isz tetäs, tii omma tiidid kõrralikult ja ära, parm, pirisel!“ pahandasiid talurid.

„Mul om kahju noist kõisist wellist.“

„Ah, medä ja lobijad,“ ütles talle enamliise remoolufiooni päewil kohaliku kaubatarwitajate ühijuse juht, lufiooni päewil kohaline kaubatarwitajate ühijuse juht, „kui sa oled miis, jis wõta püis ja tii kõisiti, jedä sõnuga mängmiist ei wõi ma kuulda: suuga tiid suure liina, käega ei ehitä kärblase pesjä.“

Sällato oli kingsepp, kuid tööd temale anda ei jõndanud palju keegi: ta kunagi ei lõpetanud tellitud tööd. Ja kui mõni oligi talle usaldanud jaapategemise, siis oli iffa tarvitatud wale liistu, nii et soowitud jalanõud ojutufid kas ülemäära suurteks wõi kitsasteks.

Tööpuuduje tõttu teda polnud peaaegu kunagi kodus, eriti suwisel ajal, mil ta armastas käia metsi mööda. Kõige enam ta liikus palu-mail, kus ta wõis päikese käes pikutada päewade wiiji.

Drula alewikus wiibides ta jageli seisis keset turuplatssi, kus jõi, tajuta muidugi, tuttawatega wiina.

Üldse ta oma palu kõrwal armastas turuplatssi, kus ta wõis, kõige soemalgi suwepäewa tunnil seista ühes teiste alewimeestest-päewawarastega päratu palju aega, aegajalt ainult end ühele jalale toetades wastu platstile püstitatud posti ning jalakäijaid ja alewikust läbiõitjaid sõnatult wahtides. Sellisena wõis teda wahel ärawahetada postiga — nii liikumatu ja elutu ta oli.

See sõnatehwn, äärmiselt tagasihoidlikkude liigutustega kingsepp, keda wõis õnnelikult kajutada ainult kunstnik maali-objektiks, sest et ta armastas liikumatust, oli nüüd ka üheks Drula kommunistide juhiks olnud. Muidugi poleks teda keegi walinud juhi kohale, kuid walik oli olnud wäike, kohajoomijate puudusel, ning ta ise oli ennaft käinud pakkumas alewiku-walitsuses waliniste päewal.

Pea oja Sällatoist ja Dast seisis kõrgemal Feldstein, hiljem nende ülemus.

Teie armate, waehest oli Feldstein juut? Ei olnud. Rein tundis ka teda ja tema isagi, Jõesuu Mihklit, kel olid kah mustad juuksed ja niisugused pruunid filmad, aga eestlane oli ta küll, nagu ta poegli — ka ema poolt.

Feldstein oli juba nooreseas pisut korpulent ja niisuguse ilusa kõhufesega. Säärasena ta sobis hästi Wene kroonu monopolka wiinamiinijaks. Kuidas ta alewikus elas, sellest oli palju jutustanud Reinule kohaliku kaubatarmitajate ühifuse ärijuht, kes jageli puutus kokku

Feldsteiniga. Nimelt käisid mõlemad, ühes paljude teiste alevlastega, korralikult iga päew ootamas postkontoris ajalehtede kätteandmist. Kuni saadetisi sorteeriti, ajas publik omavahel tasa juttu. Harilikult oli jääraskel tunnil postkontori väike ooteruum inimestest täisküllutud. Zuhus tahtis, et mainitud ärijuht pidi ikka jattuma Feldsteini kõrvale.

„Ta oli alul pisut uhke mees, pidades ennast nähtavasti kõrgeks riigiametnikuks ja intelligendiks, kes nagu kogemata effinud meie alevikku. Kuid meil josis jutt hästi ja minu vastu oli ta millegipärast armulik,“ armastas rääkida Feldsteiniist Reinule tema tuttav. Wiimane oli üldse väga jutukas mees, kes rääkis kõigest kõigile, põhjendades oma harjumust või ijeäraldust „äri-seadusega“, mis tema teades nõudis hoolitsemist selle eest, et „kaubatarvitajail poleks äris igaw.“ Sellepärast ta jutles wabamal filmapilgul wahetpidamatult. Tema kaudu Rein kuulis Feldsteiniist otse ime-lugusid. Muidugi tundsid kõik Feldsteini, kuid eriliselte näis olemat tema tegewusest informeeritud nimetatud ärimees. Tema ja teiste juttudest ning oma tähelepanekuiist wõis juba saada kaunis täpse pildi Feldsteiniist. Selgub, et see mees oli faks aastat monopolis wiinamiüüjaks. Siis oli lahkunud, öeldes, et temale wastawat enam õpetaja-amet. Tõelikult ta oli wabastatud teenistusest, mine tea mispärast.

Feldsteinil — ta oli endine seminariist — läks forda pääjeda kohaliku ministeeriumi fooli juurde tööle, kus ta püüdis kahesja aastat. Sellest ajast ta wiis aastat ehitas endale alevikku maja, kuid walmis see ei jaanud. Küll ta wahetas materjali. Küll tal ei jöbinud kaup ehitusmeijtritega, kes tema arwates nõudsid „werekhinda“ töötajuks. Wiimaks oli ta tulnud mõttele, et puust maja ei kõlba kuskile, waja ehitada kivist. Näiud wahest hakati teda mõistma.

Kuid Feldstein tahtis jiiiski teostada oma mõtet. Selleks ta palkas mehe, kes hakkas tema käsul kohaliku

muinaslinna otsast muiſtſe rüütlikoſji waremeiſt järele jäänud telliſkime alla weeretama ja neid mäe alt wedama ehituſkrundi juurde. Feldſtein iſe ſeiſis juures, kepp käes, teine käſi pükſitaſkus ja paberoſſ ſuus, ning ka- mandas.

„Loredad kiwid,“ ütles ta möödaminejaile, „mis nad ſiin aſjatult wedelewad mäe otsas, rahwa warandus ei wõi ſedawiigi ſeiſta kaſutamata.“

„Ega wõi küll,“ arwaſid mõned.

Siiſki lugu ulatas otsaga poliitſeiſje ning Feldſtein pidi, et ſekelduſi ärahoida, kiwide ainuõiguslikuſt tarmi- tamieſt loobuma ja need toimetama mäe otsa tagaſi.

„Olgu pealegi,“ lõi ta iſe käega, „ma waataſin, polegi ſuuremad aſjad, ajahammas nad juba puha kõiſ ära jöönud.“

Nii ei ſaanudki Feldſteini majaehitueſt aſja, ſeſt wahepeal wihma ja lume alla ſeiſma jäänud puumater- jal oli lõplikult oma wäärtueſe kaotanud.

Kuid ka koolimehena temal, nagu ta iſe ütles, ei we- danud. Esmalt oli koolitöö korralik, mitu aatſat koguni. Waſt neljandal talwel, pärast ſeda kui ta oli aſunud mi- niſteeriumikooli juurde, haſkaſid liikuma kuulduſed tema kummalieſt tegevueſt. Lapsed ajaſid kooliſt koju tulles ſegaſt juttu kuuſt ja päieſeſt ning taewaſõidukiſt, mida nende õpetaja Feldſtein kawatſewat ehitada.

„Medä?“ küſiti.

„Maſinat, millega kooliärrä sõidab ſelgeſt kullast kuu pääle.“

Laſtewanemad raputaſid pead.

„Sel mehel ei ole pööningu pääl kõrran.“

„Mine tea.“ mõtleſid teieſed, „waſt ehitäs kaſ mõne õhulaewa, poolleullu omma kõiſ jäänduſe ettewõtliku mehe.“

Feldſtein ei olnud „poolull“, aga piſud kerge ja õhuloſſe ehitaja ja suur unieſtaja küll. Kuulennuki teoſtajat temaſt ei ſaanud ſiiſki: parajaſti ta haſkas

mõtlemata ja naisewõtmisele. Kõik naitusid, tema aga aastailt juba peaaegu 40, polnud veel sellele mõttele tulnud. Korra oli keegi temale etteheitanud pikka poisimehe põlwe ning talle maalinud ilusa pildi koduelust ja rahulikust töövõimalusest. Feldstein kaalus seda, mis temale öeldud, ja leidis, et naisewõtmine pole halb asi. Ta hakkas hoolikalt ringi vaatama, kuid keegi ei meeldinud temale. Viimaks olid tema filmad jäänud peauruma ühele noorikule, teise mehe naisele. Beatselt oli alew täis kära. Koguni Feldsteini enda õpilased, alewiludes kaunikesti rikutud, wõtsid „seisukoha“.

„Ma olin, parajasti enne jõulu, ühes poes,“ jutustas Reinule sama ärijuht, „kui keegi maamees pöördus Feldsteini ühe õpilase poole, kes seisis teiste äriswiibijate keskel, küsimusega:

„Noh, Suksu, sina kah siin? Ku's lätt kah koolin, kas oled wirt opma?“

„Melles ei, ole küll.“

„Ütle õge, mitu kasku om?“

„Ütesjä.“

„Ku's nii? Kas ei ole kümme?“

„Ei, meie kuulmeistre Feldstein rikse Päiwä naisega üte kasku ärä.“

Nii ta oligi. Aga Feldstein wõttiski Päiwä-emanda ära. Rasti lahutada — noh, ja siis jälle laulatati Feldstein Urmandaga, nagu kord ja korus. Urmanda wiist küll pärast kahetses kibedasti, aga mis oli tehtud, see oli tehtud, ega kangur Päiw ei olnud halb mees, oli küllalt jõukas kah, koke nuttis teine naise pärast.“

Waatamata nüüd paisuwale nurinale piisis Feldstein omas koolitöös samas alewikus. Pööre tema ellu tuli alles hiljem.

Suhtus jäärane lugu, et Feldstein oli ühe maafonna ajalehe kaastöölisena wõtnud oma peale ülesande kirjutada suwel Riias peeta-wast tähtsast nõupidamisest rahwakoolide asjus.

Ta oli saanud oma aja ja ajalehe mõimete seisuko-
halt küllalt suure summa teekonna kuludeks, ilma
tunnistaja juuresolekuta, oli ta sõitnud lätlaste pealinna
maatama ning toimetajat termitanud postkaardiga, tea-
tades, et ta on linnaga põhjalikult tutvunenud ja väga
rahule jäänud sõiduga, ja et nõupidamine rahvaoolide
asjus olewat tõepoolest aset leidnud just Riias.

„Mga kirjutus, kirjutus?!“ kiskunud oma juuf-
seid ajalehemees.

„Ma ju kirjutasin teile, nagu lubasin,“ oli mees,
hiljem toimetajaga linnatänawal kokku saades, seleta-
tanud. „Teie ütlesite: Kas jääb nii, et kirjutate meile
Riiaist? Kirjutan, vastasin. Noh, ma kirjutasin kah.“

Kas nüüd ei mõistnud toimetaja Feldsteini oma-
pärast huumorit või oli ta muidu mastollu sattunud
oma kirjasaatjaga, ent korraga hakkasid ajama lehe weer-
gudel ilmuma Feldsteini kohta paljastused. Tagajärg:
ta pidi loobuma koolitööst.

Ta hakkas põlduriks, rentides endale talu. Nüüd
mõis teda tihti näha teel alevikku otjalaudadeta wan-
ris, naine, waene Armanda, kes põllutööd ikka oli põ-
lanud, pera peal, mõlemil seljad kokku pandud, sest
Feldstein isa istus ees ja juhtis hobust, jalad kõveraks
tallatud kontjadega aiasadel ja kuuseroots käes.

„Mes ja täambä alevin õiendad?“ küsijid teised
möödasõitjad peremehed.

„Siika on asja, ega muidu ole teel.“

Ka talurit ei saanud Feldsteiniist! Kõik, mis ta
omal uuel tööväljal saavutas tähelepanuväärset, oli
linnast näituselt ostetud Inglise sadul. Mul ta seda
näitas kõigile, kuid pärast seisis suur uudis aiateivas,
poeg paal, kõnledi — Päimä poeg.

„Migu Suust Suhan“, jutleti nüüd küla-peal
Feldsteiniist, „tuu kah oitse kokku ilusaid asju, kui kodu
tõie, jis wišas nukka.“

Tuli enamlaste aeg. — Feldstein, endine Piiraja
peremees, hakkas kommunistiks! Näis, viimaks ometi
ta oli leidnud õige ala — aleviku komisarina juh-

tida maade ülemõtniijt endistelt omanikkudelt. Võpuks ta ajus perekonnaga Drula härrastemaija pehme mööbli keskele, juurustades ise kaasuõlemõtja ees:

„Küll on tore tunne: oma lojs ja oma mööbel!”

Tema abikomisar Uba naeratas: „Oma jah.”

See mees, kellele Feldstein oli warem waadanud üle õla, pidades pisut alandawat temaga jutelda, oli nüüd tema liitlane ja abiline, nagu Gällatogi. Esimesed täiisid kahekesi juhtides ja „walitsedes”, pidades kõnesid jne., ifka liitkudes ühijelt, otjekui oleksid nad kofku kaswanud, kuna Gällato pidi enesest kujutama „täidesaatwa wõimu,” lihtkeeles — mustatööd tehes.

Kuid ekslik oleks arwamine, nagu oleks Feldstein ja Uba üksteiijt tõsiijelt armastanud ja täielijelt usaldanud, nii jee küll ei olnud. Omaette tahtsiid mõlemad olla — mehed, kes teawad, mis nad teewad ja millised suurend ülesanded neil teostada „ajaloolisel filmapilgul”. Kawal ja ettemaatlik oli nii Feldstein kui ka Uba. Wiimane oleks heal meelel näinud end kommunistliku wiilimängija ojas Feldsteini ajemel, kelle oli walunud „rahwas”.

See oli — ei mäleta enam täpijelt aega — ühe suure miitingu ajal, mille oli korraldanud Feldstein oma abilistega kohalikus tuletõrje seltsi ruumes. Rahwast oli jaal puupüsti täis kogunud, juurelt osalt uudishimulikke, kes kaugeliki ei pooldanud kommunismi, wõttes „aja nõudeid” wäga kriitilise waatluse alla omas jüdames. Muiati ning — mindi koosolekule.

Miitingu korraldajad olid pikkade waidluste järele wiimaks omawahel nii kofku leppinud, et esimesena kõneleb Uba, teijena Feldstein kui „raskesõna” ja muidu kaalukam mees, et „mitte mahti anda Da kõnele wahest järgneda wõiwale wasturääkimiste hoole”. Küla-kosti pidi pakkuma keegi tallinlane — Unweldi walitsuse komisar.

Da arwates oli miitingul otjustaw tähtsus tema wõimuküsimuses, kuna Feldstein õieti nägi kaalul olewat

oma elu tõsist ja „suurt karjääri võimalust“: kui panna-
nasse- teda tähele, võidab ta viibimata ära Tallinnasse..
Sellespärast valmistasid mõlemad hoolikalt oma kõnesid,
kumbki omamoodi — kirjaliselt.

Kõik läks teijiti kui olid mehed kavatšenud. Feldstein,
aimates, et tal ees seisab otustav eksam, oli, vaatamata
oma kauaaegsele tegemisele koolipõllul, külma vere kao-
tanud, kuna Uba, tahtes kõneleda peast, kartis õpitud kõne
unustamist ja segiminekut. Üremuses mõlemad ei ooda-
nud üksi kõnede algust, vaid ka walitsuse komisjari saabu-
mist. Wiimane näis kaua wiibimat teel.

Wahepeal aeg kiirelt ruttas edasi. Mida tehti seltsi-
maja tagaruumes, rahwas ei teadnud, kuid kõne ei alga-
nud ega alganud. Trambiti, wilistati, alemi poisikejed
kõnendajid.

Korruga, siis, kui ootajate meeleolu oli küllalt ülesse
krumitud, awanes näitelawale wiiv üks ning rahwa ette
jooksis Uba, wihane ja määratlew. Ta raputas rusikaid
ning sõimas kedagi nii mis mõistis — publiku ees.

Silmapiilguks walitses rahu.

„Kes jääl om?“ küstti siis läbijegi.

„Medä, korrat,“ awandus Uba näitelawal, „Feldstein
warastas minu kõne ära.“

„Ei, ei!“ kuuldus wastujeks kulisside tagant.

Sälle awanes üks ning näitelawale astus filma-
pilguks Feldsteini tüse kogu.

„Ei, ei, ümberpöördult: too Uba — too warastab
kas wõi filmad peast.“

Selgus, et kumbki oli üksühe tagant kõnelehed
näpanud, et rikkuda teise esinemist.

Rahwast ja pooli lepitama asus nüüd Gällato, kuid
kõigiti ebaõnnestunult: tal polnud vähematti kõneandi,
weel vähem lepitaja wõimeid.

Kui hiljem seltsimaija astus komisjar ise, nägi ta
rahwast lõbusalt naerdes laiali minewat.

Feldstein jellal istus murelikult näitejeina taga
ning tundis, et ka kommunisti ojas oli ta läbijakkunud.

Kuigi need mehikesed olid üsna abitud inimesed, olid nad nüüd ometi arreteeritud. Rein imestas, et jääraseid olewusi kuusatakse taga, kuna termemõistusega õnnelikele ei tehtud midagi. Kuid sellane on inimeste saatus, mõtles ta. Sõmersalus, näed, wangistati ogar moonakas ning lasti maha — teistele hirmuks. Kui kergesti oleks mõinud jee nüüd jündida ka Gällatoga, Daga ja Feldsteiniga! Küllap nad tabati alles hiljuti, muidu... Seit kõik, kes wangistati sakslaste sissetungimise esimesel päewil, hukati pikema kaalutluseteta kohe.

Ja nii jee ka oli olnud: Feldsteini ja tema kaaslaste tabamisel oli sakslaste juures waibunud esimene mahalastmiste kuhin ning suuremad sõjawäewõimud ka juba eemaldunud linna. Endine koolimees mõis lõpuks tänada taewaist ja Orula peremehi ning aewlasi, kellest mõnedki olid tema kaitseks kostnud sõna allohwitserile. Ka Feldstein ise oli sakslasi põlwedel palunud kinkida temale elu.

„Waadake, kui need mehed nüüd ka teid ei muuda Kommunisti jüngeriteks,“ naeratas Rein Güntherile, näidates peaga wangide poole, kes olid istunud kõõgi pörandale nurka.

„Oh ei,“ wastas saksilane, „mina olen weendunud jotsiaal-demokraat.“

Wõi nii.

Kuid Reinu kurwastuseks jäeti sakslased ühes wangidega Raewaskile korterisse. Alles mõne päewa möödudes selgus talle sõduri mõte: Kurt Günther tahtis wihida tema õe Wirwe läheduses.

Seda oli weel waja!

Rein oli muuseas lootnud saksilasest, et ta, olles ainult juu ees wabameelne, teda wiimaks ikkagi laidab õpetaja ees, mille järelduseks oleks kohe wabanemine Riiga sõidust, kuid pikka selgus, et jee mees tõepoolest kõik kuulnud kõnelused hoidis saladuses selleks, et Rein ei segaks oma õe ja tema wahel. Küllap jee nii oli!

Kawalus, kawalus, oi on kawal see saksilane, mõtles ta, Grünther tahab teda mõtta sääraste tangide wahel, et pääsemist enam pole. Täisi ei tohi ta algatada, muidu see saksilane kuulutab tema Saksa sõjaväe võimudele kardetawaks išküks. Kõik ta juba teab, kõik on ta wälja nuuskinud, ka selle, et Rein oli hiljuti wallawanem, et ta on tegew kõikides kohalikkudes ettemötetes ja seltsides, et temal on mõju Drula inimestele — oi, kawal on see saksilane.

Kuid Wirwe — ega's ta ole rumal tüdruk ja autu! oli ta alul arwanud, märgates, saksilase ihaldawaid pilke, mis ta juba warjamatult heitis tema õele. Wirwe ka meeldiw tüdruk, ilus koke üle walla, Saksa keelt ka weidi räägib, linnas elanud — küll sakslane teab ja näeb ka tunneb isegi. Rein koke uskewi õele. Ent juhtus see, mida Raameski peremees ootas kõige wähem: Wirwe nähtawasti sallis sakslast.

Reinu süda jooksis werd, mõeldes, kuidas tema ainus õde on sattunud wõrgutaja Saksa sõduri küün-tesse.

Wõrgutaja — kes siis muu!

8.

Sommit hakkas juba liginema, liihife öö taganema. Kuu kahvatas ja aopiire löi idataewal mänglema. Mets ja maa wirgus, täitudes lindude rõõkawaist laulust, ojake all orus wulijes rõõmsamini.

Oja? Nagu koik kohises Reinu peas.

Mõtted tulid, läksid, koondusid siis kuskil nagu jaamas üheks suureks kiwiks wahutawas woolus. Ei feda saanud purustada ega teelt kõrwaldada.

Nüüd nagu weskiratas keerles mõtete ring. Niredena, üksikute piiskade wiisi, langejaid nad, mõtted, kuskile alla, uued kannul — ja pea töötas.

Kuult tulid mõtted, kes neid jaatis, kes neid juhtis Reinu juurde?

Rahu — tuleks see juba, wäsis ta wiimaks.

Kuid uni ja rahu ei tulnud.

Kus nüüd enam unest wõiski juttu olla! Kaeweskiil tõustakse sel ajal fängist.

Ta oli alles pisike mees olnud, kui tema isa oli juba talle juttu teinud warase tunni ja töö tähtsusest, kõneldes temale: „Boig, kui sa tahad õnnelikus saada, siis pead püüdma näta walgeid warblasi. Nu ilusa kirjgu lendama omgu warra enne päiwä tõusu wäega wedikest aiga. Igaiits, kes neid näta püüwaw ja neid näeb — tollest saab tubli miis.“

Rein oli oma isa walgeid warblasi otsinud ja näinud: Raemeskil oli majapidamine korras, Rein ise lugupeetud mees.

Uga, näed, jeal, kui sul kõige paremad wäljawaated ellu, — jeal, jeal tuleb waenlane, tulewad wäljast-poolt faksistused, kodumaised kaarnad ja lisaks kõigele — enda kodu-koll', oma õe ja tema wõrgutaja näol.

Sakja sõdur! Kui tal olekski aujad mõtted — aujad mõtted, tuntakse ju sõdureid — iialgi ei lepiks Rein teadmisega, et tema õde on faksilase naine.

Armastus?! Mh. Kui lähetski õde talle mehele ja tema wõtaks, — waata kuidas ehk siis selgub ühel päewal, et wõõral on juba oma laulatatud naine ja jeaduslikud lapsed Sakjamaal. Mis siis pärast tuleb? Rein meel toifku häärase wiletja järeltulijat. Maha ta jätaks siis korraga Gesti naise ja tema lapse, muidugi jätaks maha. Väheb käsu peale kaju, mine wõta teda siis finni!

Wõi wähe on Rein õele mõista andnud, et see ei lähe kuidagi, kui ta edwistab faksilasega. Sausa hoiatada awalikult ta pole tahtnud, eks tüdruk ise ka mõtle, ega ta mõni rumal naine ei ole. Uga naiste asi, näed, mitte ei saa muidu, kui et lasseb meelitusel endale meeldida. Naine ikka naine, olgu ta maal wõi linnas, alewis, pea nüüd mees temast ei saa jagu, kui taft endast on asja.

Waadeldes õe armastemist faksilasega, Rein mitu korda oli löönud kahtlema: kui Wirwe linnas — —? Ent ikka oli wõitnud tema armastus õe wastu. Pole wõimalik, austas ta Wirwet enda siidame põhjas täie lugupidamisega.

Kuidas on ta oma õde hellitanud, ainuist õde. Rahagi oli talle jala, isa teadmata, saanud, ilusamad kleidiriided müüdi, pärastfi, oftnud, ehtrnud teda.

Sah, häbi oli, kui selgus, et õde on — asjade peheja fondiitri äris, aga too oli unustatud, too oli möödas. Ta ju wõis ka mõista tema püüdeid iseseisumisele, wabanemiseks kurjast isakoduist, kus ei lubatud

wähematki wallatust, mida noorus nõuab. Aga nüüd see — see. . . Ega häbiasi polnudki lõpuks asjade pejemine linnas, too oli ikka töö, häbi aga on nüüd see, et õde unustab ära enda — Saksja sõduriga.

Reinu uhkustunne küll ei lubaks enda alandada lastmist. Kas ei olnudki siis Wirwe Raua perekonnast pärit? Kõik Rauad on ikka olnud uhked, mitte küll kõrgid. Wäeseid Kaudasid on olnud, aga uhked on nad sellele, et nemad on Rauad, aujad ja edasipiüüdjad, puh-
tad Eesti talupojad, kes wõitjana wälja tulnud autust orjalufti. Ei neid juutnud häwitada jaks wõi teine — wenelane.

Ja nüüd? Mehed pole jeda teinud, naine nüüd tahab teotada Kaudade nime!!

Wirwe, Wirwe! peaaegu kijendas endale Rein, pööra ümber, jaa jälle nägijaks. Langegu kae ju silmilt, mille sinna wedanud jakslane — —

Wõi polegi midagi juhtunud? Teadagi, et see tüdruk ei lange nii tergesti, nii palju kindlust tal on, ent juba see asjaolu, et ta saab kofku Saksja sõduriga sinmanitel, käib iegi mõijas n. n. sõdurite ballil, liigub awalikult jaksrajega alemis, ettekäändel, et külastab tädi ja tädimeest — juba see oli teotaw Kaudadele.

Mis see tüdruk ometi mõtleb? Kui kaua peab Rein kõike jeda rahulikult waatama pealt, kui palju weel jatkuma tal kannatust, enne kui ta wälja ütleb õele, mida ta mõtleb temast? Peab mõni teine Kaud jeda tegema, etteheites omakord Reinule, et ta warem end pole wahela jeganud, ütlemata jeda koguni mõni teine talur — awalikult häbistades.

Poleks tüdruk nii ijteadew, ta ju oleks wahest rääkinud temaga, aga kangekaelne ja jonnaks on ta nagu kõik Rauad.

Sah, jeda ta on, ijteadew, kangekaelne ja jonnakas. Ei temale wõi midagi ütelda, siis kofhe — haawub ning ei räägi enam sõnagi.

Haawumine. . . haawaja. Nagu oleks ta mõni koolipreili linnast, kes iga tühise sõna peale pea kuklase

wiskab: „Suich, kuidas te mõite nii ütelda — te ju haawate mind.“ Mis sul kah haawuda on? Pea oma süda ja nimi puhas, pole siis waja haawuda ega midagi. Mida teab talurahwas üldse haawamisest? Sinna wigurid puha. See on haawamine, kui öeldakse julle waras, autu, petis, langedud naine, mõisas mehekeldaja, wenelase ees wingerdaja — siis, kui sa jeda ei ole. Sa siis ka, kui sa oled sääranne alatu waim ning sellest ise aru ei saa, et kui teotaw on olla niisugune wiletsakene.

Mh! iimises Rein wihajest endale ja tõusis ülesse, et wiimaks minna oma kambrisse. Wiimne aeg ka mõtelda wäikeselegi uinakule, muudu tõuseb päike ja ega siis enam pole sünnis Raeweski peremehel magada, kuigi on kallid pühapäew wäljas. Wäike uinak pärast hommikuoodet oleks küll lubatud, kui ta just kirikusse ei lähe.

Kirikusse!? Arel Jahni jutlust-noomitust kuulama? Ei, ennem on Rein pagan. Oma öde ka, kui tuleb tema tund, ei lasse ta jäärasel inimesel laulatada.

Rein astus üle lillepeenra, tahtes awatud akna kaudu astuda tarre, heitis aga pooljuhuslikult pilgu kõrwalaknale, ema ja õe toa poole.

Keegi oleks nagu jees liikunud.

Ta surus näo wastu klaasi ja waatas sisse.

Ema oli ülewal. Ta awas akna.

„Noh, ei maagi, emä?“

„Und ei ole.“

Rein mõtles weidi järele, wäsinult.

„See elu ei ole kah midagi wäärt, mes ja ilmaaigu ennäst waiwad? Kas walutab koskilgi?“

„Migu kisk süame all, rasje om.“

„Wast ära oled enda wenitanu?“

„Ei tiü.“

Ei tea jah, kus ja wõidki teada kõiki wanainimese walusid ja häda, lord walutab jalg, siis jalg, ristlõud — kõik pakitseb. Wahel walu kohe otsesui närib. Wäärrib puupiiritusega — hea küll, nagu tõmbus ihu peh-

memaks... Kuist töbi tulnud? Et ta ifka aja jookjul ole fogunud kontidesse, liha fisse, rinda. Wõit ta wähe waema näinud, fiilma jaanud, wajitaid kistunud ja tünnis käsitji wõid kofku löönud, linu leotusejt wälja wedanud ja palkegi peale tõjtnud, mehe furma järele peremees olnud ja perenaine, — ära teine tapnud enda alalise rasjimisega ja püsimatusega, hoolega ja töömurega noorejt jaadit.

„Kae, wajt ifs jaad und. Ma jaadan Siimu peräjt apteefi.“

„Dase olla, ojoh, mis täjt kulutada.“

„Dohe tu rahagi panna, wiimäti aig tule, kon jafja kõiit jälle endä kätte ahnitsewa, kes wõi teedä, mina ei usu, et Kaewesfigi jääb putmada. Kas Wirwe — —?“

Rein maatas õe woodi poole. Uje oli tühi! Kas õhtujt jaadit?

„Kos, kos Wirwe om?“

„Ei tiidä.“

„Mes jutt sii om, emä? Kas ta wajt om ülewän oman ärtli-taren?“

„Ei tiidä,“ fordas ema.

Rein forraga hakkas aimama paha.

„Kos ta wõise jäijä? Kas ta jannan olli?“

„Ma mõtli, et ja tiidä esigi.“

Reinu selg wajas küüru afnale.

„Kas ta ohefega läits?“

„Ohefega jah.“

„Jälle tädi poole? Kas fina es feelä, fia oled tema emä? Sul om paremb temäga kõnelda, õigemõ fah.“

„Wai ta minnu kuuld, nüid ei oolita enämb wamembijt midägi, tetäs midä tahetas.“

Rein tõufis ülesse.

„Ema, mina panen jellele piiri!“ ütles ta.

„Kas ja oled kuulu midägi temä ja meie koffile kõneldawat?“ hakkas ta wähefe waiufe järele.

„Mes ja tojt taga ajad, mes inemise kõnelewa, ega kõneleja juu pääle lüüwa ei saa.“

„Seo om perekonna teotus!“

„Kulla poig, kae iks enne ku's inimese endaga om, mes ja ilma juttu kullad, tuu aja wahel tihja kah, kõn-
kas niifate, et naarda.“

„Mes jaos me ennaft naarda laseme!? Ega Wirwe ei ole enämb tiitarlaits, täl piässi joba olema mõistus pään.“

Ema ohkas.

„Jah, illus ta ei ole, ää kah ei ole. Paremb kui ta, latjekene, iks ette kaesji.“

„Laits? Tä ei ooli enämb emäjt egä wellist. Tohoh ull! Oles wiil mõni mõistlik miis, kellega ulales — Saftja jõdur! Wai oled jina temale woli ammu? Ema, ja ei tohi jeda tetä.“

„Küll ta oit ennäjt.“

„Küll ta, jah — tiia mina. Eja olli kõrralik inemine, jina ollid aus — tojt temä jäändse lõhwerdaja were om jaanu? Ma ole ennaft taltjutanu, temä om ote minu jõjar, aga nii edeji küll ei lähä, ei lähä,“ kõneles Rein, üsna tasa ja waikselt, kurnwalt.

„Müidjel ajal om esigi muresid, mes temä ote mäs-
jab jäändsil päiwil wõdraste inimestega?“

Kerge wantri mürin kostis alt oruht. Sellele wastas koera haukumine.

„Müid ta wiht tulegi.“

Rein astus kohe oma tuppä ja riietus kiirelt: hommitul oli hakanud päriselt jaha. Läks siis wilja-
puuaia wärawa juurde puu kõrmale.

Alt, karjakoja juurest fertis ülesse Raeweski mu-
rule Reinu hobune. Wantril istus Wirwe, tema kõr-
wal jakkilane.

Koer haukus meel ägedalt paar suutäit, kihutas
siis jaha liputades tulijaile wastu, ainult nagu moeks
wõõrale weidi seljatarwu püstitades ja urisedes ham-
baid näidates: wana tuttav.

Laudajst kuuldis kanade kõõrutamist ja kuse tiivarobistamist ja järgnemat laulu.

„Kes, kes, kes?“ nagu oleks siis kõõgutanud kuff.

Rein ootas kannalikult hobuse peatumist talli ukse juures. Niiid Wirwe kargas murule — ihele jalale, teine oli nähtavasti surunud. Kurt Günther järgnes tema õele, heites ohjad hobuse seljale. Mõlemad naersid ja jutlesid elawalt, kuid mitte waljult. Rein nägi, kuidas nad aegajalt rahutult piilusid elamu akende poole.

Saanud kumbki wanakriit maha astunud, hobune lonkis kaemu poole pangi juurde. Nähtavasti piinas looma janu. Pangis juhtus ka olesma wett, hobune jõi selle ära ja laristas ja norstas pärast põhjas, ajades peaga pangi edasi. Kolinal hakkas weerema kaewufett alla wette.

Sõdur läks hobust tagasi tooma.

„Tere, Wirwe,“ ütles niiid Rein tagasihurutud häälel, astudes murule. Ta seisatus aiawarawal.

„Oled kah sina kodu jõudnu kallist pühapäiwä omgut wasta wõlma?“

Wirwe kehitas õlgu. Siiski märkas Rein, ta oli wähe kohmetunud, wist ei oodanud ta näha wõimat wenda ennaft, oli weel liig warane tund.

„Kah, näed küll.“

„Koh, illus, wäega illus“.

Sõdur ruttas lähemale, hakates midagi seletama ja wabandama. Rein wõttis ulatatud käe külmalt wastu.

„Ta taht iimajale jääda,“ ruttas Wirwe kõnelema.

„Koh, ma arwa, egä tälle ülemus ei keelä jümwä anda kah?“ wastas Rein Cesti keeles. „Kost ta jis fiild — ei keela. Ülemus lupas kõik, teku midä taht Cesti talun.“

„Kuule, mrespärast ja teotad meie kodu?“ jatkas Rein tafa, tagasihoidlikult.

„Kas oled ja kah järgi mõtelnu medä ja tiid — emäle, minule, tõisile wellile ja terwele Drula kihel-

konnale? Kas ja arvad, et jäändsid äbitükke saab endä küllest ärä möske? Ma ei ole sulle konagi alba sõnna ütelnu, tiäd efigi, aga enämb ma ei wõi päält kaeda, kudas jina uffa lähäd. Mine tarre, emä sul ei ole üü otja sinu peräst jälmi kinni saanu."

"Emä efi üteli, et mine päälegi, kui tahad. Wai pidi ma sinu käest luba küsima?"

"Tasja, tasja! Wai emägi saab sinnu kammitjede panda, kui jina oma aušt lugu ei pea," kõrgendas Rein tooni.

"Sa ärä tülitse, näed ometi efigi -- meile on tullu külaline."

"Konas olen ma tülitsemu sinuga, kui meil om ollu külalisi? Ma ei ole üleüldse konagi seeni sulle alba ütelnu. Kas aga sii wõõras soldat om nüüd meie külaline? Säbene ennast, sõjar, Miiligi om sinust targem ja oit oma rahwa poole. Kas muid mehi enämb ei olegi kui sii wägivallawõimu esitaja? Kui ma ei oleski warjanu -- kae küllüda ei oles midagi ollu. Saad aru?"

"Su ei saa," miskas Birme pea selga, "jäta, ärä tee wõõra inimese kuulden tüli."

"Ärä tii jina äbi ommile ega wõõrile."

"Su ei tii, minu asi."

"Mes waidlemine fiin om! Mine oma tarre, jaksasfega lõpetan oma jutu mina! Košt jina nisku fene peri oled!"

Rein oli wihaseks saamas.

Sakslane oli waikinud, kuulanud wõõra keele kõla ja muidugi helle toonist ja Reinu ulesastumisest aru saanud. Ta süütas närwiliselt sigaretti.

Birmel näisid pijarad kurku kerkiwat -- piinlikkuse pärast, mõistis Rein.

"Andke andeks, see on minu süü, et nii hilja," algas sõdur.

"Kas tõesti?"

Kaks meest waatasid üksteisele otja, naeratada piüüdwalt wastastikkü hambaid näidates.

„Rahetsen, et ma õde julgesin kahtlustada. Kuid hilinemine oleses muidugi oludest?“ tahtis ta Saksa keeles tähendada.

Saksilane ei mõistnud. Ent Wirwe sai Reinust aru.

„Kulle, sii inimene ei ole julle midägi kurja tennu. Jätä härra Günther rahule. Temä ei ole süüdi jellen, et ta om sündinu Saksamaal ja om sakslane, temal mõiva kah olla ausa inemise ausa mõtte.“

„Koo?“

„Sgatahes. Kas tema inemine ei ole? Temal om õigus ütelda, et sina jeda ei ole, temä om sinust pallu aritum.“

„Sedä ta mõib olla, aga aritu inemine ei teota tõist inemiist. Mis sii om, mida temä sinuga toimetab? Temä om mõõras, temä lätt jälle omma tiid iitskõrd, wai temäl waja finnu austada ja sinu nimme puhäs oita. Kas sa jellest aru ei saa? Sii om sõaag, ega ta ei ole mõni arilik reisja, kes om kogemada Raemeski tallu johtunu, sii miis tegi kõif nigu käju järgi. Ja käst käib nii: „Sõasaak om wara ja naise.“ Ma tiin sinu wastutawas, kui midägi johtub. Pia jeda ästi meelen. Sii sakslane käib siin wiimäst kõrda, see om nii kindel kui mina siin saisan praegu. Muidugi, kui ta wägiwallaga tuleb, jis ei ole midägi jeta.“

„Ärä kardä, et ta tulebki, kui om keeletu. Niisugune toores inemine ta ei ole nigu sina, Rein.“

„Küllält! Täambä oled kuulu, mis mul ütelda oli, kõnekõrd ma enam ei kõnela jellest, nii palju sa tundjed omma esjä ja minnu kah. Kutsu nüid endä küllaline jisje, kui tahad.“

„Mes sa ometi karjud, terve talu om wirgunu.“

„Seda oled sa tahtnu.“

Rein waatas ümber. Nägigi tareläwel seiswat oma sulast Siimu.

„Siim, wii obene talli, peremehele om tullu kü-
laline,“ käs kis Wirwe.

Siim lonkas ükskõiksest wantri poole. Sa nüüd
juhtus see, mida Rein oli kartnud.

„Ütle, peremiis, kas ma piä temä kuradi maha
lööma?“ sõjistas sulane, tema kõrwal peatudes ja
filmadega jaksajale näidates.

„Kui piäsfi olema waja,“ jatkas Siim taja,
„mina wõi Wirwe eji ära wõtta. Minuperäst wõi
wai ommenpäiw lugema minna. Ega minul midägi
ei ole tollest, mis minul Marijt wõi tõsest asja, pere-
mehekene, mina olen walmis, masja weidifene wai
anna tüff maad — mina rahul kah.“

9.

Kurt Günther ja Rein Raud jäid kahekehi tuppä. Mul ei oelnud kumbki midagi.

„Mul oli teile asja ka,“ naeratas Günther.

„Ma kuulen.“

„Barsti tuleb wilja rekwiireerimine.“

„Sälle! Niiid, külwi ajal?“

Rein oli niikuinii ärewil, niiid ta juure wae-waga warjas oma wiha.

„Nii on käff.“

Sõdur wõttis taskuraamatu wahelt lehekefe.

„Raeweskil tuleb anda 40 pd. otri, 13 pd. niiju, 30 pd. kaeru ja 30 pd. kartulaid. Nõudmine on esitatud üleskirjutatud wilja tagawarade järele.“

„Mitte naelagi pole mul enam anda.“

„Ei ole ka waja anda — ei ole. Särä von Hammer käseb küll hoolikalt taludest wilja wõtta, kuid meie teame wäga hästi, et wilja anda juudab ainult mõisa.“

Wida tahtis jaffilane sellega ütelda?

„Baadake — nii!“ ütles Günther, weeretades sõrmede wahel wiljanõudmise käsku. Ta pani selle hoolikalt neljaks kocku ja rebis paberi tükkideks.

Reinul jäi imestusest suu lahti.

Tekkis minutiline waiatus, mille katkestas esimene jena Günther.

„Ärge muretsege,“ lausus ta, „Saksa sõjavägi vajab muidugi toitu, kuid teie ei ole meid kutsunud siia. Mõisnikud kutsusid — mõisnikud siis ka andku! Neil wilja küllalt, ei maksa weeretada waewa Eesti talude peale.“

Günther tõusis ülesse.

„Drula omanik on juba tagasi tõmbunud ja jätunud meie vastu, kuid mitte üks wilja tera ei pea ta andmata jätma — küll meie hoolitseme selle eest. Saksamaal jääraсте mehikete peale meie wilistame. Nadel!“ kõneles ta põlastawalt. „Nadel, aadli weri! Eriti teie maa Saksa aadel on kõige wastikum element, mis olla võib.“

Rein kuulas huwiga sõduri juttu.

„Dodake, kuni meie tagasi jõuame oma kodumaale — ära pühitakse keiserriik! Kas meile jeda õudset sõda waja oli? Endine tugew, elurõõmus Saksa riik on tänu Hohenzollernitele muudetud miletjate, kahetsemiswäärjete jantide hirmuoruks. Walitjuse ränka ehitust sõja algatamises ei tunnista üksi meie, sõdurid, — sellele äratundmisele on jõutud ka Saksa linnades ja külades. Siin lugege — kiri mulle kodust.“

Rein ei mõistnud kõike, mis kirjast seisis, Saksa ehk Gooti kirigi oli raskesti loetaw, jüiski ta pikkanisi weeris lauseid edasi.

Sõjainwahiid, Güntheri wend kirjutas:

Meie armas Kurt!

Ena, õde ja mina — kõik meie rõõmustame jüdamest, et wiibid nii õnnelikul maal heade, sõbralikkude inimeste keskel. Jah, ja ei wõiks muriseda, kui oleks ja terwe, kui ju ihu poleks narmastatud kuulidest, ju närwid põletatud jõeks. Sul on leiba, mune, wõid, peffi — kõike külluses, aga kas jaksad ja weel jüiski kanda oma iket? Waene Kurt! Waene Paul, waene Erich! Täna on nende surma aastapäew. Romberdasiin oma puu jalaga ja purustatud õlaga linna, lootes, et wähest nüüd on selgunud, kuidas nad lan-

gefid ja kuhu on nad maetud. Tead sa, kuidas mind kohelbi? „Nad langefid aumäljal kangelasurma oma keisri eest.“ Teadagi olid nad kangelased, kuid sõnad wanal wiisil meid enam ei tröösti. Ja siis, kui läksin nõudlikumaks, wiisati mind, õnnetut inwaliidi, tänawale.

Sina oled nüüd meie ainus tugi ja lootus. Mina olen täiesti töowõimetu, tunnistas nüüd ka hea isa dr. Rothberg.

Issand, Issand, kuhu oleme meie jõudnud? Waimustuses läksime meie sõtta — sina, mina, kõik meie — ja nüüd? Pole meil põldu, pole meil wilja küllida... Nälg! Nälg! kuningas Nälg walitseb maal sõna tõsises mõttes.

Kurt, meid on algusest saadik petetud suurte lubadustega. Oh, mis pidi kõik saama Saksamaalt ja meist!

Rahulolematus on jõudnud peaaegu haripunktile. Sõjamäljalt tuleb küll jälle häid teateid, kuid kõigile on selge, et meie oleme sõja kaotanud.

Giine ametlik teade finnis minewal aastal rasketes wõitlustes tuttawaks saanud Doppelhöhe 60 tagasiwõtmist meie poolt, lõunapool Langemarki olawat meie wägi läinud üle Steenbachi jõe jne., aga see on ajutine edu, tunneme ka meie, lihtinimesed, ja meie ei usu nendegi rõõmustawate teadaannete ustamust täieliselt.

Eile oli kokkupõrge sõjawäega kommunistidel, tänawale jäi üle 30 sõjainwaliidi-töölise. Igalpool tõstab wastasrindlus pead ja siis — mis siis tuleb, Kurt, see on selge.

Edasi ei saanud jälle Rein aru käekirjast, ta jättis palju wahahele. Wiimaks peatusid uuesti ta filmad loetawamal kohal:

Saksa wiimased wõidud läänes, kirjutas Güntheri wend — ma tsiteerin „Woj. Zeitung“ — kõnelewad Prantsuse-Inglise sõjawõimu täielisest kokkuwarisemisest. (Oleks see nii!) Aga see ei tarwitse veel mitte rahu tuua. Jah, läheb ikka tõenäolisemaks, et sõda

ruttu lõpetada on võimalik ainult poliitilisel teel. Peab rahu olenema ainult mõõgaterast, siis võib rahu ettekirjutada ainult Londonis. Aga sinnamaale on veel aega. Saksamaa peab kind omi rahuga tõele näkku vaatama. (Mii see on? Seni, kuni väejuhid ootavad liitlaste allaandmist, millest muudugi juttugi ei saa olla, tuleb siisemaal pööre. Meie ei jaksa enam kannatada, revolutsioon Wenemaa eeskujul on paratamatu).

Revolutsioon Saksamaal? Reinu peas hakkasid kihama kõiksugused mõtted. Ta luges edasi Güntheri kirja, kuid revolutsiooni enam ei räägitud. Selle asemel ta warsti sattus ridadele, kus kõneldi n. n. Wenemaa küsimusest.

Sa elad seal — Wenemaal ehk n. n. Gestimaal. Ma ei kujuta hästi sinu kirja põhjal kõiki sealsaid olusid ette, aga meie rõõmustame, kui sul lähed hästi, kui ja ei tarwitse nälgida meie kombel.

„Boss. Zeitung“ ütleb, et „Zdas pole veel täielist rahuseisukorda ja keegi ei või ette ütelda, kui kaua ja kui kaugale Saksamaa peab seal käima sõjateed. Minult üks on kindel, et kestvaks rahuks Prantsusmaaga oleks ikkagi Brest'i rahulepingu rewideerimine. Kas meie riigimehed seda teha võivad ja tahavad, selle üle otsustamine jäägu siin kõrwale. Igatahes oleks see ainukene tee sõjaseisukorda poliitiliste abinõudega lõpetada.

Võib ju teisel arvamisel olla ja uskuda, et kokkuleppimine prantslastega nende hingeolu pärast on võimalik ja et Wenemaa niisugusesse seisukorda, nagu ta on praegu sattunud, edaspidigi jääb. Siis peab aga ka igal reaals-politika ajal olema selge, et Prantsusmaa ja Wenemaa sõjad ka edaspidi Inglismaa poolehoidjateks ja lepinglasteks jäävad. Siis ei takista keegi poliitilisi lepinguid Saksamaa vastu, ei wanade uuendamist ega uute tekkimist. Ja sellest järgneb, et Saksamaal on ülesandeks tulewasi inglaste liitlasi kestwalt nõrgendada. Selle järele ei ole siis sellest, mis

fündinud idas, sugugi veel küllalt. Võimata on siis Wenemaa läänepoolseid piiririikijid (Poolat, Ukrainat jne.) ainult lepingutega kõita Saksamaa külge. Balti riigid kui ajumaad tulewad Saksa riigi külge liita, Löödumaad ka ajumaana walitjeda, riigipiirid Poolamaa vastu targu teha ümmarguseks ja ülejäänud Poolamaa ja Ukraina siduda kolli-unfooni kaudu Saksamaaga.“

Kuidas siis tõeliselt on selle Gestimaaga? Võimalik, et meie — trööstigu see meid — vähemalt idas midagi oleme saawutanud. Kui Gestis tööpoolest on nii hea — ma hakkas kohe maad kuulama sinna asumise kohta. Wõi saad sina omalt poolt panna asja liikmele? —

Reinu öde astus parajasti tuppa. Wirwe pidi weel kord kirja lugema — Günther aitas kaasa — ja Reinule omalt poolt ära seletada püüdma, mis temale jäänud tumedaks. Saksilane, Rein ja Wirwe istujid nüüd ühe laua taga nagu ühise perekonna liikmed ning arutajid koos seisuforda. Reinu meeleolu selle kirja mõjul oli märksa muutunud. Waikselt istus ta ja mõtles.

Oleks nüüd keegi, kes selgitaks Reinule kõik ära, mis Saksa leht kõneleb ja kuidas on olukord tõeliselt! Igatahes finnitab ka Saksa ajakirjandus Gestimaa liitmise vajadust Saksamaa külge ajumaana. Teiselt küljest räägib Saksa sõduri kiri Wilhelmi maal walitjemaast meeleolust ja — revolutsioonist.

Kas päästaks kodumaa seisuforra revolutsioon Saksamaal? Luleks wahest wabariik, aga waewalt ka muutunud oludes loobuks Preisi junkrute waim Gestist. Saksiski juba mõned unistunud siia asumisest... Günther ja tema perekond oleksid kohe esimesed Saksa asunikud Drulas. Günther mõib ju lõpuks olla väga kena inimene, aga — —

Rein waatas Saksa sõduri otja, waatas õele — kurat, tema, Reinu lihalik öde, on see, kes toonud Raewestile sakslase warju nagu mõõga pea kohale!

Olgu hunt ka waga, murdja on ta lõpuks siiski. Saagu Miff oma Miiliga maad ajumiseks, miks peab Dru-lasse tulema perekond Saksjamaalt?!

Günther — heategija? Mine tea, mis kõik peitub tema tegude ja sõnade taga! Kui ta wiskab tema wälja, siis läheb wähest sõdur ära ning finnitab, et Rein ise lõhkus wiljarekwireerimise käsu. Muidugi ustakse Saksa sõdurit enam Saksa komendantuuris, see on selge.

Meie weel elame-näeme! otjustas Rein oma siidames olla ettemaatlik. Talle selgus, et oleks ühtlasi ebaõige norida tüli sõduriga, tuleb weel kannatada, ajudes äraootawale seisukohale.

„Ma sõidan tulewal nädalal kodumaale puhkusele. Kas teie ei tahaks lasta mul midagi endale osta sealt?“

Ta läheb puhkusele? See on armas kuulda.

Kuid — midagi osta Saksjamaalt? Teiste sõnadega — usaldada sõdurile raha? Matja weel peale, et ta sinu öde teotanud kogu walla ees?

„Ega ma raha ei taha, ma toon ise omal kulul, kui juudan, pärast tasute ära,“ finnitab jaksilane, nähes Reimu kõhklemist.

Oi, kui kawal rebane! Aga hea — toogu siis omal kulul üks korralik jahipiis, armas Rein.

„Toon. Ja sigarette ka — kuldotsjadega,“ naeratas jaksilane. „Kõlme nädala pärast olen jälle tagasi. Mina pole waenlane, kuigi kannan Saksa wormi, olen teie sõber, küll weendute ise kord.“

Sõber-sõber, aga — Saksa sõdur ometi, mees, kes tuli wägivaldaga, mõisnikkude kutsel. Teda ei wõi täieliselt usaldada.

Küllap jaksilane jelleks ajab kõiksugu kõrwalisi jutte, et wabaneda arupärimisest, mis wähepeal juhtunud Wirwego, mõtles Rein. Aga kõneleda temaga jelle üle tuleb siiski, ega's wõi ometi sattuda wallarahwa põlgtuje alla!

Kas keegi siin sallib okupatsiooniwõime?

Rein mõttes järele, peatudes iga talu juures ja tuli otsusele, et ikkagi ainult näilijelt lepitakse sakslastega. Võõraid ei jalli isegi sulased. Ja loomulik, et just nemad vaatavad murelikult tulevikku, sest raudse Saksa võimu ajal ei tohi muust mõelda kui tööst. Või siis sulane võib enam palka nõuda töö väärtuse järele, jeda 'on juba praegu näha; töösulest linnas ei maksa kõneldagi, toda lihtsalt ei lubataks — ajumaal. Seatakse jisse Saksa „Küche, Kirche, Kinder“ naistele ja tööd peavad tegema mehed kahelordsest, vabrikuteviled ürgama varahommikust hilise õhtuni „emamaa“ õnneks ja eduks. Manasti läksid, kui oli raske kodumaal, laiale Benemaale mõi murjale, tee oli lahtri, — kas nüüd enam kuhugi lastakse? Jälle seotakse inimesed kodukolde külge. Kodu 'on ilus ja armas asi, kuid kui ju kohal on Saksa kull, siis on tedretütre poegi raske laista. Raitsta? Kes jeda haaksti teha! Ega's kull ise haakta inimese kombel arutlema: „Kõht on mul tühi küll, aga eluõigus on ka noil kanappegadel seal — all, elagu, kaswagu, eks ma lepi warestega.“ Kõik, Kogu Eesti häwitatakse. Ning sakslastatakse.

Juba ammu haakajid mõisnikud tooma Saksa-maalt koloniste, warustades neid maaga. Gestlastele maad ei annud, sakslastele oli aga anda.

Reinule tuli meelde kadunud Birstroff, Saksa-maalt Drulasse ühes teiste kolonistidega toodud mees. Noh, kui inimesel polnud ju temal wiga, läbi sai esmalt hästi igatühega, aga tema oli see, kes lõpuks oli enda kätte ahnitšenud mitu talu, nendest minema kihutades maa senised põlised pidajad. Või polnud Samilaane Markuse perekond üle 150 aasta asunud omas talus? Või polnud Tõnud ja Anud, Peebud ja Kröödad, Linud ja Tiid, Kotred ja Maretid, Mikud ja Ebud, Mangud ja Matlid ja kes nad kõik olid — Markuse esivanemad, kes elasid põlwest põlwe Samilaanel? Wõlg ajas nüüd Markuse omaist talust wälja, mehe wäike wõlg ja Birstroffi suur kawalus. Sa-

muti Nilsi. Ka selle talu ahnitjes Saksa ajunik
enda kätte.

Mul ei mõistnud mehest midagi arvata, tegi
tööd — noh, lihtsalt töötas nagu karu. Teistest
Saksa ajunikistudest kõneldi halwaksparnawalt. Kui
Bistroff jai jalad alla — surm, Saksa surmgi ei jaa-
nud enam wiisast waimuist jagu.

Rahwas rääkis: Surm oli oma julasele käsu
andnud Bistroffi ülesse otsida. Waadanud nimelt
Torra leida musta raamatut, kus inimeste nimed wal-
gete tähtedega ära märgitud, ja näinud kohkudes, et
wana 80-aastane sakslane pole veel kustutatud raa-
matust. Sulased pole aga Bistroffi leidnud. Surm
siis ise astunud tegewusse ja selgitanud peatselt, et
põgenik on asunud Wiwimaale. Surm lasfnud enda
kolm walget ette rakendada ja sõitnud kohe teele, kä-
stes kutsjaril kõige lühemaid teid kasutada. Nii jõud-
nud wiimaks wikatimees ühel päewal Drula mõisasse.
Siit juhata tud teda Saksa ajunikistudele eraldatud
Saare karjamõisasse, ent Bistroffi walitseja ainult
asunud siin, otsitaw pidanud olema Sawilaanel. Kuid
ka Sawilaanel polnud meest, siin töötanud tema õe-
poeg enda arwurikka perekonnaga. Sigi otja ees —
kuum, ruffilõikuse ilm olnud — kihutanud nüüd surm
Niljile. Aga asjata kõik! Ka siit olnud wiisa Bistroff
põgenenud. Wäsinud surm juba tahtnud lüüa kääga,
otjastades lahkuda: ega wanameest kätte ei saagi. Nii
siis sõitnud murelikult läbi Kääormiku metsa lähema
raudteejaama poole. Äkki — metsajst olnud juba läbi
sõidetud — waadanud surm: wana Bistroff istub tee
lähedal ruffi wihi kõrwal ning süütab piipu, ise seal-
juures tööliji juhtides. Ka Tigalase oli omandanud
Bistroff!

Surm kästinud kutsjaril hobused peatada, läinud
kohe üle ruffimihkudega kaetud kõrte ning karanud
wanamehele juurde. Silmapilkjelt olnud traat tõmma-
tud sakslasele ümber kõriõoline — surm teinud

kätku, jüdametäiega, sest et ta nii palju waewa pidanud nägema — ning piipki jäänud Bistroffile suhu, nii vihane olnud wifatimees.

Ja-ja, filmust oleks waja, surma filmust igale mõõrale maa-ahnitsejale, armas Rein.

„Kui mul mõimu om ja minnu kästas — maha õkwa liiu ma kõik mõisniku!“ oli korra Reinu kuuldes kurjustanud ka Siim.

„Mes sulle om tetti mõisan, wai sul kah waja neid wihata, ei ole sul tallu ega naisi ja last?“

„Kurra, kas minu ejal es ole talu Walliweren, wai mul nüüd oles waja ollu sinu orjata — ära mõisa wõtse eja talu 1905. a., palut maani maha ja ai minu emägi kerjama! Ma olli 15-aastane. Mõisniku — kurrat, neil kah inemise eng wiist sehen? Kae, kui ma brõlla sinu käest küsissi: Peremiis, ole ää miis, anna mulle weidike maad ja jõsar kah naises — kas fina feeläd?“

Ega Rein maad ei feelaks wahest ka, kui Siim oleks mõistlik mees, tema aga jäärane räpakas ja jõodif.

„Ole n'd ää miis, saa kaines, ja sis ma wõi sulle kah maad anda, ega ma ei feelä. Lii tüüd, ehita Uba-tehe popsihoht uiles ja ma anna sulle raha kah wiil. Wõta naine ja peä tallu ja elä endä ilusat ellu, wai mul om kade miil tollejt,“ oli Rein wastanud.

Agga noh, Siim ei wõta õpetust. Nii jääbki wiist eluajaks teise julajaks.

Luhat korda ennem annaks Rein maad Mikule ja Siimule enda talust, kui et sakslased haaks talud mõisamaast! Siimuga ja Mikuga teeks Rein kindla lepingu, nad oleks wahest tänuksitud pealegi ning tuleks talutööle ka. Mis head tuleb Saksa kolonistidelt?

Mõisa wõim wäheneb, sest mõisniku maa-ala jääb wäiksemaks? Mitte midagi sellesarnast, armas Rein, nii aimult suureneks Saksa üliwõim Gestis.

„Kus te nüüd käisite, kui ma võin küsida?“

„Härra Steimmüller maalis mind, ta on kunstnik Dresdenist. Nädala pärast on maal valmis. Ta tahtis alul teha jojoonistust, kuid siis härra Günther arvas, et maalil on piisavalt väärtus,“ juletas Wirwe Sakja keeles.

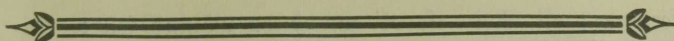
„Ah nii, ah nii.“

Wõi siis tema õest valmistatase portreed, maali.

„Maal pannakse Dresdenis näitusele kui „Gesti neuu Drulast“, hiljem saate teie eksemplari tasuta endale. See härra Güntheri tõttu võik.“

„Ei, mitte ainult mina, kunstnik Steimmüller oli ka ise vaimustatud teie õest. Nüüd ometi, ütles ta, leidsin ma isiku, keda olen otsinud. „Gesti neuu,“ saab palju kõneainet andma, loodan.“

„Kuule minnu,“ jõnas jelle järele Wirwe nüüd Gesti keeles, „ära ole kuri. Mina tiia, mis ma tiin, weli.“

10.

Sakslane jäi peatselt magama. Rein kuulis, kuidas ta teina taga waljult norstas.

Rein oli kuulnud head ja halba, paha, näis temale, siiski rohkem.

Tänu sõduri läbikäimisele tema õega Iewinesid pahad kuulbused Raewesti peremehe kohta, mis temale kui omas südames Eesti asja eest seisjale, wõisid tuua palju kahju. Millegagi polnud kindlustatud sakslase otsekohejus ja hüdumlikkus, kõik wõis olla tema juures kõigiti filmafirjalik, isiklikudest huwidest wäljum, filmadki tal ju jäärased kawalad, muiglemad, ringi jookswad.

Reinu kui eestlase ijeloom keelas kergeuusklikult kõike, mis kuskil õeldi ja töötati, wõtta ifka ja alati puhta rahana. Sajandite eluraskus on talureid manitsenud ettewaatusjale, kes naiiwusjelt, mis nii omane lääne wabadele rahwastele, hoiduwad.

Reinule lubati tuua Sakjamaalt häid asju, raha ette nende eest wõtmata, hoiatati teda wiljarekwiireerimise eest, tõhuti koguni iseenda poolt wäljaantud kätkorraldus wiljanõudmise kohta jne., maaliti lifaks tema õde, — ühe sõnaga, meelitades teda, Reinu, kõigi wõimalikkude abinõude waral.

Ent meelitas Reinu ka kohalik pastor, kuigi ebamääraste lubadustega! Ja ometi oli teada, määrane

See mees oli, Rein ise oli meenduda mõinud jelles, kui-
wõrd jõe inimene oli Axel Fahn.

Kuidas mõis siis uskuda Saksa sõdurit, kelle
Eodumaa oli sõlminud lepinguid teiste riikidega, hiljem
aga need tunnustades paberiltpakateks? Kas ei toimi-
tud just nii Belgiaga, kelle waljut erapooletust Saksa-
maa poolt Bismarcki raudse püüdnudega kõige hooli-
matumalt rikuti, tallates jala alla kõik omad endised
lubadused ja deklaratsioonid ning käies põhimõtte jä-
rele: kellel jõud, sel võim, häda mõidetuile!

Ei, nii hõlpsasti Reinu tüsata ei saa. Tuleb
pakkuda ifka midagi tüsedamat, tegelikku, — siis wa-
hest ta jääb uskuma meelitajate heatahtlikkusse ja hea-
soowlusse.

Kuidas pidigi Rein uskuma sakslast. Kohaliku
pastorit ja — ja mõisnikku, kes, nagu ta oli kuulnud,
oli juba omalt poolt hakanud siinama okupatsiooni-
wõime: ära lagastawat tema mõisa.

Sermann von Hammeril, nii suur Saksa-
maa sõber hädajunnil kui ta ka oli, läks raskest täita rekwiireeri-
miskäike. Nemalt oli juba mõetud üle 500 puuda otri,
600 pd. rukkeid, 480 pd. kaeru, 1400 pd. kartulaid,
100 pd. nisu, 480 pd. ristisheinu ja vea jama
palju niiduheina, 5 lehma ja arwamata palju wõid,
piima, mune. Kui nii edasi laastatakse Drula mõisat, siis
on majapidamine häwitatud. Kuna see kõik sündis wana
loikuse arwel, mida mõis oodata veel sügisel! Kuid
Steinmüller oli häbemata nõudlik ega teinud wäljagi
mõisnikku kulmufortjutamisest.

Mis mõisniku tuju iseäranis rikkus, oli asjaolu,
et tema, Drula riüitlimõisa omanik, ei tihanud rekwi-
reeritud toiduainete ja „looma-söötime“ eest vastuwõtta
pakutud „warapärimise-wiitungeid“. Muidugi, ma-
jandusohwitser tänas kingituse eest Saksa sõjawäe ka-
fufks, ega tema, ohwitser, ei hakanud teist korda pak-
kuma wiitungit wõi lauujuma: „Wõtte ifka, armas

Härro landrat's von Sommer, teie olete isegi rahas
suuri ohvreid kandnud isamaa heaks ja sõdureid tasuta
ülal pidanud. . ."

Rõik läks nälgiva mäe kuru, ka Orula mõisa
wili, teadis Rein. Samuti ei jäänud talle saladuseks,
et ka pastor saadab oma palgawilja kohalikkude raud-
tejaama Saksa sõjawäele. Peaks ajad muutuma, siis
wõib see mees sellega hakkama saada, et nõuab wallalt
teist korda oma palgawilja kohtuteel fiske põhjendusega,
et temalt on wili rekwireeritud sunniviisil. Do, kana-
rahagi ei kingiks wallale pastor Fahn. Aga, noh,
wiimase wõiks ta ju saada ka. . .

Kui peremehed pastori käsku ei täida ja palga
normiwilja raudtejaama ei toimetata, siis hoolitseb
pastorist Ortsvorsteher selle eest, et wastutõrkujad saa-
detakse sinna maale, kus ei paista kuhu ega päike, nagu
oli ütelnud Männiku peremees Zeiger Jaan.

Zeiger oli üldse nuriseja mees, iseäranis ei kan-
natanud ta uhkuseajamist, aga magasiida tühjenda-
mata jätmise ja palgawilja mitteandmise tagajärgede
asjus oli tal tuline õigus: küllap Fahn ei kohku mil-
legi eest.

„Sul uhke täff iin, pää kulle pääl tõsel, wärmi-
line luuk pääl, loogaküüdse pääl silli — noh, sii ei
lähä,“ noomis korra Zeiger Ürnä Kotret Reiru kuu-
des, „uhkus om ää asi, aga rasse om täl man saista.
Sa nüid küll wõtab matti ja teenid äste, oled möldre
inemine, aga kulle minu wanamehe tõnna, ja wa'
kiilats — punsilmitiga miis.“

„Mes ja lõhwerdad ja lõmpsid,“ oli wastanud
mõlder, „Ja kae kudas su tüü ärätettis saab ja kudas
su sulane Serwe Piitre süüb.“

Serwe Piitre, kes korra ka Saulasmaa Mangut
oli teeninud, oli ka imelik mees.

„Tulle nüid, kuriwaim, üitškõrd joba lawwa mant
ärä,“ oli alalijest pahandanud Peetriga Saulasmaa
Mangu.

„Ma süü.“

„Noh, tule siis nüüd ometi, tõje joba ammu tüün,“ oli Mangu veel kannatanud julasjega.

„Piä, peremiis, ma laku luitja puhtas.“

Mis ja hulluga teed, jah! Aga puha kanged Eesti mehed kõik, kas või aiateiba kujud maast välja, et astuda heitlusesse jakstega, — kui ainult oleks tuge selja taga...

Kuidas jakkilane oli jõunud enne magama minekut? Noh, oli isu mehel! Ega ta muidu nüüd nii ei norstaks seal seina taga. Kõik paremad palad olid talle tõstetud ette.

„Kas te alati nii hästi jõote ja nii palju rasvatoite tarvitate?“ olid Güntheri kaaslased küsinud juba siis kohe, kui nad esmafordist Raemeskil olid peatunud.

„Oh, ei — küllalised, jellepärast,“ oli Rein pilganud.

„Mida te siis ise jõote?“

„Sügisel jõome kõrmetatud lambajalgu, talvel jõolast jealiha ja leiba, kevadepoole sõrbime kõrti ja juvel tarvitame kama, hapupiima ja jilku.“

Rein pidi ära jeletama „kama“ tähenduse.

„Wäga huvitaw. Niiviisi olete siis ikka end toitnud, põlwest põlwe? Kõhwi ja teed olete ka alati joonud?“

„Oh, ei. Minu isa lapsepõlves ei teatud veel kõhwiist ja teest midagi. Selle asemel jõõdi wedelat odra kõrti ja juppi, peatoiduks oli tömp.“

Ra jee toit oli Saksa jõdurile tundmata.

„Tõmpi valmistati herneist, mõnikord ka oast ja kanepist. Kanep tambiti uhmrisk puruks ja pandi raswa hulka, pärast keerati segu lõngakera juurusteks munadeks. Sel teel jaadi õline, muist ja läikiv nagu pigi, kõwa toit. Kanepi tõmpi harilikult ei tarvitatud kodus, jeda anti pikematele jõitulede leimakotti kaasa, sest jee oli kallis toit. Datõmp polnud kaugeleki nii hea, kui kanepitõmp, sest oatõmbil olid juured kõored sees, aga toitew ta oli muidugi. Kõige

enam oli tarvitusel hernetõmp, mida samal teel valmistati, s. o.: herved tambiti kaffi, pandi rasva ehk võid juurde, ja väga maitsev toit oli valmis. Lauale toodi sõela sees, kust igamees võttis nii palju, kui tahtis.

Ei, tõmp oli tore asi. Aga oli aegu, kus polnud üldse midagi süüa. Nii jutustasid mu vanavanemad, et 1798. a. olnud mai viimastel päevadel ja juunikuul Gestis õudne külm, mis igasuguse külvi täieliselt hävitanud. Drula wallas siis jäänud kolm talu päris tühjaks — inimesed läinud hädaga To dust kaugele kerjama, mõisas ootavasti viisajärmust hoolimata. Üra võtnud külm ka mõisate põllud, kuigi Saksamaalt oli käinud mõisnikkude esimees kotiga sooja toomas...“

Sõdur Günther oli naeratanud.

„Tol ajal oli olnud, jah, suur külm, siis tihe udu ja lõpuks loomataud, mis terwel Gestimaal 10.000 hobust ära hävitanud, jarmloomadest ja teistest kõnelemata. Siin, Drula kihelkonnas, oli 500 hobust ära lõpnud. Surid kodu- ja metsloomadki. Karulas oli peremehel hobune adra ette ära lõpnud Künni ajal. Mees pole saanud tohe nahka maha võtta, jäänud siis loom metja. Gommikul olnud korjuse kõrval 5 surnud hunti, 7 metsalijt vähe kaugemal — nii mürgine olnud hobuse liha. Siberikaff võis olla. See on puha õigus, kirikuraamatuteski seisvat. Aga, noh, rahvas ajas läbi, tegi tööd ja nägi maema, kõik ju tumedalt küll, aga teadsid siiski, et vaja hästi valmistada ja õli hoida lambis — peigmees pidi piinarikast elu kroonima. Rahju, et rahvas ei teadnud, et peigmees tuleb Saksja sõdurite näol.“...“

„Kas te siis, kui oleks teadnud, et meie tuleme, lambis poleks suld hvidnud? Kas nüüd Gesti rahva käsi käib halvasti?“

„Ah, kuidas nüüd rahva käsi käib? Tänan küsimast — ebamääraselt.“

Nii oli Rein kaua vihastanud sakslasi, olles küll „sõbralik“ nende vastu, aga igal sammul andes mõista

Kui ebasoomitavad kontwöörad on Saksa okupatsiooni wäed. Rahju, et nüüd oma öde 'junnib Reinu muutma oma seniist takti. Mis jelle tüdrukule on tulnud pähe? Rein kuulaku oma öe 'õna — Kas pole nüüd hull lugul

Wiimane kord Raeweskilt lahkudes oli üks jakslane jumalaga jättes Reinu tänanud wastuwõtu eest ning siis oli peawarju ja toiduandja hakanud tarwitama pilkawaid sõnu, mis peaaegu oleks toonud juure pahanduse. Ent kannatlik oli teine. Rein oli nimelt lõpuks sõdurit hakanud osakord äänama Raeweskil jama jaksilase poolt häwitatud wantri eest.

„On teil weel midagi ütelda?“ oli jelle peale küsinud wihane sõdur, kartes, et Rein hakkab kome-dandi kaudu nõudma kahjutasu.

„Sah, on: head termist!“ oli Reinu wastus. Teiste sõnadega: kasiigu ta rutem minema.

Saaks neist kõigist lahti!.. — —

See polnud dieti uni, oli ainult wiril tuffumine täis firewaid nägemusi, millesse nüüd wäsinud Rein pühapäewa warahommikul wiimaks wajus.

Raeweski peremehe ette kerkisid kõik tuttawad ja tuntud kujud, seotud wiimase aja eluga. Nagu pajatsid reas, weidrais rõiwastes, marsisid nad Reihu sängi eest hanekäigul mööda, juhiks Wirwe. Kõik talumaja ukseid ja aknad olid walla ja uksest tulijad woorisid aga sisse, akna kaudu kadudes kuupaistelisse aeda. Wahel jälle näis, nagu polekski olnud kuu, oli päike. Rein oli tõnmanud teki üle pea, aegajalt piiludes wälja kätte weere alt.

Wirwe oli riitunud haldjana, kerge ja hõljum, tantjikklem. Rein kuulis, kuidas ta temale kõrwa sofiistas: „Ära omete pelgä, weli, ma mängin ainult nendega, et jaksloste päewakäste ja ringkirju lugeda saaks, er kõik pörajst teatawaks teha Andole.“

Ta oli nii wallatu ja weider, et Rein äkki heameele pörajst ka ülesse tõusta tahtis. Kuid õrnalt suruti ta tagasi.

Muiglem ja naerataw seisis nüüd Wirwe selja taga Ando, Mangu wend, pikk walge kuub seljas, ühes jalas saabas, teine paljas.

„Saapa põhja all on Gestimaa iseseiswaks kuulutamise manifest, teise saapa andsin ühes jaadetisega Laifiilla meestele.“

„Mäitä mulle kah toda manifesti!“

„Ei saa, ei saa praegu, näed isegi, tule pärast Suuresoo metsawahela, küll siis saa,“ oli Ando wastus.

Järgmisel heffel kadus Ando afna kaudu Wirwe jälgedes aeda.

Nüüd astus Reinu juurde tema wanalellepoege Zuhari, Suuresoo peremees, riiefunud muistise Gesti Jõdurina, ambu käes, siis korraga endisejt ajast nooreks talupojaks moondudes, kaenlas torupill.

Eideratas, taadiratas...

Tuba täitus inimestest, tantsumatest paarikestest.

Taat oli tuiskanud Tartumaale,

eit oli efsinud hernesja.

Kes saab, kes saab jaole,

kes toob eide koduje?

Sih! kiljatas korraga keegi tantsumajatest.

Rein tõstis pea ülesse, hakates siis kättega wehilema: tema ees ei tantsinud muu keegi kui wängid, wängid oma hallides riietes! Siin olid puha mõõrad näod. Wängid tegid ringmängu, keskkel pastor Zahu, kepp käes ja talaar seljas.

„Mes fina sääl ütfindä jorutad?“ kiskus teda keegi wängidest käest, „tule kah, lööme katekeiste üits labajala waltis!“

„Käi põrgu!“ keeras Rein teisele küljele.

„Waata kus mees — mis tema arwab enda olemat?“ kuulduis häält ümberringi. Ent wiimaks sigines waihus.

Raameski peremees waatas etewaatlikult ülesse. Kus ta nüüd on? Omas toas, enda jängis.

Woodi ees seisis wari. See oli Günther.

Saksa sõduril oli piis ja revolver käes.

„Tõin lubatud ostud ära.“

„Kas juba Sakssamaalt tagasi?“

„Oh, ei läinudki, siingi hea: need on von Hammeri piis ja revolver, võtke endale — mina kingin need teile!“

Rein tahtis piisji vaatama hakata, kuid seal midagi langes tema paljale käsivarele.

Weri!

Güntheri peas oli suur haav, millest voolas mustjas-punast inimnahla ojana alla. Rübargi, Saksa sõduri müts, oli verega.

Reinu haaras hirm: mõrtsukatöö!

La hüendas, kuid sõnad juust ei tulnud kuulda-wale.

Siiski! Reegi oli teda kuulnud: toa uks awanes ja sisse astus, weega täidetud kapp käes, Laulašmaa Elts, kannul kergejalgne Ella.

Rein pööras näo kõrwale, et mitte näha were pesemist. Tal oli filmade ees kõik punane — päike paisis nüüd otse limale mis kattis magaja nägu.

„Koristage raibe ära, mis taht siin peetas,“ kuulus jälle kellegi kõne. Särignes otsekui keha lohistamine läbi ruumi.

Roer oli nimelt läbi awanenud ukse tuppa tulnud, siin weidi maganud, kärhseid peletanud ja siis äkki istukile sõitnud läwe poole...

Rein rahustus weidi ja waatas ukse poole. Lämäl seisjis Siim, tema sulane.

„Tõba ära wiidi, mes ja raipest mõtled,“ kuulis ta teda enda poole pöörawat. „Mõh, kas annad nüüd mulle Wirwe naisjes?“

„Peä, peä, poisju, ega mina sul ei ole niisate ära wijata!“

Läwe taha kerkis Mudafilla peremehe teenijatüduruku Mari kuupalg.

„Medä fina, wana waene krõmps, siin offid!“ pahanes Siim ning deflameeris kellegi sõnu:

Sa päempäewast lähed wanemaks
ja filmnäost muutud inetumaks,
ja lõpuks lä'ed weel kerjama!“

Mari vastas piritsema häälega:

Kui fina liiajt muretjed,
siis oma waewa kaswatad.
Küll jumalal on kerge asi
ja tema teeb küll jagedast',
et jee, kel hästi käinud käsi,
jaab waejeks jandiks peagi.
Seesama jumal awitab,
et waene jälle rikkaks jaab.

Laulu jattati waljult. Rein wirgus ja awas silmad.

Ukna lähedal istus aia pingil Siim, ütfinda, ütles ise enesele peast sõnu ette ja laulis!

Ta algas parajasti uut laulu.

„Üits waene wogel ole ma“, ütles ta ja laulis:

Üits wae-ne wa-gel ole ma

„ja elä surma ädän.“

...ja elä sur-ma ä-dän.

„Siim, mes sul wiga om?“ küjis Rein. „Ma kuule, et kes sääl ütfinda endaga kõnelas ja...“

„Ma laula keriku-laulu,“ oli vastus, „täämä om pühapäim.“

11.

Rein peši ennaft n'ing riietus fiirelt pühapäewa rõimastesse. Kellegile sõna lausumata wõttis siis kapi ja astus õue. Ta tahtis fõndida Suuresoole, et oma wanalellepojaga pidada nõu.

Ta oli wäheje magamise, jaunaskäigu ja raske nõdala töö järele wägo roidunud, kuid päite seisis juba wiljapuu aia taga, järades ja kiirgades ja heites pimestawat helki talumaja akendele — ei nüüd tohtinud enam mõtelda unele...

Oli weel alles warane tund, sellegipärast kiirustas Rein samme, Suuresoole ju ta üle kolme kilomeetri, parem kui teda ei nähta sinna minemas.

Waatamata hommikutunnile juba kees Suuresoo nagu mehilaspere: tüdrukud käisid aida ja maja wahet, sulased ol'd kaewu ees ja pešid end hoolega. Loas kraamis noorperenaine, kõögis seisis särisewa lihapani ees Zuhani ema. Ent peremees ise, selgus, oli eelmisel päewal sõitnud hobusel linna.

Rein kõhkleks weidi, keerās siis jammud koe Saulasmaa poole: tähtsal ajal ei maksa tühiste asjade pärast wiriseda. Waja kõneleda Andoga, tema ju koolitunud pois, ega's Mangu pärast ta ei läheks küll kutsugi peale Saulasmaale. Ella oli ütelnud selge sõnaga, et Ando täna saabub koju.

Laulasmaale tulewad täna külalised...

Kuid koer ka ei haukunud, kui Rein astus talu õueväravast sisse. Kas Laulasmaal veel magataksel?

Snimeist polnud kuskil liikumas hingegi. Rein nägi ainult kuffe tähtsalt kõndimas oma sibliwa kanakarja kõrwal haoriida ees. Gemal tiigil, kejet muruplatši, mulistafid pardid. Wõõrast nähes tõstis kuff pea ülesse ja awaldas otjekui imestust warase külalise üle.

Reinule näis Laulasmaa õues kõik wõõrana ja imelikunagi weidi. Nii palju siin otjekui muutunud. Kelle käsi on siin olnud tegew? Kas korra on loonud Mangu? Kana pole Reinu jalg üle Laulasmaa õue saanud. Siis, kui ta wiimati käis siin, olid iga hoone ukšed pärani, muru täis prahti ja igaluguseid jäämrjeid.

Siiski wäga palju wole siin ära tehtud. Rein muigas, nähes kuidas oli tuhitud wiljapuuaia esist päris wärskelt, ent hiiudlast ennast polnud näha. Selleks osutus suur inetu wöödilene emis, kes teinud wäikse mõnusa uinaku aia ääres ja kes nüüd, Raeweski pere-mehe lähenemisest ülesse ehmunud, jooksis, jaba rõngas, rõhkides kanade poole.

Rein imestas, et Mangu on hakanud pidama kirjusid sigu. Weel hiljuti tõi Elts Raeweskilt tõusea. Wahest weel endisest ajast on pärit selline praak sea fort?

Ta seadis jammud otje uue elumaja poole.

Kuid — kell juba üheksa peal — weel ei näe Rein ühtki uudishimulikku nägugi afendel. Kas walmistataks talus kirikusse mineku wastu wõi pöönataks siin juba teist uinakut?

Rein ei tahtnud julaste nähes minna läbi kõogi ja peretoa kõrwalt, walis jellepärast tee rõdu kaudu. Selleks tuli awada wiljapuu aia wäraw. See wähe kääkjatas. Kuid kuskiltki ei waadanud ka nüüd läbi lahtise afna rõdu kõrwalt keegi wälja. Tulija imestas — meheleminejad tütreid talus, kuid eluwust ega liikumist pole olmaski.

Wõi ehivad nad end alles pühapäevafelt? Seisavad parajasti aidas riidefirštu juures ning tõstavad välja ja waatavad vastu walgust, millist firja ja määrast jälge wõtta? Ei niüüd enam firštude juures käida, niüüd igal talutütrel oma kummut toaseina kõrwal, walge lina ja peegel peal, kummutis kuld-prošfid.

Ta ei astunud kohe rõdule, waid seisatus aiateel wärawa kõrwal, et waadata, kuidas aiaga lood on ja kas marjapõõsaid on ta korraldatud ja mis õunapuudele tehtud kaitseks putukate vastu.

Nii seistes üksi, kuulis ta läbi lahtise aina kõnelust. Tema wenna Willemi hääl! Rõnõlesid peremees ja Willem. Jah — Willem.

Tuldi nähtawasti parajasti teisejt toast. Rein kuulis iga sõna selgelt. Ta ei kawatšenudki ega tahtnud juttu pealt kuulata, ometi seisatas siiski teerajal. Teda üllatas kõneaine.

„Ega ma jedä Zukut üks ei pea,“ kuulis ta Man- gut ütlemat.

„Ara tahad müüa wõi?“ wastas Willem.

„Mes tašt müümä — ja wõta tagasi, raha niikuinii masmada.“

„Miks ja ei taha, ja ju teadsid, et ta lonkab.“

„Noojah, ta jäi proowi pääle. Ma ütli aga kohe sulle, et ega ma sinu õbest fiski ei taha.“

„Mispärast siis ei taha? Mis häda siis on?“

„Äda — äda, wiga — wiga, mina ei taha teda.“

„Kuidas ei taha? Hobune mitu nädalat sinu juures olnud, jina oled põllutöö ära teinud — ja niüüd ei taha? Kas kannab kahjud? Ma waatafin, hobune on wäga kõhnaks jäänud.“

„Rõhn ta olligi, mina wiil awiti täl enge sißen pedäda.“

„Mis ja n'd kallis inemine, seletad! Mina ei wõi enam tagasi wõtta, mis müüidud, see müüidud. Müüimine sündis tunnistajate juuresolekul ja mina rõuan hobuse eest kofkulewitud raha...“

„Kes tunnistaja? Kas kõrtsimeis om jul tuanis-
taja?“

„Kas tema oli ainus juuresolija? Ära hakka lin-
nameestega maad jagama.“

„Baata n'd misukene jutt tõsel. Sis peris wägisi
tahad omma obesekronut mulle kaala määri?“

„Kuidas kaala määrida! Ära ole nii äkiline. Sää
küll: maksja mulle kuustuhat rubla — olgu, ma wõtan
hobuse tagasi. Olesin teadnud, et sinust ostjat ikka ei
ole, ma olesin müüinud kohe teisele. Ostjaid oli mitu.
Müüd on põllutöö peaaegu läbi ja hobuste hinnad lan-
genud.“

„Kes ja sis omma inemist tuled sisse küüma,
wõõrid petä.“

„Mis petmisest ja räägid? Äri on äri.“

„Ärä kõnela, Willem. Mina ostse küll sinult obese,
kuid niigu sa ise sellega nõun ollid — proowile.“

„Proowile. . . Noojah — proowile, üheks nädä-
laks proowile, aga mitte kolmeks nädalaks.“

„Sige küll, kuid joba nädäli pärast ma kirjutas
sulle, et ma obese tagasi anna ja et sii obene mulle ei
kõlba.“

„Kirja ei ole mina jaanud.“

„Kudas sa sis ei jaanud, kui esi kohe üteldä last-
sed, et jäägu wiil nädalis, obene paranewat kindlade
ärä.“

„Slus. Loojnud siis kahegi nädäla pärast hobune
ärä.“

„Sige jutt! Saie ma sis kibedal tüü ajal tedä
sulle wiima nakata? Müüd oled esi tan, wõta ja wiil
ärä.“

„Nii küll ei lähe. Hobusel pole midagi wiga. Pä-
ris noor ta ei ole, aga warja sa ka ei tahtnud. Ütlefid,
anna hobune kui sul on, mis on hobune.“

„Sõke seh! Obesjel om edimäne kura jalg põlweft
aige. Ütlid: paistetud kaob ära, sii nii ei jää, sii om
tühine wiga, aga kost ta tühine om! Urmasi küll, et
wast saa ka ära kaotada paistetust põlwen — obene

mulle üks meidi miildisi. Nüüd arsti teda esi, kui tahad, asja sellest obest ei saa, ütlen mina. Sa tatsu ma ei masfa, jedä ei wõigi ja nõuda. Kes jüütse obest enam kui kolm nädalit?"

„Sa pole hobust ramitsenudki, ime küll kui ta sootult jalutuks jääb. Piltilus hobune.“

„Mes jääb nüüd piltilus. Warfa perast tõse wõtse. Mõtli, tuub warfa, ind ei ole just kõrge, agu saa jalga terweks tettä, wast om kah ainult wäike wigaga, ega's ma mõnelt tundmada inemisel ei otnud. Nigu ta aga kodu tõie ja tallist wällä wiiji, nii enamb jalga alla es wõta.“

„Põllu temaga tegid ikka ära.“

„Mes nüüd sa said säändse loomaga tetä? Woorimeestel liinan kiwidel ära aetu. Wii oma obene ärä, mes me waidleme, Willem!“

Rein kuulas tahtmatult edasi. Kumb oli jüüdi, Willem wõi Mangu? Kõige enam Reinu imestas Willemi hobuseparisnikuks hakkamine. Willem pidi olema majanduseühifuses õpipoisiks.

„Kulla miis,“ jatkati jälle kõnelust, hobune lonkas õige wähe, kui ta sinu kätte sai, nüüd on tal jalg põlweist nagu pakk. Maal pehme mulla pääl pidi jalg paranema.“

„Egä täl kabi aige ei ole, muidu om joba ära aetu. Obene wigane ja sant, ei saa temast minu arwaten enamb tüüluuma ega sõiduobest.“

„Küll saab. Tagasi ma ei wõta.“

„Sa ajad ikka kah juttu! Müüsid obese proomi pääle ja, kui perast selgub, et ostja teda ei taha, siis, kui ma näen, et wigaga ei paranegi, et tõbi lätt suurembas, — jis ja ei taha enam tagasi wõtta. Nisufene asi ei ole illus. Mõtli, kudas ma wõi, mes ma temaga tegema peä?“

„Sa ei oska ega taha obest ramitseda.“

„Wõi olla kah, jina jälle ostad. Arsti siis esi omma obest ja wii ta kohe miu filmä alt ärä.“

Waieldi meel wähe aega, siis kuuldus ülesse-
tõusmist ja tooli liikkamist. Nähtawasti valmistas
Willem äraminefule.

„Mina hobust enam tagasi ei wõta. See on minu
fõna. Sina oled minu hobust ilma loata faks nädalat
rohkem kui lubatud enda käes hoidnud, tähendab —
jätfid hobuse endale. Niiüd on hobune täitsa jandiks
tehtud. Lahendagu seda küsimust kohus.“

„Nigu ja arwad. Mina ütle, mina jääneft janti
majan ei peä.“

„Obene jääb siia.“

Oli kuulda Willemi ufjeft wäljaminekut. Ta
ei jätnud isegi jumalaga!

Reinul oli kangefti piinlik Willemi päraft. Parema
meelega oleks ta tähelepanematult Lauasmaa aiast
lahkunud.

„Kas ma sulle es ütle,“ fofistati korraga fohe
afna juures, „mes ja obeseparunikult lähäd obest ojtma!
Dsta obene tuntud inemiselt ja ärä fae alati inna
pääle. Sis igan asjan ifs kofkuoitmine, oia jääl kofku,
fon waja, näed niiüd efi, Willem om nigu wana
Andres.“

Nii kõneles Elts. Rein tundis ju tema häält nii
felgesti.

Oleks Rein ennem jeda teadnud, mida ta fiin
peab kuulma, siis... Wõi tema wend on — tundmata
inimene... Wõi tema isa fa puutub ette Eltsule!

Wõi siis niifugune tark oled fina, Elts! mõtles
Rein. Ise nii waike ja waga nagu tumikene, siis
aga, kui find pois oma teades ei kuule... .

Niiüd rääkis Mangu, nagu wabandawalt Eltsu
ees: „Ta olli küllalt tuntu, foft mina teda wõifi läbi
näta. Sugulane wiil päälegi.“

„Mõni fugalane kah! Sa oled ifs, Mangu, pehme-
kene alati.“

Ta-jah — pehmeene. Tema, Elts, ei ole jeda.
Niifugune kui faaks Raewestile perenaiseks, siis hoia
Rein, alt, kordnik on alati feljataga.

Rorraga kuulduš jälle ufje awamišt.

Kas Willem tuli tagaſi?

„Wäga auſtatud härra...“ kuulduš Willemi hääl.
„Armas wanatädipoeg! Nagu me ſeda aſja rääkinud
oleme ja kui me ſedä nüüd nii wõtame, et ſugulaſte
aſi, teeme — kirjif keſet küla ja kanname kaſjud poe-
leſ!“

Wangu ei waſtanud midagi. Etſ nurgas haſſas
naerma. Rein kuulſas oodates, mida waſtab Wangu.

„Ei ole juttugi kaſjude kaadmifeſt. Kanna oma
kaſju, kui taħad.“

„Sa ſiis ei taħa?“

„Ei taħa.“

„Sää küll ſiis... Oleſ mul raha käepäraſt —
annaſ ſulle, tühjale, käſiraha tagaſi... Mõtleſin, et
oled ikka tõeſti oſtja, ſul aga ei ole raha, ſellepäraſt
ei taħa nüüd. Ega minagi ei mõinud hobuſt läbi näha.
Kui tal aga wiga on, nagu ſa ütled, ſiis ma wiin täna
hobuſe ära ja jäägu ſiis nii pikalt. Ühte aga ütlen
— ära minu käeſt enam kunagi hobuſt taħa oſta.
Iſe tuled minu juurde, et kuule, kuulſin, et hobuſtega
oled kauplema haſſanud — müü mulle ka üks mõiſtlik
hobune. Sääd ma ei taħa praegu oſta, anna mõni
odawam, kellel wäike wiga, maal paraneb ära. Kas
ſa ei rääkinud nii?... Nojah... Mis ſa ſiis tembutad
minuga? Urwad, et mul nalja aſi on ſõita maale ja
ſiit jälle tagaſi? Tead iſegi, nüüd peawad ju raud-
teel ſõites load olema. Kas neid wiſt on kerge ſaada?“

„Mes ſa ſõidad raudtiid, ſõida maantiid... Konas
ſa ſiis ſaad mulle raha ära anda? Mulle om raha
waja.“

„Kui ma ſeda oleſ teadnud, et ſa hobuſt ei taħa
ja raha nüüd tagaſi nõuad... Ma ütlen, ſa oled tõe-
pooleſt mees! Rauad on ſiiski õiglaſemad, kui ſina,
Wangu, kõige oma ſugufeſtiga...“

Rein katjus oma taskut — rahakott oli kaajas. Ta läheb ja annab wenna eest mõla ära, nüüd wirgus temas Rauade uhtus. Wennal on tuline õigus!

Ta tõusis Laulasmaa rõdu trepilt järsku ülesje, tahtes astuda tuppa. Korraga kuuldufid sammud tema kõrwal.

Kuskilt aia-teerajalt puhmaste wahelt oli tulnud Ella.

Reinul oli parajasti rahakott käes.

„Mine jah, Rein isse, anna Willemile raha... Kui minul olessi, ega mina kah ei feelässi.“

12.

Reinu ja Ella tuppä astumine mõjus seesolijatele kohmetamapanewalt.

„Piirirahwas, ma kuulse teie obese asja päält. Ei ole suku ää, et nüüdsel ajal afna peräni walla oietas. Mes jelle obesega om ja kuipallu ja, Willem, wõlgned Mangule?“

Ta andis wennale käe. Daulasmaa peremehest aga ja ta õest ei teinud ta wäljagi.

Eltz seisis weidi imelikul näoilmel seina kõrwal kummuti juures, lahkus siis kiirelt toajt. Temale järgnes Ella.

„Mes sul waja ennäst me asja wahele segätä,“ ütles Mangu Reinule, „tuu om me enda asi.“

Rein ei pannud Mangu sõnu tähelegi.

„Pallu ja wõlgned temale? Kui ja lähäd omni asju kõrvaldama wõõraste inemistega, siis oia rahakott alati ütten. Raua perekonnan ei ole wiisiks olla kelleki wõlglane, ja tiitäd sedä.“

Willem oli Reinu kõige noorem wend, Rein teda sellepärast noomis nagu wäikest poisji.

„Küll ma pärašt räägin,“ sõnas Willem.

„Kui pallu ta wõlgnes?“

„Oh, egas sellega just wäegä ädä ei ole,“ kostis Mangu.

„Kui pallu, ma küün? Obene piäb miil täambõ äramiidus jaama.“

Mangu kaalus, mida ütelda. Ta ei tahtnud Reinuga oma wahetorda jälle rikkuda. Reinu tõjine olef ei meeldinud temale jellepärast põrmugi.

„Egä jellest midagi alba ei ole,“ ütles ta Reinule, „Willem küll müüs wigatse obeje, aga ta wõib jo miil jääda, egä...“

„Obene wiias kofe ärä. Kui ei meeldi, medä jääi nii pikalt kaubelda ja sõnelda! Kui pallu?“

„Anna tälle, wend, tuhat ober-ost rubla.“

„Kas olli nii?“ küüis Rein kuwalt.

„Kirjuta, Mangu üüts tõendus, et oled Willem Raualt ostetu obeje temale, Willem Rauale tagasi andnud ja käsiraha tuhat rubla tärwelikult kätte jaanud,“ jatkas Rein, pöördudes Mangu poole.

„Oh ei ole kwiitungit waja,“ arwas Willem.

„Ole fina, pois, waiti. Kui ja ei mõista kaubelda ja ilmaga asju ajada, jis ärä räägi wahela. Mes obeseparisnik fina, üleüldse ütelda, oled!?“

„Ära haffa mind õpetama!“

„Djoh, mis te nüüd nii...“ kõneles Mangu.

„Kirjuta, kirjuta fina kwiitung. Ega's ma ilma kwiitungita raha ei anna.“

Mangu wiimitas. Rein mõtles pijut, otjis jis taskust paberilehe ning haffas sinna pliatsiga midagi kirjutama.

„Siin om sinu raha.“

Rein luges tuhat ober-ost rubla Mangu käele.

„Soo. Nüüd aga allfiri!“

Mangu andis allkirja. lugedes Reinu read aga enne mitu forda läbi.

„Lähme nüüd, laje endale obene kätte anda.“

„Jstuge, aiga om,“ arwas Mangu. „Kõneleme nüüd muust kah.“

„Midä me istume? Ma tuli jellepärast jia warra omgu, et ütelda, et kui Ando liinast sõidab, jis tulgu

õdagupoolikul minu manu. Tahtse temaga ädaste kõnelda midagi. Wai omgi ta joba tullu?"

"Ei ole. Djoh, istu ometi, ta pläb warsti jita jõudma... Kas satkslase omma jälle Raewestil? Käisiwä fiin minewal nädalil peffi nõudman. Enn mis oli meil parajade otja saanu, ei tiiä mes täl pidi wiga olema, meil olli küll õige kahju tõsejt, suur tjiga olli. Aga noh, es ole midägi teha. Ukki tulliwä soldati, naksjewa ajama pääle, antagu ja antagu peffi, kurjaski saiwa. Wa lastse jis karmänul nuu arjasse maha ruuki ja — ära wiisiwä. Wai nemä tiidsewä, mes na saiwa."

Rein hakkas suure häälega naerma.

"Noh, jii olli sinust tubli. Aga kae, et ja seda iga-iitele ei räägi, muddu lätt sul—"

"Kas nakkame minema, Rein?"

"Sah, Willem. Tule, Mangu, anna jis obene kätte."

"Minugipärast. Saan!" hõikas Mangu ettetuppa.

"Beremiis piäb eji obeje kätte andma", tähendas Rein ruttu wahela, „sulane niüid om mõni obeje kätte-andjal Beräst üteldäs, et ega mina, sulane omapääd andse — tiiä ma neid ilma asju."

"Dled, küll mul piirimiis, mes ja alati jorissad?"

"Mina ei jorise midägi. Kas mul meelest om wiist ärälännu, kuidas sinu eja minu ejae kohut käis waska peräst? Olu pulmades ostetul Eji tõi waska pulmalingituses, pärast nõudse kohtuga tagasi."

"Ah mes ja wannu asju mäletad, ega meil niisugutjid wigurid omawahel ette ei tule."

"Des tiid."

Rein wöttis kübara. Mangu ja Willem tõusid ka ülesse ning sammusid ukse poole.

Nõögis pliidi kõrwal, selg toa poole, seisjis Elts. Rein muigas korraks teda jälle nähes, tähendas siis:

"Üits asi pidi mul meelest ära minema. Wirtinat om waja mulle. Teil Ella fiin ainult ülearune."

Waewalt sai Rein seda ütelda, kui kuskilt peretoast ilmus kõögiuksele Ella.

„Kas tahad tulla mulle wirtinas?“

„Melles ei, tulen küll.“

Reinu ja Ella sõnad kõlasid nii Eltsule kui Mangule üllatusena. Elts keeras enese ümber ja waatas arusaamatult Ellalt Reinule.

„Tuu Ella endä ahi, tema ju täiskasunu inemine,“ arwas Mangu, kes pidas Reinu sõnu fiiski naljaks.

„Noh, siis jääb nii, et ma saada poijsi õdagupoolikul järgi. Kos wana Mõtjamaa om?“

„Makas tallipääl.“

„Ma.“

„Kas teil olli joba ennembide kofkufõneldu?“ küsis Elts.

„Olli jah, muidugi olli!“ jähwas Ella. „Mina lähä ää meelega Raeweskile pernases.“

Rein tegi rahulolewa liigutuse peaga.

„Käd päiwä, Elts.“

Rein ulatas talle fiiski käe. Tema suunurgad muiglesid.

„Tõist... teile.“

Rein, Mangu ja Willem wäljusid.

Elts seisatus weel kõõgis. Ella astus talle juurde, tõmbas nina kärejsu ning tähendas: „Njih, said nüid?“

Ütles ja läks õue lahkujaille järele waatama.

Ges kõndis Rein.

Rein oli sirge, ilus poijs. Samm tal ka köhe nii mehine ja ta ise nii meeldiw...

Et Reinu nägu pisut linlase muljet awaldab, küllap, arwas Ella, ilmutas fiin oma mõju mõõras weri: kõneldi, Reinu ema ei olewat puhastwerd eestlane, tulnud ju tema wanaija Rootsiist. Kas see tõele wastas, oli raske kindlaks teha. Reinu ema ise teadis ainult nii palju, et tema wanaija oli tulnud kuskilt põhjapoolt, oli Drulas olnud koolmeistriks ning hakanud pidama hiljem talu. Tema poeg, Reinu ema Maret'i isa Widrik Waldmann, oli Wasawara talu omanik.

Korra, tütarlapsena, oli Ella waadanud meeldida tahtwalt Reinu wenna Hendriku poole, kes ka teda, Ellat, oli terasemalt kui harilikult silmitsenud, kuid pärast oli Hendrik filmapiirilt kadunud ning pikka — unustatud. Ella oli kuulnud, et ta oli talu omale nõudnud, kuid wiist polnud wana Andres jellega päri. Noh, muidugi, ega Hendrikul ju polnudki õigust Raeweski peale, tema ju Reinust paar aastat noorem. Ah, kuidas tahaks ja soowiks Ella, et ta saaks mehele Reinule . . .

Tüdruk weel waatas kawa poisile järele ja — ohkas. Kes neid poisje nüüd lõpuks teab? Aga mehele tahaks ta — Reinu. Tema wõtaks ta vastu kahelkäel.

Waja Reinule meeldida, waja olla wirt ja kärmas ning — naiselik. Küll ta juba teab, kust küljest mehed on kõige tundelisemad ja wõidetamad. Aga — Elts teelt kõrwale! Ta teab, et Rein ükskõiksest ei waatle Eltsu. Kumal Elts, tahab olla nii elutark, aga parajal kohal ei mõista waikida! Mis nüüd on kasu olnud tema käikudest Raeweskile, kui ta ise ettewaatamatult kõik ära rikub? Nüüd on seisuford tema, Ella, kasuks. Kui ta ainult mõistaks tegutseda! Reinule — Reinule ta meeldib, kui ta wähegi püüab.

Ella tundis, et on tulnud tema tund. Ta mõtles ja waatas unistawalt Reinule järele. Ei märganudki, kuidas tema kõrwale astus Elts.

Sde mõõdis teda pikkudega, keeras siis põlglikult selja.

„Mes ja loodad kätte jaija, Ella?“

„Mina? Mitte midagi, mitte midagi. Ega mina finul iin olla ei taha: kui meeldid sina temale — mine mehele. Sinu asi.“

„Don mul õige mehele paneja! Tahan — lähän, tahan — ei lähä. Mes ja topid ennaft minu asjasse!“

Eltsu hääl oli kuri.

„Mes ja, uss, siised? Rae enne mesjagune ja oled — wana nägu pään, filmä nigu erneterä — mõni mehelejaaja kah.“

„Ja sina oled tuu röösk ja ümarit ja illus? Mes ja siin ititäd ja käänad ja wäänad ennast minu iin, ego mina ei ole Jaagu Jaakup! Ma üttele sulle — suu tuu sulle sanna.“

„Sedä om ta joba sulle toonu, wa' wanamuur. Kui ja tahad mehele, sis oia tema poole, sina aga kujud küistega ja warbidega Saulasmaa poole. Sul om wana Antsu meri. Kas weli sulle midagi tolle iist and, kui ja kõnelad Reinust alba? Suu iin wahid filma, kõortad ja laulad ja meelitad kah Raeweški-ennä, aga jällätakan augutad neid wellele. Reinu lugupidamise oled ja kaotanu. Kelle siid? Küll weli tiid esi, mes ta piab tegema, mis oppaja ja waheljegäjä sina oled? Rae, kas Rein nüid enämb niipia tule meile — ei tule. Ta esi näi ja kuulse, misufene sina oled.“

„Tõsta, jah, undrikuanda, tarkust om sul pallu.“

„Koh, fäält kah ma ole ilusam kui sina! Oh — kui pois nägi, ma üttele — kuumendas ja wärisema nakkas kõgeit ihust, nii pitjitäs sis, et eng jääs finni.“

„Kas Rein kah jedä tiid?“

Nüüd oli Elts midagi ütelnud, mis Ella wiis filmapilguts nagu tarretusje. Ent kiirelt kogus ta end, sähwides siis pilkudega wiha. Ta ajas pea ette ja kargas Eltsu juurde.

„Ära ja nii pallu omma juud pruugi, Elts!“

„Medä ja tänitad, kasi karjakotta, lehma tulewa kodu.“

„Sina esi jää ommi Mangu lehma manu, paras paif sulle tõiste kõrwal.“

„Kelle sina esi sis arwad enda ollaw, tiukrifana?“

„Mina ole tulewane Raeweški pernane. Kui esäle minni tuumas maija ja kui weli ju ära aja, sis ma

wõi ju wõtta karjatütrikus ilma palgata tötutänne
iist, kaswata tiä sis wiil suurembas, tuu tött, iin ta
sul kah joba nigu pada.“

Näis, et õdede wahel oli tegelik kofkubõrge para-
tumatu.

Wiidi! lõigi Elts wiljapuu aia wärawa lahtt
ning liikkas sõsara üle rabarberi pöösa kibumitja okste
wahele.

Naetud weriste kriimustustega tõufis Ella ülesse.
Rabarber pragises ta jala all, kui ta Eltsule uuesti
lähenes.

Wihaajed olid naised.

13.

Mõlemad vennad, Rein ja Willem, wiimane istudes oma äsja tagasi saadud hobusel, jõudsid, sammude ääres, Raeweski-Laulasmaa vahelisele metsateele, mis sirgjoonena jookseb üle Drula alewit ja Palu raudteajaama ühendatava maantee. Sama tee wiis linna. Mets pole suur, wii minutiga on ta käidud läbi.

Teie ääres kasvajid kõiksugused pöõjad, mis wähe kaugemal ühinevad tiheda kuuse- ja segametsaga. Üks oja sellest kuulus Raeweskile, teine Laulasmaale. Maantee oli piiriks nende talude wahel.

Jõudes maantee lähedale, Rein kästis Willemil sõita ees koju, tema ise tahtwat minna läbi metsa waatama heinamaad. Ta oli juba pöõsastes, kui kuulis tulewat jalakäijat. Maanteelt Reinuni kostsid turtud sõnad tundmatul wiisil.

Oh ma waene, ull ja rummal,
mes mul tetä nüid, mu jummal?

Siget Wenne usku anti,
peräst orjust pääle panti...

Oh ma waene, ull ja rummal,
mes mul tetä nüid, mu jummal?

Saksa sante siia tuudi,
Gesti maieft riiki luudi...

Sorutamine waiwis.

„Kurat, neid mõõrid ja seda Wenne ja Saffo kiilt ma ei mõi kuulda! Kasige“ — jatkas joomari hää.

Oh ma waene, ull ja rummal..

Raua veel kuulduis joomari lällutamist ja ene-
jega jutlemist selges hommikuõhus. Küllap oli mõni
küllamees, kes käinud õõsel maitšmas kuskil jalatõrtsis
omakeedetud wiina, armas Rein.

Päike paistis soojalt. Rein istus tee kõrwale söõ-
dist kõrgustikule.

„Kõwad tropid oli mõtnud Käni pois. Aga kas
tal polnud õigus? Maal on ifka veel muistset meelšust
ja waimu külluses. Kui selle mehe taolšed oleks kõit,
ei siis pole waja karta kedagi.“

Rein keeras enda ümber. Mõni küll eemal, Iepa-
puhma ees, istus kahwatu wälimumega noormees, pamp
kõrwal.

Ando, Saulasmaa Mangu wend.

Mehed andšid išksteijele käe.

„Kõst ja tuled?“

„Siinast.“

„Jalgš?“

„Jalgš.“

„Mina mõtli, et sõitšed rongiga. Sulle pidi jo
wasta mindama jaama?“

„Wõib olla ka. Mina mõtlesin aga ümber.“

„Sis tullid 40 kilomeetrit jalgš?“

„Õõ läbi. Mis nüüd wiga ilušal ajal kõndida —
juškui jalutus! Pärš mõnus oli šee rännat. Kas käi-
šite Willeliga meie pool?“

„Käišime küll.“

„Mis šiin kuulda on?“

„Mes ta om, ääd ei ole. Lii, medä käštäs mõi-
mude puult, anna wai wiimäne ärä, ega kiäki ei küši
kõst peräšt om wõtta — muudku anna ja anna, wasta
ei šaa küüdše otša wäärkki midägi.“

„Nojah, mida ja kahadki? Tuleb kanda ohwrit
ja hertšogiriiki ehitada awitada, ega's mõišnikud ei mõi
oma wiimast ärä anda.“

Rein vaatas kõnelejale otja.

„Noh, kas sul Rein, on juba puudus käes? Suur jõukas talu — kust peab jakslane jaama mujalt kõike, mida jüda hinustab, kui mitte Raeweskilt?“

See jutt hakas Reinu pahandama. Kuna ta ei vastanud, jatkas Ando:

„Kas oled ka ustawalt täitnud oma kohustusi, Rein? Wõi oled aga lastnud mõtta kust mõtta on?“

See oli teine jutt teises toonis.

Nad lastusid kõrwuti jõödile, jatkates kõnelust tasa.

„Ega meid keegi päält ei kuula? Sigem oleks, kui me kõnniksime metsa äärde, kust näha iga möödamineja ja põitja juba eemalt.“

Rein ühines Ando arwamisega, ja kohe tõusid mõlemad ülesse.

„Metsas on siiski parem kui kodus, seintelgi mõiwad olla kõrwad.“

Metsa serval, tiheda põõsa taga, teest tükk maad eemal, Reinu põllu ääres, nad lõpuks leidsid sündja koha läbirääkimisteks.

„Kas on midagi rõõmustawat kuulda? Ega Tõnisson ote ei maha?“ küsis Rein.

„Paljud on wängis, teistelt on wõetud wõimalus ühendusepidamiseks, halwasti on kõik.“

„Kas mitte midagi ääd!?“

„Wäga wähe. Päästekomitee liige ja ajutise walisufe kohtuminister Jüri Wilms olewat Helsingis sattunud jakslaste kätte ja jään 13. aprillil oma kaaslastega maha lastud, hauadki on teadmata. Konstantin Paks, päästekomitee ja Maapäewa liige ja pääminister olewat Kuramaale saadetud, teadmata misfugusesse wänglasse. Wäga mõimalik, et jakslasted ka tema ära hukkawad... Adwokaat Kuusner, iseseiswuse wäljakulutaja Pärnus, olewat wängistatud...“

„Aga Saan Tõnisson, Tõnisson?“

„Teada on ju, et tema pääsis wõõrfile. Olemas olemate andmete järele on tema esitanud protesti Maa-

päewa wolinikuna Gestima aadli püüete wastu end tunnistada maa saatuse juhtijaks. Kõige uuemate teadete järele on Lõnissoni ja teiste meie esitajate poolt korda läinud võita Prantsusmaa ja Inglismaa poolehoidu. Tallinnast jaadud salateated kõnelemad, et nii Prantsusmaa kui Inglismaa on juba märtsikuul Gesti iseseiswust de facto tunnistanud, s. o., nad deklareerinud, et Gesti on tegelikult iseseisew riik."

"Sis om jo wäega äid sõnumid!"

"Djalt küll. Kuid weel pole liitlased wõitnud! Balti jaakslaste lootused kasvawad. Balti rüütelkond astub Saksa wägede kaitstel kokku ja siis, — siis otsustatakse terwet Baltimaad hertsogiriigina liita Saksamaa külge!"

"Kümme korda wõima na otsustada Gestimaad Saksamaale anda, küll tulewa mehe, kes neide kaala kändwä kõweras!"

Rein wakis, lausus siis jälle:

"Kas Saksamaa piässi ilmaõa wõitma? Nii mehe, kes omma fiin, omma küll wäega armetus jäänuwa. Aga noh, kui neid fiin nuumatas ja siis jälle wahetadas — neil omma eeskujuliku riista!"

"Lühja ka — eeskujulikud! Inglismaad pole weel keegi murdnud, jeda wana meredewalitsejat. Kas wõib jinuga päris awalikult kõnelda?"

"Kõnela!"

Rein oli käre tõmmanud rusikasje, lihaksjed pingule.

"Kas sina kahtled, et mina wast wällä lobija?" küsis ta tagasihoitud häälel. "Kas mina ei ollu sii miis, kes käis Tartun, et astu Gesti polku? Es wõeta aga enämb."

"Ma than. Gesti polgud jaadeti jaakslaste poolt laiali. Kuid sinu nimi on pandud kirja. Kui tuleb waja, siis saad kutse. Wahest saame kuskilt sõjariistu. Dhwitserid on ka walmis, ühendust peatakse kogu aeg."

"Kas tahetas tõsta mäsju?"

„Mäsuga pole wiist midagi vääle hakata, ootame eialgu ära, kuidas kujunewad olud Prantsuse frondil ja kas meile tuleb tegelik abi Inglismaalt.“

„Kui aga sakslase saawagi lüüwä, kas ei tule siis wenelane pääle?“

„Wenemaa on enda Baltimaast lahti ütelnud. Seni, kuni enamlasted on wõimul, ei ole Weremaaft asja. Wahepääl, kuni nemad end koondawad ja korda loowad Wenemaal, seni meie, liitlaste kaitsel ja toetusel, oleme omad asjad ajanud joonde ning siis seame wastu wenelastele korraliku sõjawäe. Ma olen küll piisut liialt optimist, aga mul on tunne, et meie asi weel pärijelt kadunud pole. Wäga tähtis on ntmelt see, et meie enne sakslaste tulekut saime oma maa seaduslikkude esitajate kaudu Gestimaal kuulutada iseseiswaks demokraatlikuks wabariigiks. Kogu maailm, ka meie ise ja mis pääasi — Saksamaa ja Wenemaa on nüüd iseseiswuse manifesti awaldamisega seatud üündinud asja ette. Meie esitajail välismaal on nüüd aluspind tugew ja neil on juriidiline õigus tegutsemiseks. Saksamaa pole mitte Wenemaa osasse tunginud, waid omawoliliselt iseseiswa riigi kupeerinud. Meil on õigus nõuda nende lahkumist maalt. Niipea kui kõweneb liitlaste wõim, on Saksamaa sunnitud lõpuks järele andma. Wahepääl ei tohi aga meie mõisnikkude piüüdeid toetada milgil tingimusel.“

Nii kõneledes Ando waimustus järjest.

„Sa tead, ma olen arstiteadlane. Sõja korral ma saaksin asearstiks, kuid mina tahan lihtsõdurina piisji haarata! Kohe janunen tegewuse järele.“

„Smelik, mina ei saa endäst kah aru: iks, päiwä ja iüüse, muudkui mõtlen jeda Gesti asja. Ei ole enämb rahu ega midagi, tüü jääs wahel nigu kõrwalidses asjas. Iks ei ole ää küll, saa ma esi kah aru, et mina, talumiis, nakkam ajama poliitikat, aga ei saa jälle tõi-fiti: tuleb ütäl meelel takistada mõisnikkude wõimu uumwestefündimist!“

„Ojalt on sul ju õigus, aga pea seda meeles, et kui meie esivanemad poleks oma hinges alles hoidnud tungi vabadusele, siis — mis oleks meist siis saanud! Nüüd, tänu meie esivanemate wiisadusele ja wastupanule kõige raskemas wiletsuses ja rõhumises, on aeg kätte jõudnud, mil sinus kui minus on tunne ja teadmine mõtnud maad, et jälle „lord Kalew koju jõuab oma lastel õnne tooma“. Kõik piirud löögu kahel otsal lausa lõkendama! Rein, kuula mind nüüd tähelepanelikult.“

Ta mõttis oma pambu paelad lahti, waatas siis kiirelt ringi ning fofistatas:

„Ma riskeerisin ja tõin endaga kaasa iseseiswuse manifestist 300 paljundatud eksemplari. Peaaegu keegi weel ei tunne selle siju ega teagi, et ta on awaldatud. Mina wiin osa nendest Laiwilla ja Rāni kanti. Kas jina ei wõtaks oma pääle nende jala laialilaotamise Orula läänepoolses osas? Mul on siin talud ära märgitud nimele ja peremeeste järele, kuhu sul tuleks minna.“

„Mul om seda täita seda kergemb, et mul om ope-taja puult kah ülesanne.“

Lühidalt tutvustas Rein üliõpilasele pastor Zahni kawatjuji ja ettepaneku siju.

Ando kuulas tähelepanelikult.

„Lore,“ lausus ta, „sinule ei lange mõisa poolt mingit kahtlust, kui ainult inimesed ise... narre on igal ajal olnud igal pool.“

Nad rääkisid weel, siis Rein mõttis Andolt pakifeje wastu ja peitis selle ära. Lõpuks lepiti kofku, et kolme päewa pärast, õhtu eel mõlemad kohtawad üks-ühte all põllufraawi otja juures, seal, kus Reinul on külwiford.

„Meil on weel mõnegi küsimuse kohta waja mõt-teid wahetada, tule tingimata,“ ütles Ando.

„Aga täamba õdagupoolikul tule ja meile. Tule Ellaga, temä jääski Raeweskile.“

„Waata, waata, mis asju teie omawahel ajate, mina arwasin ikka, et...“

„Ärä arwa paremb midägi, mina ole Willemi kaudu Manguga weidi tülin. Kuri ta nifukene miis olesji nigu jina, ei oles meil pahandust konagi. Aga mis jääb tetä“.

Kuna Rein lähemalt midagi seletada ei soowinud, jätsid mehed nägemiseni.

Zahkudes lausus Ando:

„Ma ei tea, misfugune waenlane teid on tülli ajanud, aga jeda peab nüüdsel ajal ütlemä: rahu olgu, lahthelijid ei tohi olla!“

„Küll ja kotun kuuled.“

Rein läks ees minema. Ando istus weel wähe aega omal kohal, sammus siis ka minema.

Kell polnud weel kümme löönud, kui ta seisis oma kodukohta lähel.

Ando seijatas weidi, kuuldes aga aiajt koera haukumist, keeras sammud wiljapuuaeda.

Rejet teed seisis wana Metsamaa, Ando isa, kõrwal Mangu ja teine teisel pool teed Ella ja Elts, mõlemad näoist punased, Ellal meelesohdades tarretunud werepiijad.

„Mis jiin jünnib?“ imestas Ando, silmitsedes omafjeid. „Kas õepaar tülitseb? Nii kurjalt? Klusjad teised mõlemad kui änilased, aga teod — hoidku mind püha trappiidid!“

„Mes ta jis om nifukene!“ wingus Ella.

„Noh, noh, miks nii äkiline jellepärast? Kuri lind on teie wahete lennanud. Leppige ära, mina ei wõi näha jeda, et õed tülitsewad, see on kõige näotum, mis wõib olla“.

„Noh“, küsijid alles nüüd Mangu ja tema isa, „joha kotun oled?“

„Kotun jah“.

„Aga sõitu es olegi kuulda... Elts, mine pane jüüf lamwale, poijs taht jümwä.“

„Andke mulle kõigepäält käji. Wõi olete minule ka pahased?“

Oh jeda Eesti iseloomu, mõtles Ando endamisi. wend ja poeg on tulnud koju kaua aja tagant. Külma rahuga waadatakse talle otse, imestust ainult awaldades, et näed — koduski juba poisjs, noh, mine siis sööma. Kas meie elame ainult toidust ja rahulikusest?! Wast löömingust ka: kui on suudetud kuidagi rahu kõigutada, siis naisedki kisuwad endil wõi filmad peast, mehed aga mõõdawad rammu, et las' olla. Ei, est modus in rebus — igal asjal on mõõt.. Niiid isa läheneb temale, ikka pikka ja rahulikult, piip, lahutumatu piip suus, hall habe sajis, järgirind pigitunud — oh ja, mu wana waene isakene! mõtles Ando hellunult, armastusega.

Mad andsid üksteisele käe.

„Aga teie, õekesed? Ega's te ometi häbene ja mõõrasta mind? Di teid, minu kullakesed! Mlus oled, Ella, kui oled erutatud, jina ka, Elts. Tublid perenaised saats teist, kui olete mõistlikud. Kui olesjin ma mõõras perepoeg — kohe tuleksin teile kosja.“

„Gerr Verwalter! Gerr Mistollh!“
 Naife hää! läbistas Drula wana walitfejamaja tube.

„Gärra walitfeja!“
 Kannatamatult pörutati jalaga wastu jaali põrandat.

„Walter-Gerbert!“

Gärra walitfeja ei wastanud.

„Ger-ber!“ mefimagusalt, kutsuwalt jofistati nüüd.

Gärra walitfeja ei wastanud.

„Gerr Verwalter!“

Walter-Gerbert Mistollh ei wastanud ifka weel. Ta oli jüwenenud mõisa raamatuisse, istudes lufustatud uste taga.

Neetud lugu! Wäljaminekud fuurenemad päempäewalt, mõisat lagastatakse halastamatult! Wida Saksa okupatsiooniwõimud jätawad puutumata, selle Gerr von Hammer purustab Riias ja jumal teab kus. Kui ta koju tuleb, nõuab ainult üht: raha! Kust peab walitfeja seda raha wahetpidamatult wõtma?

Rõige imelisemana näis Drula walitfejale asjaolu, et walla taludest rekwireeriti wilja ja loomi wahem kui õigus, kuna mõisale pandi wahetpidamatult uusi koormaid peale. Siin tuleb abi leida, asjad ei ole mitte korras nende okupatsiooni-meeštega, mõtles ta.

„Südametene, kus ja oled?“ fofistati järsku fohe toa wõtmeauku. „Uwa fohe uks.“

Mistolly awas ukse. Särgmifel hetfel rippus tal faelas von Hammeri, Drula mõisaomaniku naine Luise-Erna. Ta hammustas tema huuli, siputas ägedalt jalgu ja imes enese lõpuks kaanina walitseja külge.

Sühikest aega wõitles enesega Mistolly, siis andis ta, nagu harilikult, järele. Kuub tõmmati tal nüüd seljast, weji fisti lahti ja walge, pehme naise käe peened sõrmed hakkasid rändama mööda tema ihu.

„Kas olen sinu wäikene kuradikene, kas meeldin sulle?“

Mees, tülgastustundest ammuuiste wabane nud, wastas intiimi liigutusega. Ta ei suutnud wastu feista: harjumuseks, igapäewajeks leimaks oli talle saanud mõisaomaniku naise kapriisid ja tema järjest nõud likumaks muutuwad armatsemiswiisid. Kus kõite jeda oli õppinud see naine-saatan?

Mistolly surus oma pea naise üsta kramplikult. Tufsum ihu hõõgus talle wastu.

Nii fordus igapäine nähe õhtu eel ja — nagu nüüd — pärast hommikust kohwijoomist.

Niie tõmmati walitseja kabineti akna ette.

Walitseja annab jälle aru mõisapidamisest auliku prouale, rääkis mõisarahwas, ja kaugelt mindi mööda walitsejamajast: ei tohtinud efsitada.

Sellal oli walitseja juba warwasteni halasti fooritud. Ahnelt neelas naine abituuks muutunud meest oma pikudega, naeris siis heledalt ...

Oi, see naine mõistis, mõistis Mistollyt ajada marru, kuni ta lõpuks ise oli sunnitud mehelt paluma halastust. Mistolly oli mees, mitte nagu wäsinud, fokkukuiwanud, jõuetu Herr von Hammer... Seda teadis ammu Luise-Erna.

Milliseid olenguid ja itseene warjasid Drula omanikule tema walitsejamaja seinad! — —

„Walitseja-ärrä, walitseja-ärrä! Perisärrä om kodu fõitnu outoga!“

Mistollhni kandusid selgesti tallipoiji hiiüded wäljast aina tagant. Ta tahtis ehmunult wabaneda naisest, kuid wampiirina oli see uuesti imenud enese tema külge.

„Sinu mees on kodus, Luisse!“

„Olgu.“

„Ta hakkab meid otjima, tal pole ju kunagi aega!“

„Minul ka mitte praegu.“

Walitseja pidi alistuma — säärane metjit oli oma losjielus waikse, kannataja ilmega Luisse.

Ent riuetudes wiimaks kadus ta parki, et selle kaudu pääseda juurde mõisaeda.

Lillukene lillekimp termitusena ootab pärast von Hammerit tema naiselt, kes tagasi jõudnud oma „hommikuselt jalutuskäigult.“ — —

Mistollh oli pärit Laiselt, Kalda Jaani wõju. Jaani poeg elanud alul isakodus, pärast asunud ta Simunasse, kus oli töötanud kellalööjana. Siin, pärisnime andmise ajal, oligi Mistollh nimi saadud. Nimelt olnud kellalööjal harjumuseks kõnekäänuna tarwitada ütlust: „Seesama jälle, mis ta oli jälle.“ Nime andmise ajal olnud tal Saksa perekonnanimi walmis waadatud, kuid ärewuses ta unustanud selle ja wastanud mõisaomanikule oma hariliku kõnekäänuga. Ning siis oligi talle nimeks antud Mistooli, mis pärast moondati Mistollhks. Nii rahwasuu.

Olgu selle nime saladusega kuidas oli, tõeks jääb aga see, et Mistooli poeg Peeter oli saanud Karksi mõisa raamatupidajaks. Ta mõistis Saksa keelt ja pidas ennast sakslaseks. Walter-Herbert Mistollh, õppinud mõisawalitseja ja karjarawitseja, oli juba puhastwerd sakslane.

See oli pikk, tüise jõuline mees, keda kartsid moonakad eriti tema kergelt tegelikuskmineku pärast, kaewata tema peale aga ei julenud keegi. Kellele saigi kurta oma häda, liiati nüüd, Saksa okupatsiooni ja mõisa juurwõimu päewil?

Mistollh pani Drulas maksma raudje korra. Kuid hoolimata sellest puudus mõisas jõutus. Kuhugi kadus raha juba endistest aegadeist saadist.

„Egä pallalt ärrä raha ei saa, warsti ostab walitseja endäle mõisa,“ fofistati.

Wõimalik, et need kõnelused ulatusid ka mõisaomaniku kõrwu, kuid teda ei kõrwaldatud, see oli walitseja Mistollh. Nähtawasti oli tal hea eestkostja, mõteldi. — —

Herr von Hammer oli juba wannis käinud ja kohwi joonud. Niüid ta kõneles telefoni kaudu pastor Jahniga. Parajasti teatati temale walitseja tulekust. Ta kästis walitsejal oodata.

Mõisnik oli kuidagi heas tujus. Kas andis selleks põhjust tema naine Luisse, kes õhetades oli joosnud tuppa ja teda südamlikult suudelnud?

„Kas töid häid teateid?“ oli ta küsinud õrnalt.

„Säid, mu tuwikene: maapäew astub warsti kofku ja siis on mul häid wäljawaateid, Luisse.“

Tal oli väga uhke iseloom ja niüid pakkus talle lõbu — pilgata õpetajat.

„Ütelge, härra pastor ja Ortsvorsteher, kuidas on teie kallid terwis?... Ah nii, nii. Raskest ajad, jah raskest ajad, palju tööd... Nii... Homme tulge uute korralduste saamiseks lossi... Nii, nii... Aga kuidas see õieti on?... Mis? Kas olete von Jahn wõi wonn Jahn? Mina kuuljin Riias, et teie ei ole mitte päriselt seaduslikult saanud oma nime...“

Reegi hakkas naerma telefonitorus. Mõisnik sai aru, et tema juttu kuulati pealt, kindlasti kustilt „wäljatelefoni“ kambriist. Wihaselt wiskas ta toru ära, nagu — samal ajal — ka kohalik pastor.

„Kutjuda jisse walitseja!“

Kummardusega lähenes Walter-Herbert Mistollh oma peremehele.

„Miks te nii kahmatuks olete jäänud, kas on palju tööd?“

„Täna, Herr von Hammer, aeg on tõesti väga raske: ma ei juuda enam vastu panna: mõisa on toiduainetest tühjakst tehtud, küllwigi ei saa korralikult lõpetada. Mõisast ei wõi enam teragi wilja ära anda.“

„Mis!?“

Mõisnik kargas ülesse.

„Ma olen ütelnud, et walitsuse wägedele peab andma kõike, mida nõutakse!“

Walitseja pisut wiimistas wastusega, lausus siis taja: „Aga armuline härra käskijid ka wähe tagasi tõmbuda... Ent wõimatu on seda teha, kõik nad teawad peensusteni.“

„Mh, mh. Nojah, mh.“

Edasi ja tagasi hakkas käima mõisaomanik tuba mööda, lastes walitsejal seista.

„Kui palju te saate mulle anda raha, ma olen lubanud ohwrit kanda?“

Walitseja kehitas õlgu.

„Seeford mitte midagi.“

„Kuidas teie räägite!“

Hermann von Hammer jäi oma walitseja ette seisma.

„Wahest käsite siis midagi perekonna warandustest realiseerida?... Raha ei ole.“

„Kas seifuford tõesti on nii halb?“

Walitseja ja mõisaomaniku woliniik pani lauale mõisa shurnaali, hakates numbroid ülesse lugema.

Mõisnik kuulas, pea wajunud rinnale ja harwa jekka küjimusel esitades. Korraga ta waatas ülesse, andes siis märgi jumalagajättels.

„Hea küll, hea küll, ma waatan ise raamatut. Minge nüüd — kuni edaspidiste korraldusteni.“

Walitseja Mistolly lahkus õlgu kehitades kergendustundega: nii lühikest kõnelust ta polnud oodanud.

Mistolly kadudes Drula omanik istus weidi aega liikumatusel paigal.

Ta hakkas lehitsema walitseja aruannet, kuid ei püüinud sellase igama ja raske asja juures.

„Kurat teab — reisinäsimus mististi,“ mõtles ta ja lõi raamatu kinni, otsustades hiljem jatkata „tööd“.

Ta mõttis uuesti telefoniühenduse. Kui ta toast lahkus, oli tal meeleolu jälle muutunud nagu paremaks.

„Luiſe, hoolitse nüüd hästi enese wälimuse eest, õhtupoolikul sõidawad kaſs majandusohwitseri loſſi. Meie peame nende wastu olema hästi sõbralikud.“

„Täna?“ mõſistas proua huuli. „Mitte üht päewagi ei taha ſa wiimasel ajal minu juures olla, minule pühendada!“

„Õhtul,“ naeratas Hammer. „Nüüd aga tee wastawad korraldused. Kui ſa mõistlik laps oled, ſiis wõtan ma ſu nädala pärast Riiga kaasa. Kas jah? Sa ſaad hiilgawasse ſeltskonda, paljud kõrgemad wõimukandjad on Berliinist kohale jõudmas, wõimalik, et ka prints Heinrich.“

Luiſe=Erna mõſistas huuli.

„Riiga?“ mõtles ta, kulmufid kortsutades. Kiirelt liikusid mõtted tema peas.

„Kui armas ſinust,“ ütles ta ſiis, „ſa ei ole mind ifka unustanud. Oled ſa mulle ka olnud truu?“

„Kumal, aga iseeneſest mõista. Sa tead ju, et meie perekond enam ammu ei tarwita eſimeſe õõ õigust.“ — —

Enne wõõraste tulekut Luiſe=Erna laſkis kutsuda Miſtollu loſſi.

„Walter, kolme päewaga korralda kõik asjad. Mina hoolitsen omalt poolt lubade eest. Meie — härra ja mina — sõidame Riiga. Sina sõidad ſama rongiga. Ta ſiis... Ma ei taha teda enam näha. Ei paſu mulle huwi tema ſeltskond... Meie sõidame Riiaſt kahekeſi Königsbergi, ſeaſt Berliini, Müncheni — kiirrongiga — ja küll mina leian wõimaluſe Schweitſi pääſemiseks. Kas jah, Walter?“ ſõſistas naine kuumalt.

Nad olid loſſi n.n. peegellambris.

Kõik on nii, mõtles walitseja Miſtollu endamisi, kuid, kahjuks, on mul naine ja kaſs laſt Tartus. Tule-

wal nädalal jõuamad nad siia suwitama. Kes neid siis katab ja toidab?

Naine mõistis tema mõtteid.

„Kes kellegi eest hoolitseb? Küll see, kes seal ülewal“ — ta näitas pea kohale — „hoolitseb muu eest. Tule, lähme, kui sa mind armastad! Wali: kas sinu ükskõikne, puine kodanline naine või mina, ihu ja hingega jinu aadlik, elujõuline, tuline Luise.“

Walitseja oli walmis jälle kaotama oma tahtejõudu. Kõigest on ta saanud üle kawaluise, rusika ja muu abil, see naine aga täieliselt walitseb teda!

„Kas sa kahtled, kas ei julge sina, kas ei ole ma kallaldaselt tõendanud sulle kui wajalikud me üksksteisele oleme, kuidas ma sind armastan!“

„Jah, jah!“ sosistas Mistollh.

Ta surus hambad kokku ja pigistas naist nii, et ta farjatama pidi.

„Realiseeri kõik, mis suudad, ja tee rahaiks, mina mõtan omad tagawarad, hõrrale pole waja anda pennigi. Kõik koonda minu kätte. See on üksjama, kas rahakott on mehe ehk naise käes, ta ei saa alul millestki aru, selle eest mina hoolitsen. Sõrra ja mina oleme ometi—üks.“

„Kuni Riiani!“ naeris ta siis. „Pärast seda kuulume ainult üksksteisele!“ — —

Mistollh kühuti jälle lossi.

Mõisaomanik oli pahur!

Kas teab ta midagi?

„Kuidas see on võimalik, et taludest tarwilisele määral wilja ei rekwireerita ja kõik weeretatatakse minu kaela? Kas teie ei ole mõistnud asja nii ajada, et oleks ümberpöördukt? Talupojad, lurjused, niikuinii juba jõukad. Sedawiisi nad lähewad hädaohtlikuks minule. Kas te seda pole mõtelnud? Miks ei täida te minu käste täpselt? Mina pean kuulma, et minu peremehed elawad hästi, kuna mina ei saa teilt pennigi! Mis see on, seletage kõhe?“

„Talupojad on mäsšulised, nemad ei ole riigitruud, nemad ei taha Sakšamaa alamad olla, neil ei ole seda mõistust, mis on härral...“

„Ja nemad mõistavad seda teha, j. o. ma tahtsin ütelda — hoiavad rekwireerimiste eest kõrwale? Kuidas? Kes neid siis kaitseb, kui mitte Sakša wäed ei oleks siin?“

„Nende juhid tahawad oma riiki.“

„Selle nad saawad.“

„Aga mitte Balti-Sakša riiki ei taha nad, waid oma.“

„Säärašt juttu ärge minule ajage! Midagi ei tule nende soowidest wälja, need on lapfikud unistused! Kas teie olete ka nende kilda löönud?“

„Ei ole, mina olen uštam.“

„Kes siin siis on süüdi?“

„Sõdurid...“ fofisttas walitseja... „Need sakšilased on mäsšumeeleolulised. Nemad kõnelewad eelseiswast rewolutsioonist Sakšamaal ja keisri walitsuse wõimalikust langemisest. Nemad õhutawad üksteist ülesse, käiwad talusid mööda ringi ja kõige selle tagajärg on — nende wiha mõisa wastu. Mina ei saa midagi parata. Kas teie, Herr von Hammer, ei saaks siin oma mõju maksma panna, et näit. praegu Drulas wiibiw wäeosa saaks ümberpaigutatud ja asemele toodud preislased, kes meile tunnewad kaasa? Tehke ometi seda, siis wabaneme raskest koormast. Ärge wäga ušaldage ka neid majandus-õhwitšere.“

„Teie nõuandeid ma ei tarwita,“ ütles „pärišhär-
ra,“ ise aga mõtles: „Nii tuleks küll teha.“

„Nagu härrad arwawad, mina mõtlen aga, et mul on õigus. Teist teed ei ole minu äranägemise järele mõisa kofkuwarisemise ärahoidmiseks. Ma olen alati teie poole hoidnud, kuid kui teie leiaste, et mina ei kõlba enam... Teile on raha waja — mina muretsen mõne-
fugused ostjad ja wõlausaldajad. Teie omalt poolt kõr-

waldage fakkilaste rühm. Siis, sügisel, on teil wara fäfutamiseks rohkesti."

"Roh, ma mõtlen järele," lausus lühikeste mõtlemise järele mõisnik pehmemalt.

Walitseja Mistolly lahkus endaette muiates lossijst. Setteks peatus ta suurel walgel trepil ja waatas ülesse, nagu tahtes näha ilma seijuforda pilwede järele. Talle lehwitati ülalt taskurätti..

Sõudes oma tuppä, Mistolly katkus kainelt järele mõtelda oluforda.

"Wadel on murdumas," arutas ta, „pea kõikjal on tema seijuford ebatadestataw. Üks käeligutus minu poolt ja — ka Drula Hammer on ruineeritud lõplikult. Rumal, saamatu, naiwne mehikene, hariduse saanud joomise kaudu Saksja Korporatsioonis, mees, kes unistab mingisugusest pettehertsogiriigist ja iiklikult „seijuforrajst“: wahest ta määratakse mõne Saksja kindrali juurde nõunikuks! Warsti pole tal mõisat, raha ega naist. Aga mis läheb see minule korda? Wangegu kõik kofku, mis mõte on minul teda toetada? Sumal tänatud, Berliin wajab hästikawatatud kelnereid..."

Ta awas kirjutuslaua sahtli, wõttes sellest kasti ja kaalus seda kätel.

Mistolly, ja oled mõistnud rühmata, nagu aus ja töökas mees, kellele awatud Egiptuse wiljaaidad, naeratas ta. Itka siin on natukene seda raha puruks löömiseks — igatahes minu poolt. Wõi pidi selle saama Hammer, kes ühel heal päewal wõib mind kihutada kõige nelja tuule poole, et ise maitsta minu t õ õ wilja? Raha kõlbab ka minule.

Ta tõstis rahapaki lauale. Nasti põhjast tulid nähtawale wekslid ja wõlatohustused, mis kõik kandsid bon Hammeri allkirja.

Pidin ju need koondama oma kätte, Hammer ei tea ifegi, kui palju ta neid wälja on andnud ja mis otstarbeks. Usaldas mind? Mis nüüd usaldada wõi mitte — ega's ma talle ju ka raha andmata just pole

jätanud, ikka on ta weidi saanud ka mõisa jissjetulekuteist. Sa ka pankadest. Paljud wekslid on korralikult wäljalunastatud ja temale tagasi antud, mis ta's tahab weel? Kuid aeg on tulnud, kus ülejäänud wekslid tuleks diskonteerida. Kuu nad peawad siin laekas seisma? Homme wotan ma uue 100.000-lise weksli temalt weel juurde ja siis — oo, Ocula mõisa omaniku allkiri weel jiski maksab Sakja pankades. He-he-he! makske pangafesed, kas te tagasi saate niipea wõi üldse, see pole minu asi. Sieti — ma wõiksin mõisa lasta müügile... Aga parem mitte, las' teemad jeda teised.

Elada selle rahaga saaks ja wõiks. Protjente saaks ka... Kuid, kuidas tohib waeljel mõisawalikhejal olla omad jookswad arwed wõi finniswarad? Kohe oleksin kahtluse all! Parema, et raha seisib kodus, oma käe all... Kõige paremad protjendid on — elu maitsta jaamine. Ega ma ka jellegi mõisnikunaisega pole jäädawalt laulatatud — elame, näeme. Ta läheb wanaks, muutub inetuks, siis wea teda kui risti ringi.

Lastele ja Emmyle jätab ta äraelamiseks summafeje...

Mõteldes oma perekonda, hakkas äkki walitseja süda walutama. Need, waejefesed, pole ju milleski süüdi, miks neid siis karistada nii rängalt? mõtles ta.

Kas weel polnud Mistolly wajunud päriselt põhja?

Ta mõtles ka sellest ja talle endalegi näis, et ta lõplikult pole langenud. Pori ja muda ümberringi on palju, kuid sellest ta wõiks weel wälja rabeleda ning elada muretult oma lastele.

Kuid mine ja tea, kas need, seal linnas, ongi tema enda lapsed? Sumal jeda teab. Naine on naine, igalpool ühesugune. Kus tema teab, mis Emmy teeb praegusel hetkel?

Ta istus ja mõtles, wõideldes enesega, kuid kuusatused ümberringi olid suured ja ta mõistis, et see polnud enam kuigi raske mõtlus. Nood ajad on ammu möödunud, mil ta nooruslikult unistas tööst ja wäike-

seit tasust ning rahulikust elust koduses ringis. Tema hammas oli juba meres aastaid. Nende kestel oli ta kahestunud, põhjalikult muutunud ja, kui siis oli saabunud ka lihalistele kirgedele andumise tund — tollest ajast saadik polnud enam tagajäpporamiist endisesse ellu. Wahest aastate pärast, kui kaob elujõud... Taganemist pole, olgu nüüd mäng kui kardetaw!

Ta tõusis ülesse, fulges rahakasti ja lauasahtli, siis lastus uude tooli. Midagi siidpehmet puutus talle enda kõrwalt käte wahlele: aa, mõisaproua aluspesu.

„Auidas mõis ta seda unustada nii ettewaatamatult siia!“

„Mistollh hakkas siiski õrna walget asja waatama. Noh, muidugi: siidpüksisejed.“

„Minult filmapilke oli ta mõttes pühendanud oma perekonnale, siis, waadeldes naise pesu — —“

„Suffun siis huffun! Kui kaduda, siis — muu-
fika saatel, nagu ütlemad wenelased.“

„Mistollh meres wirgus kirg uuesti, kirg, mille sütitajaks ja esilemanajaks oli pea alati olnud Luise, naine, kel oli määratu suur tagawara iharust.“

„Kerge koputus uksele äratas ta mõtetejt. Kiirelt fulges ta kõik sahtlid, peites ka pesu.“

„Uksel seijis tema teenija.“

„Walitseja-ärräga tahetas tokku saada. Kas ma...“

„Kes seal on ja mis ta tahab? Ma ütlesin, et mind ei toõi praegu külitada.“

„See on Saffa sõdur.“

„Mii... Suhi ta siis kontori.“

„Walitsejat ootas kontoris ees Saffa sõdur Günther. Ta istus, maadates rahulikult Mistollhle wastu.“

„Kuna sõdur midagi ei rääkinud, pisut ainult muiates, muutus Mistollh rahutuks.“

„Toote mõne forralduse?“ küsis ta lahkest.

„Rahjuks — ei.“

„Nii. Mis asjus siis... mul on, kahetsen väga, täna väga vähe aega. Teie wististi teate juba, et mõisaomanik...“

„Tean.“

Tõla niifugune, mõtles Mistlell, jäädes küjwalt sõdurit filmitsema. Saagu ta ometi aru, et walitsejal pole praegu tõesti aega lobisemisefks.

„Ma sõidan peatselt puhkusele. Kas teie ei sooviks midagi lasta endale tuua Sakfamaalt?“

Sinna ma sõidan ise mõne päewa pärast, pidi Mistlell peaaegu ütleva.

„Täna sõidameft, kuid järsku ei tule mulle midagi ette. Millal sõidate?“

„Äsna warsti... Wõi sõidate ehk ise ka Sakfamaale?“

Mistlell kuulatas.

„Kuidas see oleks mõeldaw?“ lausus ta, poolenisti fogeledes.

„Do, väga lihtne. Proua von Hammeril tarwitseks ainult...“

„Kuidas, palun?“

Mistlell oli alati külmawereline olnud täbarais olufordis, kuid nüüd, jelle sõduri terashallide filmade waate all, ta tundis endas järjest ebameeldiwama rahutuse tõusu.

„Teie erutate, härra walitseja? Miks? Tahftin ainult ütelda, et proua von Hammer telefoneeris parajasti staaapi...“

„Ja teie kuulafite pealt!“

„Bean tunnistama, et mul oli see õnnetu soow tahtmatult jamal hetkel wõtta telefonitoru...“

Ah, nii. Mida nüüd teadis see neetud mehifene ja mida ta tahab? Oh, need naised, need naised!

Mistlell pea töötas.

Kas Luife tõesti oli nii ettewaatamatu, et...

„Proua von Hammeril on suurepärafed fuhted major von Eichauga, teate, jelle ohwitseriga, kes mõni-

Ford pühapäewiti jüa sõidab... Mii on lihtne loasamine."

Mistolly nägu hakkas muutuma kahwatuks.

"Ja mis... mis tahate kellega ütelda? küüsis ta.

"Ei midagi erilist, herra walitseja. Kas soovite ehk suitsetada?"

"Olge head," ulatas talle Mistolly, wiha warjata püüdes, ruttu sigaretitoosi.

"Tänan, mul on veel. Dubate endile pakkuda?"

"Tänan, ma praegu ei suitseta."

Nad waitisid.

Sõdur suitsetas mõnuga. Mistolly waatas küljeldi tema poole. Ta tahtis tõusta. Kuid wastupilk sõdurilt — ja Mistolly lastus tagasi toolile. Talle näis, et krae on kaela weidi pigistama hakanud.

"Ma waatan ja luban endale selle mõnu, et naeratan, hra walitseja. Kõwa krae on palawal ajal otse nuhtlus... Aga tõesti, kuum jüin on. Miks teie ei õhuta tubasid?"

Et teiesugused ka aäna taga kuulamas jaaksid kääia? Spioonid olete head! rääkisid Mistolly filmad.

"Teie olete liialt umbusklik, hra walitseja, näib mulle."

"Kuidas tulete sellele?"

"Nah, mu ettepanek ei näi teile meeldimat."

"Kas ma teid õieti mõistan?"

Mistolly tegi liigutuse põuetasku poole.

"Teie soovite anda raha? Mille eest?"

"Ah, maadake... Kuidas teile jeda omawahel ütelda... Kui teie... kui teie tunneks jünseid olusid..."

"Waikimiseraha?" küüsis Günther järskult wahela.

Mistolly katkus naeratada.

"Mikillist waikimiseraha?" tegi ta süütu näo. "Ma mõtlesin teie ettepanekule, eäs ole?"

Ta tegi sõbraliku liigutuse sõduri poole.

"Katsume üksksteist mõista."

"Ma mõistan teid."

„Siis — siis on — suurepärane, armas härra —
Günther, kui ma ei eksi.“

„Sah, kuid teie efsite — teie n. n. peremees
ja tema naine ja teie, tema..“ kõrgendas Günther
tooni, ülesse tõustes.

„Bidage!“

Mistollu surus märguandeks endale käe suu
peale.

„Kui palju?“ oigas ta siis. „Wõtke arvesse
minu seisukorda ja palgaolusid..“

„Teie — wõrukael, teie... Peate meid osteta-
wateks isikuteks? Teie armate, et ka major von Eichau
oleks nõus teie alatustega? Teie tahate jätta mõisa
ja jünse töörahwa — kellega olete alati nii hästi
ümber käinud, — jumala hoolde? Moonakatele on kahe
aasta palk maksmata!“

Walter-Serbert Mistollu polnud weel järekses sei-
sukorras olnud. Ta oli kõksi põmbunud ja kuulas
niiid toolil, pea õlgade wahel, nagu kartes, et tule-
mas on uued hoobid näkku. Ja need ei lastnudki endale
oodata.

„Ja ümberpaigutada tahate meid ka? Ha-ha-ha!
Suurepärane on see wastuwõtt ja tänu abi eest „enam-
laste“ wastu härra von Hammeri ja tema walitseja
poolt! Suurepärased inimesed. Meil oleks tõesti hea
meel, kui meile käst antaks tagajitõmbumiseks Saksa
piirile. Bidage seda meeles. Ja weel ütlen teile:
ärge walage nikuid oma wiha „äraandjate“ peale, nagu
ei pea teie ka tööraha töölistele tasumata jätma. Was-
tasel korral, mu härra, hoolitsemad Saksi sõdurid selle
eest, et awalik standaal ja ...“

Miipea kui üks Güntheri taga kinni wajus, oli
Mistollu esimene mõte: Kes on pealt kuulanud, kes
tohtis Saksa sõduritele teatada hommiikuse kõne jisu
tema ja mõisaomaniku wahel? Wiibimata hoiatada
Luiset!

Ta mõtles weel paljust. Kuid mida rohkem ta
mõtles, seda taltsamaks ta jäi.

Lark on nüüd, Mistolly, ütles ta lõpuks enesele. Kui tõmbud teona oma ise karpi ja oled wait nagu juuk. Minult jelle peest tuleb hoiduda, et von Hammer ei algataks Saksa wäeosa ümberpaigutamise asja.

Tõsijena läks mõisawalitseja Mistolly von Hammeri jutule. Ta jõudis enne majandusohwitseride kohalejõudmist losji.

„Ma rääkisin siinsete sõjavõimudega. Asi on juba korras. Nüüd ei ole nende ümberpaigutamiist enam waja. Minult 1000 ob-ost rubla!“ naeris ta. „See tegi imet. Wõite ju majandusohwitseridele anda õhtu-öögi, kuid ülearune oleks mististi nüüd weel paluma hakata — teil. Söögu, joogu, olgu lõbusad — ja see kõik.“

„Suurepärane. Seal olete jälle korda saatnud midagi mõistlikku. Kuid ma olen teile ifka öelnud — julgemini, julgemini, walitseja!“

Teel losjist wälja Mistolly kohtas Luise-Orna küüsiwaid-imestawaid pilke. Ta kehitas wastuseks õlgu.

„Madame on kütkestaw ses tualetis. Na, kuulen — külalised saabuwadki juba. Ent lõbustage hästi!“

Proua von Hammer naeratas kelmikalt.

Armukade! rääkijid tema pilgud lahkwale Mistollyle järele. Ei ole ilus, kui mehed on armukadedad, see wõib neid teha meile, naistele wastikuks.

15.

Külalised — Ando Metjamaa, Mangu ja Ella, viimasel riidekirsi kaasas — hakkasid mankrilt maha astuma. Rein imestas Mangu kaasatuleku üle, kuid polnud mahti järelemõtlemiseks, juba oli tema ema ja Birve sugulasi tervitamas. Ando tulek mõjus kuidagi juursündmusena.

Birve riidekirsi toodi sisse. Sobune kästi miia rehealla ja talle toit ette panna.

Wõõrad astused tuppa. Rein märkas, et Siim kuidagi väga vastumeelselt talitas Laulašmaa peremehe hobust, ikka asja leides tarre astumiseks ja küsimuste esitamiseks. Rahutult näisid liikuvat sulase filmad. Viimaks ei kannatanud peremees enam Siimu uudishimulikke käimisi ja küsimusi ning tähendas talle tasa, astudes ettetuppa:

„Mes sa siin kaaberdad ja laaberdad, kas edimäst tõrda näed inemisi? Kas nii haab sinust minu sõsaramiis, mes?“

Sulane ajas huuled torru, kuid kuuldes Reinu noomituse lõppu, naeris laia suuga heameele pärast.

Mul aeti juttu omavahel, istudes ümariku laua ees. Naised olid asetunud nurka seina äärde ja jutlesid jeal elamalt isekeskis. Ent peatselt kadus wanapere-naine Ella teistesse ruumidesse: mindi külalistele praadima liha ja mune ning keetma kohvi.

Rein, Mangu ja Willem esmalt ei tahtnud leida vastastikkü sobivaid sõnu ja kõitvat keelt, kuid kas nüüd meeleldi või juhuslikult — Ando eraldus neist, astudes Wirwe juurde ja jättes hommikused kanakakujad endi vahele.

Mehed nüüd hakkasid kõnelema külviist ja põllu- tööst, kusjuures Rein, rääkides Manguga, ikka vaatas ainult wenna otja. Willem teadis, see oli juba Reinul määrane viis, ükskõik kas kõneles ta heamehelikult või pahurana. Kas oli see Reinul otsekui kaaslaste kohta teatud üleoleku näitamise komme? See oli harjumus.

Kõneldi wenimalt, wahel küll elawamalt, ometi näis üldiselt, et jutt oli sunnitud.

Uken oli awatud. Väljast, õuest, kandus korraga toasviibijate kõrwu, jutulehwemal hetkel, kellegi mõõras jäme hääl.

Rein waatas aknast välja. Keegi kondikas poisjutes Raewesi tiidrukutega. Parajasti astusid tema juurde ka Siim ja kirikust kojujõudnud Miik.

„Tere, mu härjad!“ kuulus väljast. „Kuidas siis siinpuul om?“

Rein pani akna finni.

„Suff — Räärife poisj,“ ütles ta, „siijamane-juur lobasuu, longib ja käib tõne ringi, kotun ei saifagi.“

„Meil olli kah minewa aasta jäände julane, Tromp Rusta. Tuu kah es saisa kotun, ifs tükse ära käima, liina,“ ütles Mangu. „Ma püüdsje küll teda oita tüü man, aga es saa asja, nüid om jo sulastega ja tiindridtega äda: küll ütles om waja kämwä emma kaeman, küll tõjel „noore emändä“ Ianga wärwi wiia — na nii kutsma Eltju. Kui kodu tulewa, siis omma wanfre lahutu ja istmealutje kaotedu. Küll ollew obene tiipääl perus lännu ja nemä kraawi karanu, küll om tõne äda ollu.“

„Sah, tiindre omma küll alwa nüüdsjel ajal, ei pelgä enamj safsugi. Edimäkt nigu olliwä taitfamba, aga peräst, kui näiwä, et midagi neile just ei tetä, siis

kaaberdama ja käimä jälle ringi. Meil aga omma küll muidu mõistliku mehe," ütles Rein, piipu toppides.

"Kõige ullem om sii tütrike muud emäl käimä — ollem aige, agu kuulwat ära, ei saawat wiimäte enämb nätä. Mis ja ifs käid, wai emä sinu matuſele enamb tule, kui ta koolu om," arwas Mangu.

"Aga noh," jätkas ta, „wai ſul tiindridega om alwaste, ſina, Rein, mõistad neid trünni ja waon oita.“

"Mes jäl nüüd nii wai tõiste, kui aga tiiu ſaab kõrda ja pakſ mastus.“

"Kos pakſ jääb, tuu ſaab ifs mastus," kõneles Mangu, „aga, kae, ſulatsje nakawa peremehſt üle olema, jeda ei tohi olla. Kui ja ifs waene tüüline oled, ſis ära tüki ülearuſt tahtma, peremehel omma ifs juuremba õiguſe ja temä tähtſus om suur.“

"Mesperäjt ja nii arwad?“ küſis Rein. „Sina kaed küſimuse pääle ainult endä ſeiſukohalt, mina aga arwa, et kõik mehe omma tähtſa oma rahwale, pääaſi kui om aujuſt ja tüütahmiſt ja edeſipüüdmüjt. Minul ei ole midägi jelle wasta, kui minu ſulane kah ſaab jõukas mehes, oſtku wai talu ja pedägu — nigu minu eſä tei.“

Mangu hakkas naerma, ent äge kõhahoog tuli peale, piſaradki wajuſid tal ſilma.

„Äh-äh-äh!“ naeris ja kõhis ta ſegamini. „Tiiüliſi om kõik ilm täis — ſaagu ſis na jõukas! Kes ifs tüüliſes om luudu, toda ei tule ellitäda, neid ſaab ifs jälle, aga peremehi, näed, ei ole koſtegiſt wõtta. Ega's wanaſtki rumala mehe es ole. Näed, keisri ollem kõrd ſõitnu rongiga ja käſſnu ſihutada 60 werſta tunnin. Aga maſſiniſt es ole ollu nõun. „Ma ole keisri, kas ja ei tiiä?“ kätatanü. „Sah, tolleperäjt ma ei wõigi kõwasti jõita: kui keisri ſurma ſaab, koſt me jälle tõijt aſemale ſaame!“ Nii ta juſt om: peremiis om kah keisri — oman talun, ſulase omma maſſiniſti. Nemä peämä aga olema ää maſſiniſti ja oma keisri poole oitma ihuſt ja engeſt.“

„Wiil suuremb „keisri“ om mõisnik, mine siis ja teeni teda ihust ja engest. Nigu sina sulastele, nii mõisnik sulle. Minu arust ei tohi kellekile ülelohut tetä, eluõigus om igäitel, nüüd ei ole enämb keisride aig, Mangu. Sa oled ajast maha jäänu, Nikolai om troonilt kõugatu. Midä meile, eestlastele om nüüd waja, sii om — maa, oma maa. Tõukame ka tuu meie maa esivalitseja — mõisnik — troonilt ja siis, küll näed — kõik saame elädä. Oleme kõik oma Gesti mehe, üttegi keisrit ei ole meile waja. Sii peremiis ei sa kaugele, kes joba ennast kujukatsa keisrina.“

„Kurad, kui ja säändsid mõttid ammu, Rein, siis ajad kõik tüürahwa marru, pärast ei saa ja esigi enämb sulast.“

„Talle ei ole ka waja, Rein lähed üle masinajõule,“ arwas Willem.

„Ära ni kõnela, pois,“ lausus Rein, „ka masinide manur om inemisi waja, om waja tüüjuhte ja tüütegiid, aga tolleperäst ei wõi olla nii tagurline, nigu om Mangu. Ajame keskest läbi, nigu aig nõud. Me esi kah peame saama parembas, mõisnike ajemele ei ole waja uusi mõinikke, kõik oleme oma rahwa poja. Kui sinu esä ei oles — “

„Minu esä es mõista tallu pedädä.“

„Aga sinust om ta tennu peremehe. Ära ole tänamada oma wanemba wasta. Wana Ants om üks poja koolitanu, noh, sina kah awitid küll, ta om sulle talu kinknu oma eluajal, pusa ja pehme ta nüüd om muidu ollu, aga Saanja meeste kübarat ja pihtjärki om ta üks aujade kandnu.“

„Sedä küll.“

„Nujah. Kas sul wiil endäl meelen om, kudas temäl tolle wiimätsje pihtjärgi tegemiseega olli? Wana Ants olli — minu esä kõnel — naisel lastnu kodada potin finetedu pakku, läbiwiltatse rõiwa ja siis rätsepp Pihi Zuhani toonu kodu. Pihi wa' tubli miis kah, täl triikraud säälän kaalaga ja kääri nahast kotin. Särk

pidi jaama, nigu tuu wanarahwa muud olli, kõrge krae-
ga, krae müüda kõrwa üles — nigu keisril wanaste —
jah, katelt rinnalt wast nöpfi iin, neli nöpfi takan, ellä-
tus wai woldi külle pääl. Noh, kōif äste. Peräst, kui
pihtfärf walmis, sis wana Ants ostab kah uume musta
kale miltkübara, päält lai, noh, kaabu muudu, tiiate
efigi, jäändse, nigu umbes nüüdsel ajal omma tšilendri-
kübara, ja sis lätt Saulasmaa Ants erdä Riifuga ker-
tude nigu wano Cesti taat konagi. Aga — kost! Pihi
olli tenna pihtfärgi liiga pika, p̄raaigu maani, pidi
sis maha älpämä ält. Küll löitnu lühembäs — es ole
iis mõistnu ummelda. „Ää küll,“ ütelnv sis wana
Ants, „sa wa' tubli meistre küll, lääme nüid jelle
waiwa pääle janna, worsti omna kah joba ahju pantu,
peräst saad peris kuumalt.“ Pihi kaenu ahju: wanal
Antsul sinna pantu toomitse nüülibul Rätsepp pistnu
ruttu kääri kotti ja kadunu Saulasmaalt... Sinu ešä,
Mangu, om iis omalt kottalt küllalt kange misis ollu,
ärä toda ütelnv, et temä es mõista pidäda tallu, temä
tei nigu temä mõistse, näitä nüid jina, mida jina
oskad.“

Sutt Manguga oli jälle kuidagi wõtnud jellase
pöörde, mis ei olnud kuidagi soowitaw: Mangu kuu-
las, kõrmalehed punetamas. Kuid — talle näis, et
Rein teda pillkab — siiski ta püüdis rahu hoida alles.
Ta pööras jutu teisele ainele.

„Kuda liinan nii asja omma, Willem, meil jäitwä
omgu nii seletämada?“

„Mis sa küsib minu käest, Mangu, Ando teab neid
asju paremini kui mina.“

Ando kuuldes enda nime hüütawat, waatas kõne-
lejate poole. Ta oli väga elawalt kogu aeg jutelnud
Wirwega, sealjuures küll korduwalt tähele pannud, kui-
das Rein aegajält tema poole oli pillke heitnud.

„Mangu küsib, kuidas on linnas elu — seleta
Reinule, jina tead,“ ütles Willem.

„Ma lähen ka weidi kaema, kuhu Ella läks,“
fõnas Wirwe üldse tõustes.

Rein nägi, kuidas Ando tema õele järele maatas iseäralisib põlguga.

„Me saime ikka wanasti linnas kofku, siis nüüd hää noid aegu meele tuletada,“ naeratas Ando, astudes meeste juurde. „Saime hästi läbi, mul oli küll endäl pruut ehk mõrskja, aga jugulaste lastel ikka midagi omawahel kõnelda, ega kadedust ei olnud. Suba karjalastena meie mängijime ühijelt.“

„Kõneldakse, ta oleswat ära surnud,“ wöttis sõna Willem.

„Sa oled küll liinan elanu, aga iks oled tuu wana mõtlemada Mats, niisukestejt asjujt ei kõnelda!“ pöördus Rein wenna poole, nähes, et wiimare samal ainel tahab jatkata.

„Miks ei! Waata kui temajt nüüd sõjaramees ei jaa — waba poisjs. Wõi põlgad ja maatiudrukut, Ando?“

Ando oli säärase ootamata wäljenduse mõjul pisut kohmetunud ning närwiliselt liigutas ta enda sõrmi. Kerge kahwatuski paiskus talle näkku. Ent kiirelt muutus ta jälle endiseks.

„Miks mitte? Wirwe on ilus, armas tüdruk. See on wale maade, kui öeldakse, et haritlane otjigu endale waine linnast. Täitsa eeskil seisukoht: meile on waja häid, terveid emasid ja terveid lapsi, mitte aga naissi, kes tühise perekondlise tüli puhul wiskawad mehele sõnu, nagu: „Mina lähen kofe ära, minul on haridust, mina saan isegi leitba.“ Kui sa oled mehel, siis hoolitse, et perekonna elu ei häwiniöks. Saridus ei anna tarfust. Doomult tark, kuid hariduslikult mitte wäga kõrgel seisew waine on minu meelejt küll tuhat kordja terwitatamam kui jonnakaks ja rumal, aga koolitatud waine. Nii et kui mina leiaksin euwale kohase hää, targa naise maalt — hingeliselt ja ihuliselt terwetest oludest, — naise, kes armastusega tahab jagada minu elu ja, kui temal on loomulikke eeldusjt uue ümbrusega kohawemiseks — no, mina ei kahtle siis silmapilgukski. Meil on rohkesti neid awalikke tege-

Täsi, tuntud haritlasi, kel hoolitamata naine. Mina ise olen jelllastes perekondades käinud — väga häa mulje on jäänud nende perekonnaõnnest. Naised kohanemad ümbrusega, omandavad häa tahtmise juures vastavad kumbed ning, kui nad on loomult targad, siis naistavad küsimuste juures, mis neile tundmatud, või vastavalt juhivad kõneainet nii, kuidas see tarvilik.“

„Sii võib kõik olla väega õige, aga mes me nistestest targust asjust kõnelame, meid, maamehi huvitab praegune põnew poliitiline filmapiik meie rahva elus. Maa meelolu meie tunneme, seit jellen ringin meie liigume igapäiv, kuidas aga kaeb liinarahvas Saksa vägede toimetuste ja mõisnike võimu kasumise pääle?“

„Meie seesmise jõu ja terwise tuleproov peab näitama, kas meil on püstitajämiseks põhi all — see on ka linna hääl. Meie vleme tegude inimesed, turnmad jääljuures ja sõnaahtrad, kirjutas veel hiljuti „Postimees“, vastas Ando, „olgu termitatud iga tegelik samm, mis laine eneseavaldusena julgelt vastu sammutub suurtele ja tõsistele aegadele. See suur, tõfine aeg nõuab meilt ehtalgu teadmist, et meie maa on okupeeritud sõja ajal ja et okupeerijal on oma alla võetud maa kohta rahvusvahelise õiguse määruste seisukohalt, mis käivad okupatsiooni kohta, omad õigused. Kuid neil on ka kohustused. Okupeerija võimukohustused jeltskondliku korra alal ka meie maal avalduvad selles, et okupeerija võim on kõige päält ajutine, maa poliitiline jaatus otsustatakse alles rahukonverentsil, jellepärast ei tohi uus võim rahvusvahelise õiguse ja kumbe järele maa poliitilist ja jeltskondlikku korda muuta. Saksa ja Wene rahulepingu tingimustes leidub punkt, kus öeldakse, et Gestimaa jääb ainult seni Saksa walitjuse hoole ja kaitse alla, kuni meie maal rahulik kord pääseb maksmusele. Nii kirjutas ajaleht, teistiti tsensuur ei lubaks. Tõeliselt okupatsioonivõimud, juhitud oma Balti ijehtanud nõuandja-

test, jatkavad vägivaldselt Eesti kodanliku võimu üleandmist sakslaste kätte ka linnades. Meie protestid pole mingit mõju avaldanud. Sellepöolest on seisuford räbal. Rüütelkond on hooljalt tegem ja tema külm näib kandvat vilja. Zuba märtsikuul Saksa „Dorpatser Zeitung“ avaldas keiser Willemi wastuterwituse Liivimaa rüütelkonnale: „Südamlikku tänu terwituse eest, millega mind Liivimaa rüütelkond on rõõmustanud. Saksa rahvas rõõmustab ühes minuga, et meie sõjariistad ilusat paljufatfutud maad edasise häda eest on mõinud hoida. Olgu selle raske aja tagajärjeks Balti saksluse üles tõusmine tema jõu wabaks, rõõmsaks edenemiseks“.

Vooswiibijad waatasid üksteisele otsa.

„No, kurat, Laulasmaa Mangu elab wiil!“ hüüdis üliõpilase wend purutõsijelt.

„Ka Tartu sakslaste „usalduskogu“, eesotsjas ülem-pastor von Wittrockiga, on Willemit terwitunud ning saanud wabahärra von dem Busche kaudu wastuseks: „Majesteet Keiser ja Kuningas on mulle ülesandeks teinud Tartu Saksa elanikkudele ustawa andumuse awaldamise ja alalise tänutundmuse finnitamise eest kõige-kõrgemalt ütelda oma tänu. Siglase rõõmu ja sooja osawõtuga on Majesteet tunnete ja tänu awaldamist Baltimaadelt wõtnud kuulda“.

„Nagu krooniks neile telegrammidele“, jatkas Ando, „järgnes 22. märtsil Riias Liivimaa rüütelkonna maapäewa kokkuastumine oma eraforaliseks koosolekuks, et eeltöid teha maa walitsemise enda kätte wõtmiseks. Osawõtmise õiguse ja kohustuste asjus tarmitati „promintsiaal-õigust“. Kohalolijad hõiskawad muidugi: Heil dir im Siegerkranz! Nagu wiist rōkkasid rõõmust ka 1914. a., 4 aastat tagasi walitud Tartu linna-molinikud, kes seadusliku korra järele walitud linna-molikogu eestlastega eesotsjas Saksa komendandi käsul kõrwaldades, kohe pärast sakslaste linna marsjimiist oh-

iad enda kätte haarasid, walides enda keskest linnapääs sakslase G. Brocki, ajetäitjaks advokaat M. Siebeni, kes on ka muidugi sakslane. Nii toimetatakse miinid eestlastega. Meid nagu polekski sakslaste armates õigustega inimestena olemas, meie eksisteerime nende silmis weel ainult kui maksumaksjad ja mustatöölised, ühesõnaga — peremeestest oleme tehtud wäewõimul uuesti aadli sulasteks“.

Ando maalib väga kurwa pildi Tartu ja üldse Eesti linnade olukorrast, sealjuures andes ülewaate juubeldustest, mis walitsejad Balti-Saksa leeris.

„Näete, see siin on minu leiwafaart — rohukas paberilipakas pitsjatiga — Tartu wapiga, mille kohal kroon, kokku 70 tšhekki. Üleüldiste toitlus-kaartide omanikud — seisab siin Saksa ja Eesti keeles — tellivad toidu- ja teiste tarbeainete jagamisel — Toitlus-Ämeti lähema teadaandmise järele — äranimetatud poodides enesega sellega teatud aineid ja saavad pärast kaarti wastuwõtmise-tšheki wastu seda kätte. Kaardid ei tohi edasianda... Nälg!... Aga mis ma parem räägin sellest, mis kõigile teada! Meie inimest nälgutada — see on wõõrastele kõige kardetawam, aga nad ei jaa aru sellest...“

Kui sakslased tulid, juudlesid Saksa preilikejed nende hobuseid... Nad ei teadnud, et need olid eestlastelt ja lätlastelt wõetud. Üldse“ — Ando tegi põlastama liigutuse — „see on jäärane publik, kes millestki aru ei näi saawat. Balti-Saksa mehed ja naised on täieliselt pimedusega löödud. Nad unistawad ainult sellest, kuidas meie maast saaks Saksa wassalli-riik, kus kõik endised, ammu ajaist ja aruist läinud, iganenud mõisnikkude õigused seatakse jalule. Nii lihtsalt ja hõlpsalt see fiiski ei teostu, kuigi neil on senini olnud juuri „saawutusfi“, näit. Kuramaa juba iseseiswaks hertsogiriigiks kuulutamise näol Willemi loal ja õnnistusel. Kas keegi targa aruga inimene usub selle hertsogiriigi püstitusse? Kura „maanõufoogu saatfond“,

felle liikmeks oli „maawolinif“ — terve maa ei ole teda tõeliselt walinud, waliti ta oma-meeste keskest ja kuulutati äkki wolinikuks! — parun Rahden, walla-
 nem Wejchneef, adwokaat Melville ning kindralsuperin-
 tendent Bernewitz, oli see, kes pakkus Kuramaa hertzo-
 gikrooni Willemile ja awaldas lootust, et kõik kolm Bal-
 ti prowintsi, seega ka Gesti, Saksa riigiga ühendatakse
 poliitiliselt, sõjawäelisel ja majanduslikult võimalikult
 lähedalt. Rein ja Wangu, olge walmid — warsti laate
 käju ka teie „maawolinifkudena“ Riiga sõitmiseks, et
 luua Gestimaa hertzogiriiki! Wahest ongi teid juba
 jelleks „õhutatud?“ Kas mandaadid on taskus? Kui
 teie peaks sõitma, siis ainult — protešt kaajas, mis tu-
 leb maapäewal ette kanda!”

Rein noogutas peaga.

„Midagi pole kaotada, ostetud talusid teilt ometi
 ära wõtta ei saa. Mis ka üldse ei juhtuks — weel on
 olemas teisiti mõlley Sakjamaa oma poliitiliste erafon-
 dade näol, kes silmaotjas ei jalli aadlit. Katsutagu
 Sakjamaal maksma panna keskaegset oluforda, wõi
 mõisatele tagasi anda nende endised piirid — too ei
 leiaks isegi wõidurikkal Sakjamaal teostamist.“

„Midä nä unwembat kawatsjewa?“

„Seda ei wõi ma teada. Aprilli keskpaigas, wiist
 19. kuup. sõitis „Balti jaatkond“ Sakja pääkorterisse.
 Midagi küllap jääl jälle koalutti ja „kõige alandliku-
 malt“ paluti waejele maarahwale — eestlastele, lätlas-
 tele ja leedulastele õnneks. Muuseas wiist awaldati tänu
 selle eest, et näit. Tartumaa waldadelt 27. aprilliks jisse
 nõuti 9300 puuda kartuleid ja et mõisatelt wähem
 wõeti. Ruffeid ja otri andsid jama Tartumaa mõisad
 5050 puuda, nagu ametlikust teadaandest näha. Aga
 waldadelt kui palju nõuti? Ürgem parem rääkigem.
 Kus siin on õigus! Niipalju kui ma nüüd olen kuulnud,
 on Drula ainus siinse maakonna mõisa, kus jakslased
 toimetawad wilja rekwireerimisel wastupidiselt, wõttas
 wilja wastawalt sealt, kus teda kõige rohkem. Kõlwi

eel aga rekvireeritakse wilja! Teie näete siit, kui mee-
leheitlikus seisukorras on nälgim Sakjamaa. Sää-
l peavad ju ka inimesed mõtlema, et kui külwiseeme ära
mõetakse, siis pole ju sügisel midagi lõigata, imedes
kappa. Ei, kõige pääle vaatamata, mis sünnib meie
ümber — mitte lootust kaotada."

"Sakslastel oleks mõrdlemisi lihtne," jatkas Ando,
„meid enda sõpradeks võita, vähemalt — mitte awa-
likkudeks waenlasteks. Meie, eestlaste väljatõrjumine
ametiasutustest ja omavalitsuse teenistusest loob soovi-
tud tagajärjele otse wastupidise resultaadi: terve maa
õpib wihtama võimu, kes ametlikuks keeleks võtnud
Saksa keele, eestlased kõrvaldanud seaduslikult ja õigus-
likult neile kuuluwailt kohtadelt ja ainult toitlusame-
tisse pannud ühiskud maa pärisrahwa pojad, sundides
neid oma rahwa wastu töötama.

Ülikool on muudetud Saksa ülikooliks, kõigele,
kus aga midagi jaksalijeks võimalik kuulutada, lüüakse
Saksa tempel pääle. Terve Eesti üliõpilaskond, kada-
kod muidugi wäljaarwatud, jellesse ülikooli ei astu,
niipalju ma tunnen meie üliõpilaste waimu. Usjatu
oli sellepärast Armees Ülemkomando 8. poolt jäärase üli-
kooli loomine," kõneles ta edasi.

„Eesti üliõpilaskond, ohwitserkond ja kõik teised,
haritlased ja awalikud tegelased — kõik, kellel wähegi
ijamaalijst tunnet, on julgelt astunud jakslusjega was-
tast rinda. Aga jaksad reageeriwad sellele jonnakalt ja
kangekaelselt, julged oma wääramatusse, meie surumi-
sjega seina äärde, tallates meie õigusi ja kõrvaldades
meid igalpool teelt, jäält, kus see wähegi nende arwa-
tes tarwilik. Suwitaw on siinjuures see maa walitse-
miskord, mida meile nüüd päalesundima hakatakse.

Rõrgemad asutused maal olewat sõjawäe komando
asutused. Maawalitsus seisab sõjawäe komandode walwe
all. Maa on jaotatud: Korpuskonda, maakondadesse
eht „kreisidesse“, ametkondadesse ja kohalikkudesse
kogukondadesse. Korpuskond seisab 60. kindralikomando

käsituses. Viimase juures asub nõukogu maa elanikkudest, muidugi mitte eestlastest, nagu mõõrsil mõiks armata, vaid Saksa mõisnikkudest, kes olewat maa jeijuforraga hästi tuttawad. Muidugi...

Maakonnawalitsuse eesotsas seisab sõjawäe ülemjuhatause woollt nimetatud ohwitserist „kreisi päamees“. Tema abideks on kaks ohwitseri kui põlluasjanduse ja metsaasjanduse nõunikud. Kreisi päamees korraldab kreisivalitsuse, toitluse, põllutöö ja kooliolud ja täidab ka ühtlasi politsei kohuseid. Temal on rekwisitsiooni ainuõigus ja õigus põllusaaduste andmise kohta määrusi pääle panna. Sgajuguste kaupade wäljavedu maakonna piiridest ilma tema loata olewat keelatud.

Maakonna päamehe juures asub nõukogu, kelle liikmeteks nimetatakse päamehe ettepanekul jälle isikud, kes „kreisi oludega tuttawad.“

Särgmine ajutus on ametkondade walitsus ametkonna eestseisjaga eesotsas. See on ühesõnaga — kihelkonna walitsus Saksa mõisniku juhatusel.

Sga wald ja mõisa kujundawad kogukonna, keda juhhib Ortschaftsteher — kogukonna eestseisja. Ortschaftsteher oleks seega midagi wallawanema taolist. Neid mehi ei lubatud ka walida, waid nad nimetatakse Rindralkomando poolt kreisi päamehe ettepanekul. Et uued „wallawanemadki“ pole eestlased, on kõigile teada: Drula Ortschaftsteher näiteks on Saksa pastor. Teisel on selleks Saksa mõisnik.“

„Kas ei aja wihale!“ sõnas Mangu.

„Ma arwan! Linnasid ja alemeid walitsetakse wana, j. o. muistse Balti-Saksa korra järele. Linnapäa on nüüd — bürgermeister... Wiimane ja ametkondade ja kogukondade eestseisjus kujundawad enesest kreisi päamehe täidesaatwad organid. Kreisi päamehed annawad ühtlasi ajalehtede trükkimise lubajid ja täidawad tsenjori kohuseid... Muidugi ei tohi Eesti ajalehed piuljalada walitsewast ülekohust ja rahwa kurnamisest ja äärmisest rõhumisest. Sõna, trüki, streigi, koosolekute,

jüdametunnistuse wabadusest pole enam juttugi. Isegi pidusid ei tohi pidada loata. Kõik, kõik, mis lõhnab wana, endise Eesti rahwa oluforra järele, kistakse maha, seades ajemele nuhtlusrikkama Preisi administratsiooni-
 korraldust, õnneks küll alul mitte puhtal kujul. Kuid wähe iseeneusest pole kuigi oluline. Eriti kurb on see, et meie täieliselt oleme heidetud aadli ja nende tugede mõimuseste: kogukonnas (Ortsbezirk) walitseb kogukonna koosolek, linnawolikogu, schöffente-nõukogu, maakonnas — maakonnapäew, maanõukogu, prowintsis — prowintsi maapäew. See kord walitseb muidugi puhtal kujul junkrute Preisis, kuid pole kahtlust, et kui jaksad siin jaamad kauem peatuda, siis meid heidetakse tähendatud asutuste, päämiselt aadlist koosnema mõimu mängukannideks, kes toimetab meiega nii, kuidas tuju nõuab ja meel käheb.“

„Kudas said ja maale tulla, kudas jinnu linnaht wällä lasti?“ küsis Rein.

„Ma käisin Wanemuises ja ostsin jäält pääsetähe etendusele. See oli maksew öölubana ja siis — mõistagi ei läinud ma koju, waid kõndisin alla Emajõe äärde Ropka puiestikku, kust wiimaks õnnestus tähelepanematult „linna müüre“ iumalaga jätta. Etks ole, just nagu iwafene kaugest keskajast, kus ka inimesed mõnikord pidid pääd murdma selle üle, kuidas walmuritest mööda pääseda. Oluford on wäga sant.“

„Sah, alb ta on.“

„Wõõraste mõim... nälg... kaupade puudus ärides. Näiteks riidekaupa pole enam ühestki Tartu ärist saada, nii et ihukatte muretsemine kipub ka minema päriselt tõsiseks. Mõned kauplused on hoopis tühjad, kuna ühtikuis weel wähesel mõõdul on saada mõnda riidekaupa. Warsti on aeg käes, kus meid sunnitakse esijade kombel käima halasti — leib, kate, kodukolle, inimese õigused mõetakse meilt, et siis, armu paludes, alandlikult ja truualamlikult wannut-

fine alla kõigele, mis tuleb „kõigetõrgemalt“ — mõis-
niku poolt.“

„Kuidas kodukolle?“ küsis Rein.

„No, ometi on Saksa sõdureile, pääasjalikult lin-
nades, fortereid rekwireeritud suurel määral, kusjuu-
res forterite eest „olukohast“ tasu maksetakse linna
summadeest, teiste sõnadega — elanikkude, eestlaste
taskust..“

Meie maad tahetakse nii põhjalikult üleöö ümber
muuta Saksa asumaaks, et meie ise seda ei märkakski
enne, kui on tegemist tõsiasjaga. Tartu Saksa adwo-
kaat Adalbert Bold teab avalikult koguni tõendada
et Baltimaale (Siimi-, Eesti- ja Kuramaale) võivad
elama asuda kaks miljonit Saksa kolonisti. Maalt
loodetakse saada aastas üks miljon tonni vilja, sada-
tuhat hobust, kaksteistkümmendtuhat sarvloomu, kuni
ühheksasadatuhat siga jne., millega oleks taetud Saksa-
maa siseseo tarvidus. See on osav, aga rumal kihu-
tustöö jelleks, et näidata, kui tarvilik on Eestimaa
jne. liitmine Saksamaa külge, eks ole? Õnneks wõi
õnnetuseks pole tema armudes tõtt. See mehikene ei
mõtlenud sedagi, et kui siia nii suur hulk asunikke saade-
takse Saksamaalt, et siis mõisad paratamatult tulewad
jagamisele..“

Ando, hoogu sattudes, tahtis meelgi jatkata,
kuid — külm higi kattis äkki ta otsaesist. Tema nägu,
mis iseeneest juba väga kahwatu, muutus nüüd otse
koolnukollaseks.

Toasolijad waatasid üksteisele otja.

Üliõpilane sirutas wärisewa käe meelkõrrele,
kuid nähtamasti oli nõrkus suur. Rein tõttas talle
appi.

Toibudes weidi, Ando ütles:

„Närwid, olen jäänud väga närwiliseks. Üle-
töötus, liiga suur waimline pingutus ja wiimase aja
elamusel on wiist mind lõplikult maha murdmas.
Ma pole ainus säärane nähe praegusel ajal. Armad
küll meel ise endast, et oled noor ja jõuad wastu panna,

aga jalgub, et ei ole nii. Sirmuga mõtlen — mis saab küll siis, kui kõik noor-eeftlased minu kombel peavad kofku warisema? Siis on nähtud asjata waewa ja maafool ei täida oma ülesannet. Märkan, et ma ei juuda enam mõteldagi loogiliselt ja pidada fidet.”

Rein tahtis tõusta ülesse, kuid Ando peatas teda:

„Rein, Willem ja kõik, kes me fiin oleme — meie peame andma omawahel lubaduse, et meie keskel müüdfest alates ei oleks mingifugust lahkheli. Oli, mis olnud — ulatagem käed ja leppigem ära. Kui meil ongi arwete õiendamist, siis unustagem need ajutifeltfi. Zätkem tülid ja jonn, asjata fius, halwad, pilkawad sõnad ja üksteifega tülitsemine. See praegufel ajal ei too kaju, liiati weel fugulaste wahel. Ma tean — jüüdi on mu wend Mangu, jüüdi on Willem, kuid wanu asju ärgem üldse rääkigem. Leppige ära ja ajuge jälle rahulikult tööle. Tulgu, mis tuleb.”

Luppa astus Wirme, jõöginõud käes.

Lauda hakati katma.

16.

Waibuma tuule wiimseid kõnelusi kuulates wähese märisesid elatunud leppade lehed, kuid kirjud lepatriinud nende marjus olid tõsised ja rahulikud. Waiksel unistas millestki üksti kahar kask sealpool kiviide wahel wäsimatult meeremat ojaest ruffi orasega kaetud põllu ees.

Ronarlikul teel eemal töölt koju poole sammuw kõrb hobune, koormaks äkked ja kaks waiwat meest wanfiredelil, — see täiendas pilti pikkamiji õhtule lähenevast Laulasmaa päewast.

Elts jättis Ando ja ija istuma maja kaarte alla pikale pingile ning sammus alla oja poole, et pesta jalgu.

Ta asetis kiviile ning plani jalad wette. Sinna nad ununesidki.

Järjest madalamale laskunud päike punetas Pühamae ja Saawasaare wahelise metsa kohal. See oli suur tõsine tulekera, mis seal kauguses aeglaselt töötas kustuda, et anda aset pikale walgele ööle.

Elts waatas loojenewale päikesele järele. Ta oli wäsinud päewatööst ja enda mõtetest. Walutas süda, waewa ja mure tuffum tükk walge rinna all.

Ta waatas: maanteele metsasalust oli ilmunud ratsanik. Kiirelt kihutati Pühamae poole — päikesele järele.

Päikelele järele!?

See oli Rein.

Eltsule tundus, nagu oleks eemale vajunud ratta-
janik viinud enesega kaasa teda ennast — sinna, õh-
tusse...

Loojenes Eltsu päike, tema õnn ja armas-
tus?... — —

Ta polnud enam käinud Raameskil ja Reingi oli
hoidnud temast kõrvale, vaatamata sellele, et tema ja
Mangu olid Ando kaasabil lepitatud.

Ella nüüd piüab Reinu. Jah, piüab... Tal pole
ühtki õrna tunnet Reinu vastu, temal on ainult siht,
mida vaja saamutada. Selle kõrvale teda vahelt kih-
tab ainult kire tagant, ta ju ka jäärane otsekui koo-
poeg, kes jündinud mõõras pejas.

„Kuffu! Kuffu!“ aaleb ta tules nagu koo-poiis.
Jah, nagu poiis on Ella... Elts tunneb, et ta oma
õde otse vihkab. Ent Reinu ja tema wahete ta en-
nast segada ei wõi ega tahagi enam. Ei taha...
enam.

Kuid mida ta õieti oli teinud, et häwines tema
ja Reinu wahetord? Tõlise inimesena oli ta Man-
gule awaldanud oma arvamise temast ja Willemist.
Ta oleks neile jeda öelnud ka siis, kui ta oleks tead-
nud, et Rein kuuleb teda. Oleks, muidugi oleks ta jeda
teinud. Kui Rein nüüd sai puuditatud ja selle tühise
arujaamatuse tagajärjel kannab wiha tentale, siis näi-
tab see kõik ainult jeda, et tema, Elts on asjatult
palju aastaid oodanud Reinult kosjasõnu.

Ta ei tarwitsekski nüüd minna mehele. Wõtku
ford Mangu omale naine, küll leidub ka temale weel
üks nurgatene Laulasmaal, temal on ju ka õigus isa
pärandusele. Muidugi. Polegi lõpuks kes teab mil-
line õnn olla suure talu perenaine ja hulga laste
ema! Kõigil Kaudadel on olnud palju lapsi. Minult
Reinu pärast ta...

Elts oli nüüd istudes oja kaldal lastunud lepa
najale, loengu punktus põskedel.

Päike loojeneb... Kas kõik on otsas, kõik? Wahest weel jiski muutub jälle heaks tema ja Reinu wahetord? Wahest ometi weel?..

Rein sõitis parajasti kodust eemale. Kui nüüd tema lähaks Raewesti-ema ja oma õde vaatama?..

Ta mõitles enesega, kargas siis jalule.

Sah, midagi ta oli Ellast juba jälle kuulnud, midagi, mille tõelikkuse kohta oleks waja täna muretseda selguft. Siis, kui osutub kõik tõeks, polegi talle enam tähtis, mis sünnib pärast.

Ta ruttas toa juurde ja asetask toidud lauale.

„Lähän kõiwe tuuma,“ ütles ta wenna Ando küsimale pilgule wastuseks.

„Ma tulen ka ühes!“

Ando kadus tuppa ja tuli kohe, kuub seljas, tagasi, joostes õele järele.

„Ma tean küll, mida sa mõtled,“ ütles ta kõrwuti jõudes, „ma tean kõik. Ära kurwasta midagi. Ka see ärgu olgu sulle wastumeelt, et ripun sinuga praegu kaasa.“

Ta mõttis Eltsul käe alt finni.

„Kas jookseme wõidu? Noo, Eltsukene, minu wäike õekene... Mul on ju õigus sulle nii ütelda, sa oled peaaegu ka's aastat minust noorem.“

Elts istus metsaäärsele jõõdiile. Ando seisatus ning silitas tal õrnalt juust.

„Kõik saab häaks, Elts.“

„Ära kõnele nii.“

„Muidugi saab. Ja kui ei saa — mis mure siis jellest! Siis asud minu juurde linna. Sinust wõib weel saada halastajaõde wõt... wõi... kõik on weel wõimalik, kui olud muutuvad. Ja need peawad muutuma! Pää üles! Küll meie weel elame! Maailm on suur ja lai ja ilus. Ega sa pole needitud selle maalapikese majapidamise külge, mida nimetatakse Lau-lasmaaks. Megadel sind waadates näib mulle, et sa

tõesti pole fiindinud maq-lapfeks. Rahju ainult, et ifa find meidifene rohkem ei koolitanud."

"Ei, Ando, ma ifs mißt ole küll tallu jääjä... Siin om minu elu. Sis oles pidinu ennembide..."

"Tule, murrame kaski! Üra ole kurb."

Ta tõmbas Eltsu ülesse, kelle mõtted kogu aeg miibifid kuskil eemal.

Kõik läks wenna kaasatuleku tõttu täna teisiti, kui ta oli tahtnud!

Kad alul jalutasid metsa all.

"Säälpool on noori kaski rohkem, lähme piiri pääle, Elts."

"Sätä minnu ütfindä, Ando."

"Ei tohi nii rääkida ja mõtelda, Elts. Kii ilus õhtu on täna. Kui ma ei effi, lootfik on all toome juures, teeme wäifeje sõidu üle järwe."

Elts õhtas, järgnes aga fiiski Andole.

Kad läkfidki mööda põllupeenart alla järwe juurde, mille kaldal oli koppel.

Sõnajalad ja suured toome pööjad piirasid nende rada. Kuud kaswasid nõnda tihedalt, et kitsal, maifellufestega üle puistatud teel polnud võimalik paari sammuga taha midagi ette näha. Minult osa taewast paistis noorte lehtede wahelt peakohalt. Gemal oli kuulda kammitsas hobuste norkleid, pööfaste kahinat ja wahel jekka hüppeid edasi. Need olid Kaeweški hlobufed.

Sõbikud hõiskasid.

Pikkamisi mets harwenes. Laid, mis koplit piiras, lõppes otse järwe. Üia taga wee ääres seisjis kúpits. Siit, üle järwe otja lähel loogana Kaeweški ja Mülpe — kolmanda naabritalu — piir.

Kad läkfid sõnatult edasi, kuulates künnilindu ning hingates õõlillede ja toomede uimastawat lõhna.

Kopli älemifejt ojaft hakkasid paistma õitjitule wewewad leegid. Tuli praksus ja kaks noort häält laulfid:

Zuhan istfe wangitornin,

aig olli itaw uuta.

Ando mõistis, lauljail endil polnud igam, lauldi ainult seda, mis keelele tulnud.

„Smeilus on siin,“ laulus Ando taja oma öele. „Baata ometi seda järve! Siin õitsew koppel mäeküljel, teisel pool suured kõrged kuused ja keskse waike järw nagu muinasjutt!“

Nad olid peaaegu järve kaldal, kui kuuldus kahe inimese fofistust ja aerude tajaft tõstmist järwelt. Sde ja wend seisatufid.

„Kudas jääme,“ ütles Elts.

„Ole natuke wait. Täna saab mististi midagi humi-
tamat kuulda. Kas sa ei tunne häält, järwel on Ella!“

Elts kuulatas.

„Jah!“

Kellega mõis Ella olla järwel?

Titstis... ih-ih-ih! ititati. Sellele järgnes kiljatus ja kerge plakjatus.

Kõik oli selgesti kuulda.

„Ärä kusi, jäta rahule... Mes sa tiid?... Ma karga wette!“

„Ei karga sa ühtegi wette,“ wastas mehe hääl.

Sde ja wend wahetasid pilke. Järwel wiibufid Ella ja Willem.

„Kui sa ei jäta, ma röögata ...“ kuuldus jälle Ellat kõnelewat.

„No noh, no noh!“

Järgnes rabelemine paadis.

„Peä, peremiis tuleb!“

„Tühhi jutt... ei ole kodus. Ole n'd mõistlik, ega ma midagi ära ei wõta... Mõni muju's patt wiist! Näed nüüd, noh... Ma ju armastan sind... Sa oled pagana ilus tütarlaps... ja nii pehme ja tuline... igast kohast... Ärä n'd rabele, Ellafene, nii läheme weel mõlemad ümber...“

Wallatu naer oli wastuseks.

„Mis sa n'd mäsäd... järve päält om kõik kuulda ühes... Ärä käperdä!“

„Sästu's jia kõrwale, ära pelga. Anna käsi... Nii, noh wot.. Ega tuu Reingi parem ei ole. Ära usu, wõi tema sind wõtab! Tule minuga ühes linna... Meie saame paremini elada, kui tema omas talus. Sää, kui saad Raeweskilt paar korda aastas laadale Drulasse wõi üksford näitusele linna... Meie aga wõime olla linnas ja maal... Kui täna wahest teenime wähe, siis homme jälle selle eest mitmekordsest. Äri on ikka see, mis wõimaldab mõnujat elu... Sa ei näe Raeweskil paremat kleitigi... Kui ma järgmine kord tulen, toon sulle siidikleidi. Mulle kui endisele teenijale antakse päälegi palju odavamalt, kui müüakse peenikestele preilidele, oma protsendi ma ju pean saama. Ma wõin sind nii ehtida nagu mõnda kuningannat, ega's jinagi halb wälja ei näe ilusas kleidis. Sul on niisugune talje ja kehahitus, misjuguist paljudel ei ole. Ole siis ometi mõistlik, Ellafene...“

„Sa kõnelad küll, aga... Kõik poiji meelitäse...“

„Mis ma sinust meelitan.. Aga ega's ma nii rumal küll ole, et ma hakkam wõtma tuima naist, ohoh!“

Särgnes waitus.

„Ai, fina tüdruk!... Kuule nüüd, Ellafene, kuule...“ mangus Willem. „Kas ja ei tunne, kuidas ma... Dot' ma tõmban kaldale...“

„Ma ütlesin, et ära kumwasta, Elts,“ jostistas Ando, „meie saame weel tänawu pulmad...“

Elts ei wõistunud. See, mida ta oli oodanud ja arwanud, oligi käes. Nüüd pole enam waja minna Raeweskile uue tõenduse saamiseks. Südamel oli jälle ferge, hea ja — ärew.

Ando tundis, kuidas õde wõttis tema käest kinni. Ta wäriwes fergelt.

„Sästi, hästi on, õefene — kõik läheb nii nagu tarwis.“

Paat jõudis kaldale ja sõitjad kargasid liiwale. Nad ei jaanud aga end weel ümber keeratagi, kui toome alt

astus neile vastu Ando, tõmmates enda järele vastu-
jeismat Eltsu.

„Tere õhtust, Ella ja Willem... Soovin teile mõle-
mile südamest õnne! Ma teadsin, Ella, et sa varsti me-
hele saad, kuid et sa nii ruttu leidsid peigmehe, päälegi
Reinu wenna — see oli mulle üllatuseks. Meie siin ja-
lutasime õega ja siis — teie nii awalikult rääkisite ja —
no, mina rõõmustan tõsiselt. Willem on aus ja korralik
mees, temale usaldame su hääl meelel elukaaslasteks...
Käed kokku — jedaasi — —“

Särgmisel hommikul Willem sõitis linna. Tal oli
nii kiire oma lahkumisega, et Rein imestust awaldamata
ei wõinud jätta. Kuid wend jäi oma soowi juurde.

„Mulle tuli meele, et pidin kuskilt raha saama.
Kui tähtaeg mööda läheb, wõin weel ilma jääda. Kui
sulle mind tarmis on, siis ma tulen uuesti tagasi.“

Rein raputas pead.

„Sa maksid Mangule minu eest tuhat rubla. Kui
sa wõid, siis arwa see maha minu päranduseosast. Kui
sulle aga praegusel ajal teeb see raskesti, siis ma toon
sulle linnast raha ära.“

„Sedä saame nii wai tõiste ärä diendada, ega's me
wõõra ole,“ arwas Rein. „Konas sa jälle tagasi tuled?“

„Näis, Rein.“

Ellaale Willem ütles lahkudes jala: „Siis peame
ikka pulmad ära tegema wõi?“

„Ei tiia...“

„Noh, kui sa ei tea — kust mina pean teadma!“

Ta istus kohe wantrile ja sõitis fergendusohkuga
jaama, Mikki kutsjariks.

Ella waatas talle järele ja lehitas õlgu.

Ega ometi Rein midagi teada pole saanud?

Ta ei kannatanud läwel seiswa Reinu ema pilku
wälja ning läks kiirelt omale tööle.

Ta oli nii wihane kogu ilmale ja enesele kui mitte
ammu kunagi. — —

Väraast lõunat sõitis Willem Raeweskile tagasi!

Rein seisis parajasti äestaja juures tee ääres, kui torkis mäe alt ülesse tema hobune. Wantris istus Miku kõrwal ka Willem.

„Ei saanud sõita. Ma ei pannud sugugi tähele, et minu sõiduloa tähtaeg lõppes eile.“

„Mä küll. Nispä om Jahni kõnetund, siis wõta luba,“ arwas Rein.

Hobune kippus foju.

„Dot' ma fargan maha.“

Kui Mikki juba sauna kõrwal tanumivärawa juures oli ja äestaja Siim nurme teise otsa poole jõudnud, ütles Willem, istudes wenna kõrwal teeäärse kwarvi perwel:

„Ma oleks läinud kas wõi jalgsi edasi, sest mul on tõesti waja linnas olla, aga ma pidin siiski tagasi tulema.“

„Kas mõne papre maha unetid?“

„Ei unustanud. Aga mõisast läbi sõites ma kuulsin niisugust asja, mis om weidi imelik. Rae ette, Rein.“

Rein tõstis pilgu wennale.

„Meie olime juba mõisast läbi Tolleoja poe man. Mikki läks sisse tükke ostma. Poe juures olid ka Saksa sõdurid, kaajas wangid — Feldstein ja need teised kommunistid, kes telefoniposte püstitades kord siin, sinu juures, olid korteris. Poes oli palju rahwast. Mikki ootas sees minutit wiis. Sää! tuli minu juurde Feldstein.“

„Koh?“ küsis Rein.

„Tead, ta tafa rääkis niisugust asja, mis paneb mõtlema. Ta ütles, et tema olewat näinud, kuidas meie karjapoiss Wiilu juba teist korda käinud mõisawalitseja Mistolly juures ja et kaegu sina ette, asi wahest ei ole puhas. Ta rohkem rääkida ei saanud, sest Mikki tuli poest tagasi. Ma mõtlesin, et kirjutan sulle sellest ja saadan kirja Mikuga ära, nüüd ma ütlen jeda sulle ise. Poiss olewat just täna öösel jälle mõisas olnud. Feldstein ütles, et tema on käinud wäljas ja siis on temast

joostes Wiilu mööda läinud — mõisawalitseja maja poole.“

„Tuu om Iori. Mes asja mõi olla Wiiful — “
Rein ei lõpetanud lauset.

„Mis ja mõtled, wend?“

„Ma mõtle sedä, et üüße, kui ma kodu tulli, olli küll poiskefe ase tühi, ma arwasji, et ta om lännu weidifeses wällä. Ma ei oles temä ajet kaeda tiidnugi, aga peni olli temä sängin ja tuu nakse ote minu pääle ürišema. Ma ai peni wällä ja jis ma näigi, et Wiilut es ole taren. Ta wõib küll jala mõisjade kämwä, jääl om temä emä, jii mõni maa noorel latšel juuske.“

„Nojah, jiiš ta käib ema juurde.“

„Aga poisš peab luba küšima. Kui ta üüße ei mafa, jis ta päiwä jääs karja manu magama ja jätäb looma ommapääd. Di sedä poisšipõrafast!“

„Kas tema ema elab walitsejamajas?“

„Ei elä. Ta om moonamajan, jääl endise Soe kõrtši man.“

„See on jiiš koke mõija ees. Mida käib ta aga walitsejamaija?“

„Noo kas ta jääl tõteste käiše! Aga mõi jo olla, wajt emä jaatše teda asjale.“

„Keskõöjel? Ega ta waras poisšifene ei ole?“

„Ei ole märgänü egä kuulu. Ja mes temä tiid me asjast!“

„Jah, tume see lugu on, küši temalt endalt...
Waata, kes jäält sõidab?“

Utt Piltjärwe poolt kerkis maanteele ratsanik.

„Ohoh — mõisawalitseja,“ ütles Rein.

„Noo, wot. Särwefoplis on tänä meie kari. Kas ta wiimaks saab teateid sinu tegewusest karjapoišilt? See oleks päris alatu.“

„Ja alandaw temale. Kuridas nüüd mõisawalitseja hakkab karjapoišiga —“

„Mida teab see alatu waim weel alandusest! Sa ju tunned teda iše.“

„Ma arwa, ta sõidab mist Digu mõisjade. Ta tulli

üle nuka Drula karjamõisast — Lambamõisast, nii tule
tii lühemb," vastas Rein.

Siin oli äestamiseforruga tulnud ka Willemi ja
Reinu lähedale. Ta pidi wendade jutust mõne sõna kuul-
nud olema.

"Küüige, mes ta Wiilust tahtse. Ma näie teda ja
kuuli, kudas ta õigas poisi endä manu. Ta oli nüüd-
jate mäe all.. Mes ta nuhk te asju!" ütles ta.

Rein liigutas ennašt, waadates kiirelt läheneja
poole. Kui ratsanik juba peaaegu kohal oli, tõusis ta
ülesse, pani sõrme teretuseks kübara ääre külge — nagu
see Drulas kombeks — ja astus Mistollhyle tee peale
risti ette.

Mõisawalitseja lühikehejabaga ratsu jäi järsku
seisma.

"Tee lahti!"

"Tii om igält puult walla."

"Mida peab see siis tähendama? Kas teerööwliid
maanteel?"

"Tassa! Ma tahtse küsida, mes asja teil om minu
karjapoiisiga? Sii siin om minu maa ja minu inemise.
Kui teil om waja minušt midägi teedä, jis küüige jedä
minult, aga mitte minu karjapoiisilt."

"Mis kariapoiis? Tee walla — jina!"

Wiimane ütelus oli sihitud Willemile.

"Ma ei ole mitte teie moonamees, kellele teie ütlete
jina!"

Walitseja oli näošt punane, hobune rahutu...

Siin oli ka seisma jäänud.

"Kas ta aige om wai?" ütles ta waljult seffa ning
wijates ohjad käest astus ka teele.

"Ma ooda seletušt," ütles Rein, kes Siimu tähele
ei pannud.

"See peab teile kalliks maksma minema — mõisa
wastu kätt tõsta!" vastas walitseja.

"Kes sinu tiuhja wasta naftas kätt tõstma! Aga

kui ja tahad — kas julged sadulaist maha tulla?“ hüüdis Siim.

„Mis siis oleks?“ küsis Mistoõh.

„No siis ei olekski nassa!“

Walitseja katsus puusapealset pükitaskut — revolver oli ununenud koju.

„Mine sina oma tüü manu, Siim!“ hüüdis Rein furjalt oma sulasele ning astus teelt kõrwale.

Walitseja kasutas juhuist ja kannustas hobuist.

„Ärge kartke... Aga kui mina teid wiil kõrd näen oma maa pääl, siis tiiäd küll!“ raputas wihaseks saanud Rein talle järele rusikaid. „Kuradi kadakasaks, wai käib ullutamas minu tiindrid! Kas teil äbi ei ole!“

Ja weel adresseeris walitsejale järele mõne ütelse, siis keeras korraga nurmele ja läks otse üle mäe alla kopli poole.

Etks seisis parajasti Saulasmaa piiri ääres ja rääkis midagi oma karjasega. Ta nägi Reinu minemat pikil sammel üle oma nurme. Ta waatas poijile järele ja talle näis, et tema päike seisib jälle kõrgel. Ihm tõotab küll muutuda jaole, kuid too on kõrwaline asi. Üldse miski muu pole tähtis, ärgu ainult olgu Rein enam jahe tema wastu.

17.

„Poiss, tule siia!“

Karjane kargas aiataguselt jõõdilt ehmunult jalule, pillates pilli ja wättse käest.

„Kos sul kari om?“

„Ko...koplin.“

„Ma ei näe üttegi luuma.“

„Ma omma — jää!“ näitas poisikene käega.

„Ärä mine prõlla koheti, saisa paigal!“ käsks Rein.

Wiilu jäi seisma, paigatud pükfid poolenisti maha „lotatanud“ ja käed ripakile.

„Mes asju sa ajad mõisawalitsejaga? Kui sa midägi mulle warjast, siis — —“

Rein sahis karjasel, kes hakkas nutma, kraest finni.

„Ta... pidäsi... oheste finni... ja küsje, kelle... kari sii... om.“

„Kõnela õiguust! Ta jo tiid esigi, et sii om Rae-
weški talu.“

„... ja et kas... peremiis... om lotun...“

„Mes ta jellest küsje?“

„Ei tiid.“

„Kas ta muud es küsi?“

„Es küsi.“

Rein ei andnud karjasele mahti wastustega wiimistamiseks.

„Mes sa üüse otsed mõisan?“

„Ema käskje mul tulla.“

„Mes ta tahtje sinust?“

Karjane hakkas kogeleva.

„Poiss, ma iitke sulle — oia ennäht! Mes ja üüise käijsid walitseja majan?“

Kuuldes peremehe neid sõnu Wiilu kohlus nii, et ta enam ei juutnud midagi warjata. Üllatunud Rein nüüd kuulis temalt kuidas ta, käies walitud filmapilkudel jala tema kuue taskute juures ja siit wäiksemaid summasid kõrwaldades, oli ühel jäärasel wargusefilmapiilgul juure rutuga kaasa wõtnud tema farmaniist ka ühe trükitud lehe, mida näidanud emale, kes oli jelle wiinud walitseja Mistolly kätte, öeldes, et see olewat walitusewastane paber.

Ustaw mõisa teener oli muidugi lootnud, et wähest walitseja on neile jelle eest hea. Mistolly oli paberi läbi lugenud ja käskinud poisil walmata peremehe järele ja teatada, kellega ta kärb läbi.

Rein oli küll märganud, et tema wäiksest rahakotist, mida ta alati enesega kandis, mõnikord nagu puudus peent raha, kuid et süüdi jelles oli Karjane ja et wiimase ema, mõisa jessa lesk, käis mõisawalitsejalt armu kerjamas iga hinna eest ning et tema, Reinu sammude järele walmati, see kõik tuli talle nii ootamatult, et ta nõutult seisma jäi. Et ta pidi nii hooletu olema oma riiega! Aga ikka juhtub, et käiakse ka wästi wael ja siis...

„Kas sul nüüd endäl äbi kah piässi olema, Wiilu?“

Karjane, kes oli oodanud kõige halwemat, puhkes weel haledamalt nutma.

„Mja kari kodu ja ärä ike, egä ikk midägi ei muuda, fina äbemädä pois.“

Kohlkem Rein ei rääkinud, kõndides tusaselt Karja järele koju poole.

„Mes nüüd om?“ küsis Willem, seistes õuel.

„Me ää miis ja pane obene ette, ma tõmba jeni tõise järgi jälgä, waja pois ärä wiia,“ wastas Rein. Teel mõisa ta ei rääkinud peaaegu sõnagi Wiiluga.

„Sa oles sügisel wiinu emäle iluja moona ja raha, nüüd ma ei tiia, kas sinu enämb kokefi karja mõetas.“

See oli kõik, mis ta ütles.

Karjase kõhtunud emale, kellele tema poja riided ja teenitud raha allkirja vastu üle anti, lausus Rein lahkudes:

„Sgä emä püüd endä last kasvatada kõrralikus inemises, sina aga oppad omma poiga margile ja tühje jutte tegemä ja temä leiväesjä waritsema. Küll näis, kas sa saad selle iist mõisawalitsejast taju, tuu om küll sul ilmaaigu arwamine ollu... Sumalaga.“

Ta jõudis õhtu eel enne vihma Raeweskile tagasi, kaapas pops Kallas Antsu pojapoeg Waldekõ, kelle ta oli palganud karjaseks Wiilu ajemele.

„Mes toht, et kah temä esä ja emä omma jootke, poisß olli neil tinawu jäänu ildas wällä anda ja nüüd olli peris ää, et mina temä mõtse enda manu,“ kõneles ta emale ja wemmale.

Poleks olnud jeda wahejuhtumist karjasega ja mõisawalitsejaga, Rein oleks mõinud olla enesega kõigiti rahul: kewadine põllutöö oli täna lõpetatud. Sái küll weel järele põnnitumedu ja kesakiind, kuid too oli wäike waew wõrreldes senisega. Ka wiljaorased olid ilusad ja töötasid leiba anda. Raer oli samuti kõrralik ja kartulid, mis mõnes talus olid maa sees mädanema hakanud, olid Raeweskil heas seisukorras.

Samuti ta oleks mõinud rahuldustundega ära märkida enda poolt ümbruskonna informeerimisel ja iseseiswuse manifesti lewitamisel saawutanud häid tagajärgi...

Nüüd mõiks siis jälle hinge tõmmata, pikutades pärast sauna omas fängis märskete kuuskede wahel, mille eest naised hoolitsenud.

On jälle laupäewa õhtu, kogu mure ja waew ning higi on maha pestud ihult ja nii hea, nii hea oleks nüüd kuulata vihma sadamist afna taga ja oodata rahulikku kofutawat und, nagu kunagi sel inimesel, kelle termis korras ja kelle töö kannab wilja...

Pea igas talus oli ta leidnud haruldase üksmeele ja olukorra mõistmise ja hindamise. Veel kunagi warem polnud ta näinud ümberkaudsetes jellast arusaamist asja tõelikkusest ja ühiseist mureist!

Rah teene mõijaomanikul, walitsejal ja õpetajal, mõtles ta, waewalt wõidi sealtpoolt arvata, mõisa wõimude kowendamistöös, et lugu wõtab säärase pöörde rahma hingeelus! Kui keegi ümber ei mõtle ja midagi erakordset ei juhtu, siis wõib, otsustades käesolewa filmapilgu järele, rõõmuga terwitada Drula inimeste otsekui uuestijündi.

Sa armas Dooja, ka piinarikkamail päiwil ja muremustemal ajal Sina finnitad inimeste meelt ja annad neile lootust ja julgust uueks, paremaks, helgenaks eluks. Tee, et kõik sünniks Sinu tahtmise järele hästi...

Reinul olid seda kõike mõeldes pijarad filmis.

Rainenedes ta mõtles: Tulgu tuhat uut raskust, miisjada wiletsust — saagu ainult rahwas üle tuimusest! Löödagu, kuid sirge olgu selg piinajate ees!

Warem, Wene ajal, raskemalgi aegadel, oli mõnikord kardetaw kõnelda rahwaga südame järele, nüüd — kuhu tema ka oli läinud, ilka oli tulnud sojistades wastu: „Kas on midagi kuulda?“

Sa kuulda oli, oli siiski ometi midagi, sest Rein tõi ewangeeliumisõnu iseseiswuse manifesti näol. See oli esialgu paljas paberileht, aga südamed pani ta kiire-malt tujukuma.

Wahest sünnib ime! Wahest ometi!

Lõsi, paljud tahtlesid kõwasti, kuid manifesti wõtsid ka nemad wastu ja peitsid selle salajasemasse paika. Wahest wõimaldub seda kord lastelegi näidata, kõnelda neile ilusat-ilusat muinasjuttu ajast, mil wae-sestlapsest... peaaegu pidi saama pärisperemees, tuhka-triinuks sunnituft kuningatütar, oma riigi rajaja...

Wana Wolbre Saur — tema ka, tema ka oli kuulanud Reinu juttu nagu imemuusikat.

Ta oli istunud oma tareläwel, murewiul käes

ning parajasti püüdnud seda hääldada, kui Rein oli astunud fuurde, küsides tema poega Augustit. Aga parajasti katkenud oli üks keel wanamehe wiulil.

„Ei jandas enda wiuliga nigu Mooste Mihkli oma nahwa-mootoriga willäpesmise ajal: ediotja lätt üks kõrda, massin tegi „peksit-peksit-peksit!“ aga jis käib prahwatus ja rihm om ratta päält jälle lännu mahä,“ oli seletanud August.

Jah, peajsi, kui keel ei katkeks, kui ühine keel ja üks meel püsiks seni, kuni...

Rein teeras enda külje peale.

Lõesti, imelik meelemuutus on sündinud Drula inimestega. Kes seda wõis arvata, et isegi Kaasi Madam, hüüdnimega Sõkul, oli osawõtlik Reinu kõne wastu?

Ta oli Kaasile läinud, jalgsi, annud õues mängiwale Madama pojale kompwekki ja istunud siis temaga kahelaji pingile wanaaegse õlgetatusega maja kaarte alla, mille ühes otjas oli eluruumid, teises tall.

„Kas emä om kotun?“

„Ta läits lehmile aida pütskit niitmä.“

„Kas esa kah om kotun?“

„Om küll.“

„Kas ta om taren?“

„Taren jah.“

„Mes ta tegi?“

„Mitte midägi, istus.“

Nii, wõi ifka istub, mõtetes nagu Madama mood, norus, pea maas, känd põlmede wahel kofku pandud. Mida ta nii muretseb ilmastilma?

Mad ajasid weel juttu, pois ei wõõrastanud teda sugugi ja warsti oldi fuured sõbrad. Wäike mees näis ka olewat küllalt terane, Rein sellepärast lobises temaga esmalt healmeesel.

„Minu nimi on Ants.“

„Mina ole onu Rein.“

„Kudas sul käsi käib, onu Rein?“

„Kste.“

„Ega nii ei ütelda.“

„Kuda jis?“

„Tennä küsimäit — äste,“ õpetas Ants.

„Ah nii, nii jah tuleb wastata. Kas sul kõiji welli kah om?“

„Om, kaitz welle, iits om karjan, tõe om ällin.“

„Ja sõjarid om sul kah?“

„Om küll, kolm sõjarat, ütte oodetas wiil.“

„Di, mida fina kõik tiid! Kas jedä ema ütlet?“

„Ei, esä.“

„Kudas ta sulle jedä ütlet?“

„Ega ta minule es ütlet, ta ütlet emäle.“

„Ah, emäle ütlet! Kudas ta jis jedä nii ütlet?“

„Nemä niisate riidliwä tütarlaste peräst ja jis ütlet esä, et: Kui nüüd nelläs tütarlaits kah tuleb, jis om tuuleweskki kõge nellä siiwaga walmis.“

„Sige jah!... Kulle, kui sul om nii pallu welli ja sõjarit, wast tuleb õge minuga, külaonuga, ära? Ma wii ju endä poole, meil sääl illus järw ja suur aid ja...“

„Ei taha.“

„Kas ja minu poig jis ei taha olla? Ega sinu esä sulle paremb ei ole, kui mina, jis ja oled minu poig ja mina olen sinu esä ja jis...“

Wäike jöngerman raputas pead.

„Ei, esä mõid ja küll olla, aga minu esä ja ei ole.“

Saades sääraste wastuse, Rein waatas kiirelt enda ümber, weenduda tahtes, kas keegi kuulis lapsesu wäljendust, kuid ei näinud kedagi. Ta awas majaukse. Esitus ega kõögis polnud kedagi, kuid puhtakambri üks oli pärani lahti ja selles Rein nägi Madamat istumas keset tuba norus.

„Ants, tule siia“, kutsus Rein taja wäikemeest. „Mine, pühi esä nõna puhtas.“

Ants seisatus mõtult, jookkis siis tuppa ning wõttes laualt ema pearäti, astus oma isa juurde...

„Poiss, mes, mes ja tiid!“ wihastus Adam.

„Ära wahi siis alati murelikult maha, oia pää üle-
wan, Madam. No jõudu-jõudu!“ ütles Rein.

Kui ta Naasilt lahkuma hakkas, oli Madamal nagu
teine elu sees.

„Ära pelgä midagi, jäta wili rahulikult wiimätä
nigu mina teie,“ ütles Rein kätt ulatades.

Ta Madam oli ka tema sõnade järele talitanud.

Wiimselt oli Rein käinud Sulendikul, millises ta-
lus koolitatud tütar, kes oli Soomemaa ja poole Wene-
maast rändamishimuliseks läbi sõitnud.

„Õige wiimäne sõit tal pidi olema Saaparantast,
kodu tapiga, aga siis olli ta perrä mõtelnu, et ollem pa-
remb papiga,“ seletas peremees Penmann, endine kool-
meister, tütre juuresolekul. „Ma mõtlin, et selle ai-
guise kriis on joba laheneju, aga nüüd“ —

„... tuleb wälja, armas papa, et on pahenenud.“

„Kohke te tahas nüüd reisi?“ küsis Rein.

„Iffa silda ehitama üle Soome lahe.“

„Dase siis tütrele sõita, tal on õige mõte.“

„Braegast ei saa jo, mis niisugesi asju tahta!“

„Peab saama. Kui mina meretiid tunnesi, ma
wõtassi preili Wiili wai lootskude ja sõidasji pimedäl
üül, puri pääl, minema.“

Soomesilla mõte oli wäga sümpaatne Reinule.
Kui kas wennasrahmast saaks ulatada teineteisele käe,
jiis see juba oleks midagi! mõtles Rein. Kuid kas
soomlased tahawad meid toetada?

Ta teadis, et soomlased olid Rootsi ja just Saksa-
maa sõbrad. Andogi oli seda kinditanud. — —

Noo, mis seal siis iffa tulla wõib!

Äraandmine!? Kaematagu temale, kui tahetakse,
ta on ju pastori kaitse all, kelle ülesandel ta käib kogu-
mas hertforiigi mõttele sõpru ja toetajaid...

Sa-ha-ha! Millise näo teeb pastor, kui ta kuuleb
Mistollhlt otse wastupidijit sellele, mida ta lootnud.

Mis nüüd wõetakse ette tema wastu? Kas wõi-
dakse teda koguni wangistada? Mitte keegi ei tunnis-
taks lohtus tema wastu! Wõi fiiski?...

Wastu kehvõõd, väga rahutuna küll, uinus Rein viimaks.

Kuid — tal olid filmad maewalt finni wajunud — jeal keegi puudutas teda.

„Ella seis is tema ees, näis talle.“

„Mes om?“

„Defk olli päält maha lännu, ma katse sinnu, pe-remiis.“

„Mes?“

Rein oli unine ega jaanud weel hästi aru.

„Sa katjed minnu?“

„Jah.“

„See om armas küll,“ ütles Rein, aga...“

Kes seda on kuulnud, et teenijatüdruk käib ööfiti katmas enda peremeest?

„Mes ja nii oolitsad minu iist, kas käijsid emä taren?“

„Ei käinu.“

„Kuda ja jis jia tullid? Nii nakatas ajama rumalid jutte, ma kõnela ääperäst.“

Ja mõttis tüdruku käest finni. See oli tuline, ta peaaegu põletas...“

Rein tundis jelle mõjul imelikku wärinat endas.

„Rein...“

Tüdruk lähendas enda õhetawad põsed poisi kõrwa manu.

Tuline hingedõhk ja juusteist wõi jumal teab kust tulew teraw naise higi lõhn lõi talle Reinule näkku nagu jõuline lainetus.

„Mes ja tahad?“

„Tahtsen midägi ütelda — tasja, kõrwa jisse, ma peän...“

Rein oli korraga väga uudishimulik teada saada, mida on tüdrukul temale ütelda. Ta aimas, et Ella wiist teda armastas, kuid kunagi polnud ta mahti andnud oma wastutundeile ega end unustanud. Millegipärast oli ta just wiimasel ajal hakanud tundma järjeist kaswawamat poolehoidu iffagi Eltsule. Ta ei

teadnud, mis see oli, kuid midagi teda köitis — just Ella wanema õega, midagi füiski köitis, vaatamata sellele, et Ets oli temast ja tema wennaist nii halvaks panemalt kõnelnud Mangule tema seljataga... Ta oli waadanud Ella filmi ja oli näinud neis Etsu jära; oli jälginud Ella rabelemat kiirust ja meeldida püüdmist ning ikka meele tuletanud tema õe rahu ja tasakaalus-
tatud, kindlaid liigutusi ja meeldimat tagasihoidlikkust, asjalikkust, torda ja köötahet; ta oli kuulanud Ella itji-
tamata naeru, ja talle helises wastu kuskilt Etsu waike
naeratuse kelsukene... Ei, Rein armastas Etsu, seda
ta pidi enesele tunnistama.

„Kas tiid, mes om, pereinehekene?“

„Koh?“

„Alba, alba, Rein.“

„Mes om johtunu? Kas...“

Ta pidi peaaegu üttema: Kas Etsuga?

„Mul jüügi wärišes wiil, turned? Kahu, kuis
ta flopiš...“

Ta mõttis Reinu kae ja surus selle enda rinna
wastu.

„Turned, jah? Oh, ma wäriše nii...“

„Jää rahule, Ellakene.“

Lüdruf tuffatus, kuuldes Reinu häälitjušt ja lan-
ges tema rinnale. Ta tõesti wärišes, weendus poisš.

„Äraandmine!“

„Mes äraandmine!?“

„Ta and sinu ära, kas ma aru ei saa wai!“

„Kes?“

Rein ajas enese istukile. Lüdruf mõttis tal mõ-
lema kättega ümbert finni ja surus end kõwasti tema
wastu, puhkedes füis nutma.

Mõni hetk istusid nii mõlemad. Siis oli Rein
temale rahustawalt pannud kae ümber piha.

Muutjades seletas Ella:

„Ma olli ülewan Wirwe puul... Kõwaste jatas
wällän... Kulle!...“

Mõlemad kuulatajad pingul olles vihma sadamist ja tuule hulumist. Oli pime.

„Ma tulli sis alla... juuma... Wällän walafi vihma maha nigu oitku... Äkki olliva sammu... Ma joofi tagasi, sejt must wari tulli... ettekotta... säält trepi poole... Ma sai trepi kõrwal... Sis ma tundse ära — oli Ando, minu weli!“

„Mõh?“

„Ma tahtse wasta minna, aga jis mötli, et... wiimate... ta taht... minna Wirwe... manu... Ta es näe minnu, ma kükiti maha... Ta olligi joba poolen trepin, kui... oh, ja Jumal küll... Wälläst kisti uss walla ja jisje tulli kah... Siim...“

„Siim?“

„Tema jah. Ta olli nigu ull äkki... Ta kuulat... ja jis... Ando jäi kah saisma... ja jis juuske Siim treppi müüda üles... Sis na saima kofku... Kumbki es üttele tõsele midägi, aga äkki es ole muud kui üits trepi nafin... Mõlemba wiirüwa alla... Sis sai wiist Ando üles saista... ja wällä juuske... Kas ja midägi es kuule?“

„Es kuule!“

„Siim karas kah jalule ja tormas tälle järgi... Usse takan wällän... Ma es julge kaema minna, aga ma sai aru, et na olliva käsitfi kuun... Wiimate kuifi tapwa üitstöise ära, mötli mina... Ma tahtse juuske sinnu ülesajama, aga... jis kõrraga kuulsin Siimu äält. Kui ja wiil ennäst tiiä näitäd, jis oia ennäst! ütlet Siim. Ma olliva õkwa läwe takan... Ma sai se usse man ja kullessi... Ja jis ütlet Siim jälle — ma kuulse selgede tema kõnmu — Kui nii on, jis tiiä toda, et mina ole tuu miis, kes wiil täambä läbi üiid lätt komendantuuri, küll mina tiiä, mes miis oled fina ja kes om peremiis!... Ma joofi jis tütrike tarre... Weidi aja peräst olli kuulda Siimu astumist enda poole... Ta õiend jääw weidifene midägi, jis ta läits uumeste wällä, küpär pään.“

„Mes ja, Ella, minnu koke üles es aja!“

„Ma wäriski jo kõigest ihust ja es tiia, mes ma nüüd pidi tegema... Wiimäte, kui joba rahulikus jäie, ja kõik järgi mõtli, siis ma tulli siia, et sulle kõik ära kõnelda, mes ma näi ja kuulse. Rein, oia, oia ennašt, kui wiimäte Siim läitski nüüd mõisjade... Sii olli nii weerandtunni tagasi..“

Ella waitis ja furus ennašt hirmunult Reinu wastu.

Rein liikkas ta kõrwale ja kargas ülesse, tõmmates kiirelt riided selga ja saabad jalga. Minuti pärast seisis ta õues.

Õõ oli pime, sadas rasket wihma. Ta ei näinud kuski midagi. Silmade harjudes hakkas ta wiimaks seletama eemal seiswate hoonete musta kogu. Ta kuulatas, läks siis wihma kätte.

Raeweski uue elumaja läwe ees wõisid hommikul lauta minejad näha tallatud jälgi ja maas lamunud inimeste ašet.

Rein tuli koju waewalt pool tundi enne seda, kui Raeweski mindi loomi talitama.

Saafi majandusohvitserid olid hästi jöönud Drula linnukasmatusest toodud faasjaneid, keelekasteks tühjen-
danud kuidagi veel loosis säilinud Tokay-weini pude-
leid ning lõpuks ka mõisas ööbinud. Kuid wastutajaks
nad midagi ei töotanud ega sidunud end lubadustega.

Wene ajal oli teijiti, kohe said asjad joonde ajada,
firus üfji jäädes loosi peremees, kes jüiski oli tarmili-
feks pidanud juttu teha ka omalt poolt majandusoh-
witseridega wilja rekwiierimise asjus.

Kuidas mõis walitseja rääkida, et kõik olewat kor-
ras! Oma üllatusfeks ta pidi märkama, juhtides ääri-
weeri mööda kõne wastawale ainele, kuidas ohwitserid
arujaamatult üksühe otsa waatama jäid... Nad ei
teadnud üldse midagi mingisugusest kokkuleppest! Wõi
mängisid nad temaga jõgesikku?

Terwe grupp kõigi ohwitseridega peab saama üm-
ber paigutatud! Weel homme jõidab von Hammer
staapi ja kui seal miski mõju ei amalda, jüis läheb ta
komandeerimä kindrali jutule. Kui ka seal abi ei saa,
jüis Riiaft ikka!..

Pool ööd oli ta kõndinud toas edafi ja tagafi,
jüis joonud enese lõplikult purju ning uinunud diivanil.

Kuifel oli rahulik öö. Siiski und tal ei ölnud.

Õommitu wara oli ta tšellapärast juba jüal, tehes jalutuskäigu parki. See oli erafordne samm palju aja tagant.

Ta ringles äremana kawa pargis, haududes iga-fuguseid mõtteid, mille niidid aga kōik jookfid kōkku ühte punkti — põgenemiskatsega teotud raskuste kõr-waldamisteede otsimiseks. Wiimaks näis ta jõudwat selgusele: kawa oli ükshilasjaliselt läbi mõeldud ning võimalikud ettenägemata wahejuhtumused arwestatud.

Õled arukas naine, naeratas ta enesele. Minu awantüürid alles algawad! Rahju ainult, et sõja tõttu ei pääse igale poole, kuhu jüda kutsub.

Enesele tähelepanematult jõudis ta endise wiina-wabriku juurde, kus asus korteris sakslaste rühm. Õll, wiinawabriku kõrwal wulises ojakene.

Ta ei näinud pejewat sõdurit, enne kui see, sil-mad teebiga kōos, täies juuruses enese sirgu ajas, teraw nägu nagu piik, naise poole. Päike paistis puu wa-helt täiesti alasti ihule, mis külma wee mõjul pune-tas nagu waff.

Sõduri ihu oli kaetud armidega, kuid tema teha-ehituses — Luisse filmad kiindusid temasse puurimalt — oli midagi erafordset: muidu ärakuivanud kõhna mees oli jääraste muflite omanik, et mõisaomaniku naine teda filmitšes kasmawa humi ja imetlusega. Tema ees oli erafordne mees, talle näis koguni — mitte inimene. Ta wõrdles teda mõttes oma mehega, siis walitseja Mistolluga, ja naeratus libises tal üle näo: see sõdur, kellele ta seni ei teadnud pühendada mingit tähelepanu, oli äärmiselt huwitaw mees!

Luisse von Hammer julges heameele pärast filmad, et neid siis jälle awades weenduda oma nägemuse tõelikkuses.

„Kurt!“ hüüti wiinawabrikust sõdurit. „Günther!“

Külma, karastawa wanniwõtja pesi filmad puhtaks ja waatas ülesse maja teise korra poole. Sõdur seisis awatud akna ees, tehes temale mingiuguseid weidraid märke.

„Mis on?“

See naine naer eemalt fundis Güntherit wiimaks waatama kõrwale. Lemast waewalt 15 jammu eemal seisis mõisaomaniku naine.

Günther keeras naerjale rahulikult selja.

„Tulge pärast lossi!“

„Mina?“ küsis Günther, waadates üle öla.

„Jah.“ — —

Mida see aadlik naine minust tahab? küsis Günther eneselt, sammudes pärast lossi poole. Ega ometi —

Ta astus kõõgitrepiist ülesse. Teenijad naeratsid teda nähes ning juhtisid ta kuskile tagaruumesse.

Luije von Hammer, sünd. parunipreili Wschthal, ootas teda õrnas, läbipaijwas hommikukleidis.

Teda paluti käeliigutusega wõtta istet.

„Mina kuulsin, et sõidate kodumaale puhkusele,“ algas ta naeratades, „kas see on tõji?“

„Jah, on.“

Ta ei ütelnud isegi: Jah, armuline proua.

„Teie, wõib olla ei tulegi enam Siiwimaale tagasi?“

„Wõimalik. Kuid arwan, et ma jiiiski Gestimaale pean tagasi sõitma.“

„Gestimaale? Kas teid ümber paigutatakse?“

Kerge ärewus oli naise hääles.

„Ei tea, see siin on ometi Gestimaa?“

„Ah nii, nii, see on Siivi kubermang, prowintz Siiwimaa, minu armas.“

„Aga Gesti keele piir läheb ometi Walga juurest?“

„Kui igawaid, wastikuid asju teie räägite, härra Günther!“

Sõdur kehitas õlgu, nagu wastata tahtes: Sje küsite.

Luije mõtles pisut, wahetas istmel põlwi, korraldas kleiti ning jatkas siis:

„Mina olen huwitatud sellest, et kuist see tuleb, et kõik mõisa wiljatagawarad rekwireeritakse, kuna

Drula taludest mõetakse almuse osa. Kas teie mõiksite seda minule seletada?"

Günther kehitas õlgu.

"See on rühmitseride korraldus."

"Aga mida armate teie isiklikult?"

"Sõduril ei ole oma armatmist."

Luiſe von Hammer tegi karsitu liigutuse. Ta polnud harjunud kõrwalepõiklemistega ja wastuſeis- miſega. Kuid — ta waatas sõdurit pealaeſt jalatal- lani — tal oli elawalt meeles nähtud pilt, ja korraga ta arwas teadwat, et tema ees on isit, kellel peale muu on ka mehelikku enesetunnet. Temas tekkis äge tahe alustada mõitlust.

Ometi kord mees, mõtles ta, kellega pakub huwi katſuda jõudu. Küll ta alla jääb, kui ta mind õpib tundma!

"Saksa sõdurid on tõepoolest walgud, Balti Sakſa aadel võib oma kohusetruüle olla uhke. Teie meeldite mulle!"

"Mina olen Sakſa sõdur ja pean kaste täitma, mis minu ülemus annab."

"Aga kui mina teid kätutaksin?..."

"Siis ma ei wõi täita seda."

"Ha-ha-ha!" puhkes naine naerma. "Teie olete fuurepärane pois." — —

"Mis finust taheti?"

"Ma ei tea isegi weel," urises oma kaassõdurile wastuſeks Günther.

"Waata ette selle aadliga."

"Dean."

Ta mõttis istet.

"Ta imestab, mis mõisateſt rekwireeritakse nii palju wilja."

"Kas ſa ei wastanud nagu tarwis?"

"Ega ta pikemalt ei pärinud. Wõi pidin ma temale ſinu arwates ise näkku karjuma: Kasige põrgu, mina tunnistan ainult ſotsiaalset õigluſt. Need lollid uſuwad muidugi Sakſa keiserriigi ära mõitmatuſſe

ega aimagi, et ka Saksamaa enam ei poolda mõttetut inimeste ohverdamiist sõjajumalale."

"Tähendab — tulid tagasi sama targalt kui läksid?"

"Kas tõesti pidin ma lahkudes lauluma: Nägemiseni! Minu sotsialistlik terivitus armulisele prouale!" — —

Oli möödunud mitu päeva.

Günther käis jälle lossis.

"Kuidas sul ilusa lossiprouaga läheb?" küsiti tema tagasi jõudes.

"Galvasti. Rujutage endile ette — ta on armunud minusse."

"Usji fiin," arvas üks tema kaasõdureist tõstjelt.

"Mina kasutaksin juhuist," sõnas teine, "see oleks jälle midagi mitteharilikku."

"Ah mis, suudeldagi ei mõista nad keda waja, minu asemel suudeldi Walgas hobuist, millel istusin. Pidite nägema seda nägu, kui ütlesin, et ma ei istugi Saksja, waid lätlase hobusel."

"Neil on sellased harjumused fiin," vastas Günther. "Pole ka ime siis, kui nad sajandeid on pidanud oma teenreid ja orje loomadeks. Mina olen aus Saksja mees, kuid see eit näib ka minus nägemat mingit inimlooma."

"Dugu kujuneb põnewaks ja keeruliseks."

"Jah, ta sõidab ka Saksjamaale, wanamees kaasas."

"Nii! Ura talle siis näita oma Grethet!"

"Ja toda tüdrukut — sealt talust, keda maalitakse."

"Pidage nokad!"

"Armastus! Sätke, ta armastab..." ütles filosoofi rahuga parajasti kartuleid koorinw sõdur.

"Mitte armastus, waid kaastunne õnnetu rahwa wastu, keda siinsed parunid halastamatult on eksploateerinud ja rõhunud nagu koeri. Tõesti, mul on kahju waadata, see on kõik. Sellel õnnetul maal võib kuulda õudjuse jutte igal sammul, minewikust ja olewikust."

„See on õigus. Selle asemel, et mõita mõõrast rahvast enda poole, põlatakse teda, tõugatakse eemale enesest ja kasvatatakse temas vihavaenu teadlikult. Kui meie kindralid omalt poolt teotseks wastupidiselt, siis oleks ka kergem Saksa rahval ja sõjaväel, nüüd aga maadatakse meile nurga tagant, kivi peos.“

„Nii paha see pole, see on kannatama harjunud rahvas, kuid häda siis mõisnikele, kui meie maalt lahume. Juba enamlaste ajal kuulutatud Tallinnas aadel linnupriiks.“

„Ei, mina arvan, kõik on teisiti,“ ütles Günther, „enamlus on midagi muud, bolshevistikud nad ei ole, nad nõuavad ainult õiglust, üheõigustlust ja aadli eesõiguste kaotamist ning mõisate väiksemaks tükeldamist, ühtlasi enamusrahuksena õigust maad walitsema. Lunnistagem, see on ometi lõpuks õiglane nõudmine. Kas meie näeksite seda heal meelel, kui meid hakataks käsitama Preisimaa mõisast! Kas lepiksite Preisi iftega?“

Sõdurite omavahelist kõnelust takistas telefoniaparaadi järsk kell.

„Kurt Günther!“

Günther tõusis toolilt: teda kutsus oma tuppa rühma juht. — —

Walitsejamaja ees peatus pastor Jahni sõiduk.

Spetaja puhles ja pühkis higi otsalt — polnud kerge tema taolisel — südamehaigel pealegi — kõndida treppidest ülesse. Sga väiksemgi aste valmistas talle raskusi — nüüd, kus ta jälle lojuda saanud maapagulase kibedatest päevadest.

Mistollu ruttas talle vastu.

„Mida kuulufte uuemat, härra pastor?“

„Uh-uh!“ oli vastus.

Pastor wajus leentooli.

„Raske, raske aeg.“

„Ja, seda küll, seda küll.“

„Somnikust õhtuni ametiasjus töö, hingetõmbeist pole juttugi.“

„Ma arvan,“ vastas walitseja. „Kas tulete losjift?“

„Ja.“

Pastori nägu jeda öeldes tõmbus wiltu.

„Parema meelega oleksin linnafoguduse õpetajaks. Siin pole muud kui pahandused ja...“

„... ifiliffus.“

„Ja, ka jeda. See on jee tänu ifamaalife töö eest!“

„Ja mina — kuidas olen töötanud! Kuid nüüd? Kas pole juur ettemaatamatus — need alalised aru-jaamatused ohwitseridega?“

„Keda siin ei peaks pahandatama! Wõtaks bon Hammer minu nõu kuulda, siis poleks häda kunagi.“

Õpetaja tõstis waewaga jala risti teisele jalale tõhu juurde ning hakkas offina figorit.

„Lubage, palun,“ ruttas Mistlelly pakkuma offitamawat.

„Kas need on samad, mis te —“

„Salmad!“

Mistlelly näpistas figaril otja ära, ulatas siis tule. Õpetaja hubaselt toolil selitades näis rahul olemat.

„Tänan, nüüd on jälle üpris mõnus.“

Kas ka minul teie juures? mõtles Mistlelly. Seal pean olema alati walwel ning ootama, millal finul midagi lubatakse teha, istet mõtteski tuleb küsida luba. Oled wastik wirisew manamees! Küll tunnen find, kaarna tõug. Kuid olgu, eriti nüüd — näo ees peab sulle olema andlik teener ja tänulik, kui võimaldatakse jul olla omawahel sõber... Rah asi!

Ja kummardas.

„Soowite ehk juua? Otle jaadeti losjift — wiimne Tokayer, mis ma temale hoidsin.“

„Wõib ka.“

Kuni Mistlelly pudelit lahti kerkis. ei räägitud sõnagi.

„Mis on juhtunud teie ja ohwitseride wahel?“

„Lühine arusaamatus, kuid ma loodan, et see laheneb.“

Mistollu pajatas nüüd mõne lause läbirääkimiste kohta Sofia majandusohvitseridega, kusjuures ta iga sõna jäs asjas oli wale.

„Me oleme andnud, mis meie wõisime ja suutsime, rohkem ei saa.“

„Ja mina ka olen andnud oma wilja.“

„Tean, härra pastor. Nüüd on seisukord fäärane, et minu läbirääkimiste tagajärjed ohwitseridega töötamad anda kõige paremaid wäljawaateid. Raskest punktist järgmisel wilja rekwireerimisel langeb talude peale. Muidugi anname ka meie mingisuguse osa... See, milleks alul end tundsinime kohustatud olewat. on juba täidetud, eiks ole?“

Pastor noogutas mahetpidamatult. Mistollu ei saanud aru, kas see pidi tähendama nõusolekut, wõi midagi muud.

„Teate muidugi juba, et härra von Hammer ühes prouaga sõidab jälle Riiga?“

„Ja, tean.“

„Nüüd ligineb päew, kus meie peame wälja saatma ka walla esitajad. Kas olete, nagu lubasite, järele kuulunud, kuidas meie kandidaat end ülal peab ja kas tema kindlasti läheb Riiga?“

Mistollu mõtles weidi. Ta naeratas.

„Seal olete küll põhjalikult efsjinud. Pidin teile juft täna midagi teatama. Waadake, mida teeb Rein Raud.“

Ta wõttis lauasahtlist paberi ja ulatas selle õpetajale.

„Neid tema kannab talust tallu laiali. Mis tal teda wiga teha, kui ta on wäljaspool sahtlust ja teie kaitse all!“

Õpetaja hakkas rahutult prille otfsima.

„Manifest kõigile Eestimaa rahwastele,“ hakkas ta lugema.

„Osa revolutsioneer,“ sõnas Mistollu wahale, käd rinnal.

„No see on, see on... ma tunnen, et haflan...“
fahistas pastor.

„Ma informeerin teid weidi selle poisi tegemusest,“
iitles Mistollu.

„Kuulan teid huviga.“

Õpetaja waatas, prillid ninale wajunud, allkulmu
walitsejale, warišewas käes Reinult saadud paber.

„Laske ta arreteerida, laske nad kõik wangištada.
Iiis alles mõib jälle wabamalt hingata,“ lõpetas ta oma
ettefande.

„No, tänan teid! Siin olete mulle tõesti teene
teinud.“

Axel von Fahn mõtles hirmunult skandaalile, mis
oleks mõinud tulla, kui ta wiimasel filmapilgul poleks
Reinu tegemuse jälile saanud. Tal oli nüüd väga kiire
lahkumiseega. Nii mõndagi oli ta weel kawatšunud rää-
kida Drula mõisawalitsejaga, kuid nüüd polnud tal
enam aega.

Kui pastor ära sõitis, sammus Mistollu lossi
poole.

Talle tuli Kurt Günther wastu.

Nad möödusid teineteisest — kumbki eriliste tunne-
tega. Günther waatas talle otse näkku, Mistollu —
maha.

„No, mis olete teie teinud?“ olid von Hammeri
esimesed sõnad walitsejale. „Schwitzerid ei teagi midagi
teie kokkuleppest.“

Mistollu mõpatas weidi.

„Arusaamatus,“ lausus ta. „Ma palusin teid nen-
dega ses asjas mitte sõnagi rääkida. Nad on väga hel-
lad inimesed, nendega mõib rääkida ainult ühikult nelja-
filma all, sest nad pole harjunud selliste asjadega.
Kardan, nüüd pean algama otsast peale, kui wiga üldse
end annab parandada...“

Mõisakomanil teeras selja ning waatas aknast wäl-
ja.

Parajasti awanes uks ning siisje astus tema naine. Walitsejat nähes naeratas ta.

„Kas oled juba korraldufed teinud, armas?“ pöördus ta oma mehe poole.

„Ma lasffin jelleks praegu kutsuda walitseja.“

„Siis ma ei sega.“

Pool tundi hiljem lahkus Mistolln von Hammeri kabinetist väga mitmesuguste tunnetega ja mõtetega. Ta oli lõplikult segaduses, kui talle nagu möödaminnes Luije teatas, et neil tulewat sahefeji wõõrjilešöit see lord siiski edasi lükata. Pärast kui ta tagasi jõudwat ja puhkawat, siis wahejt...

„Sumal tänatud, et ma weel meeletusi ei teinud wekslitega... Kunagi ei maks naise tujusid usaldada.“

Ta läks norus üle mõisa õue. Kästis siis sadulada hobuse: ta tahtis lagedale wäljale, et olla ise-enejega ja oma mõtetega. —

Käks jöpra seisid wastamisi.

„Mulle helistas pastor von Fahn.“

„Ortsvorsteher?“

„Ja.“

„Mida ta soowib?“

„Käseb wangistada rea isikuid.“

„Mispärast?“

„Sakjawastane kihutustöö ja waenulikkuse awal-
damine kohalikkudele seaduslikkudele wõimudele.“

Günther raputas pead.

„Pastor, pastor!“ jõnas ta. „Waata, kuhu lastub jumalajõna kuulutaja. Meie Müllersdorfi paater wõiks talle anda eeskju.“

„Suhatajin tema teijale. Pastor Fahn pole meie käskija. Usjale andku käik komendantuuri kaudu.“

„See.“

Steinmüller jalutas tuba mööda edasi ja tagasi.

„Ma arwasin, et oled huiwitatud neijt isikuijt, keda raskelt jüüdistatakse. Sa pead mulle andma jõna“ —

Günther kehitas õlgu.

„Ma juba mõistan. Sõna ja ei või aga minult võtta, ma ei usu, et siin on tegemist waenukinda heitmisega Saksa sõjaväele, meil pole oma südametunnistuse järele vaja kaitsta igasuguseid ebainimlikke pastoreid, kes kõnnivad siinse aadli keti otjas. Nende loht pole kantkalis, ennem on nad kohased karistuswangimaja wõtmehoidja kohustetäitjateks.“

„Sa sõidad homme hommikul puhkusele. Tee siis wahepeal, kuidas näib sulle olevat õige. Wabastan su kella 6 alates igasugusest tööst.“

Günther lõi kannad kofku.

„Käsu peale!“

„Meie weel räägime hiljem, Kurt.“

„Hea. Kuid olen ma dieti arwanud?“

Steinmüller noogutas nõusolekuts pead.

„See pole äraandmine,“ ütles ta.

Günther surus tal kätt ning lahkus. — —

Tol õhtupoolikul hakkas sadama. Mul tuli mõni piis, siis ühik saagar wihma, õö lähenedes aga ränk, wahetpidimata weewaling mustaks tõmbunud taewaist.

Suweöö oli hall, tuul mühises ja sadas, sadas järelijätmatult.

Soolimata ilmaist ja kutsjast jälle ilmuda lössi Günther jalgsi lahkus mõisast, sammudes kiirelt läbi wihma Raeweski-Laulasmaa metsateed.

Ta ei teadnud isegi, miks ta nii ruttas. Ta ei teadnud sedagi, kas ta kunagi näeb Gesti maad ja inimesi, keda ta nüüd tõttab hoiatama, mõtles ainult üht: Teen inimliku heateo. Säagu Gesti tallu kõikide raskesti kõrwal, mis okupatsioon enesega kaasa toonud, siiski ka hea mälestus meist, jakkilasteist. Nähtagu siin, et ka meie kuulume rahwa hulka, kes peab lugu wabaduspiüüetest ja õiglusest, et meilgi põksub rinnas jõe jüda, kes tunneb kaasa kannatusele ja ülekohut ei toeta.

19.

Pühamae juures, kirikust ja kirikumõisast vähe eemal, orgude ja mägede, siniste lainetavate järvede ja mühisewaid metsi läbistavate jõekeste ja ojaeste taga kerkwad kihelkonna tähtsana keskkoha — Drula alevi — elanud Võuna-Gesti heldema taewa poole.

Kunagi, paljude aastate eest, wiist umb. 1860. a., oli kiriku lähedale, Drula mõisa maa-alaile keegi Antspärk ehitanud oma wiletja onnikese, kust kirikulised mõisid osta präänikuid ja fringleid ning punast limonaadi, ja nagu nõiduse wäl oli warsti tema naabrujesse tekkinud teisi popse juurde, kellele hiljem mõisa poolt, wastawa tasu eest, eraldati kasutamiseks mingisugused pikad hingemaa-taolised maaribad, otse Pühamae küljile ja alla orgu.

Ujajoosul Drula küla paisus järjest, muutes ühtlasi oma ilmet, kuni ta kaswades moodustas juba ligemale kahetuhande elanikuga paarisaja majalise kirju laiugu mägiselle maastikule. Külast oli nii saanud alevi ja wiimasest lõpuks õigustega alev, kuhu hakati ehitama ka moodsaid mitmekordseid kinnimaju ja nägusaid sumilaid linlastele: ümbruse loodus oli haarawalt ilus, meelitam iga mägi, metsajalu, järw, iga org, oja... Ent nii ilus nagu oli ümbruse loodus, polnud elu alevis. — —

Sõites läbi Saksamaa kuuskede jalu Ando lähenes alevi esimestele majadele. Oli pühapäewa hom-

mit. Kõbalais lapsed, sama karmimad nagu Drula moonamajades, seisid tee ääres ning silmitsesid mõraist.

„Sae minnu kah pääle!“ karjusid mõned ning tiffusid wanfrisse.

Ando keerutas piitsa, lastes hobusel jõita. Kuid seal peatus ta pill wäikejel olemusel, kellest ta oleks peaaegu ülesõitnud. Ta kargas wanfrilt maha, silmitses keset teed karjumat wäetit ning tõstis ta siis ühe käega tänawaäärse kaemu juurde.

„Lüdruf, tule siia!“ hüüdis ta ühele wanemale tütarlapsesele, kes seisis lastekarja keskel.

Kohe ümbritses teda lastest ring.

„Pese ta puhtaks,“ käskis Ando.

„Emä ütles, et täl omma paiše, mina ei taħa!“

Kõra juures ümberringi ning wiimselt astus ühest majakestest wälja loħat, laisa liigutustega naine.

„Dhoo!“ karjus ta. „Wai taħtje lašt ajada ratas-te ala! Koe mäände om, — wišt õħwa kaklemast tullu!“

Sõrgnes sõarane sõnaderake ja roppuste waling, millist üliõpilane weel polnud kuulnud.

See oli Pehme Suuli, kelle mees wanasti, teiste naabrite eeskujul töötas sawilööwides ja kivilõhkujate ja teesillutajate kartellis, hiljem tehes ümbruskonna taludes „kartuli ja lamba päimi“ wõi käies mõisates heinal, kuna talwel, kui häda kätte jõudis, lõikas puid riigimetšades wõi wedas reisijaid ja kohalikele ärimees-tele kaupasid raudteejaamadest. Põrast kui laiskus oli temas lõplikult maad wõtnud ja tööle teda ei wõetud, sest et ta ainult päewawargana oma rublat kätte püüdis saada, weetis ta juurema oja õõst-päewast sõngis, kasuf seljas ja läti-läti peas, et, nagu teised aewlased temast rääkisid, „täid nohu ei saaks“. Suuli magas teise seina ääres, lapsed põrandal õlgkõtil. Siinsamas, toanurgas elutses ka lammas. Sae all ajusid õrrel paar kana ja kuff. Ülal olles käis Pehme Suuli kogumas turuplatzil hobusesõnnikut ja heinakõrssi, kuna tema mees kodus haigutas wõi läkastas. Mõnikord wõis mõlemaid näha

Kelguga talude wahet käimas kerjamas armuandi, kui nälg enam muud teed äraelamiseks ei juhatanud. Suwel oli neil parem põlw. Siis Zuuli, nagu paljud teised tema taolised alevinaised käisid wäljas marju korjamas, olles nuhtluseks metsawalwuritele ja mõisa noorele kasumetsale. Shtul oli ta harilikult alevi lähedal, et sõbrustada mõne joodikuga.

Sellal Peep ise, wäsinud turul seisemisest ja päewasest palamusest, oli ka juba aleviäärseesse metsa jõudnud, et siin pööja all puhata konte. Kui mets juba alevimeestest ja naistest lausa elama ja kihama hakkas, sirutas Peep ennast omal ajemel ning asus otstima pööfastesse heidetud „leiwakottide“ jäänuseid. Seeringapeadega aga ta pidi tihti leppima. Saarwa ta sai head toitu, weel harmem tegi ta tööd. Millest elaksid lapsed, on päriselt tume. Nii see perekond hingitjes, kuid eluwaim siin püüsis!

Ando armas, et Zuuli teda lõpuks jätab rahule, kuid see oli waga lootus — kära aina suurenes. Afendele, waestemaja taoliste elamute afendele ilmusid näod, kuskil keegi hüüdis kordnikku.

Rah leiwateenimise wiis, mõtles Ando. Laps wõnaks kehet teed, kui on kuulda eemalt liginemat sõidukära, ja siis, kui on tegemist mõne kaugema nurga inimesega, nõutakse lepitusraha. Kui nüüd aga hobune olekski lapse puruks tallanud! Elajas-ema!

Ta wiskas naisele kolm ober-ost rubla. Samal ajal kuuldus eemalt kapjade plagin: lähenes alevi jüdamade poolt kolm Saksa sõdurit. Naiste ja laste tähelepanu pöördus sõdureile.

Ando istus wantrile ja sõitis nüüd ruttu edasi, kuid juba lastekari oli tal järel. Riputi wantrisse. Ta oli sunnitud näitama piitsa. Wabanedes ta sõitis otse apteegi ette ning sidus hobuse kästpüü külge.

Raks naist tuli eemalt. Oma imestuseks kuulis Ando neid kõnelewat Pehme Zuuli lapse wantrialla ajamisest.

„Nigu koogi olli obene kabjaga tõse latse lajale
litšnu,“ ütles üks neist.

„Noe, jii jäände samane plaastridega miis ollugi,“
näidati Andole juba sõrmega.

Muidugi! Mida ühes aleviotsas tehakse, on moon-
dunud kujuk juba nagu traaditeel teiste otša teatatud!

„Mes te kaaberdate jiiin ringi!“ tuli äkki apteegi
kõrval asuva maja õuest piff mees nähtavale. „Kas
te saate kodu, kae kui ma võta püüfirihma!“

„Piä endä juumult,“ oli ühe naise vastus.

„Küll ma teile näitä! Mes asja teil enne olli
minu nuwi?!“

Andot ei huvitanud tüli lõpp. Ta astus apteegi
üfjest siise, meel kurb, mõteldes: kah üks Gesti rahva
eluase, kuhu ei paista terwendam päike enne kui on kadu-
nud nende inimeste õnnetuje põhjus. — —

Sügisje poole on Drula alev kespäewa ajal otšetui
välja jurnud, kuid nüüd, juwe ejiimesel poolel, wõib
jiiin märgata teatud elemušt juwitajate tõttu, kes jiiit läbi
rändawad wõi koguni on junnitud asuma alewisse —
korterite puudusel taludes. Need, juwitajad, on, eriti
alewi äriomanikele, terwitatud element: ifka neist peatub
üks wõi teine poeufje ees, maamees ju nüüd tuleb ainult
harwa wikati, joola, karbiidi — petrooleumi pole ju saa-
da — ja muu hädatarwiliku järele.

Apteegijst jälle väljudes Andost möödus terve parw
juwitajaid tütarlapsi ja noormehti, kaafas mõned wane-
mad daamid. Kuuldus Saksja keelt, jegatud Gesti jona-
dega. Kah inimesed! Olets nad räägiks wõõrast keelt
õppimise mõttes, poleks wiga, need aga tahawad olla —
jaksjad. . .

Wiimaks oli Ando omad käigud teinud ja wennale
tagaušte kaudu ka tarwilikud ostud korraldanud. Ta
tahtis juba hobušt käsipuu küljest wabastada, kui keegi
alewimees, kes senini seisnud ühe poe ees wilus, jam-
mus tema poole.

„Kõst puult te olete?“ küsis mees ning nõjatas wanfri äärele.

„Suwitaja oled?“

„Peaaegu sinnapoole.“

„Mes jaks kah liinan teemä?“

„Teil fiin oma linn, eks nad ikka tee jäläl jedafama, mida siingi.“

„Kas muudku wangistadas inemisi?“

„Tuleb ette ka seda. Kas siin on jälle wangistamisi korraldatud?“

„Nüüd ei ole alevin enämb kedägi finni mõetu, en-nembide, paar kuud tagasi, wiidi küll enämbläiji ärä, aga tolle iijt nüüd forjatas maal peremehi finni.“

Ando heitis pilgu endise kõrtsi poole, mille uſje kohal nüüd seisjis ſilt: A. D. R. 8. Drula komendantuur. Sõdur parajasti wäljus majast, minnes risti üle turu-platſi.

„Kas teate, kes on wangistatud?“

„Kõneldas, et Kaudſepa Kooſe, Wihalaane Nirk, Kaasi Madam ja Kellatu Kemm. Dingu ma näi, kui neid wiidi edesi. Nüüd minti uusi püüdmä.“

„Keda?“

„Nimme juſt kindlade ei tiia, aga ſoldat ollew oma-wahel ütelnu majanduseühifufe ärijuhile, et peremehi ja ütte üliõpilast. Nemä laotawat lajale riigiwastatſid üleſkutſeid ja ajawat rahwast mäſſule. Juſt prõlla ſõitſewa finnitwõtja minemä... Mina ole pombameiſtre Siirak. Kas waſt olete Saulasmaa nooreärrä?“

Ando tundis ſerget rahutuſt mehe ſõnade järele. Siiraki, tubli ja auſa meiſtri nime oli ta kuulnud ja ſord, aastate eest wõib olla, juba rääkinudki temaga mõne ſõna.

Nad teretaſid.

„Ei tea kuhu poole sõdurid sõitsid?“

„Teie kanti — ſinna poole,“ wiipas alevilane käega Kaeweſki ja Saulasmaa juunas. „Olge ettewaatlik, opetaja Fahn om alb inemine. Temä ufaldas nüüd ai-

nult alevi komandandi mehi, nuu mõisa jakslaje ollen
alma kuulujega.“

Üliõpilane mõttis ohjad kätte ja fargas wanfrile.

Kui see peaks olema õigus, mis ta praegu kuulis,
siis tuleb tõesti olla väga ettevaatlik, mõtles ta. Kui-
das saaks veel hoiatada Reinu? Keegi on neid ära and-
nud. Kas Siim, see metslane, kes...

„Olge terve selle sõnume eest. Hääd päewa.“

„Tõijt teise, tõijt teise, pojašene.“

Ando keeras turuplatšilt kõrvalisele tänawale, sealt
risti üle soije madaliku ja siis kiirelt mäest alla, peatu-
des viimaks Reinu tädimehe maja ees.

„Noh, mes nüüd om?“ küsijid aiapingil istujad
temalt nagu ühest suust. „Nägu ja kae kõik plaasitrit
täis..“

„Pole wiga, hea et küljekondid on terwed.“

„Kudas sii siis ette tulli?“

„Ei makja parem küjida, juhtub kõike. Ma tahtsin
natuke paar sõna öelda..“

Ta kutsus alevi majaomaniku kõrvale.

„Ole nüüd nii häa ja kallis mees, sõida nii ruttu
kui jõuad minu hobujega Raeweskile ja ütke Reinule, et
teda tahetakse jakslaste poolt wangistada täna. Waada-
ku siis ette,“ sojistas ta. „Katju jõuda ette Saksa sõduri-
rest, nad on juba teel Raeweskile. Säält nii kraam,
mis mul wanfris on, meile, küll jind pärast ilujasti koju
jaadetakse. Mina lähen omateed. Saad aru? Rein
katjugu ka põgeneda ükskõik kuhu, ainult mitte jugulaste
juurde! Tal on tuttawaid Petjerimaal... Ega need jäl-
jed minu näol ei ole jakslaste kätetöö, ära karda, see oli
üks alatu inimene, kes Reinu ära andis..“

Zoosep Waral, Reinu tädimees oli elatunud inime-
ne. Ando sõnu kuuldes hakkas tal habegi märisema.

„Kui sinult midagi küsitakse, siis ütke, et jään teie
juurde haigena. Siit lähen tohtrit otsima. Saad aru?
Dee ruttu, iga minut on kallis!“

Vanamees sattus veel juuremasse äremusse, kuid kaaludes seisuforda ootamatult ta jiiiski andis oma nõusoleku.

„Olgu mes om, kui jußt waja om, egä ifs jis tõiste küll ei saa. Ei mina teid wõi ära anda, Eesti nooremehe,“ sõnas ta. „Lule, Miina, anna mulle ruttu minu wastene järk!“

20.

Kirik oli jisse löödud, Laul algas.

Üks kindel linn ja warjupaik
on meie Jumal taewas...

„Laula sina kah, külamiis,“ Iõi keegi alewinaine
küünarnukiga Siimule.

Raeweski Keinu julane, taga wiimises pingis, koh-
tus, haaras siis kiirelt palweraamatu.

„Kääna ümbre, sul om raamat tõisipidi käen,“ hoo-
litfes tema kõrwal istuja.

Siim keeras raamatu sõnakuulelikult ümber. Ent
äaulda ta ei saanud.

La oli pea esimesena sammunud kirikuuksest jisse ja
pugenud taha, samba warju, nüüd hirmul oodates —
laualewõtmist.

Siim ei teadnud isegi, miiks oli ta kirjutanud enda
armulauale minejate nimekirja. Küllap ta oli jeda tei-
nud kerge südamega, iihes teiste tuttawate julastega, kes
olid rääkinud naljatades: „Siim, läame lawwale, lasse-
me mõske maha kõik patu.“

„Patt, patt, jee patt!“ olid nad temale järele aima-
nud pastor von Sahni. „Kõik patatsed peawad põrgu-
tulen palama.“

Küüd, kus oli jamm astunud ja tulnud laualemineku aeg, tundis Siim, kuidas tal ühel ajal külm ja soe hakkas mõtte juures, et teda pastor peatselt vaatab oma halli, läbitungiva pilguga püha altari ees, kuna tema, Siimu seljataga seisab kuulaw kirikuliste kogu.

„Siim Riikas, sina oled tennu pattu, rasjet pattu. pattu oled sina tennu, sina pead saama hukka mõistetud ja ahelide needitus,“ kuulus talle õpetaja hääle enda hinge jügamamast salaurkast.

Rohkumult waatas Siim ümber. Talle korraga näis, et kõikide pilgud olid pöördud temale, aga kantselis seisjis juba õpetaja ja näitas käega:

„Riikas Siim, tule, jaija ette ja kõnela.“

„Jah, jah,“ jõiistas Siim ja hakkas end ajama istufile.

Ent jälle tehti talle märkus: „Saija paigal, ära folista kerkun.“

Siim wajus tagasi oma istmele.

Piin, piin, määrane piin on olla kirikus täna!

Ta ei kuulnud kuidas lõppes laul ja astus altari ette õpetaja, wäga mõruda ilmega mees; ei kuulnud ta jedagi, kuidas käis kahin läbi wäikeste kirikuliste hulga: Täna saamad paljud noomida, täna sajab patuste turjale tuld ja põlewat tõrwa!

Miks pidi ta just täna —

Riikas, lihtjameelne Siim, istus ja ahastas endamisi, nähes silma ees üht ja sama pilti: Oli öö, pime öö... ja tema, ruttaw läbi wihma, südames wihasoow paljastada oma lootuste purustajat, ja siis see, too koleduš, too — —

Ta tahtis kirikuſt wäljuda, kuid seal istus keegi parajasti tema kõrwale, teisele poole.

Hein! —

Et peremees pidi istuma just tema, Siimu, kõrwale! — —

Pastor von Fahn tõreles ja noomis kantslikt nii kui mitte kunagi warem: Maa-rahwas olewat läinud täitsa hukka, ei hoolimat enam oma jumalast seatud wanematest ja ülematest, ei kuulwat käsku ega täitwat suure keisri Wilhelmi korraldusi... Mõõda maad käiwat ringi enam-lased, kiriku, riigi ja mõisa waenlased, ja töötawat wastu walitjusele, laotawat laiali lendlehti kuritahtliku siuga ning õhutawat rahwast mäsule.

„Nende nimed tahan mina teile ette kanda ja teadustada, et usklik ja ustaw rahwas teaks ennast kurjast kõrwale hoida. Walitjuse käjul on wangistatud Drula wallas jumalajalgajad ja riigi ja rahwa wastased ja äraandjad: Raeweski pärisperemees Reinhold Raud ja tema weli Wilhelm, Suuresoo Johann Raud, Saulasmaa Mango Metsamaa ja tema wend, üliõpilane, pääjüüdlane Ando Metsamaa. Nemad on“ —

„Mina — arreteeritud! Praegu weel mittel“

Rein ei uskunud oma kõrwu. Ta oli alewis wiibides tulnud ka kirikusse — huwi pärast, et kuulata, millest ja kuidas kantslikt kõneleb sakameelne õpetaja Saksa õlupatfiooni ajal, oli siiski tulnud, vaatamata sellele, et pastor Fahn'i isik oli temale wastik, kuid nüüd — —

„Siim, ja oled mu äraandnu!“ jostistas Rein oma julasele.

„Ei, ei,“ kogeles Siim, „pärast peremehekene, ei ole. Mul oli küll mitu kõrda sii kuri mõte, aga ma es tii jeda, mitte es tii, usu, weli...“

„Kä küll,“ wastas tiiki aja järele Rein, „sul wõib olla õigus, kui ma herrä mõtle. Kiäki tõne om juba enempide käinu kaibaman.“

Siim tundis nende sõnade järele nii suurt kergendust, et ta ei saanud end enam hoida, wajudes kummuli wastaspingi toele...

Rein silmitses teda kaastundlikult. Tal tekkis kibe soow tõusta ülesse, sammuda kantsli juurde ning hõijata üle kiriku: „Walelik jumalajõna julane ja filmatirja tee-

ner, mõisnikkude käskjalg! Teie, kes te seisate seal kants-
lis — teie olite see, kes mind esimesena kiskus politikasse,
nõudes, et lähemini oma ijamaad Riias ära müüma, —
teie olete see, kes mind õhutas ja kihutas ülesse! Arre-
teerige siis nüüd mind kui waimulik ja ilmalik Ordsbor-
steher!”

Õpetaja hääl äratas teda uuesti mõtetest, sundides
teda tähelepanelikult kuulama.

„Sa üks kole kuritegu on toime pandud meie walla
piirides,“ kõneles pastor edasi.

„Täna õöjel on Kaeweski ja Laulasmaa metsan
hirmjal kombel surmatud ja ära tapetud mõrtsuka käe
läbi Saksamaa riigi soldat, kes ustawalt ja aujalt om
täitnu oma kohust ja teenistuse kasku“ — —

Siim läks teiste järele altari poole, silmad maha-
löödud, kuid südamest weerenud otsekui kivi. Ta oli
weel kord kõik läbi mõelnud ja meele tuletanud, mis
juhtunud õöjel, ning siis jõudnud selgusele, et kõik, mida
ta weel wajab käesolewal ajal, ongi just armulaud. Ta
ei ole süüdi, teda ustakse, kuid ta peab ka oma Jumala
ees saama pattude andestamise.

Ta ajus wajakule nurgale, seljaga kantsli poole.
Ta imelik: polnudki nii halb tunne enam, kartust ka
polnud.

Kristuse ihu — nüüd ulatatakse temale. . .

Ei antudki! Õpetaja läks mööda, tagasi altari
ette.

Sama kordus kiriku wiinaga.

Siim oli täielises segaduses. Kas see oli jumala-
förm, mis —

Ta waarus teiste järele tagasi oma pinki, jüdames
fäärane närin walu ja rahutus, millist ta weel elades
polnud tundnud.

Mis see oli? Ta käis armulaual, kuid ei saanud
oja sakramendist! Kas peabki nüüd jääma nii, et ta
lähed koju, ilma et —

Siim mõtles edasi ja tagasi oluforda. Ei, armu-
lauale peab ta saama, peab, peab, muidu —

Uvastades tõujis ta jälle ülesse ja läks wärijewal
pidamel käärkambri. Opetaja oli siin.

„Koh, mis sul om ütelda?“

Opetajal oli väga furi hääl.

„Ma — ma — ma jäi Kristuse werejt ja ihust
ilma, opetaja-ärra. Mina ple Ki — Ki — Kikas Siim.“

Pastor ja kohalik Ortsborjteher jöllitas silmi.

„Kuidas!? Sina jäid ilma? Kas sina lawwal
ollid?“

„Olli küll, opetaja-ärra, kuralpuul wiimäne.“

Opetaja waatles Siimu kohtunud nägu ja ta wäri-
jewaid käsi, ning muige libises tal üle huulte.

„Koh, tule siis pääleki kerikude tagaji.“

Ning inestunud kirikuliste ees jammus uuesti
altari ette Siim — üfinda. Dauldi weel, nii ei kuul-
nud laugemal seisjad jeda, mis nüüd juhtus.

„Wõta ja süü, sina wana Kikas Siim,“ ütles pas-
tor. „Wõta ja juu, sina wana Kikas Siim!“

Muud ei ütelnudki temale Arel von Jahn. — —

Reinu ei huwitanud, mida kõnelesid kirikulised kõi-
gejt kuuldujt. Ta tõmbas Siimu kõrwale ja astus te-
maga oma wantri poole.

„Kas tuled üten kodu?“

„Jah, peremiis,“ wastas Siim, uimane ja segane.
Sobune päästeti käsipuu küljejt lahti, ja kodufoit algas.
Lüfil ajal ei rääkinud kumbki sõnagi, mõteldi oma-
ette kurwalt. Meeleolu oli raske.

Kes tõeliselt oli ära andnud Reinu? Mis mõttel
oli see sündinud? Ja kuidas wõis rääkida opetaja, et
tema, Rein on wangistatud? Mis põhjusel süüdistati
ta Suuresoo Suhanit, kuna wiimane ometi ei olnud
ennast üldse jeganud jaksawastajesse kihutustöösse?
Kas tahetakse häwitada Raudade sugufeltsi? Teda warit-
seb wangistushädaoht..

Kui ta koju jõuab — wähejt teda siis ootawad
juba sõdurid ees?.. Mida tehakse temale, kuhu ta

viitakse? Willem ka! Kes küll juhhib talutööd pärast seda?

Viimaks — Mein ei julenud edasi mõelda — süüdistatakse teda mingisuguse Saksa sõduri tapmises?!

Ta ei teadnud, et Saksa sõdur oli sõitnud samal pühapäeval hommikul, Raeweski-Daulasmaa külateed ja leidnud tee äärest, metsast vähe eemal, Saksa sõduri verise peakatte ja viimase kōrwalt pakki, mille sisuks Eesti iseseiswuse manifesti äratõmbed. Ta ei teadnud, et kolm tundi hiljem oli jalul kogu komendantuur ja et ka kirikuõpetajat, pea kirikuksel, oli informeeritud sündinud loost. Samuti ei aimanud ta, et juba päew enne seda oli kohaliku Ortsvorsteheri kaudu käik wälja läinud tema wangistamise nõudega.

Kas raskeid pilmed kuhjumad Meinu ja tema sõprade peakohtale? — —

„Kos ja käisid üüse?“

Siim ei wastanud kohe.

„Kõnela nüüd mulle peris awalikult kõik ära, mes jnuga üüsi olli, minnu wõid ja täitsä usaldada, sa tunned minnu niipallu, Siim.“

Neglaselt awanejid julase teelepaelad.

„Mina näi, et Ando käib meile... Tihti käise ta ka üüse...“

„Kummal, ega sa ometi es mõtle, et tema käis meile minu sõjara pärast? Sedä, midä sina oled pel- lanu, ei ole.“

Siim awas suu ja nii see jäigi tal lahti imestusest.

„Kui mina olessi sedä tiidnu!..“

„Sis ära sekä ennäst konagi wähele, kui sa midägi ei tiia, nüüd ma pelga, et oled oman rumalusen tennu tiiki, midä kuiki enamb ei saa ääs tetä.“

„Ega mina ei ole tapja!“

Mõlemad mehed waatasid üksteisele otja.

„Nemä wõima jinnu süüdistada!“

Siim wajus kōffu: seda, millest peremees rääkis, oli ta kartnud.

„Kas ja lätšid peräst sedä, kui ja Andot wällän pešet?“

Rein teadis nähtawasti kōik.

„Mina lätši tälle järgi ja anni tälle wiil üte nahatämpe.“

„Konkotsil?“

„Mäe all, siinpuul mõtša.“

„Sa sis jätšed ja temä rahule?“

„Ta juustše iin minemä. Ma jäi taade, aga sis mõtša weeren — üii olli pimme — jäi mulle midagi jalgu. Ma kai — olli üits miis. Ediotša ma arwaksi, et om Ando ja andše tälle uoweste küllefonte müüidä. Sis pute mulle nöps ette ja ma sai aru, et es ole Ando. Olli Sakša soldat, lämni wiil küll kotuſide, ta koguni nigu oles oiganu. Ma eitii ära — ta es litgutagi enämb. Ma mõtli sis, et minnu peetäs wiimäte mõrtſufas! Ma kääni ümbre ja naxše kodu poole juuſkma. Aga sis tulli mul miilde, et mul om Ando käest ära wöetu pakk taskun. Ma sai aru, et jääll sehen omma jälle nuu papremidä ta taluſid müüida lajale kand, ja mulle tulli mõte, et ma wiil tolle paki ſurnu manu tagaſi.“

„Sa nii ja teidki?“

„Nii ma teie. Soldat olli iks maan ja mina panni temä kõrwale Ando paki.“

„Mõtke, mes ja oled temu, Siim! Müüid wöib juhtuda, et ſüüdistädäs teid mõlembid.“

„Oh, jummal, jummal...“

„Nii om, kui inemine om rummal ja räpäk!“

„Kas ja kaid, kas ta tōtēste olli koolu?“ küſis jälle Rein, tiiki aja pärast.

„Ei tiia, aga ma mõtke küll, et wiimäte waſt iks olli. Opetaja jo kah müüid ütēl, et om koolu ollu... Paj peremiis, ära anna minnu ärä!“

Siim wōttis Reinul käiſēſt nuttes finni.

Rein ei waſtanud midagi.

Mad olid teelahkmel. Rein peatas hobuſe, keeras ta ſiis järſku kõrwalifele teele, mida ta harilikult ei

tarvitanud kõmeruse pärast. Nad jõudsid parajasti mäe otsa, kui nägid Saffa sõdureid ratjutamas teise talu teed Raemeski poole, mis ajus paari kilomeetri kauguses.

„Pai peremiis, mes nüüd saab? Minnu otsitas!“

„Medä!“ oli vastus. „Dase ma mõtlen.“

Ent Siimul polnud aega. Nähtu oli ta wanfrist maha karanud.

„Ära anna minnu ätä!“ hüüdis ta ja tormas lähema metsajalu poole.

Rein waatas talle alul järele, lastes hobusel seista. Ta nüüd teadis, et kojujõudmisel tema arreteeritakse kohe. Kuid midagi polnud parata, põgeneda ei saanud ju kuhugi.

„Köö!“ tõmbas ta hobust ohjades. „Wii, Ärtäkene, oma peremiis wiimäst korda kodu!“

21.

Mangu ja Suuresoo Zuhan toimetati arretereeritud Komendantuuri.

Zuhan, tüise, rõugearmidega talur ei saanud kuidagi taipu oma wangistamise asjus. Mis oli siindinud ja mida ta oli teinud kurja? Ta otsis põhjuseid, kuid ei leidnud mingisuguseid. Paar korda polnud ta wiinud nõutud mune jakslastele, ega ometi nende pärast!?

Mangu ei rääkinud sõnagi. Ta oli kõsji wajunud, nagu walge nagu piim.

Neil lasti eesruumis sõdurite wahel seista. Wiimaks wäljus tagatoast noor pikk ohwitser, kes tegi lühikesse korralduse sõdureile. Algas jalarännak endise Wene politsei noorema abilise poolt loodud alemi primitiivsesse wanglasse, kus senini oli hoitud walwe all joomareid ning wargaid.

See oli ähmane tuba. Pikk pink sees — see oli wangikambri ainuke mööbel. Üks oli lukuta, wäljastpoolt riimiga finni. Lukk oli häwitatud rewolutsiooni päewil.

Üldse oli wanglal kaks wangikambrit, kui nüüd mitte arvestada keldrit maja all, kus Wene ajal mõnikord hoiti kardetawamaid isikuid, kuid nüüd oli keldergi muutunud ebakindlaks ruumiks, kust wõis kerge wawaga soowi korral wabaneda. Penid ja kassid käisid wabalt alt ühe keldrisse, wahel ka alemi koerad poisi-

kesed, kes siit ööjiti hirmutasid maja elanikke — mangla wahi perekonda ja endist wallafekretäri. Kui osa sõdu-
reid mahutati ka maija, ei julenud üleannetud poijikesed
enam käia keldris.

Rahe wangikambri ees asus piisike kitsas ruum,
mida endiseil aegul oli kasutatud marguses kahtlusta-
watelt töe väljasurumiseks, kui „keerdküsimused ja juurd-
lus“ tagajärgi ei andnud. Suhani ise, miibides kord
Wene politseiülema jutul, oli kuulnud, kuidas siin oli
nuheldud tuntud hobusewaraft Lammemäe Otti, kes ka
tõepoolest tema arwele pandud kuriteo oli korda saatnud.

Esialt paigutati Mangu ja Suhani ühte ruumi,
kuid sealjamas mõtlejaid saatjad ümber ning Mangu
wiidi teise kambriisse.

Prantsatades heideti üks kinni ja pandi riimi.

Loas oli peale Suhani kolm marguses süüdistata-
mat aolewast ees, kes teda selgelt tundsid. Nemadki kui-
dagi ei saanud aru, mis põhjustel oli toodud nende
seltskonda Suuresoo aus peremees.

Suhani ootas põnewalt ülekuulamisele kutsumist,
kuid see osutus asjatuks. Wiimaks, järgmisel päewal,
tulid sõdurid Suhani ja Mangule järele. Nad kaju-
tati küüdimehel wantrile. Mgas teekond raudteejaama
poole!

„Mes meist tahetas?“ sai nüüd Suhani pärida
Mangult.

„Kost mina tiiä, küll iks sis wiist süüdi peame ole-
ma, kui meid nii wintsutadas.“

„Me oleme nii tähtsa isiku, et meiega ei wõta
kiäki kõneldagi...“

„Mujah.“

Mangu oli sõnakehm.

„Kas wast Ando kihutustiiu peräst?“ jatkas Suhani
tasa.

„Wõi olla.“

Raudteejaamas nad paigutati kaubawaguniisse.

Suhani neid nüüd tahetaks sõidutada? Kumbki ei
teadnud midagi kindlamat arwata. Wahest Tartu?

Jaamas toodi nende juurde ka Willem ja Rein, kes olid kohale sõidutatud hiljem!

Kui nad kõik neljakesi olid ühes wagunis — kahe umbkeelse sõduri kessel — võis juba mõtteid vahetada.

„Ma imesta, et Andot ei ole siin,“ algas Rein.

„Kas jis temä kah?..“ küsis Juhani.

„Noh, kudas temä jäetas kõrwale!“

„Kas sinu käest om midägi nõmwetu?“

„Wäega weidi.“

Wõi siiski oli teda ülekuulatud!

„Sii olli kõik nigu üits unenägu... Ma olli kerkun ja jääb ma edimäst kõrdi kuuli opetaja juust kantslist, et ollew tapetu Saksa soldat...“

„Tapetud Saksa soldat!“ hüüdis Juhani.

„Jah. Kas ja jis mitte midägi ei tiia wiil? Puulba üüse ollew tapetu Saksa soldat Raeweski ja Laulasmaa mõtja wahel...“

„Sis kahtlustadas meid tapmises!“

Juhani hääl wärises weidi.

„Mitte ainult jelles. Mulle paistab, et meid jüüdistadas wiil mäsku õhutamise peräst.“

„Mes mäsku me oleme õhutanu!“

„Noo, muidugi ei ole, kes küsib tollest, kas oled wai ei ole süüdi, näed esigi. Ma sõitje olewiist kodu ja nigu ma saie ussearia ette, nii ollima mul soldati joba man. Mul es lasta enämb wõtta tõiji rõiwit kah egä jätta jumalaga emägägi! Oma obesega pidi ma sõitma tõisipidi alewide tagasi. Sääl wiidi mu komendantuuri. Mul lasti uuta tüff aiga wanan kõrtji taren, enne kui...“

„Noh, ja jis?“

„Ma näi akna takan äkki Andot. Ta kai jisje. Akna olli walla ja ta ütles nigu müüda minnen kellegile tõsele, aga nii kõwaste, et mina pidi kuulma seda: Ma ole kuulda saanu, ütles Ando, et Rein saadetawat Ruhu saarele. Muud ta es ütles. Kost ta seda om kuulda saanu, ei tiia mina. Kõige imelikumb olli sii, et temä olli wiil waba.“

Ando oligi, mehijelt kaalule pannes oma wabaduse, julenud minna komendantuuri sõdurite jutule, kes ka olid temale wiimaks teatanud, et kuulu järele saadetakwat mangid edaspidiste korraldusteni Rühnu saarele interneerimiseks. Sõdurid ei tundnud plaastritega kaetud Andos näo järele tagaotsitawat, suitsetades heal meelel tema antud sigarette ja kuulates tema saksaõbralikke kõnelusi... Siljem oli ta rahulikult jumalaga jätnud sõduritega, möödunud kõrtsi ruumest, kuhu ta oli näinud Reinu wiidawat, temale hüüdnud kuulnud uudise ja siis edasi läinud, kadudes pärast ümbruskonna meijadesse. Ta oli hoolega jälginud Reinu saatust, waritledes alewis ja alewiaärseil teil. Wiimaks oli tema kuulnud ka õudset uudist, mis saanud üldijelt teatawaks kiriku kantslist.

„Mes sis sai?“ küsis Suhan.

„Ma kõnela nigu kõik olli — järginüüdä,“ wastas Rein. „Teid wiist imestab kõigepäält sii, et me oleme lastu kokku? Ei oles küll pallu puudunu jellest, et te minnu wai me kõik ütstõist enämb konagi ei olessi nännu. Niid näis aga asi nigu weidi paranewat. Kuid Summal tiid, mes wõi kõik wiil tulla!“ —

Rein oli wangistatud ja temale ka ei ejitatud alul mingit süüdistust. Rahutult, kurjalt liikusid Saksa sõdurid tema ümber, heites temale ainult põlglikke pilke.

Rein wotas waikides oma saatuse otsustamist. Midagi ei küsitud, midagi ei päritud, keegi ei wastanud tema küsimustele — mis jäigi temale üle peale oma kordse waikimise?

Teisel hommikul küsis temalt sõdur — Reinule näis, et mees oli juut, — kuidas ta end tundwat.

Rein kehitas õlgu.

„Walmistuge waimus ette.“

„Millele?“

„Juut hakkas naerma.“

„Sõjaaeg...“

Kas juut teda hirmutas wõi —

Shtupoolikul, viimaks ometi, kutsuti teda komen-
dandi ette. Üks sõdur tuli, teine läks.

„Kas te Saksa keelt räägite?“

„Biletjalt, aru saan rohkem.“

„Kus te olite ööl vastu pühapäeva?“

„Omas kodus.“

„Kogu aeg?“

Dhvitser hakkas naerma.

„Kas see on teie omandus?“

Dhvitser näitas jämeda, kollase paberiga pakile. Weisi oli paberit kõvasti rikkunud ja leotanud, jüski Rein, maadates näidatud kohale, mõis eraldada sinna kirjutaiud sõna: Reinule.

„See ei ole minu omandus.“

„Teie wahjest ei tea ka mis on seal sees?“

„Ei tea.“

„See pakki leiti kuriteo kohalt.“

„Millise kuriteo?“

„Näite omalt poolt esitada küsimusi!“ Iõi ütleku-
laja käega vastu lauda.

„Kuhu jäi sõduri laip?“

„Ma ei saanud aru.“

„Do, püha naiivsus!“

„Kas tundsite Kurt Güntherit?“

Kurt Güntherit — jeda Saksa sõdurit, kes...

„Tunnen.“

„Kas mõtate omaks tema tapmise?“

Siis tapetud oli — Günther! Tema on tapetud!

„Vastake!“

„Mina... ei ole... kedagi surmanud ja mõtlen, et ma
ka tulewikus ei hakka kurjategijaks.“

„Nii, nii... Nii siis — lühike jutt! Kutsuda sisse
tunnistaja.“

Reinu ette toodi tõlgi jaatel tema sulane Siim!
Ta mõistis, et see oli „film filma vastu seadmine“.
Rein ootas huiuga, mida Siim jutustab. Tema

fulane seisis wäriwedes laua ees, jilmad maha löödud ja tema poole mitte waadata püüdes.

„Kerrate oma ütlist! Kas käis teie peremees laupäewa öösel wäljas?“

„Wõi olla, sedä ma ei tiia.“

„Kas tema ütles fõrd teie kuuldes, et Kurt Günther käib täna öösel wiimast fõrda Raeweski talus?“

„Ütel.“

„Kas tema ähwardas sõdurit?“

„Ähward küll.“

„Misparast?“

„Oma sõjara peräst. Peremiis pellas, et tuu sõdan wõrgut tedä.“

„Kas ta siis oli tülis Kurt Güntheriga sel päewal, kui ta wiibis talus?“

„Peremiis olli wäega wihane. Mina wirguji tüli pääle üles.“

Ohwitjer waatas wõidurõõmsalt Reinule, andes siis märku Siimu ärawiimiseks.

„Mis teie ütlete tunnistaja kohta?“

„Ta rääkis tõtt. Kuid mõrtjufas pole ma siiski.“

Ülekuulaja tahtis juba Reinu teise tuppa saata, kui walmesõdur teatas rühma juhi Steinmülleri saabumiseft.

„Ekstus!“ sõnas kunstnik ärewana ja higijena tuppa joostes ning jäädes tulbana seisma.

„Milline ekstus?“ küsis ohwitjer kulmu fortjutades.

„Saabus posti teel kaart minu nimele Walgast. Ta on terve ja wiibib teel kodumaale, teatawasti lubati Kurt Grünther kodumaale puhkusele!“

Ta oli ratja isiklikult kohale kihutanud ega warjanud nüüd oma rõõmu õigeks ajaks kohalejõudmije puhul.

Rein alles nüüd mõistis, et ta oli seisnud surmasuus, raske kahtlustufe all. Ta kahwatunud näkku löi ferge punetus.

Ohwitsergi muutis ootamata sõnume puhul oma näoilmet.

Wõis arvata, et nüüd järgneb wabakslastmine, kuid Reinu hoiti endiselt tugewa walwe all!

Tund enne tema edasijahtimist Drulast astus tema juurde jama leitnant, kes oli teda üle kuulanud.

„Kas on teil midagi kaewata?“

„Ei ole, härra leitnant. Kuid lubate mul midagi küsida?“

Dhwitser, wähe armulisemaks muutunud, seisatus.

„Rääkige.“

„Milles mind süüdistatakse ja miks hoitakse mind walwe all, minu talutöö kannatab selle all?“

Leitnant kehitas õlgu.

„Pole enam mingisugust süüdi, Kurt Günther elab tõepoolest, pole ühtki otsekohesit süüdistust, ärge wõtke seda kui karistust, on weel olemas ainult mõnesugune kahtlustus kodanliku wõimu poolt. Teile on anonüümselt keelt peksetud. Teid ei näe mina sugugi healmeelisel minu walwealusena, mina olen otsustanud teid sellepärast edasi saata, üle andes teid teistele wõimudele.“

Reinuga räägiti päriselt inimlikult.

„Kas teie ei wõi mind wabastada?“

„Ei ole enam minu wõimuses, asjale on nüüd antud käik. Mulle näib, wõin teile seda ütelda, et teid saadetakse Ruhnu jaarele. Siljem saate wabaks, usun ma.“

Rein mõistis, et teda peetakse siiski ümbruskonnale teatud määral kardetawaks isikuks, keda waja teha kahjutuks, pidades wanglas.

Wõi Ruhnu jaarele ...

Rüülap siis ka Willem, Mangu, Ando — Rüülap siis nemad ka... Oi, millised wõimustawad wäljawaated meestele, kes rahulikkudes oludes mõtelnud ainult oma tööle! —

„Ma üttsinwahe mõtli, et kõik om kadunu, et me enam ei näe üttsõist, aga nüüd oleme jälle kuun,“ tõpetas Rein oma jutu. „Kas tiid, kui kaua meid wangin oietas, wast ifs saame peräford Tartun wabas!“

„Kä ta olessi,“ ütles murelik Mangu.

„Aga mina ei ole neile üleüldse ette putnu!“ kaebas Zuhan.

„Kõik om opetaja Zuhni ja walitseja Mistollu tegu. Minu sulane Siim om kah süüdi! Ma ole palju mõtelnu, aga aru ma ei jaa, kudas temä sakslaste kätte sai, temä olli jis waba, kui minnu finni wiidi. Kas temä eji hidi minema komendantuuri minu pääle tunnistama!?”

Rong weel ei liikunud, laeti midagi wagunitesse.

„Kra töufle, kurat, ma eji lähä,“ kuuldus korraga waguni ukse tagant hää.

Pikk saksaheelne murrakuline kõne, millest oli raske aru jaada, järgnes wastujeks. Siis awati waguni uks ja keegi lüfati jisse.

Suuretuliija jäi istufile waguni uksele. Sõdur lüfkas nüüd tal jalad ka üle läwe. Uks sulleti.

Rein, Zuhan, Mangu ja Willem jäid ükijilmi waatama otja uuele kaaslasele, kes tõusis aeglaselt põrandalt, hoides kättega finni oma külgedest.

Siim Rikas!

Nähes Reinu ja tema wenda ning teiji Siim toetas enese wastu waguni seinä. Kuna temale keegi sõnagi ei lausunud, wajus ta pikkamisi istufile. Ta nähtawasti kuidagi ei oodanud jün täna näha mõiwat oma peremeest.

Jälle awanes uks. Wangide saatjale ulatati mingijugune leht, nähtawasti korraldusega arreteeritute juhtes. Pea samal ajal hakkas rong liikuma.

„Kae ote, es tunne äkki ärägi. Tere, peremiis!“

„Tere.“

Siim tahtis anda kõigile kätt, kuid kuuldes Reinu tooni, tõmbus tagasi.

Kõik waikijid. Oli selge, et Siimu juurdetulek tegi mehed sõnaahtraks. Nähtawasti ei usaldatud tema kuuldes rääkida ühijest asjast.

Nad ka teel wahetasid ainult mõningaid fraase.

Seal tõusis Rein püsti ning läks kaaslaste pilkudest jaadetuna Siimu kõrwale. Nad istujid mõlemad.

Möödus minuteid. Wiimaks hakkasid Mangu, Willem ja Zuhan omawahel tafa jutlema. Saatjaid kogu aeg neid ei seganud.

„Mesperäst fina siin oled?“

„Kost mina sedä tiä? Ega ma eji es tule — tuudi.“

„Sa ollid jo tunnistaja.“

„Sah — tunnistaja! Ma lätji ifs üüje kodu. Tõiel omgul ollima jälle soldani Raemeskil! Kõik puistati ja otjiti läbi, mitte midägi es jäeta läbi nuhkmata. Wõi olla, et na minnu ei olesfigi putnu, aga nigu ma ratfanikke näie, nii pisti ma immuga mõtja poole. Na joojiwa mulle järgi ja mõtima finni ja nii na minu peräst ütten wiijiwägi alewide. Peräst es lastagi enam kodu.“

Siimul wõis olla õigus, kuid ta wõis ka waletada, teadis Rein.

„Ku's sa nakkasid tunnistama?“

„Ma palleji neid ja ütli, et ma kõnela, mes mina tiä, mina ei ole süüdi.“

„Wai nii julgas said äkki?“

„Ega ma ennäst tõiste peräst ärä pumma küll ei oles lastnu.“

„Sis seletid kõik ära, mes sa üüje teied Andoga ja Ku's fina löidjet tapetu sakslase? Toter, toter...“

„Kos ma's toda nasse kõnelama!“

„Ah, sis nakkasid muudkui süüdistama minnu?“

„Andot ja sinnu kah küll, peremehene...“

„Nujah — sääl nüüd om... Ja kõnelid sis iluste ärä kah, et mina ja Ando katekeiste kandseme lendlehti lajale?“

„Sah, tolle kah...“

„Ja nüüd ja ei saa aru, mesperäst sinnu ennästwabas ei lasta? Sinu kohus oles ollu joba ammuksi oma peremehe pääle kaiwata, nüüd oled fina kah süüdlane ja kuriteo warjaja. Sina ei ole üitski miis, Siim.“

Rein jättis ta istuma ning astus oma sugulaste kõrwale. Ta waitkis, waadates enda ette.

Waguni rattad laulsid monotooniselt üht ja sama viit.

Piffamisi lähenes rong linnale — Tartule.

„Beremiis...“

Rein tõstis pilgu Siimule, kes kutsus teda niiskeil filmil kõrmale.

„Mes sa tahad?“

„Ma tahtse ütelda, et õigus om sul küll: ma ei ole üitski miis, jah.“

Rein lõi käega.

„Ää küll, istu.“

„Mes na kodu tegemä jäimä?“ pöördus ta wähe aja pärast siiski Siimu poole.

„Kartuld mullati.“

„Kas na minušt midägi es kõnela?“

„Es kõnela. Bernane olli iks waiki nigu aud. Wirwe küll iks...“

„Medä tei jis emä?“

„Uksa lätt kõik, üteli. Ta tulli parajade aida mant jahu toomast, kui ilmusiwa soldani.“

Rong jäi seisma.

Kas Tartu? Ei olnud.

„Beremiis...“

„Mes sa jälle tahad?“

„Mes kell om?“

Rein ei wastanud.

Kui rong jälle liikuma hakkas, tõusis ta ülesse. Ta kõndis edasi ja tagasi, käed selja peal, pea maas. Wahete wahel ta nõjatas kätt otja ette pandes wastu waguni seinale, kõndis siis jälle. Willem, Mangu ja Suhan olid ka wait.

Möödus palju aega, näis — otse terwe igawik.

Mis toob Tartu? Kas wabanemise wanglast? Wõi — wõi ajetatakse nad seal üksikwangistusle?

„Siim...“

Rein seisatus tema ees, waadates talle filma. Tal oli kahju sellest inimesest.

„Zah!“

„Kell om weerand üitš.“ — —

Nad wiidi läbi Wallikraawi ja Saani tänawa mangla ette. Siin eraldati sugulased. Mangu ja teised paigutati laiali kambritesse, kus igal pool oli ees 4—5 meest. Rein sai omaette toa. Mida see pidi tähendama?

„Korraldus,“ kehitas walmur õlgu ning ulatas talle toidu.

Rein waatas: kartulid, mingi soust, tee.

„Kas ma oma raha iist wõi manu osta?“

„Wõib wähest,“ arwas walmur.

Rein hakkas otsima rahakotti, mis talle oli alles jäetud. Siin leidis üsna wähe raha, sest tal polnud wiisiks rahakotti endaga kanda — esile kerkida wõimate kiusatuste pärast, kuid esialgu jattub, waatas ta. Kuid pikemat aega tuleb kinni istuda, siis ei tea küll mis saab...

Talle toodi worsti ja jaia.

Ükši jäädes ta hakkas sööma ja — ootama ülekuulamisele wiimist kohtu ette. Peab ikka ka kohus tulema, kuidas siis muidu!

Päewad kadusid. Kuid ikka weel ei antud lähemaid seletusigi nende kahtlustuste kohta, millest temale oli rääkinud Saksa leitnant.

Suuni esimesel poolel — päewa ei teadnud Rein — sai ta kirja, daatumiga 8. juuni ja mis kandis ebalootawat allkirja, nagu üldse oli raske weerida kogu kirja. Allkirja ees figureeris sõna Oberst.

Kuna Rein parema tahtmise juures Gooti kustunud tähtedega paljundust lugeda ei saanud, pidi ta lõpuks paluma mangla ülemat appi.

Talle pandi kirjas ette kas rännata Suur-Bene- maale ühes oma perekonnaga wõi walida ümberpaigutus Tallinna koonduslaagrisse ilma omasteta.

See on firi, tõepoolest! mõtles Rein. Mifs peab tema wälja rändama enamlaste juurde! Kelle hoolde jääks siis Kaeweski!?

Ta ei teadnud, et samal ajal wangla tristes ruumes maemlejid täpselt sarnase paberi mõtte kallal ka Willem, Mangu ja Suurejoo Suhan. Ta ei teadnud lõpuks, et isegi Siimule oli antud walida kodumaa ja enamluse kolde wahel.

Rein walis koonduslaagri, juurde lijades oma awaldusele sõnad: ...kui mind ülekuulata ja teifiti teha ei wõida. Mina kui wastawa haridusega iijik ei wõi olla kahjulik oma ümbrusele. Mina ei ole kurjategija, olen aus talur, kes arusaamatuje tõttu mõimude poolt arreteeritud.

Sme! Talle wastati — iijiku näol, kes tuli talle pakkuma armetus Gesti keeles jumalasõna.

Reinule näis, et pastor mõistab Gesti keelt, kuid meelega wäänab jeda teifiti. Ent sama pastor tundis nähtawasti ka tema awalduse iiju.

„Ärä nurisege — teie wabanete,“ jeketas pastor.

Gulk aega hiljem kuulis Rein wangla ülemalt, kes mõnikord nüüd käis tema wäikestes kambriis, et tema awaldusele ei reageeritud üldse.

„Kannatage rahulikult — näib, mis saab.“

Kannatada!.. Kuid kaua aga?

Wangla ülem oli muulane, Rein ei mõijtnud arwata mis rahwusejt. Kuid kindlasti polnud ta sakslane. Ta rääkis ka Gesti keelt ja näis üldse olewat ristiniimene. Tema kaudu ta hakkas nüüd saama teateid wälisilmast ja sündmustest Laugel Prantsuse fron-dil. Saksa armeel näis nende sõnumete järele ifka weel olewat õnne.

Korra toodi temale ka eestikeelset ajalehte. Oli „Maaliit“. Rein luges selle rida reaht läbi ning jõudis weendumusele, et see lehekene oli läbi ja läbi saksa-sõbralik. Pea iga kirjutus oli ülistuse ülemlaul sakslusele, Baltimaa kaitsjale.

Wiletjad wennad, mõtles Rein, lehte ära ondes. Siiski oli ta wangla ülemale wäga tänulik iga eestikeelse trükijõna eest, mida talle näha wõimaldati.

Rein lubas temale vastutajaks lahtuse eest vabanemise järele jaata tugewa põrja.

„Mitäh lubaduse eest, ikka rohkem kui mitte midagi,“ naljatati vastu. „Talumeestel on sellepoolest tuline õigus, kui nad ütlevad, et parem fringel jaia kui „palju terwitusi“, eks ole?“

Ärgmisel päeval saatis wangla ülema naine tema tuppä lilli. Wangipõlv muutus kodusemaks, päikepaistelisemaks!

Sellele vaatamata oli elu üksluine ja igav, rõhuv. Eriti raske oli teadmatust, mis lõppude lõpuks teha ise temaga.

Sõl ja päeval, alati kandusid tema mõtted koju, Raamestike. Mis küll seal nüüd toimetatakse temata? Kuudas saab tehtud hein, kas tööliji on, kas loomad on terwed? Lühat teist küsimust ja muret maevahid teda.

Lukkudeski oli ta alati oma töö ja tegemise juures, kõneles läbi une, juhtis julaseid, jagas kärke...

Ent viimaks ometi ta sai väljaspool wanglat ja selle õue jälle näha päikest ja inimesi — ajal, mil teda jaadeti raudteejaama.

Ulgas teekond Tallinna poole! —

Pealinnas paigutati ta väikekesse kitsasse ruumi, millele andis viletsat valgust laes rippuv tuhm elektrilamp. Kõngi endised elanikud olid seinale mingi nürida asjaga kriipsutanud ridu, nagu: „Siin ma istun juba viiendat aastat,“ „Kolm aastat siin istuda — seda ma välja ei kannata.“ Kõik seinad olid täis kirjutatud valusõnu, aga nende kõrval ka roppusi ja rumalusi. Ei puudunud isegi joonised, enamikult naistest.

Üks joonis eriti paelus Reinu tähelepanu: seinale, teiste kirjade ja „piltide“ wahale oli joonistatud ilus, sihvakas hobune. Talle tulid pisarad silma, sest jälle seisis ta filmade ees oma kodu, oma Ürtä, Zuku, Zuku, oma Miira, oma täkk, oma...

Kes teab kes olid joonistuste autorid? Wahelt hobusewargad ja tõelised mõrtsukad?

Oli selge, et see kong, kus nüüd pidi maevlema
Rein, oli varem marjanud suuri kurjategijaid. Mille
poolest on nüüd tema parem neist?

Burnam, lootusetu mangielu algaš. Ei viidud
teda Ruhnua saarele ega mujale, jüia, sellesse külna,
niiskesse kongi ta jäetigi jagama iseendaga omi kurbi
mõtteid.

Ruud, igawad ja õudsed, kadusid aeglaselt ja piina-
riffalt. Ükski firi, seletus, lootuseandmine ei tulnud
enam teda külastama.

Rein oli jäetud iseenda hoolde.

Ja oli wang.

22.

Mikk oli seatapu järele käima töö juures, kui Elts andes „jõudul“ astus Reinu ema kõrwale.

Oli suur üle kahe aasta wanune Inglise tõugu orik, mis nüüid ära puhastatuna lamas, jalad õieli. Ta kaalus 15 pd. 30 n. ja andis 8 tolli pakijse walge peki. Elts seda ei imestanud, teadis ta ju, kuidas Raeweski-ema sigu söötis. Ei andnud ta toiduks harjasloomadele wiletsat „seajahu“, nagu seda kokkukoiu mõttes ekslikult tehti teistes taludes, waid jahu, mis oli walge nagu nisupüüidel. See oli rukki-, kaera- ja hernejahu segu, millega toideti Reinu kodus sigu. Ta kokkumõttes mõitis Rein nendega palju rohkem kui teised talurid odawa kaerajahuga toitmise juures.

Tõepoolest, nii peetakse talul Raeweskil oli mägine, halb maa, kuid kasutati ja hariti seda nii, kui mitte kuskil. Teistes taludes kraabiti maapind nagu seaninaga ülesse, siin aga keerati wad wao peale nagu lihawad maiputukate tõugud. Ei teinud siin liiga pöud ega wihmad. Ning kui ikalduski wili mäekülgedel — lohus kaswas ta selle eest rõuguna. Oli juhuseid, kus aiamaale külmatud wakk otri andis 23 seemet. Wuidu alam wiljajaaft Raeweski põldudest oli alati üle kümne seemne. Sumal seda teab, milline imewõim siin nüüid wilja kaswatab, kuna aastaid kolmkümmend tagasi oli Raeweski

samaugune talu, nagu kõik teised, imestati. Maa on üks, tööd rühnatakse ühtlaselt, aga Raaveskiga võistelda ei saa sugugi. Lõpuks keegi ei imestanud enam, kui Rein ja tema isa iga kahe aasta tagant saatsid korraga müügile 400 pd. ruffeid ja sama palju otri. Neäranis viimane oli midagi imestamisväärtet: terad nagu leppapulgad ja kollased nagu ehtne või...

Etts vaatask Mitu ja teiste toimetust pealt ning pani ka käed külge.

„Ära määri, latsekene, käsji,“ noomis Reinu ema.

Kuid „latsekene“ kunagi ei mõtelnudki näituda tööpõlgajana.

Mikk asetask peki pakule ja tõttask Miili abil raiuma jeda kirmega peeneks. Dja aeti läbi rasvamašinast, ülejäänud läts väikestes tükkides tünnidesse, sool wabel. See oli juurepärane rasw haruldajelt peene maitsega, mida sealt hiljem tarwiduse korral toitute walmistamiseks wõeti.

Seatapp annab talule mingi suurjündmuse mulje. Ta toob enesega kaasa koguni püha. See on tõepoolest — ohwerdamine ejiwanemate warjudele ja talu nägematuile waimudele. Usjata ei räägi Jaan Lõo seatapu puhul ohwrisuitsust...

Wõidakse öelda: tapetakse ropp, must siga ja toimetatakse tema sijekonna kallal! Tapmine ise on ülekohtu akt, liha söömine — rõwetus. Wõib olla. Talulapse seisukohalt on siin tegemist loomuliku, möödapääsmatu asjaga, weel enam — seale südamesse torakaja on mees, kelleks igauks pole kõlbuline, nagu ei sünni igamees ka kuldilõikajaks. Muistises kõrge kultuuriga Egiptuses usaldatud jäärane toiming preestrile. Ta oli politik, halsjameeris waaraoosid, lõikas kulte ja palwetask ning ohwerdask Umon ehk Djiiris Raale — päikese jumalale...

Raaveski õues ja tubades walitjesid liha ja raswa lõhnad. Ülesse päikese poole tõusjid nad, lewinesjid mööda maad ja lasusjid igale asjale eluruumes. Ükse lingid olid raswaga koos.

Mikk, põll ees, pikk wäits käes — nii töötask ta,

pühalikult tõsine. Ta tundis oma väärtust. Tema oli ainus mees Raeweski, kes tappis jigu, vajikaid ja lam-
baid ning vajaduse korral hoolitsetes orikute olemasolu
eest talus ja muutis ka penid kodusviibijateks.

Ei, Miik oli asjatundja.

Kõikide filmad olid pöördud temale ja tema tööle.
Tema nagu peremees ajas wao otja walla, siis alles
asusid tööle sulased.

Sulastewäe kujundas käesolewal korral Raeweski
naispere, kes ootab temalt kaste ja juhatusi.

Suurt orikut lõigati noaga ja raiuti kirmestega. Rai-
jed seisid ja ootasid kuni esimene sink maha raiuti ja
ääred raswast puhtaks lõigati ning ümarikuks tehti, siis
fanti see kõrwale. Esimehele järgnes teine, kol-
mas ja neljas.

Saanud sinkidega walmis Miik asus perenaise
juuresolekul kahe lappetiiki kallale, millised ta poolitas
rihmadeks ja wõttis küljekondid wälja.

Müüd jäi järele need paremad palad panna neljaks
nädalaks soola. Pärast seda kallatakse weel soolweesi
peale. Kuu hiljem Miik wiib tugewasti soolatud liha
jauna juurde ja riputab lae alla konksu otja — sool-
weest puhtaks nõrgumiseks. Siis ta jüütab lepapuud
jaunaahjus, andes alul ainult wähe suitstu, et hiljem
kadakatega seda kõwendada, kuni püsti seisest ei näe
enam midagi tihedas suitstus. Siis tunned ainult, et
midagi aeg-ajalt tilgub ülalt.

Kolme päewa pärast jõuab Raeweski jaunaist lauale
suitsuliha, millise toredast maitsest pole linlase keelal
aimugi...

Üldse ei oleks Raeweski pidamine mõeldaw Mikuta,
kes ju lõpuks on see tähtis meesterahwas talus, kelle
õlgadel müüd ei lasu ainuüksi fogu wastutus talu maja-
pidamise hea käekäigu eest, waid ka meeoleolu kõrgel hoid-
mine eeskujuna kõigile.

„Mes jääl jis ifs om? Om ärä peremiis, jis om
ärä, peäme ka ilma läbi saama! Ärä mureta, pernäne,

midägi, egä me ättä ei jää, kui mina eji wiil fiin ole..“

„Tubli miis oled küll, Miik. Ole's nüid its alati ää ja mõistlik. Küll ma lasse sulle tuwwa Wirmel uwwa kübärä ja wästje saapa kah. Sina oled tüü iis-tegijä.“

Miik kuulab.

„Nujah, pernašefene, küll mina tii kõif. Käse enne sina ja... Mina murra, mes mina jõwma, minu peräst kas wai jälgruuts purus! Ega ädan ei tohi istu. Ärä wõtagi kõift sulast manu, küll sis, kui aina-aig tule, jälle wõi kutsu appi kedägi... Mina mulda efi kartuli ja kõif... Lüttriku pane ohtit kašma...“

„Piäsji nurmi päält kiwwe kah ärä korjama mine-ma...“

„Nujah, kos ta sis kõiste. Miili ja Mari — tulge siia, ma juhata teile tüü kätte! Kaege te mul, et kübijat waja ei ole manu panda!..“

Ta on kurigi, see Miik, Miilijiti ta ei hooli... .

Ent oleks üleliigne arvata, nagu peaks end Miik nüüd lausa peremeheks majas: ta wäga austawalt kõne-leb Reinu emaga, awaldab oma arwamise ja kui sel-lega ei olda päri, täidab käsu täpselt, sest ta teab, et perenaine tunneb kõife wägagi hästi.

„Miili, mes ja säält lõigud, saisa iist ärä, sis kedä-fantma ei mõista!..“

„Ojoh, ärä röpätä nii, melleš ma ei mõista.“

„Miikul om õigus, las' ta lõikab iluste ärä,“ ütleb wahese perenaine.

Miili ei lausu sõnagi.

„Noh, nüüd wõtid mu wäidse ärä! Mes ja n'd tšurgid, päte iist ärä!“

Etš waatas Miiku tähtsat tegewušt ja kuulab ta sõnu ning ei saanud Naeweski-emale tähendamata jätta, kui nad toašsel seisatusid:

„Miik om nüid nigu konagi peremiis...“

„Sah... Rita kõift, sis om wäega ää miis, Siim kah nüid ärä, tuu teda alati nigu pahand wai nii.“

„Ku's te nakkide jäändjel ajal tsifa tapma?“

„Ei saa, latsekene, tõiste. Warsti tule ainaaig. Rein tahtse teda küll ära müümä, aga mes ja tiid ära, tiindrile tule üks kõrralikku jüüki anda, na muidu ei jõmwa kah ja lusti ei ole.“

„Ku's ja mõijašt loa said?“

„Ole waka, latsekene. Mes luba!“

„Me tapime oinakeje... Ei tiia kestu kaimanu om — ära trahwiti 1000. rublaga. Eja masse joba raha ära. Meil om nüüd üits pahandus tõse pääle. Mine-wä nädäli jäi kohupiim ja muna wiimätä, nüüd olli kuulda, et tullew 5000 trahwi masja.“

„Ku's te jis sükte ette ei kae ometel Mes eša tegi?“

„Mes ta tegi, niijate diendas üks kah. Tä om wana, krambi käiwä jalgu sisse. Sks istus maha, kui weidike räfs. Nigu ta käi, jis nakas tänitämä ja sõrdma jalgu... Piitre muldas prõlla kartuliõõlid. Näis, mes tan saa kõigest.“

„Meil Miik käise pühäbä Drulan — kolmkümmend munna olli ütten. Temä andnu kastiga muna örä ja ütelnu, et ollew 100 tüüki sehen. Na es ole lugenu ja annuwa muudku wiitungi 100. muna pääle kätte. Näis, kas tollest meile kah alba tule...“

Naameski-ema ohkas.

„Kstu weidikene, emä.“

Etts surus ta toolile.

„Ei ole aiga, latsekene, jis jääs kõik ripakile.“

„Sa muudku tiid tüüd, emäkene, nigu ei olesji midägi johtunu alba... Medä nüüd prõlla Mangu piässi tegemä?... Egä ei ole ja midägi kuulu neijt?“

„Ei ole!“

Etts hakkas nuutsjuma.

„Ma jooji kaema, et wajt na omma sülle kirjutänu...“

„Ei ole.“

„Noh, mes sul, Etts, siia asja olli?“

Luppa ostus Ella.

„Kas sul kotun endäl enämb midägi tetä ei ole? Welil nuiid ärä, jis muudku tõmbad ilmamüüda ümbrel“

„Mes ja nii ütled, Ella,“ tõreles Reinu ema.

„Mes jis, jis tüü man ei jaisagi... Ma käiji karja wasta wõtman. Pernane, kas tuled karjaaida?“

„Ole ää laits ja ole eji jääl, kutsu Miili ja Mari kah, Wirwel tule Mikule appi jäia, tšiga tule ärä lõiku, küll ma lää eji kah Wirwese tšes.“

Ella waatas korraks weel Eltsu poole, jüis ta tõmbas rätiku sõlme tugewamini lõua alla finni ja läks ujt finni liües wälja.

„Ta om nigu mõtšaline igälpuul. Rui prõlla Willem wai Rein kotun olesši, kae, kas ta jis kah olla nii julgesi...“

„Ärä ja jääl lõuga,“ õeldi ufje tagant.

„Mes te ifs tülitšede,“ laujus wäsinult ja haiglast Raeweski-ema, „ole ifs, Ellakene, ää laits. Ku's ja tihkad nii endä wanembale sõjarale üteldä?“

„Saisku jis kotun,“ wastati jälle wäljast.

„Ma lä'ä minemä, emä...“

„Doda weidšene, Eltsufene. Meil tullima leima parajade ahjušt, maidja üits röömišene, ku's om.“

Ta läks kummuti juurde ja tuli sealt walge riidega tagasi.

Läbi afna oli näha, kuidas Ella karjalauda poole läks.

„Wii Laulasmaa-estäle weidšike kosti kah üten, muidu lä'äd nigu kuufe alt.“

Elts ei kuulnud, istudes kumwalt toolil ja wahtides maha.

„Ärä muretše, Eltsufene, küll saa jälle kõif ääs, küll na tulewa tagasi... Ega mul kah midägi ättä ei ole, mul kolm tüitart — Wirwe, šina ja Ella... Šina oled tuu minu kõige armšam tüitär, Eltsufene... Kae, kes tuu jääl...“

Mias, aйна taga seijis keegi wõõras naine, tehes
Reinu emale peaga märke. See oli Kaasi Madama õde
Senni.

Kaeweski-ema awas rõduukse.

„Tere-tere, Kaeweski-emä... Ma tulli siijt läbi
aia... Miga ei ole futu tibetki... Madam käise liinan
ja sis olli üits wõõras miis Wenne-puute man küjini
Drula mehi. Sis olli tälle antu üits kiri ja palutu
julle edeji toimetada — nii et kiäki ei näe,“ lõpetas
naine oma jutu taja, peaaegu kõrwa sisse, ulatas talle
määratud ümbriku ning jättis ühtlasi koha jumalaga.

„Suur temu,“ ütles Reinu ema. „Wast tuled
sisse kah?“

„Ei ole aiga...“

Senni oligi juba läinud — nii nagu tulnud.

„Reinult kiri!“

„Ets õhetas.“

„Tassa, latsekene...“

Mad läksid jängi juurde ja istusid.

„Doe, sa näed tähti.“

Wärisewail sõrmil Ets awas kirja ja hakkas eru-
tatud häälel lugema.

Armas emal kirjutas Rein.

Loodan, et sa minu kirja kätte saad. Ma leidsin
isiku, kes sulle lubas anda Raubahoomi juures meie-
nurga inimesele palwega see sulle edaji toimetada.

Willem, Mangu, Suhan, mina ja Siim oleme
kõik Tartu wangimajas. Meid süüdistatakse kuulda-
wasti kihutustöö tegemises, kuid mina loodan, et ma
warsti wabanen. Mind enam ei kahtlustata Saksa sõ-
duri Güntheri tapmises. See oli efektus, sest Günther
ei olegi surma saanud, ta elab. Küüid weel kuwab meie-
ga õpetaja Fahn.

Ära muretse, ema. Mina loodan ükskord ifka wa-
baks saada ja siis on kõik jälle hää. Katsu seni läbi
saada ilma minuta. Kui ma wabanen, tulen koge koju.
Sobuist sa ei tea mulle wastu saata, ei ole ka waja.

Kui mind siiski kõigest hoolimata kauem wangis
hoitakse, siis, ema...

Särgnejad soovid ja pikad juhatused töötegemise
ja majapidamise kohta. Lõpuks oli öeldud:

Mida rohkem ma siin ühksinduses mõtlen, seda kind-
lamale otsusele jõuan, ema, et ma...

Eltju jüda hakkas põõsuma, ta jättis lugemise
jõiisma.

„Soe edeji, latsetene.“

„Ta ütles, et kodu jõudes mõtab naise.“

Armastan Eltsu, kirjutas Rein. Kui ta on jäänud
endiseks, tahan temaga kohe rääkida. Ta on aus ja
tubli naine. Olen talle olnud jeniini ülekohtune.

Elts ulatas kirja väga mitmesuguste tunnetega
Raeweski-emale ja tõsis kohe ülesse. Ema filitas tal
põste, mida mööda olid hakanud woolama pisarad.

Kas olid need õnnepisarad?

Ta läks, jüdames üksainus fuur igatsus: jõuaks
Rein kohe-kohe Raeweskile tagasi...

Ta hakkas ootama, lootes igal õhtul, et järgmine
päew toob jälleenagemise.

Ent päewad läksid — Rein ei tulnud ega tulnud
koju. Radusid päikeseilmad, tuli mõneks ajaks wilu ja
wihm — weel ei weerenud Raeweski poole ühtki jõidu-
kit Reinuga. Salakäijategi hulgas ei olnud teda.

Elts käis maanteel ja metsawahel — wihmagagi
— waatamas ja ootamas, kuid asjata kõik. Maailm
hakkas talle näima õudjena ja tiuhjana.

Sa Raeweski?

Daulasmaa ja Raeweski piiril leelotas karjane:

Päifene, tule wällä:

ma lä'ä ommen sulle käimä,

wii püti piimä,

wii päti leibä.

„Kirjat — karja!“

Wii üle wipewihma,
aja üle ummenugu,
seeli ilma selgele,
waali ilma walgele.

Sellal Rein ohkles, pea käte wahel, istudes endiselt omal mangijängil.

„Oh mu Raeweski!“

Endast, oma õnnest ja elust kas tal polnudki kahju?

Ta mõtles ja unistas kõigest, mis seotud Raeweski õnnega.

Läbi mangla müüride nägi ta oma ilusat kodu waimus iika ja alati silmade ette kerkiwat. Ta nägi jeda sellastes imekaunites wärwides, milliste olemasolust ta weel kunagi warem midagi ei teadnud.

Plus, ilus on Raeweski oma põldudega ja aasadega, töö ja tegewusega!... Sellest hoitakse teda eemale.

Ta hakkas käima oma kitsast kambrit mööda edasi ja tagasi, wihane ja — jõuetu.

Igal uuel hommikul hakkas ta ärewuses ootama wõtmemeest teadetege temale, kuid alati oli watuselks õlgade kehitus ja kätega ehamäärane liigutus.

Tuimaks võib ju siin lõpuks jääda, ei — hulluks minna!

„Võib olla on teie paberitega eksitus ette tulnud.“

„Eksitus?.. Mesperäst pean siis mina olema selle eksituse ohwer!“

„Ei tea. Mina ei wõi midagi parata.“

Muidugi, kuidas wõis tema, wäike mehikene teha suurte meeste käskude vastu? Wõtmemees täidab oma teenistuse kohuseid.

Rein istus jängi serwale. Sälle üksi jäädes ta mõtted olid uuesti Raeweskil.

Siin, kanarbik, kadarik, sinilusoo —äärane oli olnud Raeweski warem. Tema isa ja tema peremeheks jaamisel muudeti lehw talu kadestatud wiljamaaks...

Wanasti teekäija imetles ainult suurt kaewuwaldaft

Raeweski murul, raugaste, mis oli kõweraks paendunud nagu loof, nüüd käiafse kaugelt waatamas moodjat Raeweski meewärki, mis alt orust, jalafate wahelt, juhib wee maa alt lauta, talli ja ulesse kõrgele, puhtasse, walgesse elumaija...

Wanasti — jah, wõis juba ütelda, et wanasti — wiis õuest lai karja tänaw järwe juurde, kuhu aeti lehmamad jooma — paremal juhusel, kuna muidu nad pidid leppima lauda ja karjaaia wahelise wirtsase lombiga; wanasti karjale otjiti õhates karjamaad ja keedeti talle kojujõudmise ajaks waewaga kaugelt põimitud rohutu, nüüd, Reinu ajal, oli karjal alati buhas weji paraja soolaga ees, kari ise ketis wikinurmel... Minult lühikest aega on tal loomad karjas — siis, kui teifiti kuidagi ei saa.

Wanasti käidi kaugelt, teifejt kihelkonnast heinu õitmas ja heinamaid rentimas, nüüd ei teata sääraseft waewast Raeweskil enam midagi — nii põhjaliku töõ on tema, Rein korda saatnud oma talu juures.

Rein naeratades tuletas meele päewi, mil tema isa oli wanaisa kombel kiitist põletanud, et kaswatada — kapsa- ja kaalitäimi. Tema oli nüüd teifiti teinud. maha wõttes osa oma halwemast metsast, kinnud ulesse kaalunud ja nii hea wiljamaa juurde wõitnud. Ta weelgi jatkaks töõd talu kordaseadmise alal...

Beel isa Andreje elupäewil, aastat 20 tagasi, ei teatud midagi piima kui sisetuleku allika tähtsuseft, tema, Rein aga oli jee, kes isaga ühes õstfid koorelahutaja ja wõdi kofkulööja ning hakkafid wastu wõtma piima taludeft. Sga kuu jäi ilus kopik puhastkaju... Siljem tuli loobuda ettevõtteft, jekt naabrid said kadefaks ja muretsefid ise wõimajinad, kuid siis oli Rein juba samm teistest ees ja ta wõis jatkata töõd omas talus teifiti. Oh, poleks peale tulnud ilmajõda! Poleks...

Kõõit wahopeal, sõja ajal, oli läinud tagurpidi, kuid kõõke ta lootis jälle parandada wõimat. Ent nüüd?

Ta tõusis woodile ja katjus afnast wälja waadata,

Kuid aken oli kõrgel ja trellid olid jessel ees. Ta raputas külma rauda. — —

Kein tundis, et tema polnud kutsumatud võitlejaks. Wara weel... Waheist tema poeg saaks juba wabamates oludes mõelda ainult isamaale.

Kuid mida olen ma siis õieti korda saanud, et mind ilma kohtuta nuheldakse? Õieti mitte midagi. Ma olen talur, aga mitte sõdur, mõtles ta.

Snimefed, kes te seal maitsete wabadust, priiskate ja praasite weinipudelite taga Saksa ohwitseridega — mida te tahate minuist?

Sah, mida õieti taheti Keinuist? — —

Elts...

Mis mõis ta sinna parata, kui ta teda siiski armastas! Ta oli nagu tundmatu aedniku poolt poogitud tema südamel külge juba siis, kui nad karjas käies mängisid ühijelt piiripeenral kulli. Teg oli mitmeti neid endid muutnud, kuid muutmatuna oli jäänud nendesse sõnuta igatsus üksteise järele. Kuski jääl Keinu hinge salasügawuste taga elas Eltsu tuju.

Rasmades ja arenedes neiuks ja poisiks — ifka kõitsid neid edasi wastastikused tunded.

Siis sõda ja raske õhkkond, üksteisest eemale jäämine, otjekui wõõrdumine...

Kas wõõrdumine? Kas...

Elts oli temale oodanud. Kindlasti oli see nii. Ent tema? Temast, Keinuist, oli jaanud töönimene, peremees, mõtlew, mitte see pois, kellele luuleline Lõuna-Gesti dikteeris unistusi. Tema pikaldus ja sõja-aastate rõhk oli wajutanud kindlasti oma pitseri ka Eltsule. Ta kannatas ja ootas. Ent kuu naine peab ootama — mehe sõna? Pole ime, kui Elts tundis libedust aastate kaduwuses...

Ta otjis nüüd töös, elawas talu tegewuses otjekui

unustust. . . Doomulik, et ta hoidis oma wenna poole —
Laulasmaa ju tema kodus.

Mida tema, Rein pidi ootama?

Weel kohendan kolu, weel parandan, weel maatan,
taotan raske aja poolt tallatud jäljed, weel. . . Kõllus
kõik oli! Rahkeseji oleks pidanud Raeweskit ülesse
ehitama. Küllap siis oleks Ta oldud nüüd ettemaat-
likum ega poleks wabest istunud siin, wanglas. . .

Rein oli lohutamatu.

Etts nuttis kodus.

Ando mängis Wilbi popsi pojaga ja westis tema muinasjutte, kui järsku tema ette astus poisike ise Art Saan.

„Pake, Ando!“

„Mis?“

„Soba tuldas! Mõisan om teedä saadu... Soose nigu jõnwad!..“

Ando kargas jalule. Järgmiljel hetkel ta oligi juba pöösastes.

Pops wastas ärewana:

„Soose, joose... Egä mina ei mõinu teedä, kes ja ollid... Tulli wõõras miis ja küsse jüwä raha iist — ma andse... Sa muud midägi... Soose nüüd...“

Sa Ando põgenes, jooksis ifka edasi ning — pääfis. Ühest forterist teise, alewikust alewikku ja hurtsikust hurtsikusse, nagu põgenik kunagi hülkis ta nüüd öötundidel, hirmunud ja pelglik, teades, et kui tema tabatakse, siis... Ta ei teadnud midagi sellest, et jutud sõduri tapmisest ei osutunud tõele wastawaks.

Ta lõpuks ei teadnud, mis oli saanud Mangust, Reinust ja nende kaaskannatajatest. Küll ta alul, pärast wangide Drulast edasisaatmist, oli katsumud veel ühte-teist nende saatusest teada saada, oli kuulanud jä-

rele, otfinud — nüüd Mangu ja Rein olid kadunud. Kas nad elajid veel, sedagi ta ei teadnud. Kuis mõiski ta, warjates iseennast ja kartes järsku okupatsiooni võimalelt kõige halvemat, hankida andmeid mangistatute kohta? Teateid tuli ikka muretjeda teiste abil, kes polnud küllalt hoolikad, tarvilikult julged, osavad...

Ta liikus inimeste keskel küll sakslaste poolt Eesti iseseiswuse liikumise pärast tagakuulatuna, küll koguni enamlasjena, keda otfiti — nii kuidas nõudis oluford.

Palju kuid ta warjas end õnnelikult, kuni sügiseni.

Suvel tal polnud kõige pahem, raha ka oli tal veel taskus, wäga raske aga oli elu — nüüd, kus ilm juba awaldas pahuraid tujujaid. — —

Wiimselt oli ta peatunud Tartus ühe sõbra perekonnas, meetes siin öö. Nüüd ta jälle rändas edasi, ööpimeduses — teise perekonda, liikudes kõrwalisi teid.

Tänawad olid tühjad, ainult tuulehood öötjujaid elamute wahel ning puhujaid praginat teearjete wanade partide ja aedade kuuwisi puis ja puhmais. Taevas oli tinaraskest pilwes.

Süngetena näisid ehitused, rujuwalt mõjus wana kiriku masšiinne kuu ööpimeduses. Wähesed tuled näitajid teed. Nagu wilkuvad filmad läitujid ja kustujid ükshkiuis majades elektrikiired: linlased walmistujid öörahu.

Sellal olid jälle langenud esimehed piijad. Taevased pijarad niisutajid Ando palgeid, ahastawalt muutjus torm.

Ando waatas üle tänawa ja talle näis, et ühe wastasmaja kohal seisis mingi wari. Mui ta mõtles, et see on puu, ent siis wari hakkas elama. Ta nägi — oli mististi hiline teekäija, nagu temagi, wabest ta põgenik, nagu temagi.

Kõrwuti jõudes ta filmas inimkogu lapfega. Wäeti oli rinnal, suu juures, nii ei näinud Ando wõõra nägu.

Ta läks oma teed, ja nägemus käis tema järele.

Kui ta jamme kiirustas, lijas ka mõõras kiirust juurde oma käigule. Setkeil wahel wähenes, siis kaugenes jälle.

Ando oli meeleheitel, talle näis, et teda jälgitakse. Ent laps, milleks oli tagaajajal kaajas laps?

Kas näeb ta wiirastusi, ära waematud raskest elust ja piinast — südametunnistuse piinast? Kelle muu kui tema süü tõttu jattus Rein wangi, tapalawale...

Rohkudes oma mõttest ta kattis näo kätega.

Jälle ümber waadates, nägi ta kuidas teda jälgimari parajasti liitus teed ümbritsewa müüri-ga.

Ta hakkas jooksuma! Wiimaks tagasi waadates ei näinud ta enam oma jälgijat. Ta ohkas kergendatult.

Uga torm paisus, wihm tihenes ja pehjis walu-jasti wastu nägu. Weetorud majade seinetel täitusid, ja kolinal wõllas wesi alla tänawakiwidele, rentskli-tesse.

Kuskilt hakkas piffamisi wenima woorimehe wank-ri-ratas. Raeblikult talle wastas ühe maja õuest life kass. Ent siis saabus uus tormipuhang, mattes en-dasse ööhääled.

Wiimaks jõudis Ando maja juurde, kus päewa ajal tema sõber oli wastawad läbirääkimised juba ära pidanud. Teda oodati.

See oli lasterikas insjener Daewa perekond.

Kodu — perekond — oma kodu!

Zaan Daewal on ulualune, kus ta ei tarwitse karta ööd, fügijst ega tormi. Oma lastest lahutamad teda ainult seinad. Hommikul, kui öö möödunud, lähe-wad nad oma isa ja ema juurde, ulatades neile käe-kesed, huultel päikesenaeratus. Nemad pole ööwarjud tänawalt, memad on sündinud walguselastena, walguse-oojatenena...

Walgus! See tuli wistalt, läbi tormiwalu ja ahastuse öö...

Umetult istus põgeneja kõõgi kõrwal, piisikes toas, kartes, et keegi võis näha või teada saada tema siinviibimisest, ja et mangistataks omaford ka tema varjaja. Siis on perekonna õnn purustatud.

Ta istus ja mõtles, oodates — kas päeva saabumist? Wahest toda warju wäljast müüri kõrwalt endale külaliseks?

Elamud pole meil veel betoonist, nad on juuremalt osalt laudadest. Sellep ta kõrw kuuliski korraga majast naeru. Kas naeris keegi läbi une? Wõi naerdi seal ilmsti, kähisewalt ja raskelt, nagu tahtes öelda: kas teie ei näe — seal üle tänawa — noid warje müüri ääres?

Wilkwa gaasilaterna tuhm walgus langeb seinale...

Kes seal on wäljas? Kas tema, Ando on seal müüri ääres? Kas terve rahwas?

Ei, ei, nood Sarmaatia wainnud tontidena pidutsewad oma wägewa liitlasega!...

Ära, ära filmist rasked nägemused!

Ärewana, hirmununa ta mõtles ja ahastas enda ette, und ei olnud. — —

Särgmisel ööl ei leidnud Ando korterit. Wanasse ta ei tahtnud, palwetele waatamata, jääda, uut ei saanud. Nii läks ta linnast wälja, maanteele, rännates sihitult edasi — mitu nädalat.

Ta oli jälle ulualujeta ja leiwata, õigusteta ja walgujeta, waluline tormis ja pöös, mahajäetud, abita, küünikaarte-alune kiwi ainult padjaks wäsinud peale ja waawatud meeltele. Ta oli — nagu okupatsiooni ajajärk Eesti rahwa elust...

Üheks hommikuks oli Ando endale teadmatult jõudnud naabermaakonna piiridesse, koduwalla ligidale. Kohkunult märgates seda ta pugus kolletanud, märgade lehtedega ülepuistatud metsa alla. Raagus puud pidid teda warjama!

See viis üle orgude ja kivide, mööda mäekülgi ja põllukraave, kuni —

Andot äkki haaras võimas tung ilmuda Raewesfile — oma kuriteo kohale. Saksilast polnud ta surmanud, kuid Reinu — näis talle — oli ta saanud wanglasse...

Sah, ikkagi kuriteoga oli ta toime saanud... Oli unustatud ilus siht, mida ta taotles, jäi hinge järele kannatus inimeste pärast, keda ta oli saanud surma ja wanglasje. Kõik muu oli ajajooksul nagu maha pestud, jäi järele — kannatav inimene.

Millest võis nii põhjalik pööre sündida Andos, sellele ta teadis ise vastata ainult ühe sõnaga: närvid.

Sdeelisest mehest, kes warem ei kartnud enda ega oma sõprade eest, oli saanud halatsemismäärne haige olend, mõtles ta ise, olend, kes ara jänesena kihutas edasi, kannul viirastusena kiitid ja koerad — oma mõtted.

Uga tõeliselt oligi teda jälgitud. Oli otsitud, saadetud ringkirju mööda maad, kuid keda ei leitud, see oli Ando.

Ta oli alul targu kaugematesse kihelkondadesse rännanud ja ikka võimalusi leidnud oma isiku warjamiseks. Kuid mida rohkem oli wajunud unustusse, paberimirnade alla tema nimi, seda suurema jõuga oli teda kihutanud igatjus kodukohta ja oma, tuntud, armfate inimeste järele...

Oleks olnud teine aeg, ta oleks alul läinud mõõrfile, seal unustada piilides kõike, kuid nüüd?

Korra oli ta kavatsenud Soome põgeneda mõne laewuri kaasabil, kuid siis jätnud selle mõtte, teades, et ka Soomes ootavad teda ees sakslased.

Igalpool, igalpool nagu needus lasus weel raudruujita, kuigi kofkuwarisew, kuid ikkagi — jeni olemas olew reaalne jõud.

Pikkamisi walmis Sakjamaal pööre. Kuni katkes Saksa rahwa kannatus ja saabus 9. november, Saksa rewolutsiooni tund, mis walmistas juure

üllatuse ja sai saatuslikuks hertzogiriigi agaratele üles-ehitajatele Cestis.

Ando ei teadnud kaugel walmimast sündmusest weel midagi. Keegi alul ei teadnud seda Cestis.

Ta elas nüüd ainult enda raskeile mõtteile ja mälestustele armsajst inimestest — nii, kuidas lubas temale ta haigestunud meel.

Huffub kodumaa, hakkas ta uskuma, huffub ja huffub ka tema, esimene haritlase kandidaat Paulasmaalt, tema, kes oli pingutanud ennast fooliaja rasketes tingimustes otse usumata wiisadusega, sest kodust ei ihnatud talle tihti kopikatki saata, pingutanud, et saada inimeseks ja tõusta ühele ajumele nendega, kellele lahti ilus maailm tema humwitawate saladustega ja teadustega... Ta kuuluks neljandasje põlwe nendest eestlastest, kes saanud hariduse.

Haridus!? Mis on mulle nüüd toonud haridus? Mägemiswõime, muud midagi. Ma näen, kuidas tehakse politikat, kuidas surutakse mind ennast põlwele — jõuetuna, wastuhakkamis-wõimetuna... ja see on kõik, mõtles ta. — —

Oli hilisjügistje õhtu. Neglaselt langesid lumekiud. Maa tuftus, maa, millest wiis läbi piff ja lõpmata waewane tee.

Ta läks, kaaslaseks mõni üksik raagus puu, kes jälgis teda elutu pilguga. Weel kaugel oli mets.

Nüüd tee kadus kiviwingu taha, lookledes waewaltijelt edasi.

Kivi.

Ta istus jellele, kuulata des. Mida? Mida kuulata?

Minult kurwad wiisid kajajid talle wastu ahast metsajst. Muud midagi. Kuskilgi ei liikunud elawaid hingi.

Borine tee, nii aukline ja põhjatu, wiis edasi üle tühja nurmenõlwatu. — —

Sadu lakkas. Rühkiseks ajaks kattis teed lumehelwetest kangas, siis julas ja kadus see jälle.

Ando märjad riided olid keepunud ihu külge, ta külmaist kohmetunud käed waewalt kuulafid sõna, hoides kadakaft keppi.

Sügis!

Kunagi ka warem oli ta käinud seda teed sügisel, imetledes halli lootusetut wärwi enda ümber ja kõike puutunud, aastaaja häwitawa käe tööd. Säabunud oli ilu hiline, ja kaeblik tuul ei wäsinud puhumast üle wälja... Wihastes, wahupäisetes woogudes kohises ja oigas siis järw — seal all... Oh! oli niiske, päewa-walgus wäike.

Nagu läbipölenud süsi kustub soojusteta, nägema-tult, nii oli siis kadunud ka sügise päike pilwede warju furmal tumedal ja ta oli jäänud musta kuuega pikkase sügisöö wõimusesse. Saigena ta oli jõudnud koju.

Wõis ta arvata päraft seda, et ta weel kunagi peab käima jalgsi sügise õhtul sellase ilmaga seda teed! Kas wõis ta mõelda, et on sunnitud kord astuma sama rada — tagaotfitamana!

Seal, kusil eemal, peab leiduma küün. Sinna, jinna poole, heinte jisse! — —

Tol ööl ta uneski jattas rännakut, kannul suur, pilufilmne kirju nugis, kes hiljem moondus wanaks naiseks. Ta läts edasi, murelikult ja kartlikult waadates taga, kas ei kao filmist eide kaju. Ja ta kadus! Wõllu musta wao taga ta nägi nüüd seiswat titfa kar-jatänawaga hoonestikku. Tema ees oli wana talumaja, õlgkatusega haganik ja tall, kofku warisew rehhi, ait, laut ühes küüniga, ja lauda taga orus wäike saun oja ees. See on ju Raeweski — häärane, nagu ta oli kümne, ei — wiieteistkümnne aasta eest!

Raeweski... Raeweski... Raeweski! Saagiti otse tema kõrwa juures. Mis see on? Kas küüni ust wintfutatub tuul?

Maad kiintafse... keja... Raks kõrbi hobust on adral ees... Kündja on Mangu... Ei — Wirwe on see, kes nüüd seisab tema ees. „Lule, Ando, sul pole

aset, ma kingin sulle jängi, seal wõid puhata..." Oli ilus, pruun jäng — first, igawene jäng, ta waatas.

Sommikul wirgudes Ando tundis, et ta parema tahtmise juures ei jaks minna edasi, nii oli ihu haige ja liikned walutasid. Ta leidis taskust leiwatükike, fõi selle ära ja pugedes sügavamale heinte jisse, heitis uuesti magama.

Kui ta jälle wirgus, oli juba õhtupoolik. Enam kauemaks ei wõinud jääda kiiini. Raeweski ja Lauasmaa polnud õnneks siit kuigi kaugel. Kui ta wiimse jõu kofku wõtab, siis jõuab ta kella 6—7 oma-inimeste tallsu.

Ja uuesti astus Ando teele, oodates ainult ära, kuni keegi wantrimees kadus tema filmist õhtuhämarikku. Oli tuuline, maru ennustaw ilm. Kuid lund ega wihma ei sadanud. Maa oli hall.

Ruskilt nagu oleks kandunud Ando kõrnu rehepeksu masina hundamine ja wile — läbi tuule. Rusk weel nii hilja töötatakse?

Sügis... pime... raske tee... raske talutöö... Selles kõiges warjul iwaste ka Ando isamajast, tüükse tema ema tiwast, oja enda armuajast, weerefene mitmest muremerefest, kübekene elu kõrweliwast, liblekene tema lihast-werefest.

Silma õnneta inimene õnnetul kodumaal? — —

Ta oli kaua mõelnud, kas walida awaliku tege-lase — juristi — wõi arsti kutse. Wõitnud oli siiski armastus laste wastu. Temast pidi saama lastearst, et kodumaal oleksid õnnelikud emad ja rõõmsad, terwed lapsed...

Päästja... Do, kuis sirutatakse talle wastu käe-käed ja käed, kõikide lootus ainult tema juures...

Ja nüüd? Kes päästab tema? Kes ulatab talle käe? Ulatakse, kui ta ainult ise lubaks, kõik ulatakse, wälja arwatud wõõras wõim ja mõisa ning kirik...

Kirik!? Gestimeelsel pastoril ei lasta nüüd töö-tada. — —

Kull lendas Ando ees, ajades taga kumikejt.

Waene lind, kuidas jattusid sina jiia tuulisele wäl-
jale ja kuidas jättis kull maha metsa?

Ta waatas lindudele järele ja pidi nägema, kuidas
tagaetatav lõpuks langes rööwiku küüntesse. Miks lah-
kus tuwifene maja kaarte alt?

Kull... Saksa kull...

Kotkas...

Talle tuli meele kallis fooliaeg oma juurte igat-
justega ja aadetega ning fantaasiaga, luulega...

Millest küll oma warases noorusel ei unistanud
tema, teine, kolmas — meie kõi?

Kotkas... Jah, seal ta, kättesaamatus kõrguses
kaljul istub — ükshinda, waadates laugusesse.

Tema ees on mägede ahelid — ilu ilm. Nood mäed
on kõrgemad kui Drula mägimaastiku tähtsamad tipud.

Küttl... Ei lähe tal korda tungida kotka peja
juurde! Näed, kuidas tõusub õhufuningas kaljult,
kadudes pilvedesse. Taewa sinawõlwidel — päris-
kodu kottal seal.

Walgeis pilvedes musta täpina liigub kottas
— julgelt, wabaduse, priiuse radadel.

Ando, purusta ahelad, tõuse ülesse, wirgu ja tõuse
ning ole kui kottas Bene wangistuse ja Saksa orjuse teil!

Do, noorus... kottas... abitu tuwifene...

Ent on's ainult tuwifesejed abitud? Ka kottad
on noorelt wõimetud.

Kotkas...

Ta on wälja haudunud wäikejed, kõweranokaliseid
olendid — abitud ja wäetid. Sellal neid toidawad
ja kaitsewad wanemad.

Sommikul, kui toidab; kui idawalgus mägedes
loob wõlukujutusi, mägedes, kus mühiwewad jõed ja
kohiwevad kofjed; päewa ajal, kui heliwevad karjakellu-
tesed kaljude wahel; õhtusel tunnil, kui mägede mänd
wiimasel wärinal liigutab oma latwa; öösel, kui kuu
ehitab lumistele harjadele muinasjutukojad — ööl ja
päewal on kottas walwel poegade pärast.

Kas ainult loomusunnil kaitsevad ja toidavad
omi poegi kottad? Loomusunnil õpetab kottas neid
lendama!

Kottas annab oma poegadele oma kiiinte tera-
wuse, filmade terajuse, saates nad siis maailma — ise
elama ja liikuma ning otsima endale toidupala, asu
mägedes ja — mõitu.

Mõitu!

Orjalapsed jünniwad ka maailma — otsima toi-
tu. Mõib olla ihkawad nemadki toidu kõrwal walgust
ja mõitu, aga kas lasseb neil tõusta kõrguste poole?
Toitu ju leitakse ikka, ka orjana, kuid muud, muud?...
Kord Ando tahtis olla noor kottas, kas oleks käinud
oma kaugele esiwanemate rada — merel ja maal,
mägedes ja lagamisel...

Oh nooruse unistused ja elu tõelikkus!

Ando tuigerdas tuulisel, lagedal wäljal, läks üle
kõrte ja wiljarõukude ajeme, waarus metsaeelsele jõo-
dile, kadakate ja pedajalaste wahele, pea käte wahel.
Sudne oli tema seisuford. — —

Ragu hunt tuli ta metsast wälja, sammus üle tühja
nurme, jõudis Raameskile ja pugus pimeduses
maja eeskotta, kust wiib trepp katusekambri. Siiani
weel kuidagi oli jõudnud tulla...

Wanaperenaine on muidugi all omas toas ja
Wirwe — kus on siis Wirwe? Mida teeb ta seal all
nii hilja? Kui ta ei tulegi ülesse jäärahe ilmaga?

Tuba on kõetud... Siin oleks ütlemata mõnus
õõhida. Ega keegi ometi näinud, et ta on jõudnud
jüia? Kes tunnekski räbalais riietes, wanas habemi-
kus — Andot?

Ta istus ja kuulatas. Müüd all awanes uks.
Kas käis keegi? Wirwe?

Ando jõudagi seisatus.

Tuul! Minult tuul!

Uu-uuu-uu! wingub tõmbe läbi maja. Tuleb
tormine õõ.

Tuulehoog all peatus jälle eeskoja ukse ees, tungis ülesse katusekambri läve taha ja raputas siin ägedalt. Siis kuuldus, kuidas all sületi uks.

Möödus weel mõni minut ootust. Ando kuulatas põnewil. Kas nüüd tulewad sammud ülesse?

Kui ta ometi juba tuleks, sejt nii palju on temale kõnelda Andol, puistata wälja temale — oma inimesele — oma jüda, nii palju küsida temalt... Midagi ometi Birwe teab wõi on kuulnud oma wenna saatusest!

Ta waatas toas ringi, katjus käega lauda — ei ole söögipoolist. Siiski — afnal sejis kausz piimaga ja nisuleib. Ega jeda ometi temale keelata?

Ta tahtis piima maitsta, ei olnud aga tassi, jõi siis üle ääre. Ent imelik: piim näis hapuna, hulka oli pandud otsekui äädikat; leib tundus mõrkjana. Millest jee nii?

Kõht oli tühi, ja Ando siiski jõi. Mul näis talle, et tal on hundiihu, ent warsti ta hakkas maigutama juud — ei tahtnudki enam. Kas ta on haigestumas?

Mingi krabin toas sundis teda tufsatama. Ta oli harjunud eraldama kõiki hääli enda ümber, alalisest ärewusest oli ta erk ja kuulmistundelik.

Mis jee wõis olla? Kas hiir?

Jälle krabin.

Ta ei saanud muidu, kui tõmbas pihku puutunud tikutoosiist ülesse tikku. Kuid wäheste mööbliiga toas polnud kedagi, peale tema. Puhha ettekujutus, haiglane ärewus, tingitud seelord ootusest, jalapärastest hämaritust ja tormisest õhtust.

Ta rahustus weidi.

Kes wõis teda siin jälgida — praegu?

Imelik: krabin kordus. Ta waatas uuesti ümber pimedas katusekambris, ja teda läbistas kashaw rahutus. Uus puumaja, püüdis ta siiski rahustuda weidi, jee aeg-ajalt ootamatult praksub ja ehmatab rahulikkugi inimest, rääkimata äraaetud põgenikust, kes igas kahtlases hääles enda ümber kuuleb waenlase

šamme. Tuul puhub elamust läbi. Palju palkide-
waheline šammal paneb vastu?...

Nii mõnigi kord ta warem oli fiin, jelles katuse-
šambriš, šamades oludes istunud ja oodanud —
teda, Wirwet. Kuid mäherdune wahē oli nonde kor-
dade ja praeguse šeišukorra wahell! Šiis oli ta tul-
nud, ka äreuus mõnikord hinges, kuid mitte šurma-
širm!

Šurmahirm!? Waleštunud, tuimaks on ta juba
tehtud! Tulgu nad pealegi ja wõtku tema finni, kui
ta on nii kardetud išif — iškšoiš.

Ei, šiiski weel mitte! Kiiinte ja hammasštega ta
hakkaks wahu, mitte ei müüks šergelt ennaš — —

Ta waašas jälle ušše poole, kuid šoiš oli rahulik.
Nähtawašti ei tulda täna enam iilešše.

Ta tahtis hakata šaapaid, läbimärgi, jalašt maha
šõmbama. Kiiill olešs mõnus šõmbuda ferra šängiš, wa-
lutawad warbad šuruda šooja teši alla... Šufad pa-
nešs ta truubi ääre šuiwama... Ušše šuleb haaki,
luššugi šeerab...

Šammud? Oh, ei.

Ta kuulšas weel weidi, šiis širšas end tooliš.
Wäšimüš, wäšimüš, šuiš liššmed walutawad ja nõua-
wad šängi...

Šorraga — ta waašas ušše poole — Wirwe!

Šettepiš, etššujutus!

Arwatagi! Wõi peab ta haššama šartma ka
Wirwet?...

Wirwe...

Kui armas oli šiiski šee naine... Ando ei teadnud
išegi, mišš ta nii healmeelil on wiibinud tema lähedu-
šes, temaga jutlenud, teda ušaldanud nagu meešt...

Armaštus ei wõinud šee olla, ei, ei. Kuidagi ei
wõi šee olla armaštus, Wirwe talle lišššalt on wäga
šümpaatne talutüdruku šohta... Nooreea šee šõprüš
ja mäleštüşed, muud midagi. Noš, wäiše naljatus,
šliřt mõnikord...

Ando! Ando!

Kes seal nii sofistab?! Kes hüüdis teda?

Talle näis, nagu oleks räägitud afna tagant.

Tuul, tuul. Kohiseb ja mühiseb tuul.

Ando! An-do uu-uu-u-huu!

„Kes on?“ kähistas ta äkki poolwaljult ning lohtus enese lõnade kõla üle.

Kramplikult ta haaras tooliselja. Tema käed ja põlvvedki värisevad.

Kuulid? Nüüd pole see enam tuul, ei ole, ei ole!

Ta kargas ülesse, et taanduda nurka: selgelt kuulis ta nüüd, kuidas trepp prakjus kellegi jalaastel. Diginesid waitfed, otsekui hiilivad, kummalised samud.

Tardunult watas Ando, armates nägewat, kuidas awanes uks.

Kes sealt tuleb?

See, keda ta nii pakitsewalt oodanud, pole Wirwe. See on, see on — —

„Ha-ha-haa! Tere õhtust, härra von Zahn!“

Ta tahtis seda wälja karjuda, kuid kurt oli tal nagu kinni nõõritud.

Kadus! Ei olegi enam kedagi toas!

Loibudes ta hakkas kartma nüüd — hullumist.

Uga nägemused ei kadunud! Ta nägi uusi kujusid, kuulis uusi hääli, mis hüüdsid teda. Talle juba jälle wiirastusid tagaajajad. — Ta — —

Wäljas torm paisus, joostes ägedalt mööda wälju, üle orgude ja metsade. Maru nuttis ja kaebas — kuni kadus ta hääl pika penihulungina eemale, õhe. Sealt ta meesti keeras tagasi.

Tuul pidutses talu kaartealustes, wilistas korstnas. M, rehe taga, ta keerutas metsa poole heinakuhjast terveid sülemeid õhku — juurte kandameina ja kibeda, peenikese, kuiwanud puruna. Üle nurme meeres hundirattana eemale wana ehituse katus — tormi mangukann.

Snimene ja loom kuulatas hirmul Gesti kurja fūgisöö tujutsemist, ja tõmbus igaiks lähemale oma koldele.

Snimestel on elamud, loomadel koopad ja varjatud, salajased pesapaigad, olgu puudõnsuses, heina-kuhja all, maapragudes ja urgudes, põgenifil aga, tagafiusatul, piinatul — —

Kas kuuled? Tulewad! Niiid — läbi tormi — Tulewad, tulewad tabajad! — —

Ta ei suutnud enam oodata hetket, mil must pilw lõplikult rullus ümber talu: hirm katusekambris oli saanud tema lõplikult oma võimusesse. — —

Pärast kehtõdd torm ometi vaibus. Tuulejõud vähenes ja mustad pilwed kisti tükkideks. Nagu suured saared ujusid nad niiid kõrgel, kadudes kiirelt metsa poole, mis mihises kauguses.

Kuu hakkas paisuma, näidates oma kahwatanud palet. Kas tedagi oli kohutanud taewaste wägede wõitlus?

Pilwed tulid ja läksid, sõudes nagu mõidu ajades ülal. Ühed neist olid sünged, fortsus, teised — mihased, ähwardawad. Nad wahetewahel otsekui waatasid tagasi, sirutades pika kummaliise kaela õieli, nagu soowides weenduda jelles, kui kaugel on wõistlejad, ning nähes, et wastased end otjustawalt pingutasid edasitungiks, kihutasid otseihis edasi. Niiid paar pilwesa-garat jõudis teistele järele, tormates meeleheitlikult kõrwuti.

Kuu waatles wõidujõudmisti taewastel ja kattis näo looriga. Kas oli ta ennustanud wõitu oma Iem-mihpilwele? Kui ta kaotab, siis naerawad kõik tähed, hõbedased ja kuldsed, wilkuwad ja tummad.

Ando ei näinud, mis sündis tema pea kohal. Ta lamas külmas kraawis ega kuidagi saanud end liigutada. Nagu misti nägematu wõim surus teda tee-äärse kraawi kaldale wastu suurt pajupõõsast tee teisel küljel.

Külm, niiske maa-aur tungis idini, ja Ando ihu fõitis nagu halli. Ta ei teadnud enam, kuidas ta oli

weerenud kraavi, mäletas ainult, et ta surmahirmul oli põgenenud Raameski katusekambriist õue ja sealt külawaheteetele, tagasi õudsesse, õhe; et ta oli joosnud, joosnud ikka edasi pimeduses, jala all pritsiw sügijene pori. Beel kunagi polnud ta sellaselt joosnud, ümberwaatamatult, aetud hirmust ja ihast jõuda faugele.

Mul ta teadis ainult üht: ta jookseb teed. mis ühendab Raameskit Laulasmaaga. See tee pole ije-enejst kuigi pikk, ent täna nagu polnudki tal lõppu. Lõppu, lõppu polnudki tol teel! Lõputu tee pimedas öös!

Tal oli hing finni jäämas, jüda wälja fargamas rinnust — nii ta oli joosnud. , Di, kuidas ta pages!

Beel mäletas üliõpilane, kuidas ta oli mitme-kordse komistamise järele löötutades wajunud maha — enam ei jaksanud: jalad ei wiinud edasi. — —

Kraawis oli wähe wett. Wesi jahutas ta werd. Külma aga hirmu mõjul ei tundnud ta tükil ajal.

Kui ta suutis end ajada istufile, nägi ta, et kuu oli pilwe tagant tulnud wälja. Gemal mustendas tume mets, ees, üle tee sirutas laiali omi wits-õffi paju.

Särsku — ta waatas — faugeilt metsa poolt lähenes walge ebamäärane fogu. Kas hallutjimatjioon? Meetud lugu täna!

Ta lastus täitsa kraawi põhja. Kui ta pea uuesti tõstis ulesse, oli kuu poolenisti jälle kadunud pilwede warju. Walget fuju polnud enam näha.

Müüd Ando, waewalijelt liigutades fangestunud liikmeid, püüdis saada tagasi tee peale. Ent uuesti paistis kuu, ja ta nägi, kuidas pajupõõsajst eraldus sama fuju ning hakkas, wenides pikkamisi kõrgeks foguks, liikuma metsa poole. Uue pilwe lähenemisel kuule fuju, olles pooltel teel metsa, pöördus ümber ja ligines kraawis lamajale, kes ei julenud enam hingatagi kõwas-ti. Walge fuju täiesti farnanes inimesele. Ta lähe-

nes tantjifflewail, hõljuwail sammel. Näis, nagu oleks ta liikunud õhus, jalgu maa peale panemata.

Pilm kattis aja kuust. Sõlamp lamas selili, piiludes üle pea Ando poole. Selili kuu?..

Korraga nägemus kahwatas ja taandus kaugemale. Ent ainult hetkeks, sest peatfjelt paistis kuu jälle. Sõudne nägemus hakkas farglema, lignedes üle mulla, otfe Ando jummas.

Kas peab ta täna tõelifejt hulluma?

Kuju oli jõudmas pööfa juurde. Üliõpilane nägi teda selgesti, fõguni ta näojooni wõis eraldada, jah — nagu, inimefe nagu...

Sakfa jõdur!?

Ando wõis anda pea jelle eeft, et ta nägi enda ees Sakfa jõduri wormis koolnut: teraskiimer, laiateraga püsjitääf küljel — kõif fee oli Sakfa jõduri tunnufeks.

Klaasifistunud filmil üliõpilane wahtis nägemuft: elam olend ei wõinud olla fee, too feal —

Kui pilwed weel korrafs walge kuju olid peletanud eemale, ronis Ando kraami mööda edafi. Wiimaks tal õnnestus feista jalule, tõusta ülesfe teele ja waaruda mõni samm konarlifejl, jügawate roobastega teel. Kuu oli parajasti jälle kadumas pallina juuremasfe pilwewõrku.

Kuidas fee dieti on? Kas pilwed liiguwad edafi wõi — wõi jookfseb kuu aendele wastu? Wäga imelik.

Ta istus teele, nihkus aga fiis jälle edafi — põlwedel.

Kuju, nägemus — mis, mis on fee?

Suurt wälja metfa eel walgustati kollafe kurwa helgiga. Ando arwas feletada wõimat midagi walget nurmel, eemal. Ent too feal, too ei olnud enam inimene, too feal oli mingi sammaz, helifew sammaz.

Ei; kummaline sammaz ei helifeunud, ta põriifes, kääfjus, fräunus ja — ja hirnus, jah, hirnus.

Närwilik, haigestunud üliõpilane oli lõplikult kaotamas tafakaalu, tundes ainult üht — ärafeletama-

tut hirmu. Talle näis, et looduse jalajõudki on asunud tema jälginisele.

Saa — tulewad, nad tulewad — nood tagaajajad, jälgijad, nuuskurid, käed väljasirutatud tema poole — sõdurid, sakste julased, tööriistad — —

Selgelt kostis metsast lähenema wanfri pörin. Sõidetakse, ei wõi olla eksitust.. Ent elusalt ta ei anna ennast mõisa ja Saksa pastori käsialuste kätte, ei anna!

Ando tahtis keerata nurmele, et joosta alla orgu, heinamaa poole, kuid jalad olid tinaraskeed. Ta komistas ja wõjus kummuli — Kaeweski-Laulasmaa teele.

24.

Magu paljud teised, keda okupatsiooni-võimude poolt hoiti wanglas kowadest saadil, ebamäärase süüdistuse alusel wõi lausa põhjust nimetamata, ning siis ootamatult wabastati hilisügisel, nii ka Rein, Rae-
weskki peremees, tõugatud järsku hallide müüride tagant sügise karmi ilma ja külma wihma kätte, ei suutnud alul uskuda, et ta on jälle waba. Ta seisis tükk aega linna tänaval, ahmides õhku. Peafahal tuules keerles wares, kadudes wana linna keskajast jäänud waremete poole.

Wabadus!?

Ta kuulatas inimeste hääli, waatles möödaminejate riideid, maju enda ees, kirikutorni.

Kellad helisesid — oli pühapäew.

Gemalt läbi wihma marssis Reinule wastu falkfond inimesi, püsjid seljas. Kes need on? Erarituses, mõnel walge, mõnel sinine-must-walge sibe ümber kuuewaruka.

Issand jumal, need on ju oma Eesti kaitseliitlased!

Mis on juhtunud?

Ta läks kaitseliitlaste salgale järele. Worraga ta peatus ühe maja ukse ees. Lämäl seisis püsjiga warustatud sõdur — mitte falklane. Rein tunnistas teda imestunult.

„Kas tahate ka astuda Eesti rahwanäkke waba-
tahtlikuna?“

„Kas on sõda!?“

Reinu küsimus paistis sõdurile väga weidrana.

„Kus teie selle aja olete olnud, kui te midagi ei
tea? Saklad said wäljakolimise käsu. Täna on lah-
kumise miimne päew. Minge jisse soojale.“

„Mitäh kufumast, kuid praegu ma ei lähä, pean
edimält kodu sõitma,“ wastas Rein ning kergitas
jumalagajätuks kaabut.

Ohwitser wäljus majast. Sõdur tõmbas piissi
jala kõrwale ja jäi sirgelt seisma. Ohwitser hakkas
kinnastama tätt.

Rein ohwitseriigi silmitseis huiwiga, läks aga siis
edasi.

„No tere, Raud!“

Reegi pani käe tema õlale. Ta waatas — Feld-
stein seisis kõrwal.

„Dotamatu kokkusaamine — siin, Tallinnas?“

„Jah.“

„Nüüd olete waba — kas sõidame koju?“

„Jah.“

„Wangimajas ma ei näinud teid fordagi.“

„Kas te kah..“ imestas Rein.

„Kuidas siis teisiti, ära töid lõpuks minugi halli-
tama müüride wahale.“

„Kuidas te arwajate, et mina ka?..“

„Koh, nimekiri oli ees! Selle järele meid ju
wabastati.“

Ah nii. Rein oli arwanud, et lihtsalt tema aeg
oli täis jaanud ja et..

„No, kas lähme kuskile sööma? Kas teil raha on
weel? Kui ei ole — mulle tõi naine raudteejaama
järele. Astume kuhugi jisse. Ma tean siin odawat
söögimaja seal Raekoja juures... Lähme, lähme, ega
siis nälgida ei maksa, pikk teekond ka ees.“

Rein laskis end juhtida ja talutada.

„Ma olen küll kõwasti maha wõtnud, nüüd waja

jälle wiga parandada... Aga küll teie ka, Raud, olete otja jäänud! Mägu kitsas, nina terawaks tõmbunud, silmad leegitsewad — kas haigeks olete jäänud? Küülined ka kaswanud... Nii hakka teid kas wõi kartma nagu mõnda juurt röömlindu... Saa, lind oli puuris..."

Rein katkus wastu rääkida, kuid Feldstein katkestas tema sõnu kohe.

„Ma tean, ma tean... Ma niisamuti tähendafin selle wälimuse kohta. Ega wäljanägemine ei ole tähtis, tähtis on see siin, see!“

Ta näitas oma jüdamele.

„Sinna on teil midagi kaswanud... jelle aja sees. Ja seda oli waja. Ega muidu inimene tuld ei kardda, kui ta teda pole tunda saanud. Meie oleme nagu mäetid lapsed, kes kõik peawad läbi tegema enne kui neist saawad inimesed — haigused ja hädad, wiletjused ja kannatused... Mõnikord on üfjindus päris hea asi. Kui mina kirjanik oleks, siis ma aegajalt käikfin küllastamas inimitühja saart, et siis tagasi tulles seda rohkem jälgida elu ja inimesi. Nii ta on, see ilma elu.“

Nad astusid endise jõögimaja juurde.

„Ah, mul läks päris meelest ära — siit meie wiist ei saa enam midagi. See oli wanasti, kui... enne jaksu... Tulge, mulle tuleb meelde — lähme minu tädipoja poole, temal on würtjipood.“

Feldstein keeras üfjelt tagasi.

„Taga, Lasnamäe all, wiist Suur-Tartu maanteel ta pidi ajuma... Tal oli koloniaal-kauplus. Diguš, nüüd tuleb meelde! Tema elab nüüd Nõmmel omas majakeses.“

Feldstein, olles mures oma kõhu eest, oli püsti õnnetu. Näis teda huwitas nüüd ainult toiduküsimus.

„Wahest saame midagi raudteejaamast, jeal puhwetis ifka peaks midagi jõögipoolist leiduma.“

Sammuti jaama poole: Rein oli kõigega nõus.

„Sõit, sõit lähleb Tartusse!“

Platwormi ees seisiski sõiduwalmis rong.

„Dodate, ma katjun kas sõita saab!“ arwas Feldstein.

Ta astus kassa ette.

„Kas piletit saab Tartusse? Mul luba ei ole.“

„Minult teise klassi piletit võite veel saada,“ oli vastus.

„Noh, andke siis kaks piletit Tartusse.“

Feldstein jaigi piletid. Ta ulatas ühe Reinule, kes seisis ooteruumi keskel, ja lausub: „Dodate siin, ma kargan puhwetisse. Veel olewat wiis minutit aega.“

Rein jäi rahvamurru keskele seisma. Tema ees sõelus inimesi edasi ja tagasi, nende keskel ta üksikuid jakselasi nagu ära ekfinud linde. Kuid keegi ei näinud neist välja tegewat.

Feldstein tuli pakikesega.

„No, nüüd ruttu rongile.“

Ent asjatult nad käisid wagunist wagunisse — oli raske saada seisukohtagi.

„Siia,“ hüüdis järsku Rein oma kaaslasel.

Feldstein kuulis tema häält ning järgmisel hetkel nad olid kupee uksele, kus oli paarile inimesele ruumi. Sees oli Saffa ohwitser daamiga. Aknalaua-afusid weinipudelid.

„Kinni!“ öeldi Saffa keeles kupeejt.

„Kos ta jis finni om, kui ruumi jiski om, — lähme jisse, Feldstein!“

Saffa ohwitser — meelega pooleks päewaks maha jäänud sõjamäe rongist — näis väga puudutatud olewat, kuid Rein ei teinud temast enam wäljagi.

„Wabandage, need kohhad...“ algas nüüd ohwitseri daam.

„Mõistan,“ wastas Feldstein, „kuid nüüd ei ole enam kadakad ja jaksad peremehed Gestimaal. Sõitke aga ära oma Vaterlandi.“

Rein waatas, ohwitser oli tublisti joobnud, wõis fergesti tulla weel pahandusi, kuid walikut ei olnud. Rindlalt wõttis ta istet.

„Oma raha eest ei saa kohta!“ pahandas Feldstein.
Daami mõjul jättis ohvitser mõlemad mehed rahule ning hakkas lahtikorkima uut pudelit.

„Weneri tütar,“ jostas Rein oma kaaslastele.
„Metsahärra?“

Rein noogutas.

„No las' ta lõbutseb siis päalegi, kes teab kas ta oma kawaleri elus enam näha saab. Ma nägin küll, mis need ohwitserid Weneri pool tegid. Meie olime siis seal noid telefoniposte panemas... Muud ei olnud kui üks trilling ja tralling. Neli tütar... Wanamees nägi kõik, aga es nohkiagi. Noh — jakslane, sellepärast.

Pea igal warahommikul tulid ohwitserid, istusid metsahärra tütarde kõrwale sohvale, weinipudelid toodi wälja — oh, seda pahandust, mis nüüd tuleb selles majas!“

Nad waatasid alul pealt ohwitseri ja daami ülal-
bidamist, siis hakkasid sööma. Peatselt jakslane nurgas jäi waitseks. Drula metsaülema tütar siis asetab pea talle sülle, tõstis jalad asemele ja nii nad lõpuks uinusid.

„Kas teate, Raud,“ rääkis nüüd Feldstein, „teie olete weel praegu edasi istunud! Mina olin esimene, kes wälja toodi. Teie nimi loeti küll ette, aga nimele tehti rist ja küsimuse märk taha. Saksa ohvitser leidis, et teie asi pole selge ja nõuab weel uurimist. Mina siis protesteerisin teie eest. Siis, teate — wiimaks mõjus ja ohvitser lõi käega. Ega see küll ei olnud, kes siin armatseb...“

Kas ja nüüd kelgid, mitmenäoga mees, wõi oli lugu tõepoolest nii? mõtles Rein.

Ta jiski pidas tarwilikuks suruda Feldsteini kätt.

„Küll ma tasan ja masan kõik, kui jõuwame kodu.“

„Ah, mis te sellest nüüd! Ilmas tuleb kõike ette. Awitame seal, kus jõud kannab. Kui ei kannab, noh,

siis on teine asi. Pidadesiis mind ka meeles, kui teie käsi käib hästi."

Reinule nagu torgati kuskile. Talle tuli meelde Feldsteini ja ta kaaslaste viibimine Raameskil. Kuidas ta teda siis oli omalt poolt kohelnud?

"Kas mul wiist juba on ununenud, kuidas teie ema tegi mulle ajeme ja tõi süüa? Kodust ei saanud iga-ford Armanda järele tuua, seegi, mis ta tõi, oli alati külm toit. Ja ega teie ise ka ei olnud halb mees... Nii on, jah. Aga, teate — maha oleks me kõik tapetud olnud, kui praktilised jaksad oleks teadnud, et neil ikkagi tuleb lahkuda Gestimaalt... Aga nad ei uskunud seda, arvasid jellepärast, et las' elavad pealegi — orje on ikka waja..." — —

Feldstein jäi tuffuma. Rein wõis nüüd rahulikult ja segamatult anduda oma mõtetele. Kuid — ta tundis, et oli kuidagi väga wäsinud. Selg oli raske, nagu küür oleks sealt wajutanud teda. Ta katsus ennast sirgeteks ajada ja jalule tõusta, jaaljuures waadates kogu aeg ülesse poole, nagu arwates endiselt näha wõiwat oma peatohal wangla akent. Wknaist tuli ju wal-gust temale, sinna poole ta alati wahtis noil kurbadel päemadel...

Wina olen põldur, rahulik tööinimene. Selleks olen ma jündinud, mitte kellegiks teiseks.

Ei! Kas ma tõesti olen wangisistumijega laisk-nud enese taltjutada tööloomaks, kes wedagu wagu ja wõtku halwast peremehelt wastu piitsalööke? Ei, Rein! Weel kord — ei!

Meglafelt, kuid täiel teadmusel hakkas Rein wir-guma omast painajalikust unest, millesse ta oli surutud nii kauaks ajaks.

Põhja-Gesti sügismaastikud wilkatasid waguni-akendest mööda.

Rein lükkas kupee ukse lahti, et hingata puhtamat õhku. Riikas ka oli kupees. Keegi kessealine wäikest-wõitu kurwameelse ilmega isand möödus temast, sihtides

waguniforidori afna juurde. Ta astus kogemata Reinule jala peale. Ta pomises midagi enda ette, nähes aga maa-inimest, kehitas õlgu ning kawatstes edasi minna.

Rein tundis wõõra ära. See oli Kaunküla von Berg.

Talle tule meelde päew Saksa okupatsiooni esimestest aegadest, kus ta pidi Kaunkülla, 20 kilomeetri kaugusesse wiima mune ja kohupiima. Mõisaomanik ise oli tol korral wiibinud toiduainete wastuwõtu punktis, roheline mantel seljas ja peas samawärwiline sulgga müts.

„Mispärast nii wähe?“

„Mes ma wõi tetä, kui kana ei mune!“

„Ah, see pole tõsi, waletab juudsilmad täis,“ tähendas von Berg.

„Sa kohupiima ei toonud teie eile...“

„Kuidas ma sedä sain? Ma ei ela nii lähikesen. Ei ole kaste, ei ole ka wõimalik igapäew teha piima.“

„Ah, alguses see paistab olewat raske, pärast on päris lihtne asi. See on nagu wiulimäng. Kes tahab, see saab kõik. Sa nüüd peab saama, muidu ma teile määrän 10.000 rubla trahwi!“ tähendas von Berg temale.

Nagu wiulimäng... pidi kõik olema. Sa-ja. Rein pani oma raske käe von Bergi õlale. Rohkumult tõstis mõisnik pilgu temale, astus siis afna eest kõrwale.

„Kul wõim, sel õigus ka mitte wabandada?“

Mõisnik kogeles midagi ning lahkus Reinu pilgust saadetuna oma pakside juurde. Tal oli seisukoht.

Rein jäi paigale — suure afna ette, mille kaudu woolas sisse walguis. See oli sügispäewa walguis, ent Reinule näis nagu oleks hinge saabumas lewade. — —

Sadas weel wihma, kui rong öösel peatus Palu jaamas.

Rein ei leidnud peale raudtee teenijate wäikeses jaamakeses ühtki inimhinge ees. Döbi kas wõi ooteruumi pingil! Feldstein oli jäänud Tartu.

Eiiski.

Ruuldus wanfri pörin ning forraga tormas Reimust mööda keegi tohwriga mees. Ta sai weel hüpata juba liikumale rongile.

„Ärrä, ärrä!“ jooksis talle järele teine mees weel ühe pafiga. Kuid oli juba hilja.

Rein läks mehele juurde.

„Keda teie sõidutajite? Kelle obeese nii omma?“

„Digu mõisast.“

„Noh, jis mina sõida üten tagasi. Mina masja sulle ja masja jaksale kah, ma ole Raewesti peremiis.“

Digu mõisa futjaril, kes teda tundis, polnud lõpuks midagi wäikeste teenistuste wastu.

Rein astus ülesse tõmmatud kummiga kaleskasse.

„Tule esi kah, ära ole wihma käen, siist saab kah obejid juhti.“

Sir Ärnits ajusti tema kõrwale.

„Sis nüid jaadid ärrä aupaklikult ärä?“

„Ärä.“

„Kas sul kahju olli kah?“

„Ei mõista midägi,“ arwas Sir, „wai mõni tõne paremb om!“

„Ei tiia kohe sii von Senbach sõitse?“

„Saksjamaale, olli kuulda — jala omma nigu Hammerilgi joba külmä jinnmaal.“

Sir naeris laia juuga.

„Kas ta jinuga kõnel kah midägi tiipääl?“

„Mes täl kõnelda olli... Mast endä ette wandse engläsi Saksa keeli. Ma wana mõisa tiindre, kas ma nii pallu jis aru es saa wai? Saa ifs mina kah aru weidikene Saksa keelest.“

Mad waikisid ja rääkisid, waikisid ja rääkisid ning sõitjid peaaegu sammu. Oli tormine öö.

„Egä ma ei wõi jinnu õkwa kodu wiia, ma piä ju maha lastma alewin. Mulle anti käst tohtret wiia walitsejäle — tuu om nüüd kah äkki aiges jäänu.“

„Mida tegi Mistollh?“

„Noh, mes tol ädäl Prõlla om wiil mõisan.“

„Egä ja ei tiid, ku's eletäs minu kotun ja Lau-
lasmaal?”

„Noh, mes jääd niid — äste kōit.”

„Küll ma sulle masja ärä... Ää miis ollid.”

„Ää küll.” — —

Rein maatas, alewis kaleskast wälja astudes ja
Sirega jumalaga jättes, enda ümber. Mew puhkas, ainult
möni koer haukus kuskil maja õues tuulekohina seffa.
Wihm lakkas.

Ta hakkas jala minema. Kui kuu wälja tuleb,
ega siis pole enam midagi häda.

Mewi ääres oli ühe maja õuewartaw lahti. Keegi
wedas enda järele wanakrit siise.

Rein astus lähemale. Ta nägi enda ette korraga
nagu maa alt fertiwat Pehme Peepu oma räbalais
pükstes ja lambanahhtjes poolkajukas, läki-läki peas.

„No tere kah.”

„Tere.”

„Kas jaksu wedäsid jaama?”

„Sai, jah, üte obejetüki wereinna iist... Niidjate
tulli Kusalt.”

„Kulle, Piip, pane õge wiikörd tuu kroun ette
ja wii mu Raeweskile.”

„Ta ei jõwva enam.”

„No katju, egä ma ilma ei taha, tiiäd ejigi. Saad
raha ja kōtutawwe siwwa. Ja lastele kah midägi ütten.
Dmgus oled tagasi. Egä wihma enam ei tule.”

„Tii om wäega alb.”

„Ärä tingi, kui jinust tulejat om!”

Peep hakkaski jälle hobust rakendama. — —

Nad jõitfid waemaliselt juba üle tunni aja.
Ühest weega täidetud august weeres wanfirratas üle
ning wajas järgmisel filmapilgul jälle kuskile sügawale.
Tee oli põhjatuis muutunud, ja määrimata ratas kar-
jus lõtkamwalusalt.

Ent wiimaks siiski — kuu paistis, waadates pilwe
alt wälja — jõuti metjast läbi. Ühele poole — kõr-
wale — jäi Lauasmaa, ees algas Raeweski pind.

Hobune hirnatas.

Rein vaatas ettepoole, kuid kedagi polnud vastu tulemas. Särelle ka ei sõidetud.

Särsku jäi moorimehe hobune tulvana seisma.

Kuupaistesel teel roomas inimene.

„Sõdi, jaisa üles, mes ja irmutad obest!“ hüüdis Peep.

Suisemine oli vastuseks. Sirmunud hobune hahtas end ajama tagumistele jalgadele.

„Brruu!... Pea oma obene finni, laise minnu maha, nii tuu inemine jääs obesele jalgu!“ — —

Wastu hommikut Rein tõi Raeweskile haige Ando, palawikus, loniwa.

Rein nägi oma ema ja tüdrukuid parajasti wäljumwat kambriist, latern ja lüpsitud käes. Laheti minna lauta...

„Rein!“

Sõde jooksis talle õhinal vastu.

Emä jäi seisma, lonkas siis oma rheuma all kannatava jalaga ka lähemale.

„Emä...“

„Sis tullid ometi wiimäte, poig? Kui otja ja oled jäänu...“

„Ei ole midägi, emä. Kas ollid terve?“

„Terwe, Rein.“

„Rein!“ hüüdis Ella ning pillas lüpsitu käest.

„Peremiis om kotun!“ imestas Miili ning jooksis tagasi toa poole, et kutsuda Mikku.

Nah, Raeweski Rein oli jälle omas kodus, omas talus...

„Mes jääb pääl om?“ küsis Birwe.

„Ando om wankren — haige.“

Ta wiidi tuppa ja asetati jängi. Kõik asusid Reini ja tema ümber.

„Minu süüd, minu süüd!“ kisendas haige wahetpidamatult.

„Oh ei, Ando, jüüdi ei ole ja milleski.“

Rein istus tema juurde, hoides ta kätt, kõrval
Ella.

„Minu jüüd, minu jüüd!“

Rein siis: „Saksa sõdur, Saksa...“

Kas oli see haige jonimine, või — või oligi üli-
õpilane õõsel kohanud Saksa sõdurit? mõtles Rein.

Walgenes pikkamisi, aga ometi walgenes.

„Saksa sõdur, sõdur!“ oigas Ando, wiskledes
rahutult asemel ja nagu püüdes kedagi peletada eemale.

„Ma ei ole waras, ära pea mind kinni, sõdur!
Lase lahti, kuuled, jäta rahule, muidu... Siim, Siim
tuleb... Ajage ta minema, ajage ta minema... Ha-ha-
ha! Või mina olemat tapnud sõduri! Lükksin ta
teelt kõrwale, nii palju ma... Mis!? Tulge appi!...
Rein, Rein!...“

„Ma ole siin, Ando, jää rahule.“

Ent Ando ei tundnud enam Reinu ega oma õde
Ellat.

Kui ilm oli selgunud, nähti Raeweski õuest pikka
firjut paela, mis eemal, mõõda Pühamae külge, weeres
raudteejaama poole.

Need olid Drulast lõplikult lahkunud Saksa oku-
patsioonivõimu sõdurid. Kurt Güntherit nende keskel
ei olnud.

Ges kõndisid wahariikliku Saksamaa jalgwäe
osad, keskel liikus woor. Kõige taga sõitsid jammu
üffikud ratsanikud.

Esimese jao lõpp.

